

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRAABRØDRE HOSPITAL OG KLOSTER I ODENSE

ET BIDRAG TIL
DEN SOCIALE FORSORGS HISTORIE VED
SVEND LARSEN

EJNAR MUNKSGAARD * KØBENHAVN * 1939

**GRAABRØDRE
HOSPITAL OG KLOSTER
I ODENSE**

SVEND LARSEN

GRAABRØDRE
HOSPITAL OG KLOSTER
I ODENSE

*Et Bidrag
til den sociale Forsorgs
Historie*

EJNAR MUNKSGAARD ★ KØBENHAVN

*Udgiuet ved 400 Aars Jubilæet
27. Oktober 1939 med Støtte af den grevelige
Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse*

★

*Printed in Denmark by
Fyens Stiftsbogtrykkeri, Odense*

★

*Copyright
by
Svend Larsen*

★

INDHOLD

	Side
GRAABRØDRE KLOSTER 1279—1539	9—20
1. Oprettelse, 9 — 2. Klosterliv, 12 — 3. Gaver og Grave, 15 — 4. Andre milde Stiftelser, 18	
HOSPITALET'S FØRSTE TID 1539—1572	22—41
1. Stiftelsen, 22 — 2. Styrelse og Tilsyn, 27 — 3. Indtægts- kilderne, 33 — 4. Kapitalanbringelse 40	
BORGERLIGT STYRE 1572—1619	42—56
1. Forandringen i Administration og Virkefelt, 42 — 2. Jorde- godset, 48 — 3. Lemmerne, 53	
ET VAKLENDE STYRE 1619—1675	57—89
1. Administrationen, 57 — 2. Godset, 61 — 3. Lemmernes Røgt og Pleje, 78 — 4. Den økonomiske Stilling, 87	
THOMAS KINGOS DIREKTORAT 1675—1709	90—127
1. Forberedelsen, 90 — 2. Thomas Kingo som Hospitalsdirektør, 100 — 3. Gods og Bønder i Krisetiden, 108 — 4. De fattige i de trange Tider, 113 — 5. Opgøret med Kingos Styre, 126	
STIFTSØVRIGHEDENS DIREKTION	128—181
1. Nyt Styre i gamle Rammer, 128 — 2. Godset under Afvik- ling, 139 — 3. De andre Indtægtskilder, 154 — 4. Bygningerne, 156 — 5. Tilsynet med Lemmerne, 161 — 6. Dagligt Liv i Hospitalet, 165 — 7. Den økonomiske Stilling, 179	
FR. BUCHWALDS DIKTATUR 1789—1798	181—212
1. Skærmysdler, 181 — 2. Buchwalds Reformers, 190 — 3. Buch- walds Byggearbejder, 196 — 4. Buchwalds Opgør med Direktion- nen, 205	
SPALTNINGER OG REFORMER 1798—1870	212—243
1. Administrationen, 213 — 2. Gods og Penge, 214 — 3. Graa- Brodre Kirkes Fald, 216 — 4. Doctors Boder og Daaren, 221 — 5. Personale og Lemmer, 226 — 6. Sygeindretningen, 232 — 7. Re- formerne, 237	

HOSPITAL OG KLOSTER 1870—1919	244—253
1. Byens Fremtrængen, 244 — 2. Daarens Nedlæggelse, 247 — 3. Indre Forhold, 249 — 4. Den økonomiske Stilling, 251	
NUTIDEN 1919—1939	254—260
SLUTNING	261—262
NOTER OG HENVISNINGER	263—272
PERSONREGISTER	273—278
BILLEDFORTEGNELSE	279

INDLEDNING

Paa Grund af den store Fugtighed, som Grunden og Murene foraarsagede i Direktørernes Conventstue i Hospitalet, befandtes i 1753 Hospitalets magtpaaliggende Breve, som forvaredes i et stort Skab, saa bedærvede af Ælde og Fugtighed, at nogle var bleven fast ulæselige. Derfor maatte man befrygte, at de vigtige Dokumenter ved Tidens Længde kunde fortære sig selv og blive til intet. For at hindre en saadan Undergang foreslog Forstander H. C. Holmer, at een eller to af Direktørerne skulde udtage Dokumenterne, at de kunde blive „paa Snore ophængte for at tørres“, og for at man kunde have sikker Efterretning om disse Dokumenters Indhold, spurgte Holmer, om han maatte lade dem Ord for Ord udskrive, „hvortil jeg ingen bedre ved at proponere end den gamle Hospitalsdegn Oluf Olufsen, som baade er færdig udi at læse saadanne gamle Ting, enten det er skreven paa Latin eller Dansk, saa og, efter mine Tanker billig, med hvis hand paastaaer for sin Umage nemlig 8 Skilling for hvert Document at skrive, enten samme er langt eller kort.“

Takket være den gamle Hospitalsdegns Virksomhed og Forstander Holmers Omsorgfuldhed er meget væsentlige Dele af Graabrødre Hospitals Arkiv bevaret. Stiftelsens Arkiv suppleres af Stiftsøvrighedens Arkiv og i en Del Tilfælde af Regeringsarkiverne.

Emnet er tidligere behandlet af Kantor Mumme i hans „Bidrag til Odense Bys Historie“ og af Biskop C. T. Engelstoft i hans udmærkede Oversigt i „Samlinger til Fyens Historie og Topographie“ Bd. V, 1871. Dr. phil. Vilh. Lorenzen har fremstillet det middelalderlige Klosters Bygningshistorie i „De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie“, medens Dr. phil. Johs. Lindbæk har behandlet Graabrødrenes Historie i Odense i „De danske Franciskanerklostre“.

Bortset fra det middelalderlige Afsnit, hvor de sidstnævnte Arbejder er lagt til Grund, bygger nærværende Fremstilling udelukkende paa Arkivunder-

søgelser. Stoffet er, ligesom Engelstofts Fremstilling, inddelt efter administrationshistoriske Synspunkter, men jeg har betragtet det som Hovedopgave at give en Redegørelse for de Kaar, som Stiftelsen i Tidens Løb har kunnet byde sine Beboere, og det er mit Haab derved at have givet et Bidrag til dansk Kulturhistorie i Almindelighed og til den sociale Forsorgs Historie i Særdeleshed, som har mere end lokal Interesse.

Som Baggrund for dette er der medtaget en Skildring af den økonomiske Basis, derunder af Bevægelserne i Jordegodset med Strejflys over Hospitalsbøndernes Forhold, men af Pladshensyn har denne Side af Stiftelsens Historie maattet begrænses. Søsterstiftelsen, „Kommunitetet“, der i en lang Arrække var administrativt forbundet med Hospitalet, er ikke behandlet, idet Emnet nærmere henhører under Skolens Historie, ligesom en detailleret Redegørelse for Graabrødre Kirkes Historie ligeledes i nogen Grad vilde falde udenfor Rammen.

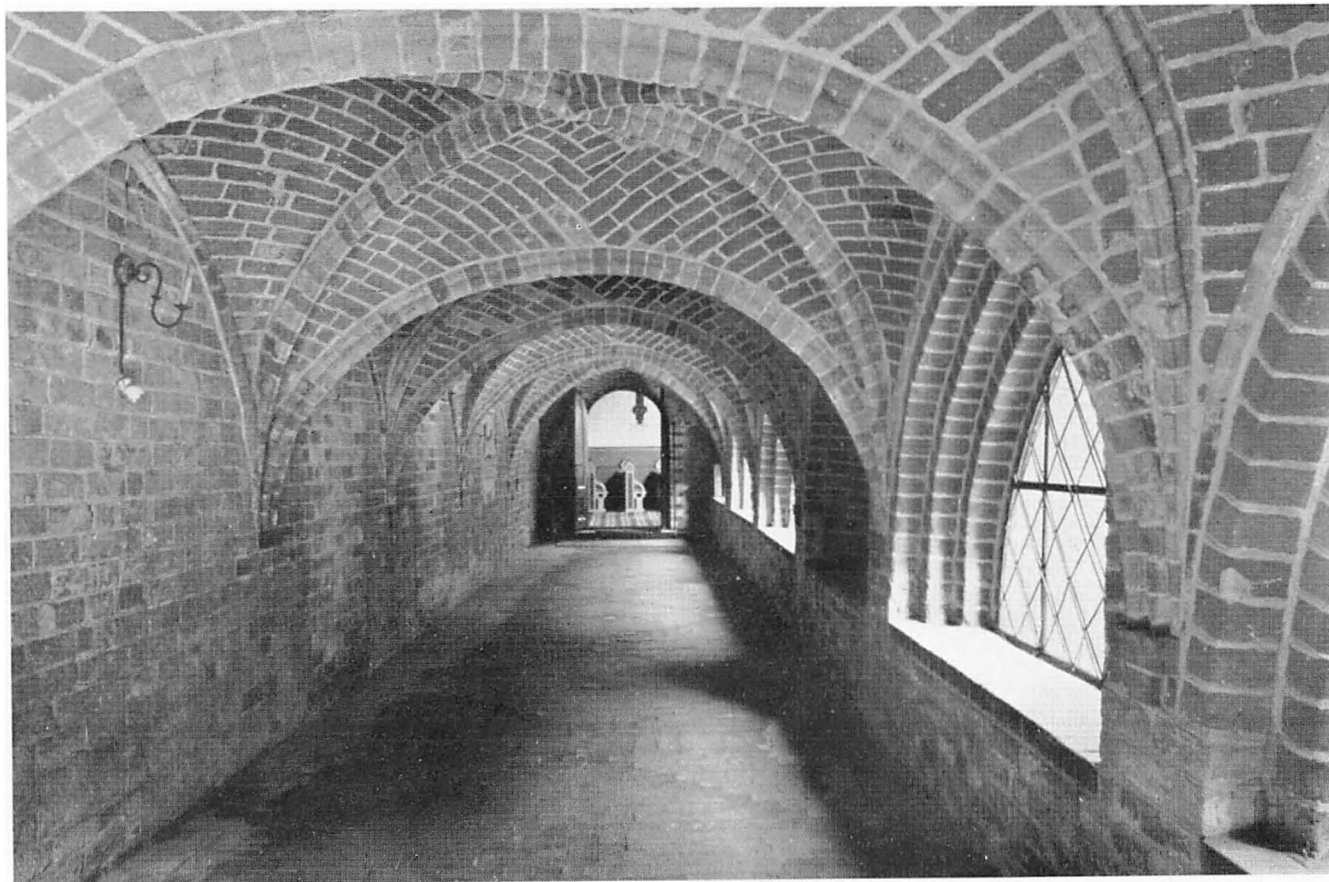
Jeg takker Stiftelsens Bestyrelse, der betroede mig Opgaven; en særlig Tak retter jeg til Landsarkivar H. Hatt og Arkivar H. B. Seesten, der ved deres store Imødekommenhed i høj Grad har lettet Benyttelsen af Landsarkivet for Fyn, og endelig takker jeg for Bistand paa forskellig Vis Landsarkivar Hans Knudsen, København, Lektor H. H. Fussing, København, og Amdtsraadssekretær, Hospitalsforstander L. N. Ritsing; sidstnævnte har i Særdeleshed medvirket til at give Bogen den smukke Udstyrelse.

Odense, den 5. August 1939.

SVEND LARSEN

Graabroder Hospital fra Nordvest

Munkegangen

GRAABRØDRE KLOSTER 1279–1539

1. OPRETTELSE

For den Vejfarende har St. Knuds Kirke i Aarhundreder været Byens Vartegn. Kom han fra Øst eller Vest, fra Syd eller Nord, det var St. Knud, der bød ham Velkommen til Staden. Byen bredte sig for dens Fod, og Kirkens dybe Klokketoner meldte Dagens Tider.

Aarhundreder er svundne, Slægtled efter Slægtled er gaaet i Graven og Byens Udseende er skiftet, men Kirken er den samme, et Mesterværk af Bygningskunst, et Symbol paa Middelaldermenneskets Stræben, dets religiøst betonedede Sind. Ved Kirkens Mure svinder Aarene bort. Tanken standser ved den Tid, da Kirken var ung.

Fra Aaen i Syd til Byens Bæk i Nord, fra Pjentedam i Øst til Holsedore i Vest, det var paa det nøjeste det Omraade, som Odense By dækkede i det 13. Aarhundrede.

Saa begrænset Byen var af Omfang, rummede den dog tre Kirker. Østligst i Byen laa Vor Frue Kirke, muligt Byens ældste. Paa Torvet var Albani Kirke omgivet af den Glans, som Knud den Hellige havde forlenet den med ved at overføre den engelske Helgen St. Albans Levninger til den, og en yderligere Glorie maatte den faa ved at være Stedet for Knud den Helliges Drab i 1086. Den Kirke, der kom til at bære Kongens Navn, havde han selv lagt Grunden til. Den led gentagne Gange Overlast, sidst i 1247, da den brændte, men Biskop Gisico satte i Aarhundredets Slutning al Kraft ind paa at genopføre den, og den blev blandt danske Kirker den smukkeste Repræsentant for Gotiken.¹

Længe havde Byen kun et Kloster. Det var det Benediktinerkloster, som Erik Ejegod havde stiftet ca. 1100, og som blev knyttet til St. Knuds Kirke. Med selve Martyrkongen som Helgen, med rigt Jordegods i By og paa Land fik Benediktinerklostret en fremtrædende Stilling. Saa anset var det, at da Erik Lam frasagde sig Kongeværdigheden 1147, gav han sig i dette Klosters Varetægt. Det repræsenterede Datidens fineste Kultur, og derfra øvedes

Barmhjertighedsgerninger mod syge og fattige. Men det bragte Hjælp, som den rige hjælper den fattige, thi dette Kloster, er det sagt, forholdt sig til Byen som senere Herskabet til Landboerne.² Og derigennem afspejledes Kirkens Forhold til Lægmand herhjemme og ude i Europa.

Derfor fik Tiggermunkene deres Mission, Graabrødrene, der ikke tragtede efter Rigdom og Magt, men som blot satte en Ære i, vandrende paa deres bare Fødder og klædt i deres simple, graa Kutte at øve Barmhjertighed mod den lidende Menneskehed, mod alle dem, der led timelig eller aandelig Nød, saaledes som den hellige Frans havde paalagt dem. Formanende havde han sagt: „Brødrene maa tage sig i Agt, at de ikke modtager Kirker eller Boliger eller noget andet, der bygges dem, uden det er efter den hellige Fattigdoms Krav, som vi i vor Regel har lovet at holde, og de maa ikke bo anderledes end som Fremmede og Pilgrimme.“ De blev Senmiddelalderens beundrede Sjælesøgere og Tilflugt.³

Hastigt bredte den ny Orden sig over Europa. Allerede 1232 kom Munkene vandrende paa deres bare Ben til Ribe og fik Kloster dér. I den følgende halve Snes Aar fik de yderligere tre Klostre i Jylland og fem i Østdanmark. I Svendborg blev der grundlagt et Franciskanerkloster 1236. Efter en Standsning paa en Snes Aar, kom der i Treserne en ny Grundlæggerperiode, og først i denne Perodes Slutning, i 1279, fik Graabrødremunkene Gaard og Grund i Odense.

Gods og Guld maatte de smaa Brødre ikke have, men Klostre var en Nødvendighed. Derfra skulde deres Virke udgaa, og da de ikke selv havde Midler til at bygge dem, maatte de modtage dem af verdslige Velgørere som Gave, saaledes ogsaa i Odense, hvor selve Kongen blev Stifter.

Graabrødrenes Historieskriver Peder Olsen meddeler i sit Skrift fra Midten af 16. Aarh. om Franciskanerordenen Ordlyden af en Indskrift, der aabenbart stammer fra en Tavle, som har været ophængt i Odense-Kirken. Den gaar ud paa, at Kong Erik Glipping i 1279 gav Munkene „sin egen kongelige Gaard“ i Odense med alle dens Bygninger og Grunde. Den 9. August ankom Brødrene, og Biskop Tyge i Ribe foretog Indvielsen. Allerede 15. August kunde den første Messe holdes. Man tog straks fat paa at opføre de fornødne Huse, og først og fremmest en Kirke. Erik Glipping omfattede det nye Kloster med

Interesse. Han bestemte det til Gravsted for sig selv, og da man i 1283 var saa vidt, at Koret var fuldendt, lod han sine Døtre, Katrine og Elsebe, begrave dér. Ydermere bidrog han og hans Dronning til Kirkens Forskønnelse ved at skænke en Altertavle. For at stadfæste sin Gave udstedte han 1285 et Dokument, i hvilket han nærmere præciserede dens Omfang. Foruden sin Gaard gav han alle Grunde fra det vestlige Stræde i Odense til den forhenværende Møntmester Henrik Sømærs Grund, mod Nord grænsende til Byens Bæk og mod Syd til Algaden, der gaar fra Vest til Øst.⁴

Dokumentet giver de første topografiske Oplysninger om Odense By. I visse Henseender er de uklare, naar Nutiden vil forsøge at følge de angivne Grænser. Med Betegnelsen Byens Bæk menes det Vandløb, der gik norden om den gamle Bykerne følgende den nuværende Slotsgade og fortsættende sig langs Hans Jensensstræde til Pjentedam. Med Algaden, der gaar fra Vest mod Øst, maa formentlig menes nuværende Vestergade. Vanskeligere er man stillet, naar Talen er om det vestlige Stræde, men sandsynligvis er det Store Graabrødrestræde. Derimod er man ganske ude af Stand til at fastslaa Beliggenheden af Henrik Sømærs Grund, thi der er intet Holdepunkt for den Gisning, der har været fremsat,⁵ at den skulde have nogen Tilknytning til Møntergaarden. Klostergrunden har næppe naaet videre end til nuværende Fisketorv, muligt endda kun til Asylgade.

Paa Grunden opførte Munkene de Bygninger, der delvis staar den Dag i Dag. Kirken blev ombygget i det 14. Aarhundrede og indviet paany af Biskop Nicolaus 1343, hvorefter den fik det Udseende, som den beholdt i det væsentlige i de følgende Aarhundreder. Klosterbygningerne blev ogsaa opført ad flere Gange.⁶

Vinkelret paa Kirken, der laa omtrent hvor den nuværende Klosterbygning ud mod Graabrødre Plads ligger, blev opført en Østfløj, den nuværende Hospitalskirke. Der laa efter al Sandsynlighed Munkenes Sovesal, Dormitoriet, hvorfra der gennem en Dør var let Adgang til Kirkens Kor, en Behagelighed, naar Munkene i kolde Vinternætter skulde over i Kirken og forrette deres Messer.

Nord for Kirken laa „Fratergaarden“, der var Munkenes Kirkegaard, og som mod Nord afgrænsedes af en lang Tværføj, orienteret Nord—Syd. Denne

Bygning, langs hvilken Indgangen til Hospitalskirken nu er, falder i to Dele, af hvilke den vestlige er noget højere og har Kælder med fladt Loft. Her havde Munkene muligt deres Spisesal, Refektoriet, medens der i Kælderen var Forraadskammer. Den østlige Del kan være bleven benyttet til Kapitelsal, hvor Møder holdtes.

Langs alle tre Bygninger og dannende en særlig Bygning mod Vest løb Korsgangen, der aabnede sig ud mod Gaarden med spidsbuede, lave og brede Aabninger. Fløjen langs Kirken blev siden indbygget i denne som Sideskib, og nu er kun de seks Fag bevarede, der fører ind til Hospitalskirken.

Fra Tværfløjen gaar mod Nord en Udløberfløj, hvis oprindelige Gavl endnu staar. Ogsaa denne Fløj har Kælder med fladt Loft, og i Kælderen fandtes Klosters Brønd. Vinkelret paa den gaar Nordfløjen, som ligeledes synes at falde i to Dele, af hvilke den østligste og formentlig ældste har Forbindelse med Østfløjen. I disse Fløje, der omslutter Brøndgaarden, har Køkken- og Forraadsrum haft deres Plads.

Skulde man blandt disse Bygninger udpege den ældste, da maatte det blive den nordre Vestfløj langs nuværende Jernbanegade med dens svære Mure, den ret umotiverede Gavl, der nu staar inde i Huset, dens flade Kælder med Brønden og Vinduerne med de fladbuede Stik. Dernæst maa i Alder følge Graabrødre Kirke, siden Korsgangen, endelig de Husrum, der stod i Forbindelse med Korsgangen, og sidst den nordligste Fløj, der var sammenbygget med Østfløjen. Medens Kirken blev færdig 1343, er Korsgangen og dens Bygninger bleven færdige i Slutningen af det 14. Aarhundrede, og Nordfløjen er bygget i Løbet af 15. Aarhundrede.

Da Bygningerne omsider stod færdige, repræsenterede de et af de største Graabrødreklostre i Danmark. Kun Slesvig kunde gøre det Rangen stridigt.

★

2. KLOSTERLIV

Til Bygningernes Omfang svarede den Betydning, som selve Klostersamfundet fik for de danske Graabrødres Historie. Af Munke har der næppe været stort flere end det af Stifteren fastsatte Antal, tolv ialt, men Lægbrødre,

der varetog det praktiske Arbejde, og Novicer, der tilbragte deres Aars Prøvetid i Klosteret, har fyldt det med summende Liv.

Samfundet indgik som et Led i den vidtforenede Orden, hvis Kardinal-protector satte den i direkte Forbindelse med den hellige Fader i Rom. De enkelte Provinser, der omfattede et Land, eller Grupper af flere Lande, valgte deres Minister, hvis Valg blev stadfæstet af Kapitlet og Ordensgeneralen. Ministeren skulde visitere Klostrene en Gang aarligt. Han var Ordensens Repræsentant overfor gejstlige og verdslige Myndigheder. Som sin Hjælper havde han Kustoden, der under sig havde et vist Antal Klostre samlede i et Kustodi. Lederen af de enkelte Klostre betegnedes Guardian og valgtes af Munkene i det paagældende Kloster.⁷

Før Odense Klosteret blev stiftet, havde Svendborg været Sæde for et Kustodi, men det er et Vidnesbyrd om det nye Klosters hurtigt voksende Betydning, at allerede 1290 blev det udpeget som Hovedkloster i Kustodiet Odense med Svendborg og Nysted som underordnede Klostre, og i Tidens Løb blev en Række Provinskapitler afholdt her, ligesom ikke mindre end fem af dets Guardianer blev Ministre eller Vikarer.

Kilderne til Klosters Historie er faamælte, nogle Navne, nogle Aarstal, som næppe lader os ane det Liv, de er Udtryk for, og dog synes det muligt at tegne Profilen i hvert Fald af en Mand, der var knyttet til dette Kloster, og som i denne Egenskab kom til at spille en Rolle for den danske Kirke. Det var Laurids Brandsen.

Franciskanerne var, som saa mange andre Munkeordener, i Tidens Løb begyndt at slaa af paa Idealerne. Kravet om den absolutte Fattigdom var lettere at opstille end at efterkomme. Tilbageslaget udeblev ikke, og Ordenen splittedes i to kæmpende Parter: Konventualerne, der var Tilhængere af en lempeligere Klosterregel, og Observanterne, som vilde føre Ordenen tilbage til de Krav, som den hellige Frans havde stillet til de smaa Brødre. Ogsaa Odenseklosteret havde syndet og imod Reglen bl. a. faaet en Gaard i Dræby.⁸

Her i Danmark blev Laurids Brandsen den første Klosterreformer.⁹ I 1468 var han Guardian for Klosteret i Kolding og søgte som saadan at gennemføre den nye Reform dér. Da det mislykkedes, søgte han Støtte hos Christian I, der, ligesom Fyrsterne i Almindelighed, nærrede Sympati for

Observanternes Krav. Da Klosteret i Odense var stiftet af en af Kongens Forgængere, havde han vedblivende en vis Indflydelse paa det, og det lykkedes ham at gennemføre Laurids Brandsens Valg til Guardian i Odense. Saa vidt gik Kongen i sin Iver, at han lod Laurids Brandsen anmode Paven om at give ham en Særstilling indenfor den danske Franciskanerorden, saaledes at han ikke skulde staa under Provinsialministeren, men under selve Generalministeren og være dennes Kommissær i Danmark, ligesom der skulde gives Odense-Brødrene Beskyttelse, at de ikke skulde forulempes af Provinsialministeren.¹⁰

Allerede 1469 fik Laurids Brandsen sit Kloster reformeret, og i sin brændende Iver udstrakte han derefter sin Virksomhed til Kustodiets to andre Klostre, og baade Svendborg og Nysted maatte, trods Modstand, følge i Odenses Spor.¹¹ Stadig med Støtte af Kongen, samt af Ærkebiskoppen og Bisperne i Odense og Roskilde, udvirkede han i Rom, at der skulde udnævnes en Provinsialvikar i Danmark for Observanterne alene, og denne skulde være uafhængig baade af den danske Minister og Ordensgeneralen og sortere direkte under den ultramontane Generalvikar for Observanterne.¹² Paa Observanternes første Generalkapitel i Odense blev han selv valgt til at beklæde denne Post.

Lykken var dog kort. Samme Aar fik Konventualerne ham afsat,¹³ men baade 1486–89 og 1492–95 var han igen Vikar,¹⁴ og efter en Menneskealders Strid for sine Idealer henlevede han sine sidste Dage som almindelig Munk i Roskilde, hvor han døde 1496. Helt til den katolske Kirkes sidste Tid fortsattes Striden mellem de to Retninger, men Odense var stedse Observanternes faste Borg, og endnu saa sent som 1535 kunde de holde deres Kapitel i Graabrødre Kloster.

En Følge af Observansens Sejr blev det naturligt, at det næppe betydelige Jordegods, som de i Tidens Løb var kommen i Besiddelse af, maatte afhændes. Laurids Brandsen solgte Gaarden i Dræby til St. Knuds Kloster. Salget havde dog mere Karakter af et Mageskifte, idet Munkene til Genæld fik „nogen Jord, som deres Abildhave nu staar paa“.¹⁵ Derimod var Afhændelsen af en Jord, hvorpaa siden Gaarden Munkeskov opførtes, et virkeligt Salg til St. Knuds Kloster.

Trods den Yndest Graabrødrene nød, og den Misundelse deres Lykke kunde vække, spores ingen væsentlige Gnidninger mellem dem og Byens øvrige Gejstlighed. 1316 gav Biskop Peder Pagh dem endog Lov, ligesom Sortebrødrene, at holde Gudstjenester i St. Knuds Kirke, høre Skrifte og uddele Aflad,¹⁰ og det er et Vidnesbyrd om deres gode Forhold til Menigmand, at Skomagerlavet i Odense 1402 fik Andel i Ordenens gode Gerninger¹⁷ og 1516 fik Ret til at lade sine Medlemmer begrave paa en nærmere angivet Del af Graabrødre Kirkegaard.¹⁸ Det var godt at være i Graabrødrenes Værn i Liv og Død.

*

3. GAVER OG GRAVE

„Da intet i Verden er sikrere end Døden, men intet usikrere end Dødens Time, er det raadeligt at møde den usikre Dødsstund med sikre gode Gerninger. Derfor er det, at jeg Lave Lavesøn, medens mit Legeme er i Fængsel og Baand, men Sind og Tanke er fri, opsætter følgende Testamente for min Sjæls Frelses Skyld“, saaledes motiverer Lave Lavesøn Litle, en Ætling af en af Erik Glippings Mordere, i 1291 sine Gaver til forskellige Klostre, deriblandt ogsaa Graabrødre Kloster i Odense, der fik 5 Mark i Penge.¹⁰ Deri er udtrykt væsentlige Sider af Middelaldermenneskets Tankegang, dets Frygt for den Løn, der kan vente en Synder efter Døden, dets Trang til at sone sin Synd ved gode Gerninger i levende Live. Hvem skulde man vel hellere give end de smaa graa Brødre, hvis Liv var viet til at prædike Guds Ord for den jævne Mand og til at lindre de Syges og Fattiges Nød. De havde Almisse behov, thi de havde til deres Gerning kun de Midler, som andre vilde betænke dem med.

Derfor er det karakteristisk for Franciskanerklostret, at det i saa overmaade udstrakt Grad, og langt mere end vi nu er i Stand til at paavise, blev betænkt med Gaver, snart i Form af Penge, snart Levnedsmidler eller Værdigenstande. Cornelius Hamsfort d. Yngre, der i det 16. Aarh. ved Siden af sin Læge- og Apotekervirksomhed interesserede sig saa stærkt for sin Bys Historie, meddeler adskillige Navne paa Personer, der havde gjort vel mod Franciskanerne, Oplysninger, der tyder paa, at han har kendt en Gavebog, der har henligget

*Claus Bergs Ligsten over Kong Hans, Dronning Christine og Prins Frans,
nu i St. Knuds Kirke*

truende Banstraale, naar det gjaldt at sikre sig en velfornemme Mands afsjælede Legeme. Da der i Begyndelsen af 1500'erne opstod en Proces mellem Slægterne Buchwald, Pogwisch og Rathlou om Herregaarden Lensahn i Holsten, og Præsten Joachim Runge skulde forkynde en Stævning for et Medlem af Slægten Pogwisch, forgreb Slægten sig paa Præsten. Det havde Banlysning til Følge. Ikke desto mindre lod Graabrødrene i Odense Henrik Pogwisch begrave i deres Kirke, og først med Pavens Trusel om Banlysning af det hele Klostersamfund lykkedes det 1514 Jacob Runge at fravriste dem den Døde, saa han kunde lade Liget tage op og begrave i uindviet Jord.²³

I Klosters Række af Givere og Velgørere staar Dronning Christine over dem alle. Da Kong Hans besteg Tronen, fik hun Næsbyhoved Slot som Livgeding. Hun opholdt sig hyppigt der, og da hun 1513 blev Enke, tog hun fast Bolig dér. Gennem hendes Hofholdningsregnskaber²⁴ faar man et levende Indtryk af hendes Godgørenhed, der er saa rundhaandet og saa stadigt strømmende, at den lader Tanken om egennyttige Motiver træde helt i Baggrunden. Graabrødrene var hendes Yndlinge. Snart giver hun Suderkonen fire Mark til at købe Lam, Høns og Smør for til Brødrene, snart fem Mark til Brød, fire Skilling til fersk Sild, eller hun lod Ambrosius udtage en Tønde Mjød til dem. Sild, Aal, Makreller, ja engang 2000 Flyndere sendte hun dem. Naar hun gik i Kirke, lod hun det ikke mangle paa en klækkelig Skærv til deres Arbejde, og de fattige, der holdt til ved Kirken, blev ikke forbigaaet. Alt dette kom Datidens Mennesker til Gode, men den Altertavle, som hun omkring 1520 lod Claus Berg skære, og som hun skænkede til Graabrødre Kirke, bevaredes fra Slægt til Slægt. Kirken forfaldt, men Tavlen overførtes først til Vor Frue og siden til St. Knud, hvor den endnu straalte som det skønneste Klenodie fra Middelalderens Odense;²⁵ og det Krucifiks, der hænger i Hospitalskirken, det eneste, der er bevaret i Klosteret fra Middelalderen, tilskrives ogsaa — men muligt med Urette ²⁶ — Claus Berg og opfattes som en Gave fra Dronningen. Det er det, hvorefter en undrende Eftertid fortæller: „Over den store Korsdør staaer et Crucifix, i hvis Sidesting sidder en Steen, som menes at være en Diamant eller Karbunkel, og om Eftermiddagen Klokkeren 3, naar Solen skinner klar, giver saadan en Glands af sig, at man næsten kan see den bag Crucifixet.“²⁷

Saa nær stod denne Kirke og dette Kloster hende, at hun ønskede, at hendes Slægt og hun selv skulde begraves der. Da hendes Søn Frans, der betegnende nok var opkaldt efter Ordensstifteren, døde i 1511, lod hun ham nedsætte foran Højalteret og lod skære en lille Trætavle med hans Vaaben. Ogsaa Kong Hans bisattes der. Ganske vist havde han paa et eller andet Tidspunkt udtalt Ønsket om at blive begravet i Roskilde, og Roskildebisp og Kapitel, der allerede havde saa mange Kongegrave i deres Varetægt, undlod ikke at protestere mod Dronningens egenmægtige Handling, men Dronningen henvendte sig til Pave Leo, der 1519 erklærede, at Kongens Lig skulde forblive i Odense, og ingen maatte i den Anledning forulempe Graabrødrene der.²⁸ Den store, smukke Ligsten, der dækkede Kongens Grav, og hvorpaa man ser baade Kongens, Dronningens og Prins Frans's Billeder, er nu overflyttet til St. Knud.²⁹

I kirkepolitisk Henseende et Midtpunkt for Graabrødrene i Danmark, forsynet med rummelige og solide Bygninger, der var viet til Jomfru Maria, selv om det 1519 kaldes Katarine Klostret,³⁰ og med en Kirke, der havde nydt godt af Fyrsters og Adeliges Gunst og var Ramme om fem Altre: Hellig Trefoldigheds, St. Laurentii, St. Jacobs, St. Annas og Kalente Alter, stod Graabrødre Kloster endnu paa Tærskelen til Reformationen i sin fulde Kraft. Paa et Tidspunkt, hvor de fleste andre Franciskanerklostre var bleven et Offer for den nye Tid, holdt Ordenen i 1535 sit sidste Kapitel her, og endnu saa sent som 1537 skænkede Mogens Bille Gaver til Klostret. Umiddelbart efter blev Reformationen Sejrherr ogsaa her, og Munkene maatte enten drage af Lande eller søge andet Levebrød. Nu skulde Bygningerne tjene andet Formaal.

★

4. ANDRE MILDE STIFTELSER

Graabrødre Kloster var kun et af de mange, der i 1536 omsluttedes af den gamle Bykærne. Fortsatte man fra Franciskanerklostret mod Øst følgende Byens Bæk, passerede man efterhaanden St. Hans Kloster, der laa umiddelbart nord for Bækken; lidt længere fremme laa Sortebrødre Kloster, ligeledes med Grænse ved Bækken. Hvor den bøjede om mod Pjentedam,

men udenfor Byporten, ved det senere Skræppestræde, havde St. Jørgens Hospital sin Plads, de Spedalskes Tilflugt. Ved Aaen laa St. Knuds Kloster og længere mod Vest Clara Kloster, Graabrødre Klosters Søsterstiftelse. Endelig midt i Byen paa Arealet mellem Fisketorvet og Overgade Helligaands-huset.

Det ligger udenfor Opgaven at gøre Rede for hvert enkelt af disse Klostres Historie, men de af dem, der fik Betydning for det senere almindelige Hospital, skal omtales.

Efter Oprindelse og Virkeomraade stod Sortebrødre Kloster Graabrødrenes nærmest. Sortebrødrene var kommen til Landet i 1222, og før 1252 var de i Odense, hvor de efterhaanden fik opført et aneligt Bygningskompleks. Deres Kirke laa paa den nordlige Side af Sortebrødretorv omtrent midt for Mellemstræde, det nuværende Claus Bergsgade, men nede ved Byens Bæk.³¹ Mod Øst og Syd for denne var de øvrige Bygninger placerede, og Grunden strakte sig omtrent op til Overgade. Paa den anden Side Bækken havde de en Løkke, der i de følgende Aarhundreder bar Navnet Sortebrødre Løkke. Klostrets Bygninger var saa rummelige, at de kunde benyttes af Adelen til Landemode, og det synes ogsaa af dets senere Skæbne at fremgaa, at Adelen har haft en vis Tilknytning netop til dette Kloster. En enkelt Gang, i 1426, var det Stedet for Kongens Retterting.

En særlig Interesse knytter der sig i denne Forbindelse til Helligaands-huset, thi dets Hovedopgave var Pleje af syge og vanføre Mennesker. Saa-danne Stiftelser var udgaaet fra Johanniterordenen, der ogsaa i Odense ved sit Kloster, St. Hans, havde bygget et Sygehus viet den Helligaand, og som staar den Dag i Dag som Præstegaard for St. Hans Kirke. Fra ældre Tid var der endvidere et Helligaandshospital, som tilhørte Benediktinerne i St. Knuds Kloster eller „laa til Kapitelsbordet“ og lededes af en Præst. I Begyndelsen af 15. Aarhundrede var det imidlertid ødelagt. En Stiftelse med en saa samfundsnyttig Opgave kunde dog vanskeligt undværes, og det gav Odensepræsten Peder Jensen Anledning til at opføre et nyt, som Paven bekræftede 24. April 1437.³² Det blev indviet til Guds og Jomfru Mariæ Ære og bar St. Antonius' og St. Olafs Navne, og det kom til at ligge „øst for Bytinget“, som Fisketorvet dengang hed. Der opførtes en Kirke eller et Kapel

viet St. Gertrud, nær Torvet og paa begge Sider laa Kirkegaarden. Mod Nord, nuværende Fisketorvet 9, stod en Bygning, medens Hovedgaarden laa længere tilbage. Paven havde befalet, at Abbeden i Holme Kloster skulde give den Grund og det Gods dertil, som havde tilhørt det tidligere Hospital, men ved en nærmere Undersøgelse viste det sig, at dette stadig tilhørte Kapitelsbordet,³³ og det var ikke sindet at give Afkald paa det, men man sporer andre Ejendomme, som det beholdt. Det er sandsynligt, at de to Gaarde i Kærbyholm, som Borger i Odense Peder Jensen Marsvin 1386 gav til det daværende Helligaandshus, hvis daværende „Provisor domus“ var Mathæus Davidsøn, overgik til det nye Helligaandshus og derfra siden til Graabrødre Hospital, i hvis Besiddelse de var til det 19. Aarhundrede, og det samme var Tilfældet med nogle Ejendomme i Vigslev Sogn.

Endnu i 1442 var Peder Jensen Forstander, men derefter følger en Række Aar, hvor man intet hører til Stiftelsen. Paa Christian den Førstes Tid var Præsten Hans Olsen dets Forstander; han har sikkert været meget virksom for Løsningen af de Opgaver, der tilkom Stiftelsen, men Mulighederne for en Udvidelse af den i en By, hvor der i Forvejen var saa mange Klostre, har næppe været stor. Da Frederik Barsebek til Elvedgaard sammen med sin Hustru Beka Krummedige Hennikes Datter, Claus Krumstrup til Bonde-mosegaard og Anders Jepsen af Faaborg i 1477 gav Gods til at stifte et nyt Helligaandskloster i Faaborg, støttede Hans Olsen kraftigt Tanken og opnaaede at blive dets Prior.³⁴ Da Huset i Odense saaledes var forladt af sin Forstander, tog to Raadmænd, af hvilke den ene var Jes Mule, Initiativet til en Fornyelse „med Pavens Samtykke og den faaborgske Priors Approbation“, og fra da af fik Slægten Mule en væsentlig Indflydelse paa dets Ledelse. 1509 var Peder Mule Præst og Forstander, og han afløstes af sin Broder Mikkell Mule, der var den sidste Forstander før Reformationen.

De Spedalske maatte ikke bo indenfor Byens Grænse. De henslæbte deres kummerlige Tilværelse i St. Jørgensgaardene udenfor. Ogsaa Odense havde sin. Allerede 1292 nævnes den, da Niels Hamundsen Litle betænkte ogsaa den i sit ovenfor omtalte Testamente. Den laa udenfor St. Jørgens Port paa venstre Haand ved Skræppestræde, hvor dens Plads kunde fastslaaes nøjere endnu i 1811.³⁵ I 1525 fik Provst Anders Glob Forleningsbrev paa den for

Livstid, dog at han skulde fordrage sig derom med Erik Hansen, Borgmester i Middelfart. Anders Glob skulde holde Gudstjenesten ved Magt, Kapellet opbygget, Gaarden og Godset i Stand, Bønderne ved Lov og sørge for, at de syge, spedalske Mennesker fik Mad, Drikke og Klædning.³⁰

Saa mange Klostre og Hospitaler var der i Odense, som havde det fælles Formaal, at tage sig af fattige, fremmede, syge og andre ynkværdige Mennesker; da Reformationen brat gjorde en Ende paa disse Stiftelsers hidtidige Bestyrelse, kom de i Støbeskeen, og en ny, stor Institution blev skabt, hvis eneste Formaal var at løse netop disse Opgaver. Kronens almindelige Hospital for Fyns Land med Hjemsted i Graabrødre Kloster blev skabt.

HOSPITALET'S FØRSTE TID 1539—1572

1. STIFTELSEN

Den 29. Juli 1536 havde Christian III endelig tvunget København til Overgivelse, og efter en aarelang Kamp laa al Danmarks Rige i hans Haand. Bruddet med Fortiden var gennemført, og nu var Kongens Opgave at genrejse det hærgede Land. Selv havde han den Udholdenhed og den Planmæssighed, naar det gjaldt at forfølge et Maal, den Sindets Mildhed og Forsonlighed, og ikke mindst den Evne til at vælge dygtige Medarbejdere, der i særlig Grad gjorde ham skikket til at skabe det nye Danmark.

Blandt de Pligter, som Kongen overtog efter den katolske Kirke, blev ogsaa Forsorgen for fattige og syge. Før havde man kunnet overlade en væsentlig Del af dette Arbejde til de dertil bestemte Klostre; nu blev det Statens Opgave. Den sociale Forsorg som Statsopgave, det var Problemet. Derfor hed det i Kongens Haandfæstning af 1536, at i alle Hospitaler skal indlægges saa mange Folk som den Rente, der ligger til dem, kan formaa at føde. Nogle „erlige oc forsiunlige Mendt“ skulde forestaa Administrationen, og Forstanderne gøre Kongen Regnskab derfor, men det tilføjes i priselig Erkendelse af Opgavens Omfang, at hvad flere arme syge Folk der er, end der kan indlægges i Hospitalerne, de maatte betle Guds Almisser, som Sædvane havde været hidtil. En nærmere Præcisering af den Lov, som skulde gælde for Hospitalerne, blev givet ved Kirkeordinansen af 1539, 14. Juni,¹ som er udstedt i Odense. Kongen lovede at give Hospitalerne Landsbyer, Møller, Fiskevand, Skov, Ager og Eng, og hvis det, der i fordums Tid havde været tillagt Klostre, som tog sig af syge og fattige, ikke var tilstrækkeligt, vilde han føje mere til. Der skulde indsættes „Diaconer“ til at varetage Administrationen og gøre Regnskab i Raadets og Præsternes Nærværelse. Forstanderen skulde lønnes, men ikke til Overflod, sammen med Hustru og Børn, og han maatte have en Vogn, som han kunde sende ud og tigge Almisser til de fattige. Sognepræsterne og Raadet i Byen skulde tages paa Raad ved Indlæggelsen af fattige, „de som ret vedtørfelige ere, eller oc wanføre, at de icke meere paa wild indlegge huilcke

dennom sielff løster“. Der skulde lægges Vind paa, at Kammer, Senge, Fad og Skaale blev givet de syge efter deres Sygdom, i Særdeleshed, hvor der var Frygt for Smitte. Og sidst, men ikke mindst, Sognepræsten skulde besøge dem en eller to Gange om Ugen og trøste dem og undervise dem i Guds Ord.

Erfaringerne maa imidlertid have gjort visse Forandringer ønskelige. Loven var jo bleven til i en Overgangstid. Allerede 1542 kom der en ny Samling Bestemmelser, de saakaldte Ribe-Artikler, der i lange Tider var den egentlige Grundlov for Stiftelserne, og som sammenlignet med de tidligere Bestemmelser viser ganske karakteristiske Ændringer.

Det gælder Hospitalsbestyrelsen. Den Mand, der skulde varetage den daglige Drift, skulde enten være ugift, eller, hvis han var gift, maatte han i hvert Fald ikke have Børn. Hvad han efterlod sig efter sin Død, skulde blive ved Hospitalet, thi de fattige skulde være hans Arvinger. Hvert Aar skulde han aflægge Regnskab for Stiftsbefalingsmand, Biskop og Sognepræster. Raadet nævnes ikke. Derimod skulde Optagelse af Lemmer ske med Borgmestres, Raads og Sognepræsters Samtykke.

En særlig Interesse har en Bestemmelse om St. Jørgensgaardenes Stilling. Efterdi „den almectigste Gud være loffuet och benedideth, at then Spetelsche siuge icke er her i Landene saa almindelig, som hun war udi gammel tiid“ skulde alle St. Jørgensgaarde og andre smaa Hospitaler, som var funderet til de spedalske, lægges til de store almindelige Hospitaler. I de St. Jørgensgaarde, hvor der endnu var Spedalske, skulde de føres til nærmeste Hospital, hvor der skulde opbygges et Hus til dem enten i Abildgaarden eller paa et andet passende Sted, saa de kunde faa Røgt og Pleje af samme Gryde som de andre „paa thet at ther inthet skal bliffue fortheret och forspilt til unøth, och icke holdis dubbelt omkosteningh.“

Paa Baggrund af denne Lovgivning skal man se den Maade, hvorpaa Hospitalerne blev indrettede i Landet i Almindelighed og i Odense i Særdeleshed. Det vil vise sig, at der ikke er Tale om et ensartet Præg, men at de lokale Ejendommeligheder i høj Grad gør sig gældende.

Den Opgave, der blev tillagt Hospitalerne efter Reformationen, var i det væsentlige den samme, som Helligaandshusene havde løst. Hvor der altsaa fra gammel Tid var et Helligaandshus med gode Bygninger og rimeligt Gods-

tilliggende, blev det naturligt at lade dem fortsætte deres Virksomhed, eventuelt give dem en Forøgelse af deres Indtægter. Det blev Tilfældet i Aalborg, hvor Reformationsbevægelsen i Virkeligheden greb forbavsende lidt ind i den paagældende Stiftelses Liv. Prioeren fortsatte sin Gerning som Forstander, direkte beskikket af Kongen og med en Stilling, der kunde minde om en kgl. Lensmands. Først efter Ribe-Artiklerne begynder man at sætte ham i et vist Forhold til Stiftsbefalingsmanden samt Borgmester og Raad.² Ogsaa det gamle Helligaands Hospital i København, der var et „Hospital at opholde fattige, saare og syge Mennesker udi“, kunde fortsætte sin Virksomhed, dog saaledes at dets Indtægter blev væsentligt forøgede og St. Jørgens Hospital blev lagt ind under dets Administration.³ Lignende Forhold gjorde sig gældende i Randers, Roskilde, Slagelse, Nakskov og Næstved,⁴ samt Nykøbing F., hvor fem syge Mennesker og fire „Stakarle“ skulde plejes af en Kvinde.⁵ I enkelte Tilfælde, som i Kolding, var det St. Jørgensgaard, der fortsatte Virksomheden som Hospital.⁶

Disse Helligaandshuse kunde dog ikke alene magte Opgaven, og tilmed stod man i adskillige Byer med store Klosterbygninger, for hvilke der ikke var Anvendelse. Derfor tog man nogle Steder Sortebrødre Klostrene i Brug til Hospitaler. Allerede 1536 havde Borgerne i Helsingør faaet det derværende Kloster, som ganske vist snart viste sig for lille, saa de maatte have Marie Klosteret overladt.⁷ I Aarhus stiftede man et Hospital 1541 paa samme Grundlag, og dertil føjede Kongen ydermere Helligaandshuset i Randers, som havde været Hospital i 1535, samt Helligaandshuset i Horsens.⁸ Ogsaa i Ribe blev Sortebrødre Kloster Hospital, idet der foruden Tiende og Jordegods blev givet det Helligaandsgaarden og St. Jørgens Hospital der i Byen, samt St. Jørgens Gaard i Kolding.⁹ At Regeringen undertiden var for hastig i sin Godsfordeling og maatte give noget tilbage til andre Stiftelser, er forstaaeligt, naar den skulde tilfredsstille Kravet om Forsorg paa et Tidspunkt, hvor den ikke havde Rede paa, hvor stort dette vilde blive.

I enkelte Tilfælde var det Graabrødre Klosteret, der blev Kærnen i en Stiftelse, som var dannet ved Sammenlægning af flere beslægtede Stiftelser. Saaledes ordnede man sig i Viborg, hvor der allerede 1527 var dannet et Hospital paa Borgernes Initiativ ved at nedlægge nogle Gilder og bruge deres Gods til

Kong Christian III. Maleri af Jost Verheiden

Hospitalets Opretholdelse. 1539 sluttedes der en Overenskomst med Prælater og Kanniker om at deltage i Hospitalets Styrelse, Kongen skænkede Indtægtskilder, og 1541 blev Styrelsen ordnet, saaledes at Biskop, Lensmand, Kapitlet, Borgmester og Raad samt Lavenes Oldermænd skulde føre Tilsyn med Forstanderens Administration.¹⁰

Ogsaa i Odense blev Hospitalet dannet ved Sammenlægning af Stiftelser, der i den katolske Tid havde beslægtede Formaal. Ogsaa der blev Graabrødre Klostret den nye Stiftelses Kærne.

*

I 1538 blev der i Sortebrødre Kloster i Odense holdt et Møde af Rigsraad Erik Krummedige, Landsdommeren Jørgen Quitzow, Stiftslensmanden Anders Emichsen, Lensmanden for Nyborg Len Mickel Brockenhuus, Jacob Hardenberg og Biskop Jørgen Sadolin; de skulde forfare Landets Lejlighed, og muligt er det, at det er paa dette Møde, man ogsaa har truffet Beslutning om den fremtidige Forsorg for de syge og fattige,¹¹ thi allerede i Foraaret 1539 udstedte Christian III et Brev om, at da det Købstadgods, „som vort og Kronens Hospital her i Odense har, forfaldes og ødelægges med mindre det bliver forbygget med det snarest“, skal Erik Krummedige og Christiern Pedersen, Hospitalets Forstandere, have Fuldmagt til at bortfæste saadant Købstadgods til dem, der vil udnytte det og svare aarlig Leje og Jordskyld deraf.¹²

At dette Brev, som kun kendes fra en sen Kopibog, virkelig maa stamme fra dette tidlige Tidspunkt, bekræftes deraf, at allerede i August samme Aar begynder man at efterkomme Kongens Ordre og bortfæste Købstadgods, forøvrigt ogsaa Gods, der tilhørte Sortebrødre Kloster og Helligaandshuset, skønt det formelt først blev tillagt Hospitalet i 1540.¹³

Denne Følelse af, at Organisationen af Hospitalet er Resultatet af en Udvikling, som efterhaanden bringer det i Form, bestyrkes derved, at der er to Fundatser, af hvilke man med en vis Ret kan betragte den sidste som Hovedfundatsen, forsaavidt som den betegner den foreløbige Slutsten paa Arbejdet.

Den første Fundats er dateret 27. Oktober 1539,¹⁴ et Par Maaneder efter Kirkeordinansens Udstedelse. Ved den gav Kongen Graabrødre Klosters Grund og Sted til et menigt Hospital og Sygehus i Fyns Land, deri at ind-

lægges fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker, som Guds Almisse værd og nødtørfte ere, med Bygning, Abildhave, Humlehave, Gaardsrum, Husrum, som Munkene havde haft det i Værge. Han undtog alene Kirken, som han havde skænket Byen til Sognekirke for Albani Menighed i Stedet for den gamle Albani Kirke, der derefter blev nedbrudt 1541.

Men dette var ikke nok til at skabe en Stiftelse af det Omfang og med det Formaal, som man havde tænkt, thi dertil krævedes Jordegods med de Indtægter, det kunde afkaste, og Ordinansens Løfte om at skaffe Hospitalet de fornødne Livsmuligheder maatte ske Fyldest. Der var imidlertid Betingelser nok for en Forøgelse. Sortebrødrenes Kloster stod øde siden 1538, Helligaands- huset maatte ogsaa indordnes under de nye Forhold, saavel som St. Jørgens Gaard, og det Sygehus, der havde været knyttet til St. Hans Kloster, kunde heller ikke skøtte sig selv.

Paa disse Forhold satte Kongen Skik ved sit Brev af 3. Maj 1540,¹⁵, hvor der gøres op, hvad der hidtil er foretaget:

„Vi Christian med Guds Naade etc., Gjøre Alle vitterligt, at efterdi vi nu have ladet begyndt at stifte og fundere et Meenigt Hospital udi Vor Stad Odense, den Almægtigste Gud til Ære, fattige, saare, syge og usle Mennesker til Hjælp, Trøst og nødtørfdig Underholdning, da have vi af synderlig Gunst og Naade undt og givet og nu med dette vort obne Brev under og giver til samme Meenig Hospital denne efterskrevne Ejendom, som er Først Graa- brødre Kloster her udi Odense, udi Længelse og Bredelse Intet undertagen udi nogen Maade, ligesom Munkene og Brødrene det tilforn udi Hævd og Værge havde sidste Gang de det slappe, Undertaget Kirken, vi undte vore Undersaatter her sammesteds til en Sognekirke. Item Sortebrødre Kloster her sammesteds udi Længelse, Bredelse og med al den Ejendom og Tilliggelse baade udi Byen og uden, som Brødrene det havde, der de det sidst slappe, Intet undertagen udi nogen Maade. Sammeleds have vi ogsaa tillagt til samme Vort og Kronens Meenig Hospital Faaborg Kloster udi vor Kjøbstad Faaborg, med al den Ejendom og Tilliggelse baade udenbyes og inden, Intet undtagen, at have, nyde, bruge og beholde til evig Tid. Thi forbiude vi Alle, Ehvosom- helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd, Borgemestere,

Raadmænd, Byfogder og alle andre verdslige og geistlige, forne Hospital her imod at gjøre lade nogen Hinder eller Forfang paa forbenefnde Ejendomme og deres Tilliggelse udi nogen Maade under vor Kongelige Hævn og Vrede. Givet udi vor Stad Odense Hellig Korsdag Aar 1540. Under vort Signet.“

Med disse Ejendomme og deres Tilliggende var der givet Hospitalet en solid Grund for sit Virke.

★

2. STYRELSE OG TILSYN

Medens der i Fundatserne var gjort Rede for, hvad Gods der skulde tillægges Stiftelsen, og det vil være muligt i nogen Grad at fastslaa dette Gods's Beliggenhed, fortæller de overhovedet intet om, hvorledes det skal bestyres. Dette maa man danne sig et Billede af ved at sammenstille de Antydninger, der gives i Breve fra Hospitalets første Aar.

Der var i Ordinansen af 1539 og Ribe-Artiklerne 1542 givet visse almindelige Regler for, hvilket Ansvar Forstanderen skulde have, og hvem han skulde aflægge Regnskab for, men ogsaa i dette Forhold gælder det, at hver Stiftelse beholdt et Særpræg, som først efter lang Tids Forløb blev udslettet. I nogle Stiftelser, som Aalborg, hvor et Hospital, der bestod før Reformationen, fortsatte Virksomheden med samme Mand som Forstander, beholdt denne Mand et sikkert Greb om Ledelsen, og det Tilsyn, der skulde føres af Stiftslensmand eller Raad, var mere af formel Art, selv om det var de tilsynsførende, der valgte den nye Forstander.¹⁶

I adskillige Tilfælde fik Forstanderskabet Karakter af en kongelig Forlening. Saaledes fik Hans Boesen i Kolding 1541 Brev paa St. Jørgens Gaard og Hospital i Kolding mod at underholde de syge og aflægge Regnskab for Befalingsmanden over Ribe i Biskoppens Nærværelse.¹⁷ Det samme var Tilfældet med Mogens Falster for Maribos Vedkommende 1542,¹⁸ og med Mogens Uf for St. Jørgens Hospital paa Bornholm 1562,¹⁹ og siden med Jacob Iversen samme Sted 1565, idet det tilføjes, at han skal bo i Hospitalet og aarlig gøre Regnskab for Kronens Rente, hvoraf han selv maa beholde Halvdelen.²⁰ I et enkelt

Tilfælde bliver Forstanderskabet ligefrem tildelt en Mand som Belønning for vel udført Krigstjeneste, saa han med Hustru og Børn kunde faa Bolig og Underholdning, indtil Kongen paa anden Maade kunde sørge for ham.²¹ Karakteristisk er Beretningen om et Forstanderskifte i Aaahus i Skaane. Kongen havde erfaret, at den hidtidige Forstander var uduelig, og derfor fandt Befalingsmanden Vincentz Lunge en Mand, som han mente var skikket, da han var gammel og barnløs og havde lovet at forskrive sin Part af alt sit Gods til de fattige i Hospitalet efter sin Død. Biskoppen Niels Palladius og Stiftsbefalingsmanden skulde derfor indsætte den paagældende Mand i Embedet, hvorefter han skulde sendes til Kongen og aflægge sin Ed.²²

Forholdet synes i Virkeligheden at være det, at Datiden ikke var saa fast i Sprogbrugen, saa lidt som den var sikker i Afgrænsningen af en Embedsmands Administrationsomraade. Det var Lovens Mening, at der ved Hospitalerne skulde indsættes en Forstander, som var ansvarlig for Biskop og Stiftsbefalingsmand, samt i visse Tilfælde for Byens Præster og Raad, men hvor uklare Forholdene kunde arte sig, viser sig ingen Steder tydeligere end i Odense.

*

I Kongebrevet af 27. Oktober 1539 nævnes Christiern Pedersen og Erik Krummedige som Odense Hospitals Forstandere. Christiern Pedersen var en Brodersøn af den tidligere Biskop over Fyns Stift Jens Andersen Beldenakke. Han modtog aldrig gejstlig Vielse, men ikke desto mindre blev han udnævnt til Domprovst i Viborg. Hans Virksomhed som Domprovst bestod dog nok kun i at have de dermed forbundne Indtægter, som han yderligere øgede ved andre gejstlige Forleninger, og han fik bl. a. Jens Andersen Beldenakkes Vikarie i Odense 1538. I Virkeligheden var han kongelig Tjenestemand. 1530 nævnes han som Frederik I's Sekretær, og 1535 var han Kongens Proviantmester i Nørrejylland, medens han 1539 og 1541 oppebar Skatten af Fyn paa Kongens Vegne.²³

Naar han blev udnævnt til Hospitalsforstander, hænger det sikkert sammen med, at han havde visse administrative Evner parret med en virkelig Interesse for Fattigvæsenet. Dette synes ogsaa at bekræftes paa anden Maade. Biskop Jørgen Sadolin havde Planer om, at der i Odense skulde oprettes et

Domkapitel af fire Prælater og seks eller flere Kanniker. Den anden af disse Prælater skulde føre Titel af Archidiaconus og have hele Stiftets Hospitalsvæsen under sig, saaledes at han kunde føre Tilsyn med Fattigfolks Forsørgelse af Hospitalsgodset og aflægge Regnskab derfor, saaledes som Kongen „nu allerede af Guds Raad her har beskikket til Hospitalet den fromme Mand Christiern Pedersen Domprovst til Viborg, den Stund hans Bejlighed giver sig her at være.“ Det var Sadolins Tanke, at Indtægten af Provstiet i Assens kunde henlægges til en saadan Hospitalsmesters Forsørgelse.²⁴

Dette er muligt Forklaringen paa den Særstilling, som Christiern Pedersen fik. Han havde nærmest faaet den Plads, der tilkom Biskoppen, men tillagt de almindelige Forstanderes Pligter med Hensyn til Administrationen. Ved sin Side havde han Lensmanden Erik Krummedige. Han tilhørte en holstensk Adelsslægt, der i det 15. Aarh. havde indtaget fremtrædende Stillinger i den danske Statstjeneste. Selv var han tidligt gaaet over til Protestantismen, og han sluttede sig fra første Færd til Hertug Christian. I Grevefejdens Dage var han Hertugens betroede Mand paa Fyn, og som Løn for sin Umage forlenedes han med St. Hans Kloster i Odense. Aaret før sin Død, der indtraf 1541, fik han tillige Næsbyhoved og blev dermed Stiftslensmand.²⁵

Det ses ikke, at Erik Krummedige har haft nogen synderlig Indflydelse paa Hospitalets Ledelse, og det samme gælder hans Efterfølger Jacob Hardenberg, der ogsaa forbandt Stillingen som Medforstander med Stillingen som Stiftslensmand. Han var 1532 bleven forlenet med Faaborg Helligaandskloster, idet Brødrene havde overdraget ham Forsvaret af det. Efter at han i 1542 var død, træder Lensmanden i Baggrunden for en lang Aarrække.

At Peder Nielsen, fordum Prior i Faaborg Kloster, i et Brev af 1. August 1539 ogsaa nævnes som Forstander for det nye Hospital, var sikkert en ren Formssag, og i hvert Fald maa det ses i Forbindelse med den Omstændighed, at Faaborg Helligaandskloster overgik til Hospitalet. Han kan jo have siddet inde med Erfaringer, som det var gavnligt at drage Nytte af.²⁶

Det er utvivlsomt hos Christiern Pedersen, Tyngdepunktet i Hospitalets Administration har hvilet. Det er ham, der har bragt Stiftelsen igennem de første Aar, har lagt Linierne for den Maade, hvorpaa Godset skulde gøres frugtbringende, og har organiseret de indre Forhold i Stiftelsen, og han har

haft en Position, der har gjort al Indgriben fra Biskop og Lensmand overflødig.

I 1545 døde Christiern Pedersen, og man skulde vente, at Hospitalets Bestyrelse derefter blev bragt i Overensstemmelse med de Regler, som Regeringen havde fastsat, men i Stedet fik man en Mand af tilsvarende Støbning og med samme Myndighed som Domprovsten. Det var Prior Christian Poulsen.

Han var af den gamle Tids Mænd. Som forholdsvis ung var han i 1529 bleven Prior for selve St. Knuds Kloster, og længst muligt søgte han at værne om den gamle Kirkes Lære og de gamle Kirkeskikke. Men det er et Vidnesbyrd om Christian III's Forsonlighed, hans Forstaaelse af, hvad saglig Dygtighed betød, at han fastholdt ham som Leder af St. Knuds Kloster med dets vidtstrakte Godser. Han fik derved en Stilling, som mindede om Lensmændenes. I Tiden fra 1545, til han i 1572, tre Aar før sin Død, tog sin Afsked fra sine Embeder, var det ham, der prægede Graabrødre Hospitals Administrations, hans Navn, der atter og atter møder os i Stiftelsens Handlinger.²⁷

Hverken Domprovsten eller Prioren kunde bo i Hospitalet. Men der maatte nødvendigvis være nogen, der førte et vist Tilsyn med de fattige og syge; helt kunde man ikke gaa uden om de kongelige Bestemmelser, der krævede en Mand, som kunde opfylde disse Krav; andre Steder var netop dette en af Forstanderens vigtigste Opgaver. I Odense sporer man da ogsaa fra første Færd ved Siden af Forstanderne en „Tilsynsmand“. Saaledes betegnes udtrykkeligt Hr. Michel Ibsen i 1541, og det siges om ham, at han paa Livstid maa forblive der, dog at medens han er før og rørig, skal han have Tilsyn, at de fattige faar deres nødtørftige Underhold til Skellighed, og til Gengæld skulde han have sit Underhold af Øl og Mad samt Klæder. Det tilføjes endvidere, at naar han bliver vanfør af Alderdom og Skrøbelighed, skulde han vedblive at have sit Underhold der med eget Herberg, Seng og Varme. Til Gengæld skulde Hospitalet arve hans Ejendele.²⁸

Det er rimeligvis denne Stilling, som Jens Pedersen overtog 1544,²⁹ og som han havde i hvert Fald til 1555, da han afløstes af Thomas Winther, der fungerede til sin Død 1570.

Forholdet er altsaa dette, at Forstanderskabet er fordelt mellem to Personer, af hvilke den ene socialt indtager en fremtrædende Position og i Hospitalets

Forhold har en herskende Indflydelse, medens den anden er det, som hans Titel siger, „Tilsynsmand“, men efterhaanden betegnes han jævnsides den anden som Forstander. Dog fastslaaes Forskellen imellem de to Mænds Stilling endnu i 1549 med al Tydelighed, idet der i et Brev tales om Christian Poulsen, Prior i St. Knuds Kloster og Forstander for Hospitalet, og Jens Pedersen, Tilsynsmand ibidem.³⁰ Stillingen som Tilsynsmand er Spiren til den senere Stilling som Hospitalsmester.

★

Det præstelige Tilsyn med syge og fattige i Hospitalerne spillede en væsentlig Rolle i den almindelige Hospitalslovgivning. Karakteristisk nok havde Kongen allerede i Januar 1540 fastslaaet en Ordning af dette Spørgsmaal for Odense Hospitals Vedkommende. Forstanderne skulde beskikke en god kristelig Prædikant, som kunde prædike Guds klare Ord og stedse gaa ind iblandt dem og undervise, husvare og trøste dem i deres Sygdom og Skrøbelighed. Det var Tanken, at denne Præst skulde være Kapellan og som saadan tillige gøre Tjeneste ved Sognekirkerne og lønnes af begge Parter. Sin Bolig skulde han have i en Residens ved Siden af Ringeporten paa Kirkegaarden.³¹

Af een eller anden Grund lykkedes det ikke at gennemføre denne Ordning, men ved Kongebrev af 23. November 1540 fik Hospitalet tillagt Marslev og Birkinge Sognekirker, saaledes at Hospitalet skulde have Indtægten, men til Gengæld skaffe de paagældende Sogne gode og lærde Præster. Paa daværende Tidspunkt havde Knud Vernersen Kirkerne, men der sluttedes en Kontrakt med ham om, at han maatte beholde dem imod at give Hospitalet aarligt 1 Pd. Byg og 1 Ørte Rug.³²

Større Glæde naaede Hospitalet dog ikke at faa af de to Sognes Indtægter. Man maatte jo erkende, at en Præst, der virkelig skulde kunne være Hospitalets syge Mennesker til nogen Gavn, ikke samtidig kunde betjene to, efter Datidens Forhold fjerntliggende Sogne. Derfor overvejede Lensmanden Ejler Rønnow, Biskoppen Jørgen Sadolin, Hospitalsforstanderen Christiern Pedersen og Sognepræsten for Albani Sogn Jacob Frost, der som før nævnt havde Graabrødre Kirke til Sognekirke, ved Mikkelsdag 1544, om der ikke kunde findes en anden Løsning. De enedes om at foreslaa, at Hospitalet skulde give Afkald paa Marslev og Birkinge Sogne, og Biskoppen skulde indsætte til Præst

der, hvem han fandt for godt. Dog skulde den paagældende Præst være bo-siddende i Odense, som det tidligere havde været Skik. Men den Mand, der skulde være Kapellan ved Hospitalet, skulde ogsaa være Medhjælper ved Kirken i Albani Sogn, og af dette Sogn skulde han for sin Uejlighed have 22 Mark. Man tænkte sig dog stadig Muligheden af, at Hospitalet kunde faa en Sognekirke nær Staden, der kunde bidrage til Hospitalskapellanens Underholdning. Hvis det skete, skulde han naturligvis give Afkald paa de 22 Mark og Tjenesten ved Albani Sogns Kirke.³³

Ved Mortensdag samme Aar havde de fire nævnte Mænd fastsat den Løn, som Hospitalskapellanen skulde have. Det var ikke saa ringe et Embede: et halvt hundrede Mark, et Madnød (d. v. s. en Slagteko), eller 7 Mark, en halv Læst Byg, fire Ørter Rug, 24 Skpr. Humle, samt 10 Lam. Dertil fri Residens med Inventar.³⁴ Det var en Lønningsmaade, som blev fastholdt til op i 18. Aarhundrede.

Først i 1566 lykkedes det at faa den ønskede Sognekirke henlagt under Hospitalet. Det blev Paarup Kirke. Hospitalsforstanderen fik Ret til at ordinere en lærd, gudfrygtig Mand til Sognepræst, som „kan prædike og lære Guds rene og salige Ord og Evangelium for Folkene udi fornævnte Sogn“. Præsten skulde tillige prædike og gøre Tjeneste for de syge i Hospitalet, for at Omkostningerne kunde være saa meget ringere for de fattige, og Præsten saa meget bedre kunde blive forsørget.³⁵ Som Præst nævnes Jørgen Pedersen til 1611, da han afløstes af Peder Pedersen Hindsholm.

De Bestemmelser, der blev truffet om Hospitalspræstens Pligter, giver et Glimt af det daglige Liv i Hospitalet. Præsten skulde holde en Messe og Prædiken i Hospitalet hver Søndag. Den skulde begynde Kl. 6 og endes halvgaaen otte. Onsdag og Lørdag prædikedes derinde, og man begyndte Kl. 8 og endte før 9 slet. Paa de Dage af Ugen, hvor der ikke prædikedes, skulde to af Skolens Peblinge læse hver et Kapitel eller en Historie, den ene af det gamle, den anden af det nye Testamente med en Psalme og Katecisme, baade til deres egen og de syges Forbedring. Var Kapellanen til Stede, skulde han læse et Argument eller Summarien til samme Salme og det gamle Testamente og paa det sidste en Kollekt. Hvis Præsten ikke var til Stede, skulde den største Pebling alene læse Kollekten „efter Fredsangen, som kaldes paa Latin da pacem“.

Men ikke nok med det. Kapellanen skulde en Dag om Ugen søge hver enkelt Seng og „med stor og god Flittighed“ forhøre dem alle, mest paa Samvittighedens Vegne. Hver Lørdag Aften og imod Højtiden skulde han overhøre dem, som vilde berettes, samt være redebon Dag og Nat, naar han blev tilsagt at besøge dem, som laa paa deres yderste.

Der var med andre Ord bleven tildelt Præsten et Tilsyn med de fattiges aandelige Ve og Vel, der i Tidens Løb ogsaa udstraktes til at omfatte deres timelige. Præsten blev i mange Tilfælde deres Talsmand overfor Forstanderen.

Det skal endnu nævnes, at den øverste Hører i Skolen fik sin Kost i Hospitalet, og at det paahvilede ham at beskikke to Peblinge til at synge med Kapellanen hver Helligdag og undervise dem, som skulde læse de danske Lektier med Forstandighed.³⁰ Ogsaa dette var Spiren til en Udvikling af en Institution, som fik en vis Betydning: Hospitalets Søsterinstitution Communitet.

★

3. INDTÆGTSKILDERNE

Saaledes var der sørget for de fattiges Husrum og Tilsynet med dem, men skal vi søge klarlagt, hvorledes Stiftelsens økonomiske Grundlag var, da maa vi danne Billedet gennem mange, spredte Træk. Bevaret er kun nogle Gavebreve fra Kongen og Privatpersoner, nogle Fæstebreve og Skøder. Intet Regnskab fra denne Periode eksisterer, intet, der med Sikkerhed kan oplyse om de samlede Indtægter og Udgifter.

I Foraaret 1539 havde Hospitalsforstanderne faaet Ordre til at bebreve Hospitalets Købstadgods til de og deres Arvinger, som vilde bygge og forbedre det og give aarlig Leje og Jordskyld deraf. Denne Ordre kunde ikke have væsentlig Betydning for selve Graabrødre Kloster, hvis Bygninger vistnok helt blev taget i Brug til Hospitalet. Anderledes stillede det sig med de andre Ejendomme i Byen.

Sortebrødre Kloster blev hovedsagelig udlejet til fynske Adelige. Allerede 1539 syns Jørgen Henningsen Quitzow til Sandagergaard at have faaet et Stenhus med Have paa Sortebrødre Kirkegaard vesten op til Kirken, samt en Længe med nogle „Herberger“, og dette bekræftedes yderligere i 1541. Han

skulde aarlig give til Hospitalet 3 Ørter Byg, en Otting Smør og halvtredie Mark danske.³⁷ Efter Kongens Befaling udlagde man 1540 til en anden fynsk Adelsmand Anders Emichsen et Par Huse, til Landsdommeren Jacob Hardenberg et Stenhus, som kaldtes „Firmeried“, vel sagtens en Sygestue for Klosteret, og to andre Stenhuse for aarlig Leje 6 Ørter Hartkorn og 3 Mark danske Penninge.³⁸ Størsteparten synes dog Rigskansleren Antonius Bryske til Langesø at have faaet, idet han modtog et Stenhus mod Nord, Halvparten af Stalden, Abildhaven, som kaldes Badstuehaven, Halvparten af Borgegaarden, Lade- gaarden og Portrum, „som er overalt Halvparten af den Jord og Grund efter dette Brevs Lydelse, som Jacob Brockenhuus og Fru Dorthe“ havde modtaget.³⁹ Endelig fik ogsaa Fru Kirsten Carl Bryskes til Flintholm en Del Ejendom.⁴⁰

I 1542 befalede Kongen, at man skulde dele og partere Sortebrødre Kirke baade med Fredgaard og noget af Kirkegaarden i Borgervaaninger og sætte Vaaningerne for Skyld og Landgilde,⁴¹ og i Overensstemmelse dermed blev der foretaget en Udstykning i Smaalodder, som tilfaldt Odenseborgere, medens Resten af Kirkegaarden 1551 blev givet Odense Borgerne til almindeligt Begravelsessted for Byen. Kirkegaarden skulde indhegnes og holdes i ordentlig Stand, og der skulde opføres et Kapel paa den, hvor Præsten kunde staa og forkynde Guds Ord, naar nogen blev begravet.⁴² Paa samme Maade blev Helligaandshuset gjort indtægtsbringende. Hovedgaarden fik Fru Else Thott, Enke efter Thomas Nielsen Lange, for 1 Pund Rug og 1 Fjerding Smør aarlig.⁴³ En Jørgen Nielsen fik „en Gaard og Grund ved Helliggeistes Hus ved Tinget, som strækker sig i Længelsen fra Adelgaden udi Øster 42 Alen, udi Bredelse fra Nør og Sønder fra Agestrædet og til Kirkemuren 22 Alen, saa at Agevejen bliver fri til Hovedgaarden, at give aarlig 5 Mark danske til Hospitalet.“ Da han og hans Hustru imidlertid var sindet at bygge Gaarden af bar Grund, skulde de kun give 4 Mark.⁴⁴ Endelig fik Enken efter den sidste Forstander for Helligaandshuset, Anne Michel Mules, sammen med tre andre Odenseborgere 1540 Brev paa, at de skulde have selve Kirken og Kirkegaarden, som Jørgen Nielsen havde Brev paa.⁴⁵

Endelig laa der i Frue Sogn et Par Ejendomme, som blev udlejet. Blandt de mange Gaarde, der i den katolske Tid blev henlagt til Kirkerne til Under-

hold for disses Præster, nævnes en, som Hans Brun i Odense havde faaet af Frederik I mod at svare en aarlig Afgift til St. Knuds Alter i Albani Kirke. Ved et Brev, der allerede er fra 15. April 1539, stadfæstede Kongen, at Erik Krummedige, Jørgen Quitzow m. fl. 14. Marts havde ladet Hans Brun beholde den Gaard mod at give 3 Mark aarlig til Hospitalet.⁴⁶

Endelig blev Koret og Sakristiet til Albani Kirke og den Grund, det stod paa, 1542 givet til Domprovst Christiern Pedersen imod, at hans Arvinger skulde svare til Hospitalet den Jordskyld, som Jacob Hardenberg og Borgmester og Raad takserede det for.⁴⁷ Dette staar naturligvis i Forbindelse med den paafølgende Nedbrydning af Albani Kirke.

Der dvæles saa længe ved disse Hospitalsejendomme i Odense, fordi de til Trods for deres sparsomme Oplysninger giver et Billede af, hvilket Gods der var tillagt Hospitalet, og de fortæller fremfor alt, hvorledes den katolske Kirkes Bo blev likvideret.

Men ogsaa efter at Fundatserne var udstedt, blev Godsmængden forøget. Det vil erindres, at efter Ribe-Artiklerne af 1542 skulde St. Jørgensgaardene knyttes sammen med Hospitalerne. Dette skete i Odense ved det Følgebrev, som Jacob Hardenberg 4. Maj 1542 fik paa Gaarden, at den herefter skulde svare ham til det almindelige Hospital.⁴⁸ Kongen forordnede, at de spedalske nu skulde „bespises af samme Stegers med de andre og fange deres redelig Underholdning“,⁴⁹ men i Tilgift fik Hospitalet noget Bøndergods, som havde tilhørt dette Sygehus.

Til Gengæld beholdt Graabrødre Hospital ikke det Sygehus paa St. Hans Kirkegaard, som havde været indbefattet i Kongens Gavebrev. Allerede 14. November 1541 blev det sammen med et Par andre Huse givet Odense By, da der ikke var nogen Præstegaard til St. Hans Kirke,⁵⁰ og det er denne Bygning, som siden da har været Residens for Præsten ved St. Hans. Dog naaede den nidkære Christiern Pedersen at udpresse af denne Gave, hvad der havde Værdi. Prioren i St. Hans Kloster Dr. Hermann havde i 1503 forpligtet sig og sine Efterfølgere til aarlig at give til Sygehuset en fed Okse, fire Faar, fire Svin, en Skæppe Smør, 8 Gæs, 10 Høns, 10 Kabliau Fisk og en Mark Penning. Da St. Hans Kloster nu var Residens for Lensmanden, maatte han overtage denne Forpligtelse, og det lykkedes virkelig at faa Kongen til i 1542 at stadfæste, at

Graabrødre Hospital som Sygehusets Arving fik denne Ydelse, der i Tidens Løb gik over til at blive en fast årlig Pengeafgift af Odensegaards Len.⁵¹

En overmaade værdifuld Tilvækst for den hele Stiftelse var Helligaandsklostret i Faaborg, der havde et stort Godstilliggende. Det var Erik Krummediges Tanke, at det kunde være nyttigt at gøre Klostergaarden ved Klostret til en Avlsgaard og sætte en Bonde til at være Avlsmand, som årligt kunde give Afgift og Landgilde til Hospitalet. Det vilde, mente han med Rette, være mere gavnligt, end om samme Ejendom blev adspredt og fordelt blandt mange. Allerede dengang har man forstaaet, hvilke Vanskeligheder det kunde volde, at man havde Gods liggende saa fjernt, at man ikke til Stadighed kunde holde Øje med det. Kongen gav da ogsaa Erik Krummedige Fuldmagt til at træffe de fornødne Foranstaltninger 1540,⁵² men Planen blev snart opgivet.

Selve Klostret „det Stenhus i Faaborg“ med Abildgaard og Gaardsrum blev paa Foranledning af Jørgen Lykke og Otte Krumpen givet til Lensmanden Jacob Hardenbergs Enke i 1559 for en årlig Leje.⁵³

Den Jord, der laa i og ved Faaborg By, blev lejet ud til Borgere i Byen. Borgmester Jørgen Bulger lejede paa Borgmester og Raads Vegne Langs Mølle af Hospitalet for 4 Mark årlig 1552,⁵⁴ medens Mølleren Peder Hansen lejede „den Hospitalets Hauge, der kaldes Lammehaugen“ nord for Møllen for 3 Mark danske.⁵⁵ De Marker, der laa udenfor Byen, har væsentlig været Bulgers Toft, Borreskovs Mark og Skrivertoften, og de var opdelt i Smaastykker. Alene Borgmester Lauritz Knudsen lejede et større Jordtilliggende. Hans Lejebrev er karakteristisk ved det Billede, det giver af Datidens spredte Jordfordeling. Han fik ved Tyvemosen 4 smaa Stykker Jord paa ialt 9 Skpr. Land, 5 smaa Stykker i Borreskovs Mark paa tilsammen 4 Skpr. Land, 2 Agre ved Gallen Lade paa 8 Skpr. Land, endnu et Stykke ved Borreskovs Mark paa 1 Skp. Land, 2 Agre ved Skjold Sten paa 4 Skpr. Land, 2 Stk. Jord paa Tillebechsholm 3 Skpr. Land, en Ager ved Tillebechs Bøge 3 Skpr. Land, Tagmoseholm 4 Skpr. Havreland, Tegeltøften og øvre Land 2 Agre ved Pugesø 5 Skpr. Land, 2 Agre kaldes Skideagre i Svanninge Mark. For dette skulde der årligt ydes 8 Pund og 4 Skpr. Byg.⁵⁶

Foruden Besiddelsen af Klosterjorden fik Hospitalsforstanderne Retten til

at fiske i de Søer, som begynder udenfor Faaborg, til de fattiges Behov, ligesom Munkene gjorde tilforn; men da det viste sig, at dette Fiskeri, som de havde halvt med Borgmester og menige Almue i Faaborg Sø, ikke gav tilstrækkeligt, idet Hospitalsforstanderne ikke uden stor Bekostning kunde lade fiske der til Fordel for de fattige, udlejede man i 1560 Hospitalets Part til Borgmester Laurids Knudsen med Raad og menige Almue for 4 Daler aarlig.⁵⁷

Hvis der overhovedet er blevet noget ud af Planen om at danne en Avlsgaard af Klosters Jord, er denne hurtigt bleven opgivet. Da Fæstebrevene paa Klosterjorden begynder tilsyneladende umotiveret i 1560, kan man tænke sig Muligheden af, at Avlsgaarden er bleven opløst ved denne Tid. Større Glæde fik Hospitalet af den Gave, som Kongen gav 25. April 1540, da han tillagde det Blangsted Hovedgaard med Ager, Enge, Skove, Marker og Fiskevande, samt Blangsted Mølle, som aarlig skulde yde 20 Ørter Mel, 1 Ørte Byg og en Fjerding Aal.⁵⁸ Dermed var der tilgaaet Hospitalet en Gaard, som i lange Tider havde tilhørt Biskoppen i Fyn; nu skulde den i halvtredie Hundrede Aar bidrage til at give Stiftelsen Indtægt. Yderligere fik Hospitalet to Gaarde i Killerup.

*

Bøndergodset. Foruden alt det Købstadgods, der laa i Odense og Faaborg, og hvoraf Lejerne skulde svare Jordskyld, fik man det Bøndergods, der var knyttet til de forskellige Stiftelser. Da man ikke fra det her behandlede Tidsrum har nogen Jordebog, hvori Godsets Omfang er opregnet, en saadan findes først fra Begyndelsen af næste Aarhundrede, vil man ikke kunne skønne om dets Omfang eller Beliggenhed, selv om man med en vis Sikkerhed kan slutte, at der ikke i Løbet af det første halve Aarhundrede er sket væsentlige Salg eller Mageskifter. Man maa nøjes med at opstille den sandsynlige Formodning, at de Landgildeydelse, som Bønderne havde ydet til de paagældende Stiftelser før Reformationen, de blev nu tillagt Hospitalet, og nu som siden dannede de, ved Siden af Købstadgodsets Ydelser, Grundstammen i Hospitalets Indtægter.

Heller ikke Fæstebreve findes fra denne Tid, som ellers kunde have oplyst om Bøndernes Vilkaar. Vi maa nøjes med et Par Smaasager, der tilfældigt er

bleven bevarede. Den ene er en Forpligtelse, som Bernik Jensen i Horne afgav 1555 overfor sin Husbond Hr. Christian Poulsen, Prior til St. Knuds Kloster og Forstander for det alm. Hospital, og for Hr. Jens Pedersen, Tilsynsmand der samme Steds. Han var blevet udvist af sin Gaard for sin Forsømmeligheds Skyld, fordi han ikke havde holdt sin Gaard vedlige og ikke ydede sine Afgifter i rette Tid; nu lovede han Bod og Bedring og vilde fremtidig være horig og lydig, holde Gaarden vedlige og yde Ægt, Arbejde og anden Del, naar han blev tilsagt.⁵⁰ I al Beskedenhed et Træk, der viser, at Hospitalets Bønder blev holdt til at gøre deres Pligt. Paa tilsvarende Vis forpligtede Knud Hansen i Gomstrup sig i 1561 til at bygge og forbedre sin Gaard.⁶⁰

I det hele taget fik Hospitalets Godsadministration samme Karakter som Administrationen af et adeligt Gods og med samme Rettigheder som et saadant. I 1543 gav Christian III de fattige i Hospitalet Hals- og Haandsret over deres Bønder, saa at samme Hospitalstjenere skulde „være saa frie som Adelsens Tjenere“.⁶¹

Til disse Indtægtskilder kom endnu *Tiendeydelserne*. Efter Reformationen blev den Trediedel af Tienden, som Biskoppen tidligere havde faaet, overdraget til Kongen. Paa et tidligt Tidspunkt, det ses ikke, hvornaar det er sket, har Hospitalet faaet tillagt Halvparten af Kongens Part, der tidligere af Biskoppen var givet til de fattige og Husarme i Sognene og betegnedes som Kvægtiende. Dette vakte imidlertid Misfornøjelse, og ved et Brev af 28. August 1540 befalede Kongen Lensmanden i Odense, at han skulde lade Kvægtienden dele i tre Parter, den ene til Præsten, den anden til Kirken, men den tredie skulde igen deles i to Parter, en til Degnen og den anden til Sognets Husarme, undtagen Lammene af denne Halvdel, der skulde ydes Hospitalet i Odense.⁶² Siden hen er det gaaet saadan, at Hospitalet ogsaa fik den anden Halvpart af Kvægtienden. Det er sandsynligt, at dette er sket efter nogle Processer, hvor man alene har lagt Kongens Gavebrev af 1540 til Grund, i hvilket han udtrykkeligt siger, at han giver Hospitalet den tredie Part af al Kvægtienden, som tilkommer Kongen, til de fattiges Føde og Underholdning. Hvorom alting er: denne Gave, der bestod væsentlig i Ydelse af Lam, har været en overordentlig værdifuld Naturalydelse, selv om det havde sine Vanskeligheder at inddrive den. Gang paa Gang maa man minde om, at Tiendelam-

mene skulde ydes i rette Tid. Det paahvilede Sognepræsterne at skaffe en Mand, der „for Guds Skyld“ vilde paatage sig den Umage, som de gjorde det i Munkenes Tid, at annamme Tiendelammene og „beskikke dem udi en Græshave til om Lørdagen derefter“, at Forstanderen kunde faa Bud derom og lade dem hente.⁶³ I 1548 forlangte Kongen, at der aarligt skulde indsendes Register over Tiendelammene til Hospitalet,⁶⁴ og i 1549 beordrede han, at da det Tidspunkt, hvor Kvægtienden blev opkrævet, nemlig om Sommeren, ikke var paa den Tid, hvor Lammene kunde blive forvarede med Salt, skulde Lammene mærkes med Hospitalets Mærke, naar de var blevet udtaget, og derefter skulde enhver igen tage sine Lam til sig og lade dem gaa til Bartholomæi Dag, da Kirkeværgerne skulde hente dem hos Bønderne, for at sende dem til Hospitalet, hvor Forstanderne „skulde gøre Eder en Villie for Eders Umage“,⁶⁵ d. v. s. give en Drikkeskilling.

Sidenhen betegnedes denne Tiende, der ogsaa indbefattede en Del Gæs, som Midsommertiende, og paa visse Tider indbragte den Hospitalet op imod 700 Lam.

Endnu skulde vi nævne et Par private Velgørere, som den Hans Clementsen, der i 1540 gav Hospitalet et Vikarie i Frue Kirke,⁶⁶ eller Lensmanden Jacob Hardenberg, der 1542 gav noget Bøndergods, som i sin Tid var skænket Faaborg Kloster, for at der skulde læses Messer.⁶⁷ Endelig fik Kansleren Johan Friis paa Hesselagergaard kun Tilladelse til at oprette sit Gods til Stamhus paa Betingelse af, at han St. Mikkelsdag hvert Aar gav to Tønder Smør til Hospitalet, og denne Forpligtelse skulde overtages af hans Efterfølgere.⁶⁸

Saaledes var Hospitalet blevet lagt paa en solid økonomisk Basis. Der var givet det Muligheder for at faa faste Indtægter i stort Maal. Hertil kom ogsaa Indtægter, hvis Størrelse var afhængig af Omstændighederne. I 1543 tilod Kongen, at Hospitalet maatte udsende en Vogn for at indsamle Almisser i Fyn, Taasinge og Langeland. Hvor Almisesamleren kom, ved Dag eller Nat, skulde de fordre og fremme hans Rejse og give ham Gaver.⁶⁹ Dette var en direkte Arv fra St. Jørgensgaarden, men det maa billigvis indrømmes, at der ikke kendes noget Eksempel paa, at saadanne Rejser har været foretaget, eller at de har baaret Frugt.

4. KAPITALANBRINGELSE

Der foreligger ikke fra denne Tid noget Regnskab, der kan oplyse os om Stiftelsens Indtægter og Udgifter, men at man har haft mere end til Dagen og Vejen, derom vidner den Overleveringsforretning, der fandt Sted ved Prior Christian Poulsens Afgang, og som omtales nedenfor. I den findes anført en Række Personer, der har laant Penge af Stiftelsen mod Pant, dels i Ejendom, dels i Løsøre, og den giver et ganske morsomt Billede af Datidens Kapitalanbringelse.

Præsten i Dalum havde laant 30 Daler, „som hans Brev udviser“, Rasmus Smed i Vestergade 40 ny Daler mod Pant i hans Gaard, Biskop Niels Jespersen 100 ny Daler og 30 gamle Daler, Hans Lauritsen Lunde 16 Daler i ny Stykker mod Pant i Løsøre, Hans Winthersen 8 Rdlr. og staar til Pant et lidet Bælte, Giertrud Andersens 2 Daler og staar til Pant en Lænke, og Inger Leths 12 ny Daler og staar til Pant et forgyldt Bælte, Søren Leth og Inger Leth 100 gamle Daler og staar til Pant Hovedbrevet paa deres Gaard, Anne Jørgen Nielsens 150 gl. Daler mod Pant i Gaarden — antagelig Helliggeistes Hovedgaard, jvf. S. 23 — Oluf Bager 300 Rdlr., Jørgen Kotte 74 gl. Daler mod Pant i Guld, Sølv og Klenodie, som alt sammen staar i en Æske beseglet, endnu 4 ny Daler mod Pant i en Sølvske. Karen Hans Olsens havde laant 200 gl. Daler mod Pant i hendes Gaard ved Frue Kirkegaard, Hans Clausen i Munkebo laante 16 gl. Daler mod Pant i to Sølvstobe og Grethe Hermans 2 gamle Daler mod Pant i en Guldring, Dorethe Jens Børnekiærs 3 ny Daler mod Pant i en Guldring, Karen Sommers 100 ny Daler mod hendes Mands Panteforsikring, Mads Nielsen i Tving 17 ny Daler mod Pant i 6 gamle Daler! Lille Peder Baggers Kvinde 6 ny Daler mod Pant i nogle forgyldte Spænder.

Endvidere nævnes, at Laurits Thommesen i Bregnemose havde laant 7 gl. Daler, Mads Skriver i Ringsted 3 Daler, Morten Knudsen, Borger i Odense, 4 Daler, som han havde laant 1563, Hans Skriver i Nedergade 3 Daler, Simon Hansen ved St. Jørgen, 2 Daler, Niels Hansen i Skalbjerger, som havde givet 4 Bryst-Knapper i Pant. Helt Orden i Regnskabet var der dog ikke; man havde pantsat 3 gl. Daler, men man vidste ikke til hvem, og ligeledes fandt

man 4 Par smaa forgyldte Hals-Maller med uvis Ejermand, samt en liden forgyldt Sølvring, ligeledes med uvis Ejer.

Alt i alt er det meget forskellige Laantagere. Tidens Trang til rede Penge har vel hyppigt tilskyndet dem til at optage Laanene og ejendommeligt er det at se det store Antal Kvinder, der møder frem, medens Adelen slet ikke synes repræsenteret. Dette Forhold ændres i Løbet af de næste halvtreds Aar.

BORGERLIGT STYRE 1572–1619

1. FORANDRINGEN I ADMINISTRATION OG VIRKEFELT

Den Særstilling, som Hospitalet i Odense havde, var i høj Grad forbundet med Prior Christian Poulsens Person. Nu var han ved at ældes. I en Menneskealder havde han styret St. Knuds Kloster med dets store Jordegods, og i en Aarrække havde han dermed forenet Posten som Hospitalsforstander. I 1570 var hans Medforstander, Thomas Winther, død, og der udnævntes ingen Efterfølger. Kongen overvejede store Forandringer.

I 1571 begærede Christian Poulsen at blive fritaget for sine Hverv, og Kongen imødekom hans Ønske. 5. Marts blev der afholdt en Overleveringsforretning i Hospitalet, hvor Priorens Fuldmægtig, Peder Ibsen, paa Priorens Vegne mødtes med Biskop Niels Jespersen, Provst Jacob Hendrichsen, Læsemester Jørgen Sørensen og Hospitalets Kapellan Jørgen Pedersen, og de overdrog Stiftelsens Værdipapirer til Skriveren i Hospitalet, Jacob Sørensen.¹ Den 1. August samme Aar beskikkede Kongen Stiftsskriveren Christoffer Bang og Raadmand Knud Jørgensen Seebled til Forstandere med den Tilføjelse, at Hospitalsmesteren skulde oppebære Hospitalets Indtægt og hvert Aar til 1. Maj gøre Regnskab i Biskoppens, Provstens og Sognepræsternes Nærværelse.²

Med denne Ordning var antydet Retningslinien for den nye Fundats af 5. Marts 1572.³ Den afstikker nye Grænser for Virkeomraadet og nye Principper for Bestyrelsen. Forholdet var det, at Christian Poulsen havde haft Pligt til at bespise Præsterne, Skolemester, Hørerne og 10 Degne. Degnene havde spist sammen med Priors Folk, Standspersonerne ved hans Bord. Da Christian Poulsen nu „for hans Alderdoms og Skrøbeligheds Skyld“ ikke længere kunde forestaa samme Kloster, men begærede at blive forskaanet for det, saa vilde Kongen tage „forskrevne Kloster til os og Kronen“, medens Bispisningen af Degnene skulde overgaa til Hospitalet og i udvidet Omfang. Skolemestren, fire Hørere og tredive Degne skulde have Mad Kl. 10 For-

middag og 5 Aften, tre gode Retter til hvert Maaltid. Hver af Degnene skulde have en Potte Øl til hvert Maaltid, men Skolemester og Hørere skulde derud over have en særlig god Ret og „Øl efter deres Begæring, dog til Nødtørft“. For at Hospitalet ikke skulde lide Afbræk ved denne Ordning, henlagde Kongen sin Part af Tienden af 43 fynske Sogne til Hospitalet.

Dermed var Kommunitetet stiftet. Det var ikke noget nyt eller usædvanligt, at man sammenknyttede Forsørgelse af fattige med Bispisningen af Latinskoledrenge. Baade i København, hvor der siden 1555 skulde underholdes 20 fattige Studenter ved det almindelige Hospital,⁴ og i Ribe, hvor 12 Peblinge siden 1554 fik Mad i Hospitalet,⁵ havde man gjort en Begyndelse, der siden blev efterfulgt ved andre lignende Stiftelser. For Hospitalet i Odense er Kommunitetet at betragte som en Søsterinstitution, der bestandig havde en regnskabsmæssig Særstilling og kun det Fællesskab med Hospitalet, der fremkom ved, at Hospitalets og Kommunitetets Bestyrelse var de samme Personer.

For Hospitalet fik Kommunitetets Fundats imidlertid Betydning ved den Forandring, der samtidig skete med Hospitalets Administration. Den store Bispisning, der ialt har omfattet ca. 100 Personer, skulde forestaaes af en Hospitalsmester, der tillige skulde modtage al Rente og Indkomst. Til at kontrollere Hospitalsmesteren skulde Biskop, Borgmester og Raad i Odense, samt Sognepræsterne ordinere to Forstandere, der ogsaa skulde hjælpe til med at forsvare Bønderne for Herredsting og Landsting. De Mænd, der ordinerede Forstanderne, skulde ogsaa „forhøre“ Regnskaberne, og i Realiteten blev det saaledes, at det var Forstanderne, ikke Hospitalsmesteren, der prægede Stiftelsen.

Fundatsen har ikke blot Interesse derved, at der for første Gang fastlægges en Plan for Hospitalets Administration, men ogsaa derved, at der skabes en mere intim Forbindelse imellem Hospitalet og Byens Raad, en Forbindelse, der i dette Tidsrum bliver særlig snæver derved, at den ene Forstander er den ene af Byens Borgmestre; og da Byen i disse Aar netop beherskedes af de store Patricierslægter Seeblad, Mule, Bager, Rosenvinge og Kotte, finder vi disse Slægter repræsenterede ogsaa i Hospitalets Historie.

Af de to første Forstandere, der skulde styre Hospitalet efter den nye Fundats, var Christoffer Bang en velkendt Mand. I sin Ungdom havde han stu-

deret i Wittenberg, i 1560 fik han et Vikarie ved St. Knuds Kirke efter en Slægtning og i Forbindelse dermed to fynske Gaarde i Forlening. Ca. 1567 blev han udnævnt til Stiftsskriver paa Fyn og skulde som saadan oppebære Kronens Tiendepart og andre Indtægter af Stiftet, ligesom han skulde „høre“ Kirkernes Regnskaber. Embederne som Stiftsskrivere blev ophævet 1572, men det siger sig selv, at han i Kraft af sit Embede netop maatte sidde inde med Erfaringer, der kom Hospitalet til Gode. Forøvrigt slog han sig paa Studehandel og blev derved en saare velstillet Mand, der i 1576 nævnes som Byens trediestørste Skatteyder. Hans Navn er bevaret i Gadenavnet Bangs Boder. Hans Hustru, Kirstine Clausdatter, var paa mødrene Side af Kottesslægten.⁶ Ogsaa Bangs Medforstander, Knud Jørgensen, der døde 1580, var af Byens fornemste Slægter, idet han tilhørte Seebladerne, og hans Datter blev gift med Oluf Bagers Søn Niels. Da Knud Jørgensen siden 1545 havde været Raadmand, blev han Byens Repræsentant i Hospitalsforstanderskabet.⁷

De to Mænd maa imidlertid være bleven trætte af deres Hverv, thi i 1574 kunde de af Hensyn til deres egne Forretninger ikke længere være Forstandere. Forøvrigt havde de vist heller ikke revideret Hospitalsmesterens Regnskaber i en Aarrække, og Kongen befalede derfor, at Lensmanden Hack Ulfstand, Biskop Niels Jespersen, Borgmester og Raad, samt Sognepræsterne skulde indsætte Hans Dionissen og Mogens Hendriksen Rosenvinge til Hospitalsforstandere, og de skulde bringe Orden i Regnskaberne.⁸ Deres Bestalling kom i Februar det følgende Aar og med Bemærkning om, at de ikke skulde staa til Ansvar for, hvad der var passeret i deres Formænds Tid, noget der ogsaa kan tyde paa, at Christoffer Bang og Knud Jørgensen har været mere optaget af deres egne Sager, end hvad der var godt for Hospitalet.⁹

Sikkert er det, at Hospitalet med Mogens Hendriksen fik en baade energisk og dygtig Forstander, der fuldstændig dominerede sin Medforstander lige til sin Død i 1606. Han var født 1540 som Søn af Borgmester i Helsingør Henrik Rosenvinge, havde studeret ved Universitetet siden 1555 og bl. a. boet hos Sjællands Biskop Peder Palladius, til han i 1558 rejste udenlands. Efter at han havde slaæet sig ned i Odense, blev han gift med Raadmand Jørgen Friis's Datter, og 1573 blev han Raadmand, 1580 Borgmester.¹⁰

Ved sin Side som Forstander havde Mogens Rosenvinge fra 1574—82 Raad-

mand Hans Dionissen, fra 1582—96 Raadmand Povl Nielsen og fra 1597 Niels Lavritsen, men Rosenvinges Personlighed overskyggede dem ganske, og det lykkedes ham at understrege dette Forhold. Thi det maa sikkert tilskrives ham, at Frederik II 1578 tillod, at de to Forstandere fik Løn, tilsammen saa meget Korn som 120 Daler kunde beløbe, men saaledes fordelt, at da Mogens Hendriksen mest forfulgte de fattiges Sager til Tinge og havde størst Besvær, skulde han have 80 Daler, den anden kun 40, og saaledes skulde man ogsaa forholde sig i Fremtiden.¹¹

Efter Fundatsen af 1572 skulde Regnskaberne forhøres hvert Aar. Det synes, som i hvert Fald Chr. Bang har haft Vanskeligheder ved at overholde den Bestemmelse, og 1576 indskærpede Kongen, at Forstanderne ikke maatte trække Tiden ud med Hensyn til Regnskabernes Afslutning, da det kunde medføre, at de fattige blev forsømt, saa man ikke vidste, om flere kunde optages,¹² men først i 1578 fik Mogens Rosenvinge bragt Orden i Regnskaberne, saa der kunde gives ham Kvittering, for Tiden siden han blev Forstander.¹³

Derefter synes Regnskaberne at være bleven afleveret nogenlunde rettidigt. Paa den anden Side har Datidens indviklede og uoverskuelige Regnskaber, der dels var Naturalieregnskaber, dels, og i mindre Grad, Pengeregnskaber, voldt Forstanderne Vanskeligheder nok. I hvert Fald kom Mogens Rosenvinge som Forstander for Hospitalet „meget til Agters“ og blev Hospitalet en stor Sum Penge skyldig, som han ikke uden største Skade for sig selv kunde betale med rede Penge. Derfor tillod Kongen ham, at han maatte betale 300 Rdlr. af Summen med Købstadgods og Ejendomme i Byen.¹⁴ En lignende Tilladelse blev givet Chr. Bang for Gæld, som stammede fra hans Forstandertid. Han skulde udlægge Gods for 100 Rdlr.¹⁵

Da Rosenvinge døde i 1606, blev han som Forstander afløst af Otte Knudsen, der hørte til Scclblad-Slægten, og som kun var 31 Aar, da han overtog Hvervet. Allerede paa det Tidspunkt var han imidlertid en af Byens største Handelsmænd, og 1612 blev han Raadmand.¹⁶ Som Medforstander havde han Niels Lavritsen til 1612, derefter Hans Knudsen til ca. 1616 og endelig Peder Bing.

★

Stillingen som *Hospitalsmester* var bleven officielt anerkendt i Fundatsen af 1572, men da der ikke var givet faste Regler for hans Funktioner, fik Hospitalets Direktion i 1575 Ordre til at overveje nogle Regler for Bespisningen og Administrationen,¹⁷ Overvejelser, hvis Resultat synes at være bleven den Instruks for Hospitalsmesteren, der er dateret 23. Maj 1577, og som trækker skarpe Grænser for hans Omraade. Han skal daglig til Middag og Aften søge det Bord paa Hospitalsstuen, som Hospitalets daglige Folk spiser ved, og naar nogen af Byen eller andetsteds besøger ham, da skal han paa samme Stue gøre og give enhver Besked. Uden Forstandernes Samtykke maatte han ikke rejse af Huse eller sælge Landgilde. Han maatte heller ikke drive Købmandshandel paa egen Haand, ligesom han heller ikke maatte udlane noget eller indtage nogen i Hospitalet. Blev nogen indtaget i Sygehuset til Underholdning, skulde hans Gods opskrives paa Register til Regnskab, og hvis nogen døde, skulde Hospitalsmesteren straks meddele Forstanderen det og i de fattiges, Præstens og fleres Nærværelse efterse, hvad der fandtes efter den døde, og Dynen og andet skulde indskrives til Inventarium. Endvidere skulde han føre Tilsyn med Madens Tilberedelse, holde gode Slagte-Okser til Forraad hos de Bønder, som var pligtige at holde Foder til „vor Frue i Fasten“, og om Aftenen altid gaa ind i Sygehuset, naar Bedeklokken har ringet, og se, om der er nogen, der ikke har lagt sig til Hvile. Til Løn skulde han af Kommunitetet have 20 Daler og af Hospitalet 10 Daler og i „Pension“ en Part af Paarup Korntiende.¹⁸

Hospitalsmestrene skiftede i det her behandlede Tidsrum ret hurtigt. I 1572 var Hans Lauritsen Hospitalsmester. Han fungerede kun til ca. 1580. Derefter fulgte Jørgen Nielsen til 1583, Hans Nielsen til 1595, Niels Jensen til 1599, Hans Knudsen til 1610, Hans Nielsen til ca. 1617 og derefter Mikkel Jensen. Ved Udfærdigelser af Fæstebreve og Skøder finder vi disse Mænds Navne jævnsides Hospitalsforstandernes, men om deres Virksomhed i Enkeltheder tier Kilderne. I et enkelt Tilfælde fik en afgaaende Hospitalsmester tillagt Fribolig i Hospitalet; det var, da Jørgen Nielsen 1583 paa Grund af Skrøbelighed og „af andre Grunde“ ønskede at fratræde Stillingen. Kongen tillod baade ham og hans Hustru at faa frit Ophold i Hospitalet for Livstid og den samme Bolig, som den forrige Hospitalsmester Hans havde; noget, der kan

tydes, som ogsaa han har faaet en saadan Forsørgelse paa sine gamle Dage. Der tilføjes den Bemærkning, at hvis de vilde foretrække at drive Næring, maatte de komme ud med deres Gods,¹⁰ hvorved de altsaa begunstigedes fremfor Lemmerne, men da dette skal udtrykkeligt bemærkes, fristes man til den Slutning, at Hospitalsmesteren i social Henseende ikke har staaet saa forfærdelig meget højere end de Lemmer, med hvilke han skulde føre Tilsyn.

Doctors Boder. — Da Hospitalets Administration nu var bragt i fast Form, fik det endnu en Stiftelse til sig. Det var Doctors Boder. Navnet bevarer Mindet om den ulykkelige Dr. Hieronimus Thenner, der var Frederik II's Raad fra 1559–66 som Leder af tyske Kancelli. Sidstnævnte Aar søgte han sin Afsked med den Begrundelse, at han vilde rejse til Udlandet. Kongen harmedes derover og lod ham kaste i Fængsel paa Dragsholm, hvor han døde 1570. Paa sit yderste gav han 100 Daler til de fattige i Odense, thi han var gift med Odense-Lægen og Apotekeren Cornelius Hamsfort den ældres Datter Magdalene.²⁰ I 1614 købte hun otte Boder paa Horsetorvet overfor Biskoppens Humlehave, og over Dørene satte hun Plader med opbyggelige Skriftprog: Der hat noch erworwen, der in Christo selich geworden, stod paa en. Lehre uns bedenken, das wir starben musen, auf das wir klug waren, meldte en anden.²¹ Disse Boder gav hun 1616 til fattige gamle Kvinders Bedste, at 16 derudi, tvende i hver Vaaning, skal have deres Værelser. Og hun lagde dertil 500 Rdlr. Hun forbeholdt sig Ret for sig og sine Arvinger til at antage og indsætte de fattige med Samtykke af Sognepræsten til St. Hans, men derefter skulde Hospitalsforstanderne overtage Administrationen, ligesom Gavebrevet og Stiftelsens andre Papirer skulde henlægges i Hospitalets Arkiv. Hun bestemte ogsaa, at naar nogle af de fattige døde, skulde de begraves hæderligt med Ligkiste og Klokker, og 20 Par af Skolens Børn skulde gaa for deres Lig, og enhver for deres Umage have et Hvedebrød. De fattige Kvinders Efterladenskaber af Seng og Boskab skulde fordeles imellem de andre. For sin Umage med Regnskabet skulde Hospitalsmesteren have 2 Rdlr. og Sognepræst og Kapellan ligesaa meget for at besøge de syge.²²

Saaledes indgik ogsaa denne Stiftelse som et Led i den sociale Forsorg, der havde Klostret som Midtpunkt, selv om det i et Par Aarhundreder holdtes som en Stiftelse, der kun administrativt var forbundet med Hospitalet.

Graabrødre Kirke. — Siden 1539 havde Graabrødre Kirke været skilt ud fra Hospitalet, idet den afløste Albani Kirke som Sognekirke for Albani Menighed og endog hyppigt betegnedes som Albani Kirke. I dette Forhold skete der 1618 en Forandring, som blev skæbnsvanger for Kirken, idet Christian IV den 12. Marts udstedte et Kongebrev, hvorefter han fordrede, at da St. Knuds Kirke ikke havde en aarlig Indkomst, som var nok til, at den kunde vedligeholdes, skulde Albani Sogn henlægges til St. Knuds Kirke, der yderligere fik forskellige Tiender og Afgifter, der havde været henlagt til Graabrødre Kirke. Dog skulde Graabrødre beholde den Jordskyld, der hidrørte fra Albani Sogn, saavel som Kirkeløkken for Odense og tvende Agre udenfor. Fremtidig skulde Hospitalet vedligeholde Graabrødre Kirke. Der skulde altid holdes Prædiken tre Gange om Ugen, samt Froprædiken om Søndagen, og for deres Skyld, som vilde gaa til Alterens Sacramente, skulde altid om Onsdagen og Fredagen holdes Prædiken i St. Knuds Kirke. Koret i Graabrødre Kirke, der var adskilt fra Kirken, skulde for Kong Hans's Begravelses Skyld holdes tillukket.²³

Med denne Bestemmelse var der paalagt Hospitalet en stor Byrde til Vedligeholdelse af Kirken, som tilsidst betød denne Kirkes Undergang.

*

2. JORDEGODSET

Den Interesse, som Christian III i saa vidtstrakt Grad havde vist Ordningen af den sociale Forsorg, synes Frederik II at have arvet. Det Grundlag, som Christian III havde lagt, byggede han videre paa, og netop i Begyndelsen af 1570'erne blev adskillige Stiftelsers Indtægtskilder forøgede, og der blev skabt en mere ensartet Organisation af Administrationen.

Det Gods, der var tillagt Odense Hospital, var betydeligt nok til, at Stiftelsen kunde opfylde de Krav, der blev stillet til den; alligevel fik den en Forøgelse, som netop paa den Tid havde en væsentlig Værdi. Kongen tillod, at der ved Rejstrup, hvor der i Forvejen laa en Hospitalsgaard, maatte opføres en Fiskebod paa det Sted, hvor den paagældende Gaards Jord gik ud til Store Bælt, og der maatte man holde en Fisker, lade fiske med Bundgarn og andre Fiskeredskaber, uden at der skulde betales Told eller anden Tyng:

Borgmester Mogens Hendriksen Rosenvinge

deraf. Paa en Tid, hvor netop Fisk udgjorde en meget stor Bestanddel af Kosten, var dette ingen ringe Begunstigelse.²⁴

Takket være en ulykkelig Hændelse fik Hospitalet en Del Jordegods fra en Privatmand. Erik Bille til Søholm kom til den „store og uforudseendes Ulykke“, at han desværre havde dræbt og ihjelslagen sin Fætter, Jørgen Rud til Enggaard. Derfor gav han Hospitalet til evig Amindelse og en kristelig Bekendelse for Gud og Mennesker syv Gaarde og et Hus;²⁵ desværre laa kun den ene Gaard paa Fyn, i Ferreslev, medens de andre laa i det nordligste Jylland, i Han Herred, hvor Hospitalet fik mange Vanskeligheder med at inddrive Landgilden.

Som et Eksempel paa Kongens Omsorg kan endnu nævnes, at da Erik Rosenkrans overtog Odensegaards Len, gjorde Kongen opmærksom paa, at der blandt Inventaret fandtes mange gamle Sengedyner, Lagner, Duge, o. lign., som ikke var særlig nyttige for Kongen, og derfor skulde de overgives Hospitalet.²⁶ Niels Kaas fik en tilsvarende Ordre for St. Knuds Klosters Vedkommende.²⁷

Med Hensyn til Godsets Drift skete der i dette Tidsrum visse Ændringer. Det gjaldt Blangstedgaard. Man havde jo i sin Tid tilsigtet af Faaborggodset at danne en Ladegaard for Hospitalet, men Forsøget var ikke lykkedes. Nu vilde man gennemføre det for Blangstedgaards Vedkommende. Af et Brev fra Frederik II af 2. Oktober 1574 skønnes, at Gaarden har været i hvert Fald delvis bortfæstet, men Kongen tillod, at Hospitalsmesteren derefter maatte bruge den paa de fattiges Vegne, men til Gengæld skulde han udlægge to Fjerdinge Jord i tre Marker ved Ellemose Aa, nuværende Odense Aa, som Hospitalet havde haft, og som hørte til en Gaard udenfor Pjente Port, som Lars Degn havde beboet.²⁸ Paa Trods af Bonden Anders Ibsens Protest blev han udvist.²⁹ Til yderligere Forbedring af Gaardens Stilling tillod Kongen, at Hospitalets to Bønder i Killerup og ham i Tornbjerg maatte blive regnet for Ugedagsmænd til Blangstedgaard og dermed blive fri for al Skat og Tyngde som Adelens Ugedagsmænd.³⁰ Dette vil med andre Ord sige, at Blangstedgaard blev sidestillet med Adelens Sædegaarde, og at de nævnte Bønder mindst en Dag om Ugen gjorde Arbejde paa Sædegaarden som en Slags Landarbejdere, der til Gengæld var fri for Skat.

Derimod havde man adskillige Kvaler med Købstadgodset i Odense, og især Sortebrødre Gods. De Oplysninger, der herom kan fremskaffes, giver i hvert Fald topografiske Bidrag, der ikke er uden Interesse.

Sortebrødre Klosters Grund var bleven udlejet til en Del fynske Adelige, men det viste sig snart, at Lejerne blev noget besværlige. De udredte ikke Afgiften Aar for Aar, ja de gik saa vidt, at de nedbrød Ejendommene og solgte Sten deraf. Derfor maatte Kongen paabyde, at de Adelige skulde fremvise deres Kvitteringer for, at Afgifterne var rigtigt betalt. I modsat Fald skulde de have deres Gods forbrudt.³¹ Ulykkeligvis var Størsteparten kommen i den stridbare Bryskeslægts Besiddelse, og da de blev stævnet for Odense Byting 2. Maj 1586 for at fremvise deres Kvitteringer og godtgøre Retten til at sidde inde med det, udeblev de ganske. Det var Otto Emichsen til Steensgaard, der forøvrigt havde Tilnavnet den onde og 1594 blev myrdet af sine Bønder, Jomfru Magdalene Emichsdatter til Millinge, Eiler Bryske til Dallund, Tønne Bryske til Langesø, Carl Bryske til Margaard og Anne Bryske til Amagergaard. Da de paagældende heller ikke havde sendt befuldmægtigede eller ladet fremlægge nogen Kvittering, blev de dømt til at have deres Gods forbrudt.³²

Dermed var Sagen dog ikke endt. Det er ikke muligt i Enkeltheder at følge den, men endnu i 1599 havde i hvert Fald Eiler Bryske ikke opgivet sit Lejemaal. Tværtimod stævnedes han Hospitalsforstander, Hospitalsmester og Oluf Bager for Odense Byting og opsagde Sortebrødre Gods „og vil herefter intet befatte mig eller videre have det udi nogen Hævd eller Brug eller udgive nogen Afgift deraf, efter denne Dag i nogen Maade“. Han fremlagde endvidere Kvittering for otte Aars Afgift, samt Christian Poulsens Skøde til Antonius Bryske og hans Arvinger af 1552 paa Sortebrødre Gods.

Mogens Hendriksen Rosenvinge vægrede sig imidlertid ved at modtage Godset, da det var meget brøstfaldent og en Del næsten øde, og hvis han skulde modtage det, skulde Ejler Bryske i hvert Fald gøre det i forsvarlig Stand. Bryske kunde ikke fragaa, at han havde ladet nedbryde en Del af Ejendommen, og derfor kendte Dommeren, at han stadig skulde beholde Sortebrødre Gods og yde den sædvanlige Skyld og Afgift, indtil det igen var opbygget og forbedret. Først derefter kunde han faa Lov til at opsiges det.³³

Imidlertid lykkedes det Ejler Bryske at komme af med den besværlige Ejendom til Henrik Giøe til Skjorringe. I Skødet betegnes den som „det Hus i Odense liggendes paa Sortebrødre Kirkegaard med en Have liggendes dertil kaldes Badstuehaven“, og dermed mente Bryske, at han ogsaa var fri for at svare Hospitalsafgiften: 3 Ørte Byg og 24 Pendinge. Men Handelen var afsluttet uden Hospitalets Samtykke, og derfor mente Hospitalsforstanderne, at Ejler Bryske maatte svare til Afgiften for to Aar, som han resterede med, og i 1605 fik Hospitalet Dom over Bryske, der kendtes pligtig til at betale.³⁴

Endelig i 1606 lykkedes det at opnaa et Forlig imellem Ejler Bryske og Mogens Hendriksen i Nærværelse af Axel Brahe, Eiler Quitzow og Knud Rud efter „langsommelig Trætte og Rettergang“ om det Stenhus paa Sortebrødre Kirkegaard, som vender i Øst—Vest, med andre flere Huse tilhørende Ejler Bryske, saaledes at Ejler Bryske skulde betale 100 Daler, samt ni Ørter Byg og 6 Mark Penninge, der var Restance. Og saa skulde Parterne være kvit.³⁵

Det var unægtelig en sørgelig Tilstand, det paagældende Stenhus var efterladt i. Af Taget var en stor Del af Tagstenene borte, vestre Gavl var falden ned fra øverst til nederst, Tømmer og Sten aldeles borte, og et gammelt Tornegårde var sat i Stedet, Lofterne manglede, undtagen nogle faa i den østre Ende, alle Skillerum var falden ned, Skorstenen i den østre Ende nedbrudt, ligesaa Bagerovnen og Essen, Vinduer og Karme var borte, ligeledes alle Dørene, undtagen en gammel Dør, ligeledes var „Mursteen eller Adstraag (Fliser) som havde været i Gullene, var ogsaa opbrudt og borte“ ikke heller fandtes nogen Vindel Trappe og det Udskud, som stod sønden ved samme Hus var ogsaa nedfalden. Selv Eftertiden maa sande, at det „kunde ikke uden stor Bekostning gøres i Stand“,³⁶ og Ejler Bryske havde været Hospitalet en haard Lejer.

For at Hospitalet igen kunde faa Indkomst af Ejendommen, maatte man andrage Kongen om Tilladelse til at nedbryde Ruinen, og Tilladelsen blev givet, for at „Byen med andre gavnlige Huse og Værelser paa samme øde Sted, maatte igen blive bebygget“, som den byggeglade Christian IV udtrykte det. Der skulde i Stedet bygges Lejeboder.³⁷ Før man nedbrød Huset sikrede man sig dog, at Margrethe Høeg til Rørbek og Talle Emiksdatter til Fjellelosegaard, der var de sidste af Bryskeslægten, ikke vilde gøre noget Krav gældende.³⁸

Sortebrodre Lykke, der laa Nord og Nordøst for Klostret, havde Erik Bille til Kjærsgaard erhvervet efter Claus Brockenhuus mod en Afgift til Hospitalet af 6 Ørter Byg og 2 Mark Penge,³⁹ men 1606 afstod han den til Hospitalet sammen med et gammelt Stenhus.⁴⁰ En Del af disse Jorder var 1614 i Claus Mules Besiddelse, og fremefter i Tiden vil man kunne følge disse Grundes Vandring fra Slægt til Slægt gennem Hospitalets Jordebøger.

Jorderne i og ved Faaborg kan man i dette Tidsrum tildels holde Rede paa igennem de bevarede Fæstebreve. Hyppigst bortfæstes Jorder i Borreskovs Mark, og Landgilden for en Markjord er i Reglen 4 Skpr. Byg. Der kan ikke paavises nogen Forandringer i Landgildens Størrelse. Saaledes fæstede Niels Madsen 1575 en Jord i Borreskovs Mark for 5 Skpr. Byg, 1593 gaar den over til Claus Seffrensen for samme Landgilde og 1612 til Hans Nielsen, stadig for 5 Skpr. Byg. En Fjerdedel af Skrivertoften, der 1560 var bortfæstet for 6 Skpr. Byg, ½ Otting Smør, bortfæstedes 1593 og 1595 for de samme Beløb. Medens Landgilden af Markerne betales i Korn, blev Afgiften af Grunde og Haver i Byen betalt i Penge. En Abildhave, der formentlig var Klosters, og som Hans Raffn i 1560 havde fæstet for 4 Mark, blev 1593 fæstet til Mads Hansen for samme Beløb.⁴¹

Nævnte Abildhave gav forøvrigt Anledning til en ret pudsig Strid med Kongen, idet Frederik II 1579 gav Adelsmanden Knud Venstermand Brev paa Stenhuset i Klostergaarden med to tilliggende Abildhaver, samt frit Fiskeri i Faaborg Sø.⁴² Han skulde dog svare sædvanlig Afgift til Hospitalet i Odense. Hospitalsforstanderne nedlagde imidlertid Protest med Henvi­sing til, at de havde bortfæstet det til nogle Borgere i Faaborg, og Kongen maatte kræve af Knud Venstermand, at han skulde tilbagesende sit Brev.⁴³ Da Knud Venstermand desuagtet ikke vilde afstaa Godset, tilbød Kongen at overlade ham det, imod at han betalte Hospitalet 100 Dlr. i Indfæstning og tilbagebetale Borgerne deres Indfæstning,⁴⁴ men Mogens Hendriksen holdt stejlt paa Hospitalets Ret til Jorden, og Kongen maatte bøje sig.

Tienderne. — Som der tidligere er gjort Rede for, var der adskillig Misfornøjelse og Uklarhed med Hensyn til den Kvægtiende, som Kongen havde tildelt de fattige i Hospitalet. Den ene Trediedel havde skullet deles i to Halv-

dele, af hvilke Degnene skulde have den ene Part, det enkelte Sogns Husarme den anden Part, undtagen Lammene, der skulde gives Hospitalet. Denne Bestemmelse stod imidlertid i direkte Modstrid med Kongens Gavebrev af 1540, ifølge hvilket han havde givet Hospitalet en Trediedel af al Kvægtienden, og paa dette Grundlag lykkedes det virkelig Hospitalsforstanderne at tilkæmpe sig ikke blot Lammene, men ogsaa den Del af Kvægtienden, der havde været tildelt de enkelte Sogns Husarme.

Det skete ved en Række Processer i Slutningen af 16. Aarhundrede, der kaster et klart Lys over hele det udviklede Forhold. Bevaret er de Domme, der blev fældet af Gudme Herredsting 1582, 8. November, og Odense Herredsting 1583, 8. Oktober. Processen formede sig paa den Maade, at Hospitalsforstanderen, i dette Tilfælde Povl Nielsen, stævnedes alle Kirkeværgerne og krævede Hospitalets Ret efter Kongens Breve. Kirkeværgerne forsvarede sig med, at de i deres Sogne havde mange syge og fattige Mennesker, som de havde givet Penninge og andet „eftersom det i gammel Brug og Sædvane hos dem har været“, men Lammene og Faarene havde de tiendet og sendt til Hospitalet. Dommerne kendte imidlertid, at Hospitalet skulde have Kvægtiende lige med Degnene, altsaa den Part af Pengetiende, som til Midsommer aarlig blev tiendet af hvert Sogn af levende Kvæg, eller som udlægges for Kvæg og Kreaturer, saavel som Lam og andet levende Kvæg.⁴⁵

Derigennem var det lykkedes Hospitalet at faa brudt den gamle Tradition, at hvert Sogn skulde sørge for sine Fattige. Nu, da man havde Fattigforsorgen centraliseret i det almindelige Hospital for Fyn, maatte Befolkningen i sin Helhed yde Bidrag til det. Men det maatte jo paa den anden Side forpligte Hospitalet til i fuldt Omfang at opfylde sin Bestemmelse.

★

3. LEMMERNE

Endnu for dette Tidsrums Vedkommende gælder det, at der ikke er Midler til at belyse Hospitalets økonomiske Stilling i sin Helhed, og endnu mindre til at give en Skildring af de Fattige, der blev optaget, deres Forplejning og Levevis; selv om man med Datidens langt større Vedhængen ved de een Gang

fastlagte Linier muligt kan slutte, at de Kaar, som Lemmerne havde i det 17. Aarhundredes Begyndelse, ogsaa har været gældende i denne Periode, vil dette ikke kunne bevises.

Paa et Omraade vil man dog kunne spore en Afvigelse fra den følgende Tid. Det gælder Kongens Brug af sin Stilling som Hospitalets øverste Myndighed til at indlægge Personer, som har ansøgt ham om Plads i Stiftelsen. Der forekommer i Slutningen af 1500'erne ikke faa Tilfælde, hvor Kongen giver Lensmanden Ordre til at foranledige et usselt Menneske indlagt, som Tilfældet var med Niels Mogensen, hvem Jørgen Nielsen i Ollerup var gaet i Forbøn for og havde bevist for ham, at han var en Krøbling,⁴⁶ eller Hans Degn i Skambys Hustru, der var syg og vanfør, saa hun hverken kunde røre Haand eller Fod, saaledes som det blev bekræftet med Sognemændenes Vidnesbyrd.⁴⁷

Hvor let Kongens Hjerter kunde røres, viser Tilfældet med Rasmus Skriver, der var Borgmester og Tolder i Svendborg, men var bleven Kronen en Sum Penge skyldig, hvorfor Kongen befalede Lensmanden Laur. Brockenhuus paa Kronens Vegne at tage hans Gaard, Ejendom og alt rørligt Gods i Udlæg. Desværre viste det sig, at Rasmus Skriver allerede havde pantsat sin Gaard til Mogens Podebusk til Kjørup for en Sum Penge, og ydermere skyldte han Hospitalet i Odense Penge, saaledes at det var nødvendigt, at Kreditorerne gjorde Boet op og delte Udbyttet. Ikke desto mindre tilstod Kongen to Aar efter Skyldneren at blive optaget i Hospitalet paa Grund af hans lange Tjeneste, Armod og Sygdom.⁴⁸

Og var der een eller anden gammel Soldat, der havde gjort sig fortjent af Landet og Kongen, da skulde han ogsaa forsørges, endda ekstra godt, som det skete med Frants Borgelejer, der fik Livsbrev paa ikke mindre end 1 Pd. Rug, 2 Pd. Byg, 1 Okse, 2 Skpr. Gryn, 6 Lam, 6 Gæs, 6 Vol Sild, 1½ Fjerding saltet Torsk, 100 Skullere, 12 Skpr. Humle, 3 Grise, 1 Otting Smør og 10 Læs Ved i aarlig Underholdning af Hospitalet, foruden fri Bolig i et af Hospitalets Huse i Byen.⁴⁹

Saaledes blev der ogsaa givet Hr. Poul Lauritzen „som Gud har lagt sin Haand paa“ en Særstilling. Han var formentlig en gammel Gejstlig, der var bleven subsistensløs ved den Forandring, der efter Prior Christian Poulsens

Afgang blev foretaget med St. Knuds Kloster, thi han skulde optages i Hospitalet og have samme Underholdning, som han havde haft i St. Knuds Kloster.⁵⁰

Dette, at give enkelte en begunstiget Stilling, var i sig selv en farlig Ting. Dobbelt farlig blev den, naar en Mand for Penge kunde købe sig Underholdning i Stiftelsen. Herman van der Nyekirch, der havde tjent forskellige fynske Adelige, sluttede 1572 en Aftale med Hospitalet om, at han for sin Alderdoms og Skrøbeligheds Skyld maatte komme ind i Hospitalet, naar Sidsel Bryske til Langesø, som han tjente, var afgaaet ved Døden. Han skulde have sin egen Seng i et Kammer, hvor Forstanderen ordinerede det, „dog ikke i det almindelige Sygehus“, og han skulde spise sammen med Forstanderen. For dette betalte han til otte Fattiges Hjælp 100 Daler, samt testamenterede Hospitalet sine Ejendele.⁵¹ Han er formentlig kommen ind i 1573, thi den 28. August vitterliggjorde Eiler, Tønne og Carl Bryske, at Herman havde tjent deres Faster en Tid lang som en ærlig og tro Karl „saa vi takker ham godt for hans tro Tjeneste“ og han maatte drage, hvorhen han vilde.⁵²

Den Slags „Pensionærer“, der havde tilkøbt sig Forsørgelse paa deres gamle Dage, kunde ogsaa være særlig fordringsfulde. I 1604 havde Kongen bevilget, at Bonden Laurits Jensen i Eskildstrup maatte komme ind i Hospitalet paa Betingelse af, at han afstod sin Ejendom i Eskildstrup til Kronen,⁵³ og Aaret efter blev han indtaget „i Borgestuen hos de andre daglige Hospitalsfolk“,⁵⁴ men snart klagede han over, at han blev besværet af Hospitalets Folk og Tjenere, og han overløb Kongen med sine Klager,⁵⁵ og da han havde været i Hospitalets Varetægt en halv Snes Aar, og vistnok havde faaet eget Værelse, forlod han det. To Borgere skulde gaa til ham for at faa udleveret hans Nøgle, hvorefter han sammen med Hospitalsmesteren skulde udtage de Ting, der tilhørte ham. De gik straks ind i Domstuen, hedder det, og fandt der Laurits Eskildstrup og gav ham Beskeden, og han svarede, at Hospitalsmesteren maatte gaa ind i Kammeret, for der var intet andet i det, end hvad der tilhørte Kloset.⁵⁶

Spredte, som disse Træk er, fortæller de dog, at der var sociale Forskelligheder mellem Klosetts Beboere, som nok kan have givet Anledning til Gnidninger, og som i hvert Fald ikke var helt i Overensstemmelse med Stiftelsens

Aand. Men mangfoldigt har Livet formet sig indenfor Murene. Gamle og syge, fattige og Skoledisciple, Pensionister, der havde tjent Konge og Adel, eller beklædt gejstlige Stillinger, havde der søgt Ly. Og naar hertil føjes, at Kongen 1576 befalede, at der skulde indrettes en Stue, hvor Hittebørn kunde anbringes, paa samme Maade som man havde ordineret det i København,⁵⁷ saa var Kredsløbet sluttet fra Vugge til Grav, og Graabrødre Hospital var et Samfund i Samfundet.

ET VAKLENDE STYRE 1619—1675

1. ADMINISTRATIONEN

Der var dannet en vis Praksis for, hvorledes Hospitalet skulde styres, en Praksis, som var ensbetydende med, at de odenseanske Patricierslægter ogsaa her havde det store Ord. I Almindelighed maa man vistnok mene, at de dygtige og indsigtfulde Mænd, som igennem en lang Aarrække beklædte Posterne som Hospitalsforstandere, ogsaa fik en saadan Føling med dette Arbejde, at de varetog Stiftelsens Interesser tilfredsstillende.

Det stred imidlertid imod Kongens Politik. Christian IV ønskede at gøre Regeringsmagten i højere Grad gældende i Bystyrelsen, og det fik Hospitalet ogsaa at føle. Forholdene havde medført, at hverken Biskop eller Lensmand havde haft nogen væsentlig Indflydelse paa Stiftelsens Bestyrelse, men heri foretog Kongen en pludselig Forandring ved Brev af 17. Juni 1619,¹ hvorefter Lensmanden paa Odensegaard Holger Rosenkrantz og Biskoppen, Dr. Hans Michelsen skulde have Tilsyn med Hospitalet og forhøre Hospitalsforstandernes Regnskaber i deres egen Nærværelse.

Saa rigtigt det kunde være, at Stiftsøvrigheden blev skubbet ind som Hospitalets øverste Myndighed og Forbindelsesledet med Regeringen, og Grunden saaledes var lagt for det senere Direktorium, havde det dog sine Vanskeligheder at finde en rimelig Forretningsgang. Efterhaanden fik man temmelig mange Instanser: Stiftsøvrigheden, de to Forstandere, Borgmester, Raad og Sognepræster, og endelig Hospitalsmesteren. Det var ikke let at afgrænse de enkeltes administrative Omraade; det var først og fremmest vanskeligt at sige, hvor Ansaret skulde lægges. Der kom en Løshed og en Usikkerhed i hele Ledelsen, som Hospitalet vel kunde taale i økonomisk gode Tider, men ikke i de Kriseaar, der i Aarhundredets sidste Halvdel knugede Stiftelsen.

I den første halve Snes Aar efter Kongebrevet af 1619 var man nogenlunde i Stand til at holde faste Linier. Ganske vist havde det vel været Kongens Tanke, at Biskop og Stiftslensmand skulde have samme Myndighed i Forhold til Hospitalet, men i Realiteten var Lensmanden den øverste. Det var

ham, Kongebrevene stiledes til, og 1623 betegnes Holger Rosenkrantz udtrykkeligt som Stiftelsens „øverste Inspektør“, og denne Skævhed blev ikke mindre, da Hans Michelsen faktisk varetog en Forstanders Funktion indtil 1626, dels sammen med Hans Nielsen Kølenbruun, den senere Borgmester, dels sammen med den ansete Læge, Dr. med. Jens Mule. Det var en Administrationsform, som mindede om den, der havde været gældende under Prior Christiern Poulsen.

I 1627 begyndte det forhadte Bystyre igen at stikke Hovedet frem. Baade Borgmester Jørgen Mogensen og Raadmand Hans Brun sad som Hospitalsforstandere. Fra 1630 beklædte Sognepræsten ved St. Hans Kirke Henrich Michelsen og Claus Christensen Guldsmed Posten, men saa blev der atter foretaget Ændringer, der med et Slag gav Byraadet et sikkert Greb om Hospitalets Styrelse.²

Forhistorien var følgende: I Foraaret 1635 var Borgmester Hans Nielsen Kølenbruun og Borgeren Henrik Therkelsen bleven Forstandere. De havde overtaget Regnskaberne efter Henrik Michelsen, der var bleven Sognepræst i Haderslev, og Claus Christensen Guldsmed, og havde opdaget visse Mangler, navnlig med Hensyn til Beholdningerne af Fødevarer, og ved Paasketid havde de faaet afsagt Dom over de to afgaaende Forstandere. Ulykkeligvis var den hidtidige Hospitalsmester, Hans Knudsen, netop død, og efterfulgt af Lauritz Hansen, og da Hans Nielsen og Henrik Therkelsen i en Skrivelse meddelte deres Forgængere, at de agtede at forfølge Sagen, svarede de anklagede, at de var ikke pligtige at gøre Regnskab, og de tilføjede overlegent, at hverken Hans Nielsen eller Henrik Therkelsen var berettigede til at blande sig i den Sag. De var, sagde de, ikke sat til Formyndere for Lensmand og Bisp. Saa var der ikke andet at gøre, end at Stiftelsens øverste Inspektør, Lensmand Henning Valkendorf, maatte skrive til sin synderlig gode Ven, Rigsraaden Iver Vind, og udvirke en kgl. Befaling til at lade Sagen undersøge. Hospitalsforstanderne kunde ønske, at Befalingsmanden paa Nyborg Mogens Kaas og Jørgen Brahe til Hvedholm fik Sagen overdraget, men Kongen foretrak Tønne Friis til Hesselager og Gregers Krabbe til Thorstedlund som Kommissarier, og 14. Marts 1636 mødtes Parterne i Middelfart. De tidligere Hospitalsforstandere beskyldtes for, at der i Hospitalets Regnskab mang-

lede Korn til en Værdi af 2574½ Dlr. 1 Mk. 3 Sk., og naar de fik 120 Rdlr. om Aaret for deres Umage med Bestillingen, maatte de ogsaa have Pligt til at efterse, at Stedet ikke blev forsømt, og derfor maatte de holde Klostret skadesløs. Endelig blev Mester Henrik ogsaa beskyldt for, at han havde udsat 300 Dlr. paa Rente uden forsvarlig Pant, og han havde haft 13 Svin af sine egne gaaende i Blangstedgaards Skov uden at betale Hospitalet derfor. Ja, hvad mere var, Præsten havde solgt Hospitalet Ærter for 4 Dlr. Tønden, skønt de andre Steder kun kostede 3, og Boghvede for 2½ Mk. Skæppen, som ellers kun kostede 2. Det havde ogsaa overrasket de nye Forstandere, at man i de fem Aar, hvor Mester Henrik og Claus Guldsmed havde forestaaet Hospitalet, havde spist nogle Læster Korn, en stor Del Flæsk, Kød, saltet og tør Fisk mere, end man havde anvendt nu med lige saa mange Personer paa Kost.

Vel var dette grove Beskyldninger, men det, som Striden i Virkeligheden drejede sig om, og det, som giver den Betydning, er det stillede Spørgsmaal om Hospitalsmesterens Ansvar i Forhold til Forstanderne. Var det Hospitalsmesteren som saadan, der havde Ansvar for Regnskaberne, eller var det Forstanderne. Borgmester Hans Nielsen var den rette til at kræve det Spørgsmaal besvaret, thi da han var Forstander, havde den daværende Hospitalsmester, Niels Jespersen, ved en Herredsfogeddom af 16. September 1623, som iøvrigt ikke kendes, maattet svare Hans Nielsen til mange Hundrede Daler, og da han ikke kunde betale dem, blev der nedsat en Kommission, og Hans Nielsen maatte holde Hospitalet skadesløs, skønt han aldrig havde faaet et Maaltid Mad derinde, end sige havde været derinde en Nat.³

Nu henviste Modparten imidlertid til Fundatsens Bestemmelser af 1572 om, at Hospitalsmesteren skulde gøre Forstanderne Regnskab, men Forstanderne skulde ikke selv gøre Regnskab, og de nævnte endvidere Kongebrevet af 27. November 1575 med Paalæg for Borgmester og Raad om at forhøre Regnskaberne, samt endelig Kongens Brev af 1619 om, at Lensmand og Biskop skulde have Tilsyn med Hospitalet.

Det afgørende var altsaa, hvor vidt Hospitalsmesterens Myndighed gik. Kommissarierne mente, at efter Fundaten af 1572 var der givet Hospitalsmesteren Ordre til at føre Regnskab, men ved Kongebrevet af 23. Maj 1577 var Hospitalsmesterens Myndighed ham atter betaget, „saa han fast intet selv

er mægtig at gøre“. Forholdet var ogsaa det, at hvis der fandtes Mangler eller Forsømmelighed hos Hospitalsmesteren, maatte Forstanderne afsætte ham. Derfor maatte det være Forstanderne, der havde Ansvar for Administrationen. Hospitalsmesteren var nu som før en underordnet Betjent, der ikke havde andet at gøre end efterkomme de Ordre, som Forstanderne gav.

Denne Dom blev tiltraadt af Højesteret, men man mente dog ikke, at man kunde tillægge Forstanderne Skyld for Utroskab i Forvaltningen af deres Embede, og derfor skulde den Sum, de skulde erstatte, modereres saaledes, at Mester Henrik skulde betale 724 Daler og Claus Guldsmid 456 Daler som Erstatning for den Skade, det ellers havde lidt, hver med Halvparten.⁴

Sagen kaster Lys over det indviklede Spørgsmaal om, hvem der egentlig skulde styre Hospitalet, og det er sandsynligvis denne Uorden, der er Baggrund for Kongens Befaling til Henning Valkendorf 11. Maj 1635.⁵ Da Henning Valkendorf havde tilkendegivet, hvorledes den øverste Forstander i Hospitalet fik 80 Rdlr. aarlig, den anden 40, foruden at man betalte en Hospitalsmesters Løn, var det bedre, om man udpegede dygtige Mænd af Borgmester og Raads Midte eller anden dygtig Mand af Borgerskabet, aarligt to og to, som kunde have Indsigt med Hospitalet uden Løn.

Saa velment denne Bestemmelse nu kunde være, var den dog ikke tilfredsstillende. Det maa bekendes, at det ikke er muligt Aar for Aar at angive, hvem der var Forstandere, paa Grund af den stadige Skiften. Hans Nielsen og Henrik Therkelsen fungerede kun et Aar. Allerede 1636 nævnes Borgmester Frederik Ammerbach og Michel Pedersen;⁶ man fastholdt Reglen om Valg for et Aar ad Gangen. Dette vilde have været en brugbar Ordning, hvis Hospitalsmesteren havde haft Rettigheder og Pligter i saa stort Omfang, at han kunde faa Indflydelse paa Linierne for Stiftelsens Ledelse. Men det var ingenlunde Tilfældet. Enhver Kontinuitet i Ledelsen gik tabt, thi Forstanderne naaede aldrig at faa Overblik over den store Institutions Forhold.

I 1655 var man kørt trætt, og Borgmester og Raad androg Kongen om, at da „Stedet andet Forsyn behøver end paa et Aars Tid af den nyelig dertil er kommen og snart igien skal kvittere“, og det ikke var enhver, der kunde forsømme sit eget og tjene uden nogen Belønning, og en Del heller ikke forstod en saa stor Husholdning, saa var det meget ønskeligt, at man fik en Ordning,

hvorved der beskikkedes Forstandere, der fik Løn som af Arilds Tid, og som kunde blive i Bestillingen saa længe, det var gavnligt. Men det skulde ikke være Lensmand eller Biskop, der skulde bestemme, hvem der skulde være Forstandere, men hver den, der var med til at forhøre Hospitalets Regnskab, skulde give sin Stemme forseglet paa en Person, som dertil agtedes bekvem, og den yngste Raadmand og den yngste Sognepræst skulde aabne Stemmerne, og de, der havde flest Stemmer, udvælges til Forstandere.⁷

Ved denne Ordning forblev det indtil 1675; kun i et Tilfælde ses der at være sket et Brud paa Traditionerne, idet en Hospitalsmester opnaaede at blive Forstander. Det var Hans Jørgensen, der i 1666 fik kgl. Bevilling som Hospitalsmester efter Gregers Andersen,⁸ der havde afløst Lauritz Hansen, død 28. Marts 1658, og 1668 bevilgede Kongen, at han tillige maatte være Forstander i Jørgen Wichmanns Sted.⁹ Dette var en Spareforanstaltning fremkaldt af Hospitalets vanskelige Stilling efter Svenskekrigen, thi de 90 Sidlr. skulde inddrages, og Hans Jørgensen maatte nøjes med Æren.

*

2. GODSET

Gaver. — Tiden viste, at Graabrødre Hospital havde en Mission at opfylde. Ganske vist blev der nu og da oprettet mindre Hospitaler rundt om paa Fyn, hyppigst af Godsejere, men Stiftets almindelige Hospital var Midtpunktet for den sociale Forsorg. Det havde den Godsmængde, det Personale og det Husrum, som tillod det at tilfredsstille Datidens Krav. Derfor var det naturligt, at de, der ønskede at være Mæcener paa dette Omraade, gjorde det i Tilslutning til Stiftelsen. Dette var Tilfældet med Kansleren Christen Thomesen til Stovgaard, der var Befalingsmand over St. Knuds Kloster og Ejer af Lykkesholm. 1649 bestemte han, at der fremtidig skulde svares en Afgift af Lykkesholm til Underholdning af to fattige i Odense Hospital. Gaardens Besidder skulde i Fremtiden give 12 Tdr. Rug, 12 Tdr. Byg og 12 Tdr. Havre aarligt, men han tilføjede, at denne Afgift kunde omveksles med en Kapital paa 1000 Rdlr. eller 60 Rdlr. aarligt. Gaven betød, at der i Hospitalet blev givet Plads for

yderligere to fattige, som blev udpeget af Lykkesholms Ejere, og disse to Pladser betegnes som „Kanslerens Senge“.¹⁰

I 1664 fik man en hel Gaard foræret af Dorthea Daa, Gregers Krabbes Enke til Thorstedlund. Den laa i Allerup og skulde i aarlig Afgift til Hospitalet yde 1 Ørte Rug, 1 Pd. Byg og 1 Ørte Havre, samt 1 Fjerding Smør, samt en Sum Penge saa stor som til en Okse's Fodring „et Foernøds Hold“. Denne Ydelse skulde gøres i Penge og hver Juleaften uddeles til 20 fattige, idet man skulde fortrinsvis give den til 20 af de ældste og elendigste med enten $\frac{1}{2}$ Rdlr. eller $\frac{1}{2}$ Sletdaler til hver, mere eller mindre eftersom Priserne paa Naturalier var. Til Gengæld fik Dorthe Daa den Begunstigelse, at hun første Gang maatte faa et Lem indlagt i Hospitalet, der skulde have Sengested og Kost ligesom de andre Lemmer.¹¹ Med dette Legat gik det imidlertid saadan, at det snart indgik i det almindelige Regnskab, og Indtægterne kom alle Lemmer til gode i lige høj Grad.

Endelig ser man et Eksempel paa, hvorledes den store Stiftelse kan opsluge en mindre. Fru Kirstine Munk, der var gift med Christian IV, og hvis Datter Christiane blev gift med Hannibal Sehested, ejede baade Boller i Jylland og Lundegaard paa Fyn. Hun havde udsat 6000 Rdlr., som skulde staa paa Rente til Underhold af 18 fattige Enker eller Piger, som enten paa Grund af Alderdom, Vanførhed eller lignende ikke kunde underholde sig selv. Hun naaede at faa opført grundmurede Huse ved Lundegaard og Boller. Svigersønnen Hannibal Sehested forpligtede sig til at udrede en Trediedel af 6000 Rdlr. til at underholde seks fattige for i Hospitalshuset ved Nr. Broby Kirke. De skulde maanedligt have 12 Lispund godt og velbagt Brød, $1\frac{1}{2}$ fynsk Skæppe Gryn, 6 halve Tønder Øl, saa gode som 1 Tønde af tre fynske Skæpper Bygmalt og en Skæppe eller 4 Mark Humle kunde brygges, samt 5 Rdlr. i Penge. Til Jul skulde yderligere gives 1 Mark Penge til hver. Endelig skulde Præsten aarligt have 12 Mark for at tilse dem og begrave de døde. Administrationen skulde varetages af Hospitalet i Odense.¹²

Det viste sig imidlertid snart, at de fattige ikke kunde faa deres Forplejning af det Jordegods, som var henlagt til deres Underholdning, fordi Bønderne havde taget „ubodelig Skade paa deres Korn, som af Hagl er underslagen“, saa de ikke kunde udrede deres Afgifter, og selv om man skulde synes, at det

var en forbigaaende Ulykke, androg Hospitalsforstanderne om, at de seks fattige fra Lundegaard maatte flyttes ind i Hospitalet.¹³ Kirstine Munks Arvinger gav deres Samtykke, og kort efter tillod Kongen, at det Gods, der havde ligget til Stiftelsen, ialt 60 Tdr. Htk., maatte skødes til Niels Banner for 2000 Rdlr.¹⁴

★

Bøndergodsets Fordeling. — Grundlaget for Hospitalets Eksistens var dets Jordegods. I samme Forhold som det kunde yde, hvad det skulde, i samme Forhold kunde Stiftelsen svare til sit Formaal.

For det 16. Aarhundrede er det kun muligt rent skønsmæssigt at antyde Godsets Omfang og Beliggenhed, men nu, i det 17. Aarhundrede, dukker Billedet af det frem af Regnskabsbøgers og Jordebøgers Blade. Fra 1619 og fremefter er disse Kilder bevarrede, ganske vist ikke uden mange Huller for det første halve Aarhundredes Vedkommende, men dog altid Stof nok til, at man kan faa Linierne frem og faa Mulighed for at se det Liv, der har rørt sig med Klostret som Midtpunkt.

Det kan straks bemærkes, at det Omfang og den Beliggenhed, som Godset har haft i 1600'ernes andet Tiaar, troligt nok, i det væsentlige, er det samme, som det havde ved Stiftelsen i 1539, thi af de gamle Registraturer ses kun faa Magelæg, for ikke at tale om Køb og Salg, at have fundet Sted. Hospitalets Gods blev opregnet i dets Jordebog, hvert Herred for sig, hver By for sig, og med Angivelse af, hvem der havde Godset i Fæste, samt hvor meget hver Fæster skulde yde i aarligt Landgilde. En saadan Jordebog har fulgt med hvert Aars Regnskab som Bilag.

Den første Jordebog er fra 1627. Den nævner først Bøndergodset paa Fyn og Langeland. Det omfatter 77 Gaarde, 5 Huse og 5 Møller. Ser man paa den geografiske Fordeling, viser det sig, at ikke mindre end ca. 37 pCt., nemlig 28 Gaarde og 3 Huse, laa i Salling Herred, idet Hospitalet faktisk besad hele Horne og Bøjden Byer. Derefter følger Odense Herred med 15 Gaarde, der for Størstedelen laa i Villestofte, endelig Vends Herred med 9 og et Hus, og Resten var fordelt paa de fleste andre fynske, navnlig nord- og østfynske Herreder med 1–5 Gaarde i hvert Herred, dog saaledes at der i Eggen mellem Nyborg—Svendborg og Faaborg næsten ikke laa Hospitalsgaarde.

I grove Træk afspejler denne Godsfordeling den Maade, paa hvilken det er kommen til Hospitalet, thi den store Godsmængde i Salling H. var Faaborg-Klostrets Gods, medens Villestofte Gaardene havde været tillagt Odense-Klostrene.

Til den fynske Godsmængde kom det før omtalte jyske Gods med syv Gaarde, som imidlertid gav mange Bryderier paa Grund af den store Afstand, det laa i fra Stiftelsen.

Dette var i det hele taget en Vanskelighed, ikke blot for Hospitalet, men for mange private Godsejere, at Jordegodset laa saa spredt. Det krævede jo stadig Tilsyn. Døde en Fæster, skulde Hospitalet opgøre hans Bo og skønne, om Hospitalet kunde faa Dækning for eventuelle Restancer, og om Gaarden var i forsvarlig Stand. Man skulde sikre sig, at Gaardene til enhver Tid ydede Landgilde og andre Ydelser i det fastsatte Omfang; man skulde varetage Fæsterens Interesser for Tinget i det Herred, hvor han boede. Der krævedes med andre Ord en stadig Forbindelse mellem Hospitalet i Odense og Godset, der laa spredt ud over hele Landsdelen. Vanskelig og kostbar, som en saadan Administration var, blev det et karakteristisk Træk i denne Periodes Godshistorie, at Hospitalet og private Godsejere ved Mageskifter søgte at opnaa Samling paa det spredte Gods.

Fremgangsmaaden blev i Reglen den, at en Godsejer henvendte sig til Kongen med Anmodning om at faa udlagt en Hospitalsgaard i Nærheden af hans Hovedgaard mod at afgive Gods af tilsvarende Godhed og eventuelt beliggende nærmere Hospitalet. Kongen afæskede derefter Hospitalsbestyrelsens Udtalelse, og hvis denne kunde anbefale Mageskiftet, blev det iværksat.

Paa denne Maade skete der, navnlig i Tiden fra 1630—60 en Række Mageslæg, som medførte en betydelig Forandring i Hospitalsgodsets Beliggenhed. Det betydningsfuldste af disse Mageskifter blev foretaget mellem Jørgen Brahe til Hvedholm og Hospitalet i 1639. Jørgen Brahe, der med stor Ihærdighed tilstræbte at samle Jordegodset om sin Gaard i Sydvestfyn, ejede en Del spredt Gods, delvis beliggende i Nærheden af Odense; for ham maatte det være særdeles attraaværdigt at faa det store, samlede Godskompleks, som Hospitalet havde liggende paa Horne Land, medens Hospitalet paa sin Side godt kunde bruge noget Gods, der laa nærmere Odense.

Jørgen Brahe rettede Henvendelse til Kongen, og efter at de to Parters gensidige Tilbud var vurderet, fandt Handelen Sted. Hospitalet afstod i Horne By 10 Gaarde og 2 Gadehuse, i Bøjden 9 Gaarde, og til Gengæld fik det i Odense Herred i Trøstrup Korup 1 Gaard, i Skovsgaarde 1 Gaard med Skov til 18 Svins Olden og i Broby 3 Gaarde. I Næsbyhoved Birk: Gaarden Skovsbo, i Aasum Herred: 2 Gaarde med Skov til 20 og 30 Svins Olden. I Salling Herred: Vester Hæsinge 1 Gaard med Skov til 4 Svins Olden, yderligere i Korup 1 Gaard, i Allesø 4 Tdr. Htk. i en Gaard.¹⁵

De andre Mageskifter i Tiden før 1660 var af mindre Omfang. Gennemgaaende var det kun en enkelt Gaard, der byttedes bort for en anden. 1626 blev der foretaget Mageskifte med Laurits Lindenov og med Raadmand Hans Brun, Odense, 1637 med Jørgen Schuldt til Finstrup, hvor Hospitalet afstod en Gaard i Katterød for en Gaard i Voldtofte,¹⁶ 1643 afstod man en Gaard i Gislev for en Gaard i Askeby ved Mageskifte med Christen Thomesen Sehested,¹⁷ samme Aar afgav man en Gaard i Vester Hæsinge med Skov til 2 Svins Olden til Birgitte Rosensparre, sal. Corfitz Ruds til Sandholt, mod en Gaard i Kongs Høirup og en i Nybølle,¹⁸ 1646 fik Sten Bille en Gaard og et Gadehus i Lunde,¹⁹ 1647 fik Erik Kaas 1 Gaard i Øster Skerninge og to Gaarde og en øde Gaards Jord i Ulbølle for en Gaard i Villestofte, en Gaard i Torup og tre i Aasum Herred,²⁰ og 1649 fik Ventzel Rothkirch en Gaard i Millinge for en Gaard i Vester Egense.²¹

At det ikke altid lykkedes at bringe et Mageskifte i Stand, viste sig, da Falk Henriksen Giøe i 1631 anmodede om at maatte faa en Hospitalsgaard i Øster-skerninge mod en Gaard i Aarslev, men da det viste sig, at den tilbudte Gaard var 1 Td. 3 Skpr. mindre end den, han anmodede om, lykkedes det ikke at gennemføre Byttet.²²

I et Par Tilfælde solgte man Jordegods fra Hospitalet og købte andet mere bekvemt Jordegods, som Tilfældet var, da Kongen i 1622 efter Indstilling fra Hospitalet tillod, at dette solgte en hel Del Jordegods i Odense og et Par Grunde i Faaborg for tilsammen 5690 Rdlr. og i Stedet købte Bøndergods for 4453 Rdlr. af Eiler Quitzow og Christen Normand. De tiloversblevne 1237 Rdlr. blev udsat paa Rente og var i en Aarrække en god Reserve for Stiftelsen.²³

Overzicht over Hospitals-Godsets Fordeling

	1627			1639			1649		
	Gaarde	Huse	Møller	Gaarde	Huse	Møller	Gaarde	Huse	Møller
Salling	28	3		25	3		7		
Baag	3	1	1	4	1	1	3	1	2
Vends	9	1		9	1		9		
Skovby	2		1	3		1	5		1
Lunde	1			1			4		1
Bjerge	3			3			3		
Vinding	3		1	3		1	3		1
Sunds	1			1			0		
Gudme	4			4			3		
Aasum	1		2	1		2	6		2
Odense	15			16	2		23	3	
Skam	5			6			6		
Langeland	1			1			1		
	76	5	5	77	7	5	73	4	7

Det Spørgsmaal melder sig nu, om disse Mageskifter og Godshandeler, der som nævnt blev foretaget paa Godsejernes Initiativ, blev til Skade for Stiftelsen. Det lykkedes at koncentrere Godset mere om Hospitalet, men det samlede Godskompleks paa Horneland gik tabt. Man opnaaede ganske vist at gøre Administrationen lettere, men man maa paa den anden Side ikke se bort fra, at den private Godsejers og Hospitalets Interesser ikke var helt parallelle. Det gjaldt især Spørgsmaalet om Hoveriets Udnyttelse, der for en Godsejer spillede en overmaade stor Rolle, medens Hospitalet kun behøvede Hoveri i det Omfang, som Driften af Ladegaarden Blangstedgaard krævede det, og til dette Formaal var der tilstrækkelig Arbejdskraft paa de Gaarde, der laa i dennes Nærhed, og hvortil Villestoftebønderne henregnedes.

Det var i Virkeligheden en Fordel for Stiftelsen at have noget Fæstegods drysset ud over Fyn. Det fremgaar bl. a. af en udateret Koncept til en Erklæring om Hospitalets Gaard i Stubberup, Baag H., som man havde tænkt paa

at mageskifte bort. Det fremhæves, at denne Gaard kunde Hospitalsmesteren ikke undvære, naar han aarligt skulde uddrage om Landet for at opsamle Tiendelam, som var tilfalden Hospitalet, og indkøbe Slagtefæ til Hospitalets Fornødenhed, thi saa havde han der sit Herberge, hvad der var meget bekvemt for Hospitalet. Og det tilføjes, at Gaarden havde megen ung Elleskov, Hasselskov og Egeskov samt Fiskeri, der var Hospitalet meget gavnligt.²⁴

Med andre Ord: disse spredte Gaarde var nyttige Stationer for Hospitalet, naar det med den fornødne Intensitet skulde inddrive de Oppebørsler, der tilkom det, og den Befordring, som Hospitalsbønderne skulde stille til Raadighed, var en værdifuld Ydelse, naar enten Hospitalsmesteren skulde beforders, eller endnu mere, naar Brændsel og Fødevarer skulde føres til Klostret.

Derfor var der en Grænse for, hvor vidt man skulde drive disse Godssamlinger, og Grænsen havde man i Virkeligheden naaet 1660. Efter den Tid fandt der kun faa og uvæsentlige Ændringer Sted i det Billede, vi paa denne Tid har. I 1666 blev der foretaget et Mageskifte med Oversekretæren Erik Krag²⁵ og 1668 et Mageskifte med Biskop Niels Bang, saaledes at Hospitalet mistede de to gamle, velbeliggende Hospitalsgaarde i Killerup og Tørnbjerg og fik to fjerntbeliggende Gaarde i Mygind.²⁶ Det er sandsynligvis dette Mageskifte, som Thomas Kingo nogle Aar efter saa stærkt kritiserede som meget ufordelagtigt for Stiftelsen, og man kan ikke frikende Biskop Bang for Mistanke om mere at have søgt sin egen end Hospitalets Fordel i denne Sag. Endelig fandt der i December samme Aar et Mageskifte Sted med Niels Banner, saaledes at han fik to Gaarde og et Boel i Næraa og en Gaard i Rørup for Gaarde i Villestofte, Paarup, Køng Højrup og Langsted.²⁷

Det hører til Sjældenhederne i Hospitalets ældre Historie, at der finder Køb af Jord Sted, selv om dette var en nogenlunde sikker Kapitalanbringelse. Da man i de gode Aar i første Halvdel af 1600'erne havde faaet tilvejebragt en betydelig Kapital, gav det Anledning til, at man af Sofia Kaas til Vognstrup købte en Del Gods i Skovby Herred, Vigslev Sogn, nemlig Møllegaard, Traun, Taagerod, en Gaard i Rue og en Halvgaard Munkehus,²⁸ men ulykkeligvis fandt Handelen Sted i 1657, umiddelbart før Svenskekrigen, og de Følger, den fik for Jordegodset, bevirkede, at Handelen kom til at svie slemt til Stiftelsen ved det Indgreb, den gjorde i dens Kapital.

Købstadjorderne. Medens det var meget magtpaaliggende for Stiftelsen at bevare Bøndergodsets Omfang i det væsentlige uforandret, dels fordi det var en saa livsvigtig Kilde til dens Bestaaen, dels fordi det var en kongelig Gave, som man skulde holde ved Magt, stillede det sig lidt anderledes med Dele af Købstadgodset. Forholdet var det, at naar Hospitalet udlaante Kapitaler, skete det mod Sikkerhed i Jordegods og hyppigst i Købstadgods, der i de Tilfælde, hvor Renter og Afgifter ikke blev ydet rettidigt, blev udlagt til Stiftelsen. Men hertil kom, at man paa et vist Tidspunkt ansaa det for mere hensigtsmæssigt at anbringe Midler i Bøndergods, og dette maa forklare den store Handel, som Kongen ved Brev til Holger Rosenkrantz billigede 17. August 1622.³⁰ Kongen tillod, at nogle Hospitalsgrunde i Odense maatte blive solgt paa Betingelse af, at man købte andet godt Jordegods i Stedet. Ikke mindre end 30 Gaarde og Haver fordelt over hele Byen blev afstaaet for Priser, der laa imellem 30 og 350 Rdlr., og blandt Køberne var flere af Byens Honoratiores. Claus Mule købte Sortebrødre Lykke for 250 Rdlr. og en Bolig ved Graabrødre Lykke for 70 Rdlr. samt en øde Jord paa Sortebrødre Kirkegaard for 100 Rdlr. og selve „den øde S. Jørgens Kirke“ for 40 Rdlr., og dermed er dette sidste Minde om de spedalskes Tilflugt ved Odense ude af Sagaen. Men iøvrigt synes en Del af Køberne at være Haandværkere: Daniel Scyermager, der bl. a. havde til Opgave at passe Graabrødre Kirkes Ur, købte en Gaard i Vestergade for 220 Rdlr., Christoffer Skomager et Hus for 150 Rdlr., Per Murmester et Hus ved St. Jørgen for 80 Rdlr., Hans Smed et Hus i Vestergade for 150 Rdlr., Cornelius Hansen Skræder et Hus i Overgade for 200 Rdlr. og Jacob Murmester et Hus for 120 Rdlr., for blot at nævne Navnene paa nogle af disse Borgere og de Priser, de betalte.³¹

Og alligevel blev der adskilligt Gods tilbage i Odense. Selve Sortebrødre Klosters Grund var ikke solgt. Den var delt op i tre Parter, der efter Afgiften at dømme har været af samme Værdi. Længe var det Muleslægten, der sad inde med Størstedelen. Endnu 1639 var de tre Parter fordelt imellem Dr. Jens Mules Enke samt Claus Mules Døtre Anna og Else Mulesdatter og Povl Olufsen. Ti Aar senere fæstes de af Anne, sl. Dr. Schultzs, Raadmand Herman Hahn og Mads Hansen. Afgiften var for hver Part 1 Ørte, d. v. s. ½ Pd. Byg, 3 Parter af en Otting Smør, 1 Mk. 1½ Sk. 1 Alb. i Penge. — Rundt om i

Byen laa der yderligere 18 Gaarde og Grunde, bl. a. nævnes endnu Hellig Geisthus's Grund, og det vil paa Grundlag af Jordebøgerne være muligt at følge disse Hospitalsgrundes videre Skæbne ned igennem Tiderne og fastslaa deres Beliggenhed, hvad der vilde være et Bidrag til Byens Topografi, men det ligger udenfor denne Undersøgelses Rammer.³²

Paa tilsvarende Vis ser man Faaborggodset bevaret og fordelt ganske efter samme Linier som i de foregaaende Aarhundreder. Borreskovs Mark, Tegltøften, Bulgers Toft, Skrivertøften, Abildhaven, og hvad de nu hed, er som før bortfæstet i mange Smaalodder til Borgere i Faaborg. Alene Bymøllen var ikke mere i Hospitalets Eje. Den var bleven købt af Jørgen Brahe til Hvcdholm for ikke mindre end 700 Rdlr.

For at gøre Billedet af denne Jordbesiddelse komplet, maa det endnu nævnes, at der fra Middelalderen havde været henlagt Jordegods til forskellige Kirker og Klostre i Odense som Vikarier, og at dette Gods for en Dels Vedkommende var henlagt til Hospitalet, saaledes at Brugerne af Jorden skulde svare en aarlig Afgift, men ikke Ægt (Kørsel) eller Arbejde til Hospitalet. Det drejede sig om 15 Gaarde i Lunde, Skam, Skovby, Bjerger, Vinding, Gudme og Odense Herreder.

★

Indtægterne af Fæstegodset. — Der er Tid efter anden givet Fremstillinger af det danske Landbrugs Stilling i det 17. Aarhundrede; hyppigst og mest værdifulde Bidrag er ydet til sjællandske og jyske Godsers Historie, sjældnere har man taget Forholdene paa Fyn op til Behandling. Det vil derfor være naturligt i denne Forbindelse at lade et Strejflys falde paa de Vilkaar, de fynske Hospitalsbønder levede under paa denne Tid, og i det Omfang, det har Betydning for Stiftelsen i Odense.

Naar en Bonde fæstede en Gaard, skulde han betale Stedsmaal, der var den Pengesum, som en Bonde kunde blive enig med Godsherren om at give for Gaarden. I Midten af 17. Aarhundrede fastslog Arent Berntsen, at Stedsmaalet var sat i Forhold til den Landgilde, den aarlige Afgift, der skulde ydes af Gaardene, og han mente for Fyns Vedkommende, at der for de ringeste Helgaarde blev givet 30, 45 eller 60 Sletdaler, og mange gav 90, 120 eller 150 Sldr.³³

Indfæstningssummen var imidlertid meget elastisk, thi den rettede sig ikke blot efter Landgildens Størrelse, men ogsaa efter Bygningernes Tilstand og den Efterspørgsel, der var efter at faa Gaarde i Fæste. Kun til en vis Grad kan den siges at være en Værdimaaler, der til de forskellige Tider angiver Landbrugets økonomiske Stilling.

En Undersøgelse af de Hospitalsgaarde, for hvilke man kender Stedsmaalet i det 17. Aarhundrede, bekræfter dette. Af en Gaard i Ulbølle, som den tidligere Ejer maatte gaa fra paa Grund af Armod, svaredes 1635 30 Sldr. Den var paa 17 Tdr. Htk., af en Gaard i Havndrup paa 15 Tdr. 3 Skp. 2 Fk. Htk. svaredes 1649 ligeledes 30 Sldr., medens der 1650 blev betalt 100 Sldr. af en Gaard i Voldtofte paa 15 Tdr. 3 Skp. 2 Fk., men efter Svenskekrigen betaltes der 1662 af samme Gaard kun 20 Sldr. Ganske vist maatte den nye Fæster saa ogsaa tage Enken og nogle smaa uopfødte Børn med i Købet.

I Sammenligning med disse Tal er det højt Stedsmaal, der betales af mindre Gaarde. En Gaard i Gelsted paa 6 Tdr. 5 Skp. 1 Fk. blev 1638 bortfæstet for 100 Sldr., en Gaard i Avnslev paa 4 Tdr. 2 Skp. 1½ Alb. 1638 for 76 Sldr. og en Gaard paa Hindsholm (Torup) paa 9½ Td. 1 Skp. 1646 for 90 Sldr.³⁴

Svenskekrigen fik de alvorligste Følger for Hospitalsgodset. Efter den Tid blev det overmaade vanskeligt at faa Fæstere til Gaardene, og naar det endelig lykkedes, maatte der ikke blot gives Afkortning i Landgilden og andre Begunstigelser, men ogsaa et kraftigt Afslag i Stedsmaalet. I flere Tilfælde betaltes overhovedet intet Stedsmaal, og 10 Sldr. er den almindelige Indfæstning for Gaarde paa 5—6 Tdr. Htk.

Landgilden var den Afgift, som Fæsterne hvert Aar skulde svare af deres Gaarde. Den kunde være ret sammensat, idet den dels bestod af Naturalier, dels af Penge. Den væsentligste Ydelse af Gaardene var Byg, og det gælder om alle Hospitalsgodsets Gaarde, at de skulde svare en Del af Landgilden i denne Kornsort. Godt Halvdelen — 46 — skulde ogsaa svare Havre. Derimod forekommer Rug som Landgildeydelse kun meget sjældent — 8 Tilfælde — og saaledes, at de Gaarde, der ikke svarede Havre, skulde yde Rug. Smør er en jævnlige forekommende Ydelse, ligesom Pligten til at holde en Okse eller et Stykke Ungkvæg, et Nød, paa Foder var almindelig, men denne Pligt var i den Tid, hvorfra Jordebøgerne er bevarede, i de fleste Tilfælde, og navnlig for

Ungkvægets Vedkommende, omsat til en Pengeydelse, der for et Foernød beløb sig til 3 Mark, for en Foerokse til 4 Mark. Desuden ydede man Gæs og Høns, ligesom Fisk, Lam, Svin, Boghvedegryn, ja endog Humlestænger, der skulde gives af Gaarden i Avnslev, men ogsaa disse sidste blev afløst i Penge.

Paa enkelte af Gaardene blev der Tid efter anden bygget saakaldte Gadehuse, der for det meste var jordløse Huse, som var Bolig for Haandværkere. Af disse ydedes der, ligesom af Størstedelen af Husene i Købstæderne, udelukkende Penge.

Det jyske Gods var i Jordebøgerne ansat til Landgilde ligesom det fynske Gods, men det er almindeligt i Regnskaberne at finde en Bemærkning om, at Landgilden ikke blev ydet. Det var forbunden baade med Udgifter og Møje at faa den inddreven, og efter 1660 gik man over til at omsætte den i en samlet Pengeydelse, som blev tilvejebragt af en Tillidsmand paa Egnen.

For et Aar som 1647 kunde de samlede Jordegodsindkomster af Hospitalets Gods da fordele sig saaledes: Penge 129 Daler $\frac{1}{2}$ Mk. $5\frac{1}{2}$ Sk., Rug og Mel $5\frac{1}{2}$ Læst $3\frac{1}{2}$ Pd., Byg 15 Læst $2\frac{1}{2}$ Pd. 2 Skp., Havre 2 Læst $4\frac{1}{2}$ Pd. 7 Skp., Boghvedegryn $4\frac{1}{2}$ Td., Smør 11 Tdr. $\frac{1}{2}$ Otting $2\frac{1}{2}$ Pd. 8 Mk., Flæsk 1 Side, Aal 1 Fk., Torsk 1 Td., Cabliau 1 Vorde, Æg 1 Ol 20 Æg, Boelgalte 3, Faar og Lam $29\frac{1}{2}$, Gæs $64\frac{1}{4}$, Høns $104\frac{1}{4}$, Svin $6\frac{1}{4}$, Øksen at stalde 9, Foernød 6, Lysegarn 4 Mk., Hø 4 Læs, Humlestænger 3 Snese.

Dette var imidlertid, hvad der skulde ydes efter Papiret. I Realiteten fik man ikke hele denne Sum ind. Det nævnte Aar 1647 maatte der gives et Afslag paa $22\frac{1}{2}$ Mk. Penge, $1\frac{1}{2}$ Læst $1\frac{1}{2}$ Pd. Byg, $1\frac{1}{2}$ Pd. Havre, $2\frac{1}{2}$ Pd. 8 Mk. Smør. Disse Afslag fremkom væsentlig derved, at en Gaard stod ubesat, eller en Bonde var i øjeblikkelige Vanskeligheder, eller, som i 1647, ved at den jyske Landgilde ikke indkom. I det hele maa det siges, at Afkortningen i Jordebogsindkomsterne ikke var af væsentlig Betydning i den første Halvdel af 17. Aarhundrede. Da var Tiderne gode for det fynske Landbrug. De Krige, der hærgede de jyske Bønder, fik ingen mærkbar Indflydelse paa Fyns Hospitalets Drift var i sund Gænge med regelmæssige Indtægter og Udgifter, men med eet Slag blev alt dette væltet over Ende. Svenskekrigen 1657—60 slog et dybt Skaar, som der skulde lange Tider til at læge.

★

Svenskekrigen og Fæstegodset. — I Slutningen af Juli 1657 var Karl X Gustav af Sverige gaaet over Grænsen i Holsten; i Oktober erobrede han Frederiksodde, det senere Fredericia. Fyn viste sig ikke særlig forsvarsvrig, og 30. Januar 1658 begyndte den svenske Konge Marchen over Lillebælt, passerede Fyn og gik 5. Februar til Langeland for saa den 26. Februar at fremtvinge Freden i Roskilde, hvor Danmark ved Afstaaelsen af de svenske Provinser blev lemlæstet.

I Juli 1658 fulgte Svenskekongens Fredsbrud. Denne Gang gik han uden om Fyn, idet han 7. August gik i Land i Korsør for at sætte Kursen mod København, hvor Belejringen kulminerede med Stormen paa København den 11. Februar 1659.

I næsten tre Aar var store Dele af Danmark Krigsskueplads. Var Landet ikke under Fjendens Hære, husede det de fremmede Hjælpetropper, der ikke lod de andre noget tilbage i Retning af at plyndre og ødelægge. Det var et krigshærget Land, der i 1660 laa for den enevældige Monarks Fødder. Der er opstillet talrige Beregninger over Følgerne af Krigen for de enkelte Egne af Landet, og naar man ser paa den Tilstand, alene Graabrødre Hospital og dets Gods befandt sig i, forstaar man, hvilken Ulykke Krigen bragte, og det i en Tid, hvor Genrejsningsevnen var mindre end siden hen.

Den 3. September 1662 underskrev Hospitalsforstanderne Knud Jacobsen og Mogens Jørgensen Rosenvinge en Erklæring om Hospitalsgodsets Tilstand, som den var med Udgangen af 1661, for derigennem at forklare Meddirektørerne Aarsagerne til Regnskabets sørgelige Stilling.

De to Forstandere indleder Beretningen: „Kiendes vi underskrevne, at eftersom Ottense Hospitals Indkomme i denne forbigaaende Frids Tiid icke haffuer werit at bringe til Weye, meden en stoer Deel af Landgilde och Andet er bleffuen til Restands Huilcket effter Regenschabs Forhører, deris Betenckende till nu Aldelis inthet deraf er shreffuen til Affkortning, Men det haffuer werit søgt huad som kunde bekommis, och nu først til philippi Jacobi 1661 skulle giøris forklaring paa tilstaaende och bortskyldig, och huis som icke er at faae.“ Derefter følger Redegørelsen for de enkelte Fæstegaardes Tilstand, som i al sin Nøgternhed giver et malende Billede af Forholdene.³⁵

I Aarslev kom Simon Nielsen af Gaarden, de to Boliger i Brangstrup blev

øde og ruinerede, Bonden i Søinge maatte gaa fra sin Gaard, og nu betlede han, Tyge Jensen i Heden kom fra Stedet i stor Armod.

I Baag Herred blev samtlige Hospitalsbønder saa ruinerede, at intet kunde faas, uden maaske af Niels Andersen i Stubberup, men han var rømt bort, og hvis han kunde findes, skulde han svare Stedsmaal. Det lykkedes aldrig at finde ham.

I Skovby Herred blev Himmelstruphus ruineret, og Manden døde, et Hus i Taagerod blev ligeledes ruineret allerede 1657. Steen Rasmussen i Farstrup blev af Kongens Folk gjort arm, før Fjenden kom. Niels Hansen i Gunstrup blev flygtig af en fransk Mand i svensk Tjeneste, som han blev beskyldt for at have dræbt, og hans Midler taget af Fjenden. Tomas Jensens Gaard i Roestrup blev brændt, og Manden døde. Jens Hansen i Baardese og Niels Knudsen i Allese døde. Knud Rasmussen i Villestofte kom fra Gaarden i stor Armod, og i det hele taget blev Bønderne i Villestofte ganske ruinerede af Oberst Smidts Folk, som laa der, og Bønderne fik intet saet. Ligesaa blev Knud Mikkelsen i Korup og Mads Olufsen samme Sted forarmede i 1657 af Kongens Folk. Derimod synes Gaardene øst for Odense, i Killerup og ved St. Jørgen mærkeligt nok ikke at være bleven sat ud af Drift. De kunde undtagelsesvis svare deres Landgilde uanset Krigen.

Gaardene i Fangel blev ogsaa brandskattede, og paa samme Maad gik det de to Mænd i Røjrup. Gaarden i Drigstrup og den paa Langeland blev øde.

Hvis man paa Grundlag af Jordebogen for 1660—61 forsøger at lave en Statistik over Tilstanden, viser det sig, at 22 af Hospitalets Gaarde var helt eller delvis lagt øde, det vil sige godt 20 pCt. af den daværende Godsmængde. Geografisk fordeler det sig saaledes, at det hovedsagelig var Gaardene imellem Odense og Middelfart, samt Nordfyn, der var bleven ramt af Hærgningerne.

Betegnende for Tilstanden er det ogsaa, at ca. 40 Gaarde skiftede Fæstere under eller umiddelbart efter Krigen, thi foruden dem, der enten var flygtede eller dræbte, maatte mange gaa fra Gaardene paa Grund af Armod.

Det er et karakteristisk Træk ved mange Godser i disse Aar, at Antallet af Gaarde uden Fæstere — Ødegaarde — er overmaade stort og efter Krigen naturligvis stærkt stigende. For Hospitalets Vedkommende synes det imidlertid at gælde, at før Krigen nævnes kun lejlighedsvis øde Gaarde, umiddelbart

efter var deres Antal betydeligt, men paafaldende hurtigt blev denne Skade afbødet. I 1667 er der kommen ny Fæstere, og i flere Tilfælde synes det at have været Sønner af dem, der i Krigstiden havde maattet forlade Hus og Hjem. 1672 fandtes der kun fem ubesatte Ejendomme: i Askeby, Rolund, Voldtofte, Fangel samt Glamsbjerg Mølle. I de fleste Tilfælde blev de ubesatte Ejendomme udlejet til Nabobønder for en vis aarlig Afgift. Kun Gaarden i Fangel blev i 1660'erne drevet af Hospitalet selv ved dets Bønder og saaledes, at Hospitalet leverede Udsæden. Man kan vistnok fastslaa, at Antallet af øde Gaarde, hvorved forstaas Gaarde, der er helt ude af Drift, selv i disse vanskelige Aar var forsvindende, bortset fra Krigsaarene.

Vanskeligheden synes ikke saa meget at have ligget i at faa Gaardene besat med Fæstere som at faa den aftalte Landgilde, og hvad mere var, man var med Hensyn til Restancer overmaade langmodig. Saa human denne Administration var, betød det dog en Svigten af Indtægterne paa en Tid, hvor Hospitalet havde særlig haardt Brug derfor.

★

Bønder og Bøder. — Naar vi fra denne Oversigt over Godsmængden og de Indtægter, den kunde give Stiftelsen, vender os til de Bønder, der boede paa Gaardene, og som i alleregjelligste Forstand bidrog til at holde Stiftelsen ved Magt, da tier Regnskaberne heller ikke om deres Forhold.

De Bønder, der svarede deres Afgifter og holdt deres Gaarde vedlige, fik Lov at sidde uantastede i deres Fæste, og saavidt man kan skønne af Navnene. fulgte Søn hyppigt efter Fader, uden at der skete nogen Ændring i Vilkaarene. Af 74 Fæsteskifter 1627—49 kan 20 formodes at være gaaet fra Fader til Søn.

Men hvis en Fæster ikke svarede sine Afgifter, kunde han dømmes til at forlade sit Fæste. Det skete for Jørgen Madsen i Bøjden, der 1638 blev dømt til at have sin Gaard forbrudt, thi han havde ikke svaret sin Landgilde i rette Tid,³⁶ og Mads Nielsen Kromand i Horne, der havde forsømt sin Gaard, saa den ikke kunde istandsættes for under 30 Rigsdaler, blev paa Salling Herredssting 26. Marts 1633 dømt til at have sit Fæste forbrudt.³⁷

Hvis Fæsteren forlod sin Gaard, som Tilfældet var med Anders Bertelsen i Egense 1665, der begav sig til en anden Stavn, blev han søgt for Gaardfælding og dømt til at betale 77 Sldr., hvori var indbefattet nogle Restancer.³⁸

Fæsteren kunde dog faa Lov at forlade Fæstet med Hospitalets Samtykke, men i saa Fald skulde han betale Førlovspenge. Da Bertel Hansen i Gislev 1638 arvede sin Datter Find Pedersens Kvinde i Gislev Holme, forlod han sit Fæste og betalte $4\frac{1}{2}$ Mark i Førlov.³⁹ Dette synes paa den Tid at have været den almindelige Afgift, thi samme Sum maatte Rasmus Anscharis's Kvinde samme Aar betale for at faa Lov til at fraflytte St. Jørgens Gaard⁴⁰ og Jørgen Smed i Brænderup 1635 for at oplade sin Bolig.⁴¹

Paa mange Godser maatte Bønderne præstere et betydeligt Hoveri. Paa Hospitalsgodset var det af mindre Betydning, thi kun Blangstedgaard krævede Hovbønder til Jordens Dyrkning, og dertil havde man som sagt de nærmest boende Fæstebønder. Det havde været Skik, at naar Hospitalsbønderne kom paa Arbejde, fik de Bespisning af Hospitalet, men da det viste sig, at de desuagtet selv medbragte Øl i Flasker og Mad at tære, fandt Stiftelsen, at Bespisningen ikke var til større Nytte og Hospitalet til Besvær. Derfor anmodede man i November 1635 Kongen om at maatte afskaffe denne Bespisning.⁴² De Arbejder, der iøvrigt paahvilde Bønderne, bestod foruden i Jordens Dyrkning for en væsentlig Del i at vedligeholde Risgærderne om Markerne, et Arbejde, der aarligt skulde gøres. Derimod ser det ikke ud til, at de skulde tærskes. Til det Arbejde havde man lønnede Tærskere.

For de andre Bønder bestod Arbejdsydelse væsentlig i Kørsler, ikke mindst af de meget store Mængder af Brænde, som Hospitalet forbrugte, men for en stor Del Bønders Vedkommende begyndte man at afløse Hoveriet helt eller delvis med Pengeydelse. Dette konstateres i Regnskaberne fra 1630'erne. 1638—39 indbringer Hoveriafløsningen 11 Daler 1 Mark, allerede 1649—50 er den stegen til 57 Daler. I Regnskabet for 1662—63 oplyses, at Hoveripenge blev betalt af 12 Bønder. En Bonde i Køng Højrup betalte 6 Slmk. for Afløsning af Hovpløjning, en Bonde i Gelsted 9 Slmk., og det samme betalte Bønderne i de fjerntliggende Gaarde Salby og Torup; en Mand i Lunde betalte for Fritagelse for Hovning i Almindelighed $4\frac{1}{2}$ Sldlr. for en Halvgaard, medens der af de to Gaarde i Kærbyholm betaltes 9 Sldlr. for hver. 1671—72 var Antallet af de Bønder, der betalte Afløsningspenge, steget til 16, medens Taksterne stadig var 9 Daler for en Helgaard og $4\frac{1}{2}$ for en Halvgaard.⁴³

Fra Hospitalets første Tid og siden gentagne Gange bekræftet af Kongen

havde Stiftelsen Hals- og Haandsret over sine Bønder. Det var ensbetydende med, at Hospitalet kunde lade dem retsligt tiltale, dømme og straffe, og det fik Indtægten af de Bøder, som faldt paa Tinge, og i hvilken Hospitalsbønder var Part. Heller ikke det var nogen uvæsentlig Indtægtskilde.

De Forbrydelser, som Hospitalstjenerne gjorde sig skyldige i, var mange og mangeartede. Da Simon Nielsen i Villestofte 1635 kom „i Parlemeute“, d. v. s. i Ordstrid med Hospitalstjener Hans Andersen i Villestofte, tjente Hospitalet 3 Mk. 3 Sk. paa den Sag,⁴⁴ og Rasmus Ebbesen i Horne maatte betale Hospitalet 4½ Dlr. for nogen Trætte, som han havde haft med Hospitalet om nogle Alsingerheste.⁴⁵ En næsten salomonisk Dom blev fældet, da Hospitalets Bartskeerer Nicolaus kom i Spektakel med Dominicus Skræder i Odense om en Høne og Borgmester og Raad ganske simpelt kendte, at det omstridte Dyr skulde indleveres til Hospitalet, der solgte det og fik 10 Sk. 8 Hvid for det.⁴⁶

Lejermaalsbøder var en hyppigt tilbagevendende Post, der ofte kunde indbringe anselige Beløb. Morten Ploug i Horne, der var Hospitalets Tillidsmand paa Stedet og ofte mødte paa Salling Herredsting som Stiftelsens Repræsentant, maatte 1638 betale 9 Dlr. for Lejermaal, som hans Søn Hans Mortensen havde begaaet med sin Faders Tjenestekvinde;⁴⁷ endnu værre var det, da selve Hospitalsmester havde besøvet Apelonc Mælkedej 1638.⁴⁸ Det kostede ham ikke mindre end 45 Sldr. Og dog var dette for intet at regne mod den Straf, der 1649 ramte Hospitalsbonden Peder Gommesen ved St. Jørgen. Han havde besøvet tvende Kvinder, der var i Slægt sammen, og til Straf blev han jaget af Gaarden og hans usle Bohave solgt: 1 Jernharve til 6 Mk., 1 Fyrreskive, d. v. s. et Bord, til 3 Mk., 1 sort Hestegelding 11 Daler, 1 sort gammel Hest 3 Daler og 1 graat Øg til 5 Sldr. Dette indbragte Hospitalet 22½ Sldr. foruden Avlen.⁴⁹

I 1672 rejste Laurs Christensen Smed i Voldtofte bort med Jens Skræders Kone samme Sted, skønt Smeden var gift. Smeden maatte betale 5 Dlr. i Mulkt. Derimod synes man nok, at det er lidt urimeligt, at Skræderen ogsaa skulde betale, ganske vist paa sin Kones Vegne, selv om han slap med 4 Dlr.⁵⁰

Hvor streng man var med Inddrivelsen af Bøder, saa man i 1672, da Herredsfogeden i Vindinge Rasmus Hansen, Saaderup, ved Landstinget var dømt til

at betale 20 Rdlr. til Hospitalet. Han rejste til København for at søge Op-
rejsning derovre, men døde før Sagen var afgjort. Ikke desto mindre blev
Beløbet udlagt i Boet.³¹

Haard var de Tidets Retspleje. Regnskabet for 27. November 1649 med-
deler: Givet M. Daniel for Anne Ibsdatter at rette 21 Sldr., for Sværdet 1½
Dlr. 20 Sk. til Sværtfeveren, 1 Mk. for Speggeret og 10 Sk. Vin er tilsammen
23 Dlr.⁶² Hvad der skjuler sig bag disse Linier af Forbrydelse, det kan ikke
oplyses, thi Tingbøgerne svigter, men som et Lyn oplyser de det 17. Aarhun-
dredes haarde Fremfærd, Bøddelen med Hævnersværdet og den ulykkelige
Kvinde, der med Livet skal sone sin Brøde.

*

Andre Indtægter. — Foruden disse Indtægter, som Gods og Bønder bragte,
havde Stiftelsen endnu Muligheder for at erhverve Midler.⁶³ Midsommer-
tienden, der var gammel som Stiftelsen selv, spillede en væsentlig Rolle, og det
er gennem Regnskaberne muligt at faa nøjagtige Tal for dens Størrelse. Den
bestod væsentlig i Ydelse af Lam, samt i Penge, der var Afløsning for Ydelse
af Fjerkræ, og endelig nogle faa Grise. I Følge sin Natur maatte dens Størrelse
varierte noget Aar for Aar. 1635—36 indbragte den 133 Dlr. 4 Sk. Penge, 916
Lam og 9 Grise. 1646: 119 Dlr. 2 Mk. 2 Sk., 752 Lam og 6 Grise. Ren Ind-
tægt var det dog ikke. Fra Sogn efter Sogn paa Fyn maatte man indsamle
disse Lam; ugørligt var det for Hospitalet selv at foretage denne Oppebørsel,
og derfor havde man udpeget bestemte Samlepladser, hvortil Kirkeværgerne
skulde bringe dem mod at faa 2 Skilling pr. Lam. Saaledes beløb Udgiften
paa Indsamlingen sig 1619 til 20 Daler 1½ Mk. 5 Sk., 1638 til 47½ Dlr.
5 Sk., og 1649 til 12 Dlr. 6 Sk.

En fast, men noget uens Indtægt var Tavlepengene fra Odense Bys Kirker.
Hvornaar denne Ret til at foretage Indsamlinger, er tillagt Hospitalet, vides
ikke; muligt er den vel en Overlevering fra den katolske Tid, og den forekom-
mer allerede i det første bevarede Regnskab fra 1619. Nogen stor Sum var det
dog ikke, der indkom ad den Vej. I 1619—20 androg den ialt 14 Daler 1½
Mk. 2½ Sk., 1620 10½ Sldr., 1635—36 29 Sldr. 2½ Mk., 1638 23 Sldr.,
1649—50 20 Sldr. 1 Mk. 3 Sk. og 1670—71 12½ Dlr. 1 Mk. 7 Sk. En almin-
delig Søndag i St. Knuds Kirke 1635 indbragte kun 8½ Sk., derimod gav

Julcdag $2\frac{1}{2}$ Mk. $1\frac{1}{2}$ Sk. Celebre Begravelser var noget af det bedste. Niels Trolles Datters Begravelse 1635 gav $3\frac{1}{2}$ Mk., og Johan Friis's Ligs Indsættelse gav ikke mindre end $2\frac{1}{2}$ Dlr.

Mange og mangeartede var Hospitalets Indtægtskilder. Vanskeligt over-skuelige og vanskelige at beregne, let paavirkelige, som de var af Misvækst og Krige, kunde de nok give Hospitalsmesteren og hans Betjente noget at tænke paa, naar de mange Munde skulde mættes.

*

3. LEMMERNES RØGT OG PLEJE

De afgørende Beslutninger vedrørende Hospitalets Forhold blev truffen af Direktionen. Den lagde Linierne for Administrationen. Men den daglige Ledelse af Hospitalet, Udførelsen af den Gerning, der skulde holde den store Virksomhed i Gang, den laa hos Stiftelsens Personale, og først og fremmest hos Hospitalsmesteren.

Han boede paa Hospitalet — eller Klosteret, som det endnu jævnlgt blev kaldt, i et Kammer, der i Datidens Inventarlister betegnes „Hospitalsmesters Kammer“. Det var kun sparsomt møbleret. Han havde tre Bænkekister af Fyr, en Himmelseng, Stabelsenseng, med grønne Spærlagen af Uld og Linned, en Kiste til at lægge Lys i og en jernbeslaet Egekiste med Laas. Der var en Jernkakkelovn paa fire Jernben, og saa forskelligt Inventar som to smaa Messinglysestager, et gammelt Fyrbækken og nogle Messingsengebækkener. I Embeds Medfør havde han ogsaa et Brændejern til at indbrænde Hospitalets Mærke i de Husdyr, der tilhørte Hospitalet, og en Jernalen, samt en Brandfork. Borgestuen har formentlig tjent baade som Kontor og Spiserum, for der stod en beslaet Kiste med to Hængelaase til at gemme Hospitalets Breve i, et gammelt Fyrrebord og et mindre Fyrrebord, et Par gamle Fyrrebænke og en Lysestage af Jern, samt en Tinkande og en Smørkande.

Ved Siden af Borgestuen laa endnu et Kammer med en Seng, fire Dyrer, af hvilke den ene var en Olmerdugsdyne, et Par Hørgarns Lagen og et gammelt grønt Ry Sengeklæde, foruden et indmuret Fyrreskab med tre Rum, et

langt Fyrreskab med to Rum, et gammelt beslaaet Egeskab, en Egekiste og et lille Klapbord, samt Hospitalets Segl af Messing.⁵⁴

Fra disse tarvelige Rum, der laa i den nord-sydgaaende Fløj langs nuværende Jernbanegade, blev Hospitalets Forretninger ledet. Her førtes det store Regnskab, herfra blev der givet Ordre og modtaget Indberetninger, her blev Fæstebøndernes Kontrakter udfærdigede. Hospitalsmester har været en meget optaget Mand. Den Løn, han fik, blev ydet dels i Penge, dels i Naturalier. 1618 fik han for sin Umage 42 Dlr., 18 Alen Lærred, 1 Par Støvler og 1 Par Sko. Som Kontormedhjælper havde han 1618 en Skrивerdreng, der maatte nøjes med 6 Alen Lærred og 2 Par Sko om Aaret.⁵⁵

Det landbrugsmæssige Tilsyn var overdraget Ladegaardsfogeden, der ikke blot havde at føre Tilsyn med Blangstedgaard, men ogsaa med Fæstebøndernes Arbejdsydelse. I Hospitalet havde han et Kammer, som foruden Sengetøj indeholdt Brændejern, Spader, to Save, en Økse, en Rive, et Skovstempel, vel sagtens til at udvise Træer med, og en Øltønde. Han fik 1619 10 Daler 12 Alen Lærred, 1 Par Støvler og 3 Par Sko. Til sin Hjælp havde Ladefogeden en Røgter paa Blangstedgaard, der fik 5 Dlr. 1 Mk. og 2 Par Sko aarlig, samt en Røgter i Hospitalet, der havde sit Kammer dér og aarlig fik 10 Alen Vadmél, 6 Alen Blaargarn og to Par Sko. Kontante Penge maatte han undvære.⁵⁶

En betroet Person har Kældersvenden nok været. Han har fungeret som Magasinforvalter, der skulde holde Rede paa den store Mængde af Fødemidler, som til enhver Tid fandtes i Hospitalets Ølkælder, hvor de ti Ølfade laa paa Rad og Række, tre Stobe til at drikke af stod paa Bordet, og der opbevaredes ogsaa den Klokke, som blev brugt til at ringe med, naar de fattige skulde have deres Øl. I Saltkælderen, hvor Eddikefadet, fire Saltkar, fire Salttrug og den store Vægt med tilhørende Lodder laa, og som rummede de store Forraad af saltet og røget Lamme- og Nøddekød, og paa Kornlofterne og i Melhuset med Korn og Mel i Tøndevis, havde han nok at gøre, og for Arbejdet dermed fik han i 1619 10 Dlr. 1 Mk., 12 Alen Lærred, 4 Alen Vadmél og 4 Par Sko.

En tilsvarende Stilling havde Mælkepiggen, der herskede i Mælkehuset, mellem Fløde og Mælkebøtter, og havde Hvervet at kærne Smør ved Hjælp af den store Kærne, der havde sin Plads dér. Hun synes forøvrigt at have sovet paa Arbejdsstedet, thi foruden et Fyrrebord med Skuffe under, en Bænk og en

Kiste fandtes ogsaa Sengetøjet i dette Rum. Mælkepigen, eller Mælkedejen, fik 5 Daler og 2 Par Sko om Aaret for sin Umage.

Kogersken tilberedte de fattiges Mad i Stegerset, som var udstyret med 7 Tinfade, 6 Tallerkener, 5 Kobbergryder, 4 Kobberkedler, Kødøkse, Stegerist, Saltbeholdere, 2 Grynbotter, Økse til at hugge Brænde med samt Himmelseng. Hun var omtrent lige saa vellønnet som Mælkepigen, idet hun fik 4½ Daler 12 Sk. og 2 Par Sko.

De fattige, dem som det hele drejede sig om, laa i Sygehuset. Der var sørget baade for deres timelige og aandelige Vel. I 1619 havde man Raad til at holde en Bartskeerer, Hans Meinertsen, der skulde tilse de syge, og som fik ikke mindre end 8 Dlr. i Penge, 1 Pd. Rug, 1 Pd. Malt og 4 Lam. Til Hjælp for de fattige var der yderligere ansat 2 Piger, som tilsammen fik 4 Dlr. og 4 Par Sko om Aaret.

Endelig havde man de fattiges Prædikant, der jo tillige var Sognepræst i Paarup. 1627 havde Anders Christensen, Ribe, afløst Lorents Widdow, Anders Christensen blev 1668 efterfulgt af Laurids Knudsen Trøstrup, til 1704.

Præsten havde sin egen Residens ved Hospitalet, der skulde holde den vedlige, og som forøvrigt kostede Stiftelsen betydelige Summer. Præsten var aldrig bange for at gøre opmærksom paa Manglerne og drev det endog saa vidt, at han 1647 fik Stiftelsen til at afholde Udgiften til Opbinding af hans Vinstocke.⁵⁷ Forøvrigt fik han 1619 i Løn 33½ Dlr., 2 Pd. Rug, 8 Pd. Byg, 24 Skpr. Humle og 10 Lam, og 1638 tilstod Kongen den daværende Præst Anders Christensen Ribe for hans Kalds Ringheds Skyld, at han maatte fæste Kronens Part af Korntienden af Paarup Sogn, som Bønderne der hidtil havde haft i Fæste, og at denne Tiende fremtidig altid skulde følge Hospitalet.⁶⁸

Af og til blev der foretaget Forandringer i Arbejdsfordelingen. I 1629 havde man en særlig Brygger og tre Bryggerspiger, og 1646 kunde man nøjes med een Pige til at vare paa de fattige, men 1673—74 ser Listen over Personalet saaledes ud, idet deres Løn er omregnet til Penge: Hospitalsmester 50 Dlr., Kældersvenden 15 Dlr., Ladefogeden 16 Dlr., en Markvogter 28 Dlr., Tærskeren 4, Røgteren 6, Kokkepigen og Mælkedejen 14, 2 Piger i Sygestuen 12, Christoffer Badskiær 6 Dlr., 1 Pd. Byg og 6 Lam. Med Hensyn til den sidstnævnte Funktionær havde man en Overgang efter Svenskekrigen gjort

den Forandring, at han ikke som i forrige Tiders Velstand skulde have aarlig Løn. Han fik derfor 1664—65 Løn efter Regning. Men det viste sig, at den daværende Bartskeer Nicolaus for at betjene de fattige med Aareladen, Barberen og anden Lægedom, krævede 21 Sldr. 12 Sk., og selv om Betalingen blev modereret til 13 Sldr. 1 Mk. 13 Sk., fandt man alligevel, at det var billigere at holde en „Huslæge“.

Antallet af fattige, der var optaget til Forsørgelse, varierede ikke væsentligt. Man har ikke nogen officiel Meddelelse om, hvor mange Pladser, der skulde være, men af de Lister, der fulgte med hvert Regnskab, og som angav, hvor meget hver enkelt fik udleveret af Tøj, ses det, at Tallet i Reglen maa have ligget omkring 60. 1619—20 nævnes 57, 1646—47 var man oppe paa 65, 1659 paa 54, deraf 34 Kvinder, 1671—72 paa 63 og 1672—73 paa 60. Den aarlige Afgang ved Dødsfald var omkring fire.

Selv om Navnene paa Lemmerne for en Del Aar er bevarede, ved man saa godt som intet om deres Personalia, men af de Tilnavne nogle havde, skønner man, at alle Egne af Fyn var repræsenterede. Laurits Faaborg, Karen Egeskovs, Kerteminde Pige, Hans Bogense, Anne Broholms, Niels Dalum, Knud Bederslev er Navne, der lader deres Bæreres Hjemsted skinne igennem. Bortset fra de Pladser, hvorover Kansler Chr. Thomsen Sehested og hans Arvinger havde Disposition, blev Pladserne i Almindelighed besat af Hospitalsdirektionen. Der kendes enkelte Tilfælde, hvor Optagelsen fandt Sted efter Kongens Anmodning, saaledes som det var Tilfældet med Hans Pedersen „som woris kiere Her Fader udi langsommelig Tid saa uel som os“ havde bevist sin Tjeneste og nu paa Grund af Alderdom og Skrøbelighed ikke kunde være dygtig til videre Tjeneste,⁵⁹ eller naar Kongen samme Aar anmodede om, at en Jørgen Hansen skulde optages, fordi han havde mistet sit Syn,⁶⁰ men i sin Helhed maa det siges, at sammenlignet med tidligere Tid er det kun faa Tilfælde, hvor Kongen benytter sig af sin Indlæggelsesret.

Der er ikke Grund til at tro andet, end at Fundatsens Ord om, hvem der skulde anses for værdig til Optagelse, er bleven efterkommet. Det har været syge og fattige Mennesker, som først og fremmest fik Husly, Mennesker, der stod uden Forsørger og ikke kunde forsørge sig selv. Ensomme gamle, Blinde, Vanvittige og Værkbrudne har ligget paa Rad og Række i Sygestuen, i hvis

ene Ende der var dannet et Alter, hvor Hospitalets Præst varetog de kirkelige Handlinger. Først i 1650 nævnes det, at Karlene fik en ny Sygestue, sandsynligvis den Bindingsværksbygning, der udgik fra den store Sygestues Østmur, vinkelret paa denne. I 1635 blev der foretaget en Del Forbedringer. Samtidig med, at Tømreren forfærdigede de fattiges Senge med nye Fjælle, fik de nye Skabe ved deres Senge til at forvare deres Mad i og nye Stole ved Sengene, som de fattige kunde sidde i. Der blev ydermere lavet en Luge op til Loftet over Sygestuen foran Prædikestolen, og den blev klædt med Fjælle til Taget „paa det Stank og und Lugt kunde staa derud“. ⁶¹

Men trods alle Forbedringer, hvilket broget, ja, mangfoldigt Syn maa dette Opholdssted ikke have frembudt. Dér laa Karen Iversdatter, som var „meget ilde handlet i sine Ben af Udslet“; hvad mon det gavtede hende, at hun fik 3 Mk. 3 Sk. til at købe Salve for, ⁶² og Maren Egeskovs, som „af Flod og Værk er ilde beladen“ og skulde forbindes af Christoffer Bartskeer, ⁶³ og den liden Krøblingdreng ved Navn Hans, som blev understøttet af Fattigvæsenet, men havde Seng i Hospitalet. ⁶⁴

Og dér gik de vanvittige, Mads Nielsen og Peder Søffrensen, som dog fremfor de andre fik 1 Alen Hørlærred til to Halsklude, ⁶⁵ og Claus Kandestøbersvend, der maatte anbringes i et særligt Rum, i den „Prisone“ i hvilken han 1649 i Raserianfald sønderbrød Bulværket, og som han 1662 brød Loftet af. ⁶⁶

Hekseri og Trolddom var ogsaa en Sindets Formørkelse, som det faldt i Hospitalets Lod at tage sig af. Da Karen Pedersdatter fra Horne havde spottet selve den hellige Nadver i Horne Kirke, foruden at hun havde bedrevet Kogleri, blev det Hospitalsforstandernes Sag sammen med Biskop og Lensmand at undersøge Forholdene, men da de fandt, at det vilde føre til en vidtløftig Proces, om den blev givet til Tinge, slap hun med at staa aabenbar Skrifte i Horne Kirke og derefter forlade Landet. ⁶⁷ Og da den slemme Troldkvinde Mette Anderses, der boede i Fravde, havde forført tvende Pigebørn, Anne Plougs og Anne Clementsdatter, til Trolddoms Synd, vidste Christian IV i 1643 ikke bedre Raad end at befale, at de skulde optages i Hospitalet og forblive der, til de blev i Stand til at tjene deres Brød. ⁶⁸

Størsteparten af Hospitalslemmerne var naturligvis indkommen formedelst

deres Skrøbelighed, blot efter Ansøgning, men ligesom der før i Tiden var bleven optaget Mennesker, som havde evnet at betale for sig, saaledes finder vi ogsaa nu Folk, som kunde fremme deres Ansøgning med et Beløb i Penge eller Naturalier, og de blev optaget, selv om det var i Strid med Fundatsens Aand. Saaledes indkom 1635 Claus Skomagers Søn i Himmelstruphuse, Anders Clausen medbringende 20 Sldr., og Mette Rasmusdatter fra Hjallesc gav 30 Sldr., medens Maren Andersens fra Villestofte kunde give en Ko.⁶⁹

Det laa i samme Plan, naar selv Folk af Overklassen blev forsørgede mod Betaling een Gang for alle, men rigtignok ogsaa med Krav om særlig Hensyntagen. 1646 blev en Hr. Rasmus Christophersen bevilget Optagelse paa Livstid mod at betale 100 Sldr., og der blev til ham indrettet et særligt Kammer med en Kakkelovn.⁷⁰ Begunstiget var ogsaa Berte sal. Hr. Ludvigs, altsaa formentlig en Præsteenke. Juleaften fik hun 5 Alen Blaartøj til et Skørt — fremfor de andre Lemmer — og siden 8 Sk. til at hjælpe sig med i sin Sygdom.⁷¹ Forøvrigt blev det hende ogsaa betroet at sy en ny Messesærk til Paarup Kirke, hvad hun vel har haft særlige Forudsætninger for.

Et fuldstændigt Brud paa Hospitalets Fundats var det, naar Kongen i 1665 tillod, at Thomas Madsen fra Vejle i Jylland maatte optages for 600 Sldr., saaledes at Halvdelen skulde betales straks, Resten inden to Aars Forløb. Til Gengæld maatte man lade mure et særligt Kammer og give ham Bord og Seng.⁷²

Det Spørgsmaal kunde nu melde sig om saadanne „indkøbte“ Hospitalslemmers Arveret, thi de kunde jo meget vel have formuende Slægt, som kunde efterlade dem en Arv, og det kunde være Tvivl underkastet, om de personlig fik Arven, eller den overgik til Slægten. Peder Bertelsen fra Grønnerup var i sin Tid indkøbt i Hospitalet for 24 Daler og en Seng. Da hans Broder, Jens Bertelsen, døde, krævede Hospitalet 1631, at det burde arve ham paa Peder Bertelsens Vegne. Peder Bertelsens Slægtinge bestred dette. Sagen kom for Landstinget, der erklærede, at det ikke kunde bevises, at han var arveløs;⁷³ tilmed kunde det efter indhentet Erklæring fra Duebrødre Klosters Hospital bevises, at andre Hospitals Lemmer arvede,⁷⁴ ligesom man havde Fortilfælde for, at Lemmer i Odense havde arvet. Det maatte ogsaa staa klart for enhver, at selv om Peder Bertelsen var indkøbt for 24 Sldr., kunde han

ikke blive arveløs af den Grund, thi hvis han havde haft Penge hos sig, da han blev indlagt, tilhørte de med Rette Hospitalet, og enhver kunde sige sig selv, at han ikke kunde købe sin Kost for 24 Daler, hvilke, som man sagde, var over 24 Gange fortærede, da han havde været Hospitalslem i 28 Aar. Og man tilføjede, hvad der har en vis Interesse, at han igen kunde komme ud af Hospitalet og fordre sin Arv.⁷⁵ Desværre er Sagens endelige Afgørelse ikke bevaret, men et Aarstid senere androg Henrik Michelsen om en kgl. Resolution om, at Hospitalslemmer maatte arve.⁶⁷

★

Forplejningen af Hospitalslemmerne var et meget væsentligt Led i hele Driften. Naar Bønderne leverede deres Landgilde, indkom Mængder af Korn og Kød, naar Kirkeværgerne havde samlet Tiendelammene, flokkedes Dyrene om Hospitalets Huse, til Slagtedagen kom, og de havde afgivet deres Uld til de kvindelige Lemmers Spinderokke, medens Kødet blev røget eller saltet og derefter opbevaret i de rummelige Forraadskar. Men Landgildeydelseerne omfattede kun enkelte visse Arter af Naturalier; af nogle var der for meget til Stiftelsens Beboere, af andre var der for lidt, og med Datidens besværlige Forretningsgang stillede der Krav til Hospitalsmesterens Evne til at sælge det overflødige og for de indkomne Midler købe det, man savnede.

Man solgte meget Korn. For Rugens Vedkommende maaltet det i Læster à 30 Tdr. à 8 Skpr., for Byggen i Læster à 36 Tdr. à 8 Skpr. og for Havrens i Læster à 60 Tdr. à 8 Skpr. Hyppigst anvendtes i Stedet for Tdr. Betegnelsen Pund, der var 3 Tdr. efter den paa Fyn sædvanligt anvendte Regnemaade. I 1649—50 afhændede Hospitalet f. Eks. 2 Pd. 9½ Skp. Rug, 7 Læster 19 Skpr. Byg og 2 Læster Havre. Da den Landgilde, der det nævnte Aar skulde ydes, var Rug 5½ Læst 4½ Pd., Byg 15 Læst 5½ Pd. og Havre 2 Læst 2 Pd. 17 Skp., vil det sige, at man beholdt det meste af Rugen, men solgte over Halvdelen af Byggen og næsten al Havren. Man solgte endvidere 5 Tdr. 1 Otting Smør, da der jo var Grænser for, hvor længe det kunde holdes friskt, og yderligere 9 Øksne, 10 Kalve, 3 Grise, 17 Lam, 26 Høns, Gaasefjer og Dun, Bærme og tomme Tønder. Aftagerne var gerne Storkøbmænd i Odense.

I Stedet købtes Boghvedegryn, Flæsk, store Mængder af Fisk, Ærter, Salt og Slagtekvæg. Det giver ikke blot et morsomt Billede af Datidens Liv at se, hvorfra man fik de Varer, der skulde bruges, det giver ogsaa et Indtryk af de Vanskeligheder, der maa have været forbundet med at fremskaffe dem.

Vi vil prøve at gaa med Hospitalsmesteren paa Indkøb i 1649—50. Det Aar blev der købt 21½ Skippd. 4 Skaalpd. Flæsk (et Skippd. var 20 Lispd. à 16 Skaalpd.), og for denne Mængde maatte betales 470 Slettedaler. Det var især Raadmændene Erik Jørgensen og Frederik Ammerbach, der leverede det. 17 Kroppe Nødekød blev købt hos Gert Slagter i Nørregade, ligesom 18 Kroppe Kalvekød og 49 Kroppe Lammekød blev købt hos forskellige Odense-slagtere. Derimod blev Æggene (5½ Ol) tildels købt hos Landboere som Hans Horne, Rasmus Knudsen i Aasum og Maren Hanses i Vollerslev. De saltede Sild (2 Læst 2½ Td.) leverede enkelte Odensekøbmænd og Christen Hagaard fra Aalborg, Steffen Erichsen i Bogense og Hille Madsen i Kerteminde. Torskene (1½ Læst 4 Tdr.) blev næsten udelukkende købt hos Raadmand Knud Jacobsen i Odense, medens de 111 Snese Hvingler — nogle Smaatorsk — og 174 Snese Flyndere kom fra Ribekøbmænd. Der blev købt 8½ Td. 2½ Skp. Ærter, og 336 Skpr. Humle, væsentligt hos Odensekøbmænd, men 35 Øksne og 15 Køer maatte man hente hos Bønder rundt om paa Fyn, ligesom 567 Lam, 138 Høns og 9 Ænder. Derimod blev 104 Gæs væsentlig købt paa Gaden i Odense. Til at koge Suppe ved skulde man have grønne Madurter, Rødder og Løg. Til dette Formaal saae man Frø i Klostrets Have, men det var ikke altid, det kom op, og de Planter, man derefter maatte sætte, slog ikke til. Peber og Kommen maatte ogsaa købes. Tilsammen blev disse Ting betegnet som Speceri, og i 1649—50 kostede det Hospitalet 15 Sldr.

Man vil forstaa, at det ikke var Smaating, der blev fortæret i Løbet af et Aar. Hvis man tager det samlede Tal for et Regnskabsaar — 1671—72 — lyder nogle af de væsentligste Poster: Mel 3½ Læst 3½ Skp., Malt 6½ Læst 4½ Pd. ½ Skp., Humle 230 Skpr., Boghvedegryn 6 Tdr. 1 Skp. 1½ Fk., Byggryn 22 Tdr. 2½ Fk., Havregryn 6 Tdr. 2½ Skp. 1 Fk., Ærter 5 Tdr. 4½ Skp., Flæsk 16 Skippd. 8½ Lispd. 3 Skaalpd., 13 Svinehoveder, 5½ Nøddekrop, ½ Brad, 14 Nødderygge, 26 Kalvekroppe, 448½ Lammekrop, 38½ Gæs, 42 Høns, 3 Tdr. 1 Otting Smør, 16½ Td. saltet Sild, 1 Vol 24 Stk.

ferske Sild, 4 Tdr. saltet Torsk, 38½ Td. saltet Graasej, 9 Lispd. Klipfisk, 1365 Stk. Hvillinger, 386 Flynder, 324 Kander Sødmealk, 1146 Kander Surmealk og 2 Tdr. Eddike.

Den daglige Kost var dog ensformig nok. Fisk af alle Arter spillede en dominerende Rolle. Saltede og ferske Sild, saltet Torsk, saltet Graasej — ogsaa en Torskfisk — saltet Kuller, Bergensfisk, d. v. s. Klipfisk, Hvillinger og Flynder i een Uendelighed. Man skulde tro, at de arme Lemmer bestandig har maattet spise Fisk. Og denne Formodning bekræftes fuldtud af de meget fyldige Fortegnelser over, hvad der blev spist Dag efter Dag, som er bevarede for en Del Aar. Hvis vi f. Eks. ser paa Forbruget i Ugen 3.—9. Maj 1618, viser det sig, at der var visse Fiskedage, nemlig Mandag, Onsdag og Lørdag. Om Mandagen fik de Boghvedegrød, Ærter, saltet og fersk Torsk og saltet Sild, om Onsdagen og Fredagen samme Menu. De andre Dage var Køddage. Om Søndagen vankede der baade Flæsk, saltet Nødekød, saltet Lammekød og saltet Gaasekød, om Tirsdagen saltet Nødekød og saltet Lammekød, og ligesaa om Torsdagen. Ærter og Boghvedegrød skulde de derimod have hver Dag, saa der formentlig paa den Tid har været noget om Fynboernes Smag for denne Ret. 1633—34 var man dog gaet over til at veksle mellem Boghvedegrød og Byggrød. Øllet har slydt rigeligt, en naturlig Følge af den brændende Tørst, som al Saltemaden maatte fremkalde, men det store Forbrug af Mælk, der blev nævnt for 1671—72, kunde tyde paa, at man efterhaanden har begyndt at slukke Tørsten ved andre Vædsker.

Den eneste Afbrydelse i den ensformige Kost, var Højtiderne, hvor man i nogen Grad suspendede Fisken og i hvert Fald spiste finere Fisk. Juleaften 1618 fortærede man 2 Sider Flæsk, 6 saltede Lammekroppe, 1 saltet Gaasekrop, og man købte for 20 Skilling Hvedebrød. Juledag fik de fattige 10 Brade fersk Nødekød, og 2. Juledag gik det saa vidt, at de fik Vildbrad.

Stort videre kom man ikke i de gastronomiske Glæder. Kartofler, Kaffe, The og lignende eksotiske Nydelsesmidler kendte man ikke. Mærkeligt nok nævnes Ost heller ikke, skønt denne Spise f. Eks. paa Sorø Akademi indtog en fremtrædende Plads. Det var en tung og ensformig Kost, der Dag for Dag tilberedtes i de fattiges Stegers og blev serveret for dem i deres Tinfade, hvad enten de var bunden til Sengen og maatte indtage Maaltiderne der ved Tjeneste-

pigernes Hjælp, eller de kunde humpe ind til Borgestuebordene og lange til Fadene der.

Klæder til Kroppen maatte Hospitalet ogsaa skaffe sine Indvaanere, og det aarlige Forbrug var betydeligt. I 1649—50 omfattede det af Blaagarnslærred 334½ Alen, Vadmel 238 Alen, 3 Sæt Sengeklæder, 14 Deger 2 Skind, 21½ Par Karlesko og 35 Par Kvindesko. Karakteristisk nok faldt Forbruget stærkt under Svenskekrigen, og endnu i 1662—63 fik de kun 194½ Alen Blaagarn, 66½ Alen Vadmel, af Lammeskind 3 Deger 8 Skind. For de enkelte Lemmer kunde Mængden variere stærkt. Nogle fik 10 Alen Vadmel, andre kun 3. Det ahang naturligvis af, om de var sengeliggende eller ej, og hvor længe de havde været indenfor Murene.

Saaledes levedes Livet i Graabrødre Hospital i det 17. Aarhundrede. Dag fulgte Dag, den ene som den anden, og for nogle blev Dagens Tal stort, men for dem alle gjaldt det, at der var ingen Vej ud. Kun Døden at se hen til. Og naar den kom, bekostede Hospitalet for nogle faa Mark deres Kiste. Paa Ligbaaren blev de bragt til deres Hvilested i Hospitalskirkegaardens Jord. Deres Livsskæbne havde været meget forskellig, før de kom ind i Stiftelsen; saasomt de var under dens Lov, havde den faaet samme Farve. De var bleven Medlemmer af et lille, sluttet Samfund, der var afsondret fra Byen, og selv i Døden tilhørte de dette.

★

4. DEN ØKONOMISKE STILLING

Der er gjort Rede for, hvorfra Stiftelsen fik sine Indtægter, og hvortil dens Midler blev anvendt. Overmaade lokkende vilde det være til Slut at gøre op, hvorledes Indtægt og Udgift forholder sig indbyrdes i dette Tidsrum. Men det har sine Vanskeligheder. Dels er Regnskabsrækken, som begynder 1618, ikke fuldstændig, dels er Regnskaberne baade Pengeregnskaber og Naturalieregnskaber, d. v. s. Regnskaber over Beholdningen af Levnedsmidler.

Tager man Pengeregnskabet, da indbefatter det Pengeindtægten af Rente-
penge, Jordebog, Tavlepenge, Stedsmaalspenge, Sagefaldspenget, samt Indtægten ved Salg af Naturalier. Dette Beløb udgjorde i 1619—20 1827 Dlr. Ud-

giftssiden omfatter den Del af Lønningerne, der blev ydet i Penge samt Udgiften til Indkøb af Naturalier til Husholdningen, Bygningsmaterialer og Arbejds løn til Haandværkere. I 1619—20 var den samlede Sum 1673 Dlr., saaledes at Overskudet nævnte Aar var 154 Dlr.

I 1638—39 var Stillingen væsentlig bedre, idet Indtægten da udgjorde 4649 Dlr., men Udgiften 4307 Dlr., og Overskudet blev 342 Dlr. Der var paa dette Tidspunkt opsparet en ikke ubetydelig Kapital, som blev udlaant mod Rente. Det er karakteristisk, at saa godt som alle Laantagerne nu var adelige Godsejere. I 1635—36 havde man udsat 2850 Rdlr. Sidsel Høeg til Fjellebro havde laant 1000 Rdlr., Jesper Friis til Ørbæklunde 800 Rdlr., 1655 laante Nicls Friis, Jacob Friis og Henrik Friis yderligere 1000 Rdlr. „til voris Udreisis Studeringers og Exercitiets“ Fortsættelse i fremmede Lande, Erik Bille til Damsbo 300 Rdlr., Henning Valkendorf 100 Rdlr. + 150 Sldr. og Maleren Jost de Vent i Odense 150 Rdlr. 1649—50 var den udlaante Kapital vokset til 3200 Rdlr. og 100 Sldr.

Svenskekrigen slog et slemt Skaar i denne gode Tilstand. Det var galt nok, at Laanerne ikke kunde betale deres Renter. Ejler Høegs Arvinger, der havde et Laan paa 1000 Rdlr., skyldte 4 Aars Rente fra 1655—59 paa 240 Rdlr., Henning Valkendorfs Arvinger 4 Aars Rente fra 1656—60 af et Laan paa 200 Rdlr., eller 48 Rdlr., Landsdommer Henning Powisch 3 Aars Rente 1657—60 af et Laan paa 1000 Rdlr., eller 180 Rdlr., Steen Bille to Aars Rente 1658—60 af 1000 Rdlr., eller 120 Rdlr., sl. Fru Lene Bernikows Arvinger 2 Aars Rente fra 1658—60 af 500 Rdlr., eller 60 Rdlr., Margrethe Blytechers 100 Sldr., Borgmester og Raad i Odense 3 Aars Rente 1657—60 af et Laan paa 500 Rdlr., eller 90 Rdlr., Byskriver Henrik Jørgensen 3 Aars Rente til 1660 af et Laan paa 500 Rdlr., eller 90 Rdlr., og endelig skyldte Kommunitetet 1450 Sldr. for Levnedsmidler, som det havde laant af Hospitalet.

Hertil kom Bøndernes svigtende Ydeevne. Af Penge ydede de kun 13 Sldr. 1 Mk. 7 Sk., men resterede 123 Sldr. 8 Sk. Af Rug ydede de 1 Læst 11 Pd. 13 Skp., men resterede 10 Læster 8 Pd. 8 Skp., af Havre 5 Pd. 18 Skp., men resterede 1 Læst 8½ Pd. 1 Skp., af Byg 5 Læster 20 Skp. 3 Fk., men resterede 1 Læst 8½ Pd. 1 Skp. Rent bortset fra, at man ikke fik Stedsmaalet ind, betød det, at man manglede rede Penge til at betale Klosters Personale Lønning-

Jndtægt Bøddinge

Stammens til Bøddinge:

2 ————— 0

Samtlig penge	—	j st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z
Løstør godbørgen	—	ii st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st j st
Et kuffet penge	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
St. Lennards penge	—	ii st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
Vang forlig penge	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ii st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ii st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ii st ff ⁱⁱⁱⁱ Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st

2 ————— ffⁱⁱⁱⁱ z^z Drⁱⁱ z^z ffⁱⁱⁱⁱ jst

For Labalan	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st
For Lijns	—	ff ⁱⁱⁱⁱ z ^z Dr ⁱⁱ z ^z ff ⁱⁱⁱⁱ j st

Lato Pris

Bøddinge — jst — ffⁱⁱⁱⁱ z^z Drⁱⁱ z^z ffⁱⁱⁱⁱ jst alt:

Side af Hospitalsregnskab 1618-19

ger, og de Købmænd, af hvem man havde købt Fødevarer, fik kun delvis Betaling. I 1662 havde man stiftet en Gæld paa 1890 Rdlr.

Det følgende Tiaar gik med at bringe Balance mellem Indtægt og Udgift; man var i 1670—71 naaet til, at der til en Indtægt paa 1697 Dlr. 1 Mk. 10 Sk. svarede en Udgift paa 1683 Dlr. 1 Mk. 2¼ Sk. Overskudet var altsaa paa 14 Dlr. 9 Sk. 1½ Alb., men til Gengæld havde man en Gæld paa ca. 520 Dlr., og af Kapitalen var kun 1000 Rdlr. tilbage, som Steen Bille havde laant.

Det blev den følgende Tids Opgave atter at bringe Stiftelsen ind i sunde økonomiske Vilkaar.

THOMAS KINGOS DIREKTORAT 1675–1709

1. FORBEREDELSEN

Det tog Tid for Landet at rejse sig efter Svenskekrigen. Dets Økonomi havde taget Skade, Landbruget var i en Krisetid, som øgedes ved de lave Kornpriser og det voksende Skattetryk. Den hele besværlige Tid spejler sig i hver Landsdels, hver Institutions Liv.

Selv om det var aldrig saa dygtige Mænd, der havde staaet i Spidsen for Graabrødre Hospital i Odense, havde de ikke været i Stand til at dæmme op for Tidens Vanskeligheder. Man søgte at fastholde Traditionerne fra før Krigen, man betænkte ikke, at en ny Tid var brudt igennem, at en Forandring var nødvendig. Det gamle Hospitalsstyre med dets mange Direktører, dets løse Forretningsgang, det havde været brugbart i de gode Aar, men ikke naar de vanskelige Tider stillede Problemer. Hverken Biskop eller Stiftsbefalingsmand havde i de senere Aar vist synderlig Interesse for Hospitalet; Byens Gejstlighed lod ogsaa staa til. Byrden hvilede næsten udelukkende paa de to Raadmænd, der fungerede som Forstandere.

Netop i de kritiske Aar kom en Mand af den nye Tid paa Bispestolen. Det var Thomas Kingos kraftige Personlighed, der kom til at præge Stiftelsen i Aarhundredets sidste Fjerdedel.

Den Tidsperiode, i hvilken Kingo havde Indflydelse paa Hospitalet, falder naturligt i to Afsnit, hvis Skæringspunkt er 1685. Den første Periode er den, hvor det gamle Styre giver op og igennem et Mellestadium naar til Kingos næsten diktatoriske Myndighed. Den anden er præget helt og fuldt af Kingos Arbejde for Stiftelsen. Naar man jævnsides dermed følger den økonomiske Udvikling, skulde man have et Grundlag for at bedømme Værdien af Biskoppens Arbejde.

Den 5. Juni 1673 havde Hospitalsmester Jørgen Andersen Groll indsendt en Erklæring til Direktionen, hvori han skildrede Tilstanden, som Hospitalet befandt sig i. Paa Grund af de større Udgifter var Formuen gaaet tilbage, en hel Del Bønder kunde ikke udrede deres Landgilde, og da Kornpriserne var

lave, kunde man ikke opnaa nogen synderlig Pris ved Salg af Landgildedydelserne, ligesom der maatte udredes 500 Rdlr. aarlig saa vel til Skatter for det øde Gods som i rede Penge.¹ Han henstillede Sagen til nærmere Overvejelse. Men foreløbig skete der ikke noget. I 1675 døde imidlertid den ene af Forstanderne, Raadmand Erik Nielsen; man stod med fem Aars Regnskaber, der ikke var reviderede og med en noget umedgørlig Hospitalsmester. I sin Nød skrev den anden Forstander, Hans Wichmann, til Stiftamtmand Erik Banner og Biskop Niels Bang, at da de havde bevist, at der var fem Aars uforklarede Regnskaber, og Vorherre paa tredie Maaned havde bortkaldet den ældste Forstander, og ingen var sat i hans Sted, skønt der efter Fundatsen skulde være to Forstandere, vilde han gerne have udnævnt en Medforstander, da han ikke alene turde forestaa den Bestilling, „thi Hospitals Mesteren, som nu er, vil være mere selvraadig end andre, og han beholder Regnskaberne, saa man undertiden maa afkræve ham dem ved Retten.“²

Hospitalets Bestyrelse foretog nu det mærkelige Brud med Fortiden, at den anmodede Stiftamtmanden og Vicebiskoppen Moth om at paatage sig at være Hospitalsforstandere et Par Aar paa Grund af Klagerne over Jørgen Groll.³ Anmodningen er underskrevet af Biskop Niels Bang, samt Hermann Christensen og Peder Winsløv. Man forlod altsaa den hidtidige Skik, at Raadmænd skulde være Hospitalsforstandere, og overgav dette Hverv til Stiftets øverste Embedsmænd, og dermed banede man Vejen for Kingos senere Magt.

Vicebiskoppen naacde ikke at faa større Betydning for Hospitalet. Rudolf Moth havde været Hofpræst i København, men da han havde brugt lidt frimodige Udtryk om Christian V's Forhold til hans Søster Sophie Amalie Moth, blev han 1672 sendt til Odense med Titel af Vicebiskop. Samtidig skulde han fungere som Sognepræst til St. Knud. Skæbnen vilde nu, at han døde samme Aar, som han blev Hospitalsforstander, og da Hospitalsdircktionen ikke kunde tage sig sammen til at udnævne en Efterfølger, fungerede Erik Banner sammen med Niels Bang som Forstander, men paa Grund af Niels Bangs Skrøbelighed var det i Realiteten Erik Banner, der var Encforstander.⁴

Erik Banner havde beklædt forskellige Embeder i Norge, inden han 1673 blev Stiftsbefalingsmand paa Fyn. 1679 blev han atter forflyttet til Norge,

men blev to Aar efter afskediget, og da man gjorde op, hvad hans norske Forvaltning havde kostet, viste det sig, at han maatte betale Kronen 37.364 Rdlr. Paa Trods af svigtende administrative Evner kan der ikke frakendes ham et vist Initiativ. Det lagde sig ogsaa for Dagen i hans Forvaltning af Hospitalet, og i den Henseende kunde han arbejde sammen med Kingo.

I 1676 døde Niels Bang. Den 25. Februar blev Sognepræsten til Slangerup, Thomas Kingo, udnævnt til Biskop over Fyns Stift. 8. Maj tiltraadte han Embedet. Det var en usædvanlig Forfremmelse, som han i hvert Fald ikke havde opnaaet ved formaaende Slægtskabsforbindelser. Men han havde en sjælden Evne til at passe sig ind i Tiden. Sine lyriske Evner havde han flittigt benyttet til at prise Christian V og derigennem bidraget til at kaste Glans over Tronen, saaledes som den enevældige Monark ønskede det. Men Kingo var andet og mere end en Kongetjener. Før han kom til Fyn, havde han udgivet første Part af „Aandeligt Sjungechor“ og dermed bevist, at han var selvskreven til at udarbejde den nye Salmebog.

I sit Embede fyldte han sin Plads. Der var Nidkærlighed, Initiativ og Kraft i hans Handlinger. Hvor han følte sit Embedes Værdighed truet, skyede han ikke Striden. De Indlæg, som derved fremkaldtes, fyldes af hans rappe Bemærkninger, hans frodige Sind; de giver et levende Billede af den Personlighed, der staar bag dem.⁵

Det blev Erik Banners første Opgave at ordne Hospitalsmesterens Forhold. I December 1675 blev Jørgen Groll suspenderet og hans Forretninger delt, saaledes at Forvaltningen blev overdraget Ridefoged Jørgen Schult, som fik 300 Rdlr. om Aaret i Løn. Bispisningen skulde derimod tinges ud til en Borger i Byen, der skulde have en vis Sum Penge for hvert Hospitalslem, som han bispiste. Kongen godkendte denne Foranstaltning og samtykkede i, at Grolls Forhold blev undersøgt ad Rettens Vej.⁶

Paa dette Tidspunkt griber Kingo ind i Forholdene. Da han havde fungeret som Biskop et halvt Aar, sendte han et Indlæg til Kongen, i hvilket han meddelte, at han nu havde set den meget slette Tilstand og Vidtløftighed, som Odense Hospital befandt sig i. Blandt de Forslag, som han stillede til Forbedring, gik et ud paa, at man skulde tinge med en ærlig Mand om at bispise de fattige for en vis Sum Penge om Ugen, „hvilken Spisnings Fortingning

Jørgen Groll kunde være nærmere end nogen anden om hannem synes at ville vide det, som en anden Erlig Mand derpaa agter sig at kunne fortjene og i disse dyre Penges Tider vil være fornøyet med“. Naar man ad den Vej var kommen af med Gælden, kunde man igen tænke paa at holde en Hospitalsmester, „enten Jørgen Groll eller hvem hans Mayestæt naadigst vil anordne“, og herved forekommer Kongen „de fattiges Sucke, som væmodeligen vilde drages, dersom det skulde komme dertil, at Hospitalet skulde komme i for megen Vidtløftighed og Deres Almisse og Underholdning dennem derover afgaa.“⁷

Kort Tid efter sender Kingo en ny Betænkning til Kongen, hvori han atter tager Jørgen Groll i Forsvar og henstiller, at man tilbyder ham Bespisningen, som han kan faa, hvis han vil gøre det for samme Pris som en anden. Jørgen Grolls Kone havde anmodet om, at Sagen maatte undersøges af en Kommission, paa hvis Sammensætning hun vilde have Indflydelse, men Kingo henstillede, at Kongen udnævnte den for at undersøge Jørgen Grolls Regnskaber, samt med hvad Begrundelse Hospitalsbetjentene var afskaffede og Bespisningen begyndt for Penge, og han sluttede: „Saasom dette er Guds og Kongens og de fattiges Sag, saa formoder jeg allerunderdanigst at saa mangfoldige fattiges og Krøblingers sukke der udflyder ved denne Pen, meer bliver anseet end en Quinis Taare, der falder for intet andet end sit privat Husis Floor, omskiønt de fattige over alt skulde /: maa skee :/ lide nød.“⁸

Ogsaa til Kansleren Frederik Ahlefeldt havde Kingo henvendt sig og fremstillet Sagen, idet han understregede, at de store Skatter tyngede saa haardt paa Bøndergodset, at dette ikke nær kunde indbringe Landgilden, ligesom han mente, at den Mageskiftepolitik, der havde været ført med Hospitalets Gods i den sidste Snes Aar, ikke havde været absolut heldig.⁹

Forsaavidt opnaaede han et Resultat, som Kongen 5. Februar 1678 imødekom Ønsket om en Kommission bestaaende af Jørgen Skeel til Broholm, Henrik Gyldenstjerne til Boltinggaard, Mag. Hans Mule, Sognepræst i Nyborg, og Mag. Henning Christensen i Nr. Broby. Der gik imidlertid et helt Aar, inden Kommissionen kom i Virksomhed. Jørgen Skeel blev erstattet af Knud Urne og Henning Christensen af Præsten i Rynkeby Cornelius Olufsen.¹⁰

I denne Forbindelse lønner det sig ikke at følge Kommissionens omstænde-

lige Arbejde i Enkeltheder. Resultatet blev nemlig overmaade kummerligt, da man endelig i 1688 kom til Ende med Sagen. Efter Kommissionens Opfattelse skulde Jørgen Groll betale Hospital og Skole 519 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk. Jørgen Groll førte imidlertid Sagen videre til Højesteret. Han døde, før Sagen blev afsluttet, men 9. Juni 1691 tilkendtes Enken Anne Groll 405 Sldr. 8 Mk. $2\frac{3}{4}$ Sk., og for dette Beløb fik hun udlagt Hospitalsgaarden St. Himmelstrup paa 4 Tdr. 7 Skpr. 1 Alb. Htk. samt 97 Rdlr. 14 Sk. $2\frac{3}{4}$ Alb. i Penge.¹¹ Selv om man muligt fik Klarhed over Grolls Regnskabsvæsen, blev det en daarlig Forretning for Hospitalet.

Merc Held havde Kingo med sine Bestræbelser for en gennemgribende Reform af Personalet. Ridefogeden Jens Schult blev afskediget. Han havde været at betragte som Erik Banners personlige Medhjælper ved Udøvelsen af Hvervet som Forstander. Paa Banners Vegne havde han haft Arbejdet med Opkrævelsen af Landgilde, med Inddrivelse af Skatter og med Soldaterudskrivning samt med Bøndernes Forsvar til Tinge. Efter tidligere Tids Forhold var de 300 Rdlr., som han fik i Løn, en betydelig Sum, men Banner fandt det rimeligt, naar man saa hen til hans flittige og tro Tjeneste, og at han intet havde nydt af det uvisse, „men tværtimod paa egen Bekostning gjort mange besværlige Rejser ved Nat og Dag til Hospitalets Tjeneste“.¹²

Den Mand, der blev Schults Efterfølger, var til Gengæld Kingos Mand. Under 1. Juni 1678 havde Thomas Kingo og Erik Banner antaget Mogens Mortensen Bager til Ridefoged, idet de, som han sagde, havde „anseet min ringe Indkomst i min Kirkeskrivers Bestilling“, og det kunde være en liden Hjælp for den fattige Mand.¹³ 6. Februar 1679 bekræftede Kongen hans Bestilling. Hans Embedsomraade blev nøje fastsat. Han skulde forsvare Bønderne med Lands Lov og Ret, bortfæste Gaarde og Tiender, naar de blev ledige, samt opkræve Landgilde og Skatter. Saaledes kom Ridefogedens Stilling nærmest til at svare til de gamle Forstanderes, og han fik tillagt samme Løn som een af dem: 60 Rdlr., idet det udtrykkeligt bemærkedes, at det var den Løn, som en af Forstanderne skulde have efter Fundatsen. Hertil kom, at han fik Lov at bo udenfor Hospitalet, og da Hospitalet ikke var underlagt Byen, men Herredet, betød det, at han blev uafhængig af Magistraten, et Forhold, som senere fik en vis Betydning.

Endvidere bortforpagtede man Blangsted Ladegaard til Mogens Mortensen for 200 Rdlr. aarlig, men man forbeholdt sig, at Tiendelammene skulde nyde fri Græsning, til de skulde slagtes, og Hospitalets Sognepræst skulde vedblive at have de to Læs Hø, to Læs Halm og Græsning til 6 Køer, som han havde haft af Arilds Tid.¹⁴ Derimod slap han for Bispisningen af de fattige, der fremdeles blev tinget ud til en særlig Spisemester.

Dette var en indgribende Forandring i Hospitalets Styrelse, og ganske utvivlsomt en Vinding. Man var sluppen for det Salær til to Raadmænd paa ialt 120 Rdlr., for Kost og Løn til Betjentene: en Hospitalsmester, en Kældersvend, en Brygger, 2 Bryggersvende, 1 Ladefoged, 1 Røgter, 1 Kokkepige og en Mælkedeje. Man slap endvidere for Afgift af de Fødemidler, der blev indført i Byen — Consumption —, Udgifter til Ildebrændsel, Køkkentøj m. m., og ved at bortforpagte Blangsted Ladegaard vilde man efterhaanden ogsaa kunne afløse Bøndernes Hoveri med en Pengeydelse.¹⁵

Kort efter blev Erik Banner kaldt til Norge, og til Efterfølger fik han en Tysker, Otto von Winterfeldt; men aldrig saa snart var Banner borte, før hans Forhold blev gjort til Genstand for Undersøgelse, idet Otto v. Winterfeldt gjorde opmærksom paa, at han ikke havde aflagt Regnskab før sin Afreise.¹⁶ Banner havde ikke undladt at gøre opmærksom paa, at han havde frelst Hospitalet fra Ruin,¹⁷ men Kingo holdt sig ikke tilbage; skønt han dog havde et vist Medansvar for Styret, erklærede han overfor Kongen, at Banner havde skaltet og valt med Hospitalets Indkomst og ikke gjort Regnskab, saa han kunde ikke se rettere, end at Kongen burde befale Banner at gøre Regnskab og levere Nøglerne til Hospitalet til Stiftamtmanden og Kingo, samt at der skulde udmeldes Kommissarier, som kunde tage Syn paa Kloret, opgøre Gælden og undersøge Jordegodset.¹⁸ Ønsket blev imødekommet. Amtmand over Nyborg Amt og Landsdommer i Fyn Jens Rosencrantz, Jørgen Skeel til Broholm, Prof. Jacob Bircherod og Sognepræsten til St. Knud Ludvig Stoud blev Medlemmer af Kommissionen, men der gik som sædvanlig lang Tid hen, inden den kom i Gang. I Januar 1681 maatte Kongen minde om dens Arbejde, og i Februar s. A. indtraadte R. A. von Putbusch til Kørup i Kommissionen i Stedet for Rosencrantz, der var forhindret.¹⁹

Erik Banner sad paa Aggershus, som han ikke vilde forlade for Kommis-

sionens Skyld, men han lod sig, som rimeligt var, repræsentere af Jens Schult og sendte iøvrigt Kommissarierne Ønsket om, at Gud vilde give Lykke og god Fremgang, de fattige Hospitalslemmer til Trøst og Husvalse, og dem som cy retteligen med deres Indkomster haver omgaaedes til retmæssig Peen og Straf.²⁰ Med passende Mellemrum blandede Kingo sig i Sagen og opnaaede bl. a. ved en direkte Henvendelse til Kongen under hans Besøg i Odense 1681, at Spørgsmaalet om Mageskifterne fra de sidste 50 Aar blev taget op til Undersøgelse.²¹

De Poster, som Kommissionen gjorde Ophævelser over, var gennemgaaende ikke af væsentligt Omfang, men der var mange af dem, saa den samlede Sum beløb sig til 1249 Rdlr. 1 Mk. 15 Sk. fordelt paa Hospitalet og Skolen. Kommissionen afsluttedes 27. September 1681, men Erik Banner vilde ikke godkende Opgørelsen; han forelagde den for Højesteret, som imidlertid dømte, at Kommissariernes Opgørelse for de allerfleste Punkters Vedkommende skulde staa ved Magt.²² Ulykkeligvis fandt Kongen for godt at eftergive Erik Banner Gælden, men det hindrede ikke, at han døde insolvent.

I Forbindelse med Undersøgelsen af Erik Banners Administration havde man ogsaa foretaget Undersøgelser af Regnskaberne, som Jørgen Grolls Forgænger, Hospitalsmester Hans Jørgensen, havde aflagt, men heller ikke denne bragte stort andet end Udgift.

Man kan paa Trods af Kommissionernes uheldige Resultater ikke frakende Kingo en alvorlig Stræben efter at klare Stiftelsens Tilstand til Bunds, og under dette Synspunkt maa man se det store Antal Klager og Bønskrifter, som han i Firsernes første Halvdel indsendte til Regeringen. De præges af hans kraftige, billedrige Sprog.

Fra det første Aar, han havde Del i Hospitalets Bestyrelse, forsømte han ingen Lejlighed til at tale Stiftelsens Sag; han havde gjort det, da han i 1677 gjorde sig til Talsmand for Forandring af Bespisningen og henvendte sig dels til Kongen, dels til Kansleren Frederik Ahlefeldt.²³ Han gjorde det paany i 1680,²⁴ da han under 8. Juni tryglede Kongen om, at Hospitalets øde Gods maatte blive fri for Skatter og for Soldaterudskrivning. „Da saasom Kirkerne og Hospitalet haver og kiender næst Gud ingen anden Patron eller Proprietarium end hans Mayt. sielf, saa ere vi allerunderdanigst og aldeles forsikkred,

at hans Mayestæt uden voris Bøn skal bruge den christelige Nidkiærhed at afværge og forbyde at Christi Kiortel ej paany skal vorde Stridsmænd til deel, og endogsaa dismere, fordi Vi haver endnu intet Exempel haft under Solen at noget Harnisk er blevet seyerrigt eller skudfri, fordi det har gjort Christi og de fattiges Klæder tyndslide og deres Boliger ufri.“ Endnu kraftigere talte han for samme Sag 16. Marts 1682,²⁵ hvor han „med de fattige Nødtrengte Hospitals Lemmers Suck“ traadte frem for Kongen og tryglede om, at de ikke skulde udkastes af Hospitalet, hvad der vilde ske, om Kongen ikke lettede Skatterne for det aldeles øde og forarmede Gods. Det har muligt været ved denne Lejlighed, eller snarere Aaret efter, at han skrev det malende Digt „De Fattiges udi Odensee Hospital allerinderligste og underdanigste Suk og Søgning hos vor allernaadigste Herre og Konge“, som vi siden skal vende tilbage til. Det har Udgangspunkt i en truende Soldaterudskrivning og kan saaledes svare til en Bemærkning i Regnskabet 1683–84 om Udgifterne til en saadan „Exekution“, der varede fra 22. Maj til 18. Juli, „men blev ved Biskoppens Anmodning hævet“.²⁶ Endnu 16. Januar 1684 gav han Kongen en lang Redegørelse for Aarsagerne til Hospitalets Vanskeligheder, og saa drastiske Foranstaltninger kunde han true med, som at man skulde ophøre med at forsørge de fattige med Spise, saa kan de have Øl og Brød i nogen Tid. Men hvis Godset ikke kan holdes ved Magt, hvad skal han da gøre med de fattige Mennesker, der aldrig kan hjælpe sig selv af Sengen. De andre, som kan krybe ud paa Klamper og Krykker, faar man at udvise til den fælles Elendighed i Landet og forsøge, hvad Brød der i denne dyre Tid vilde brydes for dem.²⁷

★

En Interesse, der gav sig saa mange og saa kraftige Udslag, og som tilmed parredes med stor administrativ Dygtighed, gjorde det paa en vis Maade berettiget, at Kingo efterhaanden fik Eneherredømmet over Stiftelsen. Efter Banners Bortrejse medvirkede Kingo ganske vist til, at Winterfeldt fik den formelle Bestalling som Medforstander ved Hospitalet,²⁸ men nu var Kingo Manden med den største Anciennitet, og ligesom han fortrængte Stiftamtmanden fra Andel i Hospitalsbestyrelsen, saaledes tilsigtede han at indskrænke

Borgmester og Raads Medvirken til det mindst mulige. Med begge Parter kom han i Strid. Sine Myndighedskrav begrundede han i Stiftelsens Historie.

I en Henvendelse til Kongen 1682²⁹ gjorde han opmærksom paa, at i Frederik II's Fundats var hverken nævnet Kongernes Befalingsmand eller Stiftsbefalingsmænd, men al Direktion var alene henlagt til Bispen, Sognepræsterne samt Borgmester og Raad. Kun naar Regnskaberne skulde forhøres, havde Stiftamtmanden at være til Stede. At Erik Banner havde haft en saa stor Myndighed, skete ikke i Kraft af hans Stilling som Stiftamtmand, men alene som særligt valgt Forstander.

Kingo kunde ikke nægte, at de borgerlige Forstandere havde deres Begrundelse i Stiftelsens Fundats, men efter hans Formening var de ikke mere paa-krævede. Fortidens uheldige Administration med den store Overflødighed i Udspisningen og de mange Betjente paa en Tid, hvor Bønderne ikke kunde svare deres Landgilde og tyngedes af Skatter og andre Besværinger, havde bragt Hospitalet til Afgrundens Rand. Derfor var det klogt af Erik Banner at afskaffe de mange Betjente og ansætte en Ridefoged og udtinge Kosten hos en god Mand, saaledes at Hospitalet kunde redde sig ud af Størstedelen af sin Gæld. Forstanderne kunde være nyttige, da man havde den store Husholdning, men ikke nu. Det var tilstrækkeligt, hvis Biskoppen, Lector Theologiæ, Sognepræsterne, den ældste Borgmester samt to Raadmænd tog Vare paa Hospitalet, og de behøvede endda kun at komme til Stede, naar Biskoppen lod dem kalde, fordi han agtede det nødvendigt at fremsætte noget for dem vedrørende Hospitalets Gavn og Fremtarv.

Paa en vis Maade var dette Forsøg paa at tilvende sig Hovedindflydelsen paa Hospitalets Bestyrelse en naturlig Konsekvens af de sidste Aars Udvikling, men det er ikke desto mindre et fuldstændigt Brud paa den hidtidige Administrationsform, som ikke kunde finde nogen Berettigelse ved Biskoppens Henvisninger til Frederik II's Fundats af 1572.

Alligevel synes Forslaget at have tiltalt Kongen, thi et halvt Aars Tid efter meddelte denne, at alle Fundatser, Gavebreve m. m. vedrørende Hospitalerne skulde forvares hos Biskoppen, Kopierne hos Magistraten,³⁰ og dette var i sig selv en Understregning af Biskoppens særlige Stilling. Spørgsmaalet om Stiftelsens hele Stilling blev taget under Overvejelse i Regeringen. Hospitalsregn-

skaberne skulde indsendes, og 15. December 1683 fik Winterfeld og Kingo Ordre til at indsende Beretning om Hospitalernes Tilstand, en Ordre, som de i Fællig efterkom 16. Januar 1684.³¹ Som første Aarsag til Vanskelighederne satte de Mageskifterne af Gods, hvorved Hospitalet ganske vist ikke havde faaet mindre Godsmængde, men de havde faaet Gods, der var ansat til høje Skatter i Stedet for letskyldet Gods, umageligt og fjerntliggende for mageligt og nærliggende. Endvidere klagede de som sædvanlig over de store Skatter, der var Aarsag til, at en Del Hospitalstjenere kun kunde yde ringe, eller aldeles ingen Landgilde. Selve Hospitalsbygningerne var i Forfald, en Del burde nedrives og Materialerne anvendes til at reparere de andre med. Endelig var Fundatsen af en saadan Beskaffenhed, at den ikke fastsatte Antallet af Personer, der skulde underholdes; derfor havde man haft frie Hænder til at rette Antallet af Lemmer efter Hospitalets økonomiske Stilling.

Det er nu karakteristisk for Kingos maalbevidste Politik, at han udenom Stiftamtmanden under 20. November 1685 indsender en Betænkning til Kongen, hvor han optager Traaden fra 1682 med Forslaget til en Nyordning af Stiftelsens Bestyrelse.³² Han gentog Paastanden om, at efter Frederik II's Fundats havde Biskoppen i Odense med Sognepræsterne og to Forstandere, „som og af ham og de andre var tilsatte“, beskikket en Hospitalsmester, „som en efter anden altid har oppebaaret al Hospitalets og Skolens Rente og Indkomst, og derimod bespist de fattige Lemmer, saavel som Lærerne og Disciplene i Skolen, og endelig derfor gjorde Regnskab i deres Overværelse, som Ordinansen da tilholdt Regnskaber at forhøre. I det øvrige har Hospitalsmesteren altid staaet under Bispens Direktion, som enten selv eller ved Forstanderen, hvad der skulde gøres eller lades, købes eller sælges, eller hvad i nogen Maade til Hospitalets og Skolens Fremtarv fornødent og gavnlig kunde eragtes. Og udi hvad Bispens selv eller ved Forstandere har beordret er aldrig af Regnskabsforhørerne gjort eller kunde gøres til Mangel.“ Videre paastod han, at naar noget vidtløftigt og magtpaaliggende forefaldt, havde Biskoppen undertiden sammenkaldt enten alle, eller en Del af Regnskabsforhørerne. Endelig var det hans Opfattelse, at Forstanderne i mange Aar ikke havde haft nogen Løn, men omsider fik de tillagt en vis Betaling, som man imidlertid paa Grund af de vanskelige Tider ikke kunde vedblive at udrede.

Paa dette Grundlag androg Kingo om, at han og hans Efterfølgere maatte faa Magt til at beordre, hvad der skulde ske til Hospitalets og Skolens Gavn, for hvis Regnskabsforhørerne skulde have Myndighed til at „gøre Mangel“, kunde han intet foretage. De skulde kun gaa ham til Haande, og Hospitalets Breve burde opbevares i Stiftsarkivet.³³

I sin Helhed var denne Udlægning af Hospitalsbestyrelsens Historie meget omtvistelig, men det er i hvert Fald et ejendommeligt Udslag af den Indflydelse, han havde paa højeste Sted, at Kongen 5. December 1685³⁴ udstedte en Forordning uden at indhente videre Erklæringer, og ved den gav han Kingo i et og alt den Myndighed, som han havde bedt om.

Kingo var bleven Hospitalets Enedirektør. Stiftamtmanden var skudt til Side, og Borgerskabets Repræsentanter fik kun den Indflydelse, som Biskoppen tillod dem.

★

2. THOMAS KINGO SOM HOSPITALSDIREKTØR

Stiftamtmanden trak sig fornærmet tilbage, men Magistraten ventede kun paa en Lejlighed til at tage til Genmæle. I 1688 forsøgte de første Gang med en Klage over, at Regnskaberne ikke blev forelagt dem til Revidering, og Kingo maatte bekende, at Regnskaberne for 12 Aar ikke var bragt i Orden, men det havde heller ikke været Tilfældet tidligere, og han bemærkede ondskabsfuldt, at Borgmester Jens Eriksen, der var Svigersøn af Kingos Forgænger, og Borgmester Peder Blanchenborg, der var Søn af Borgmester Knud Jacobsen, og som nu var hans Anklagere, burde have bragt Regnskaberne indtil 1677 i Orden. Det havde de ikke gjort. Og naar de krævede at have Tilsyn med Regnskaberne, da stred det imod den Myndighed, som Kongen havde tildelt ham. Hospitalsmesteren skulde kun aflægge Regnskab for Forstanderen Thomas Kingo, „og det falder nu Magistraten saa tungt at fordrage“, men han minder om, „at dersom ingen Hovedmænd . . . skal være ved Hospitalet efter hvis Ordre og Befaling et og andet nødvendigt straks, naar det er fornøden, kan beordres, saa er der ingen Orden, Skikkelighed eller Sammenhæng nogen Tid i Skole- eller Hospitalsvæsenet at forvente.“³⁵ Denne Gang kom der ikke noget ud af Magistratens Klage, men da nogle fattige i Hospitalet i 1690

indsendte en Klage til Regeringen over Ridefogeden Mogens Mortensen og Spisemesteren Daniel Busck,³⁶ en Klage, som Magistraten støttede af al Kraft, maatte Kongen lade Forholdene undersøge. Der blev nedsat en Kommission bestaaende af Justitsraad Hiort og Assessor Landorph, og den fik Bemyndigelse til ogsaa at give Forslag til en Ordning af Hospitalets Forhold i det hele taget og indsende Betænkning til Danske Kancelli.³⁷ Betænkningen, der er dateret 16. December 1690, giver et overmaade interessant Billede af Hospitalets Forhold under Kingos Styre. Undersøgelsen blev foretaget i Nærværelse af Kingo, Provst Ludvig Stoud og Mag. Hans Hvid, Sognepræst til St. Hans, samt Magistraten.

De fattige bad „sørgeligen med Vemodigheds Taare“, at man vilde efterse den store Uret, som blev tilføjet dem derved, at de kun fik halv Føde og kun lidt Klæder, saa de maatte nu „Svoldt oc Nøgenhed lide, oc haardeligen straffes til foruden ald aarsage, Skyld oc Brøde, naar vi derom væmodeligen beklager os“. De jamrede over, at deres Badskærer var frataget dem, at Dorthe Daas Fundats ikke blev efterlevet, og at de ikke havde faaet Svar paa et Bøn-skrift, som de havde indsendt til Kongen 9. Oktober 1687. Endelig anmodede de om at faa undersøgt, hvad Bønderne gav i Landgilde, for derigennem at konstatere, om de fattige fik, hvad der kunde tilkomme dem. Sidst og ikke mindst beklagede de sig over, at de blev straffede, naar de gjorde opmærksom paa Mangleerne, og det hele mundede ud i, at de i Stedet for Kosten gerne vilde have udbetalt 3 Mk. 4 Sk. ugentlig, som var den Sum Penge, de var bleven bespist for.

Det vil sikkert ikke være for dristigt at slutte, at den Klage havde Lemmerne ikke taget Initiativet til; Kuglerne var støbt af Magistraten, og det var ikke saa meget Mogens Mortensen og hans Spisemester, der skulde rammes, som Biskoppen selv. Det viste sig da ogsaa, at af de 50 Lemmer i Stiftelsen havde kun en Kvindeperson og fem Mandspersoner givet deres Billigelse af Indholdet, og da den samlede Stab af fattige blev forhørt, idet Kommissionsmedlemmerne gik fra Seng til Seng og spurgte dem ud, maatte de indrømme, at de havde faaet, hvad der tilkom dem. De klagede kun over, at de ikke fik Mælk, Kød, det var det smaat med, og navnlig var Vællingen og Grøden tynd. Deres Klage over, at de ikke havde nogen Badskærer, kunde let tilbagevises,

eftersom der ikke i Fundatsen stod noget om, at de havde Ret til en saadan. Med Hensyn til Dorthe Daas Fundats af 1664, der bestemte, at Indtægten af en Gaard i Allerup hver Juleaften skulde fordeles mellem 20 af de fattigste, da var denne Gaard og dens Indkomster indgaaet i de samlede Indtægter og kom alle Lemmerne til Gode. Man saa altsaa bort fra, at Fundatsen ikke var efterkommet efter dens Bogstav.

Selv Kravet om, at det skulde undersøges, hvor meget Bønderne gav i Landgilde og derefter fastslaas, om Lemmerne fik en tilsvarende Portion, blev imødekommet, idet ca. 100 Hospitalsbønder blev kaldt til Odense, og det blev fastslaet, at ogsaa dette Forhold var i Orden. Derfor kunde der heller ikke være synderlig Grund til at efterkomme Kravet om at faa Penge udbetalt i Stedet for selve Kosten, „saasom de da dem maaske til Drik og i anden Maade unyttelig kunde bortsætte“.

Magistraten for sit Vedkommende pustedede kraftigt til Ilden. For det første kunde den oplyse, at naar Spisemesteren uddelte Rationerne til Lemmerne, anvendte han en Træbismær med Sten til Lod, og det stred mod Kongens Forordning om, at der skulde anvendes en Jernbismær. Desværre kunde Hospitalspræsten bevidne, at det primitive Vejerredskab ikke havde forfordelt de fattige i nævneværdig Grad.

Ydermere fremsatte Magistraten et Klagemaal i fem Punkter over Hospitalsadministrationen i Almindelighed. Det var efter dens Mening forkert, at Spisemesteren var en gift Mand, der var antaget af Biskoppen og de Gejstlige. Da han tillige med Mogens Mortensen havde en Gaard paa Landet i Forpagtning, var han sjældent til Stede ved Hospitalet, saa Lemmerne ikke havde nogen at klage for. Dernæst havde Biskoppen ved Forordning af 5. December 1685 opnaaet, at han alene skulde være Hospitalsforstander, og at hans Ordre ikke skulde være under Regnskab, hvorfor Magistraten 1688 havde anmodet om at blive fritaget for Hvervet som Regnskabsforhører. Endelig var Mogens Mortensens Løn bleven forbedret ved, at han havde faaet Blangsted Ladegaard 28 Rdlr. billigere end før, og hele den selvstændige Stilling, der var tildelt Ridefogeden, havde bragt ham til at føle sig hævet over Stadens Magistrat, saa han ikke engang havde begejnet den med tilbørlig Høflighed. Til sidst bemærkede de, at Hospitalsbygningerne var i en slet Tilstand.

Det vilde ikke have lignet Kingo at tage imod disse Anklager uden et kraftigt Genmæle. Allerede 12. December forelaa hans Svar i Sagen. Han hævdede, at det var Magistraten selv, der i sin Tid havde afgivet Forstanderskabet, og der tænkte han vel paa Sagen med Erik Banner. Derefter maatte det være Biskoppen og de Gejstlige, der skulde tage Styrelsen i sin Haand. Efter hans Mening stemte Ordningen af 1685 med Fundatsen og „nyere Praxis“, og ved Breve paaviste han, hvorledes han Gang paa Gang forgæves havde paakaaldt Magistratens Bistand. „Da vilde Magistraten gjerne jeg skulde være Formand. Da lod de mig og gjerne være Ene til Raads, naar det om Umage, Rejser og Omkostning var at gjøre. De imidlertid satte ej deres Fod uden deres Dør eller Pen til noget Papier for Hospitalets Nytte. Langt mindre kostede een Skilling af deres Pung noget gafnligt for det at udvirke.“ I dette havde Kingo sikkert Ret; heller ikke Eftertiden sporer nogen virksom Interesse for Stiftelsen fra Magistratens Side i de sidste Aar, før Kingo tog Styret, men saa vidt gik Biskoppen, at han vilde insinuere, at Magistraten alene ønskede at faa Del i Forstanderskabet for at opnaa den dermed forbundne Løn.

Kingos Betragtninger mandede ud i, at hvis der skulde andet Tilsyn, maatte Magistraten aarligt skiftes til foruden Bisp og Præster at fornemme de fattiges Tilstand, og en af deres Midte være forpligtet til, som det skete ved Nykøbing Hospital, aarligt med Ridefogeden at rejse om til Hospitalets Bønder og besøge deres Tilstand og sætte dem for den Landgilde, de kunde svare.

Resultatet af Angrebene paa Kingos Administration blev forsaavidt en Sejr for Kingo. Kommissionen fandt, at de fattiges Klage var ubeføjet, undtagen maaske med Hensyn til Vællingens Kvalitet. Spisemesteren burde nok være en ugift Person, der boede paa Hospitalet, men en saadan var ikke altid at faa, og i hvert Fald mente de ikke, at det var let at faa en ugift Person, der tillige var vederhæftig! De maatte ogsaa mene, at det var rigtigt, at Mogens Mortensen fik mere i Løn — 150 Rdlr. mod før 100 Rdlr. —, thi Ridefogeden skulde nu selv underholde flere af de Folk, som Hospitalet før havde lønnet i Anledning af Bepisningen. Og at Kingo havde bestræbt sig for at faa Magistraten til at deltage i Hospitalets Bestyrelse, var uomtvisteligt.

Det var stillet Kommissionen til Opgave at fremkomme med Forslag til Forandringer i Hospitalets Styrelse, for derigennem at forbedre dets Tilstand, og man maa da stille det Spørgsmaal, om Kingo havde forvaltet Stiftelsen saa slet, at den var paa Vej til Undergangen.

Billedet tegner sig ikke lyst, naar man ser paa den økonomiske Udvikling siden 1675. Tilstanden fremgaar af nedenstaaende Tabel:

	Indtægt		Udgift		Beholdning
1675—76	2403 Rdlr.		830 Rdlr.		1573 Rdlr.
1676—77	3612 —		2030 —		1582 —
1677—78	3248 —		2128 —		1120 —
1679—80	2985 —		2726 —		259 —
1680—81	3369 —		2649 —		720 —
1683—84	2621 —		3185 —	÷	564 —
1684—85	3684 —		3689 —		5 —
1687—88	2310 —		2811 —	÷	501 —
1688—89	2456 —		3071 —	÷	615 —
1689—90	2794 —		3779 —	÷	985 —

Aarsagen til den skæbnesvangre Udvikling maa først søges i de svigtende Landgildeydelse. Medens man 1675—76 efter Jordebogen fik 1169 Rdlr., var man 1684—85 nede paa 353 Rdlr. En Indtægt som Midsommertiende var 1676—77 paa 274 Rdlr., 1677—78 paa 241 Rdlr., men 1683—84 paa 145 Rdlr. Denne Nedgang hænger tildels sammen med de vanskelige Tider i Almindelighed, men hertil kom, at der var flere og flere Sogne, som vægrede sig ved at yde Tiende, efter at den i nogle Aar ikke var inddreven med tilstrækkelig Kraft, og endelig var Kvaliteten af de Lam, der blev ydet, saare ringe. Ridefogeden klagede over, at de var magre, skurvede og skabbede, saa ingen vilde købe dem, „haver derfor med min Skade dem maattet antage og derfor hvert Lam opskrive lige ved Kirkens Lam, nemlig Stykket 1 Mk. 4 Sk. da dog de icke nær ere saa gode som Kirkens Lam, som det ganske Land er bevist“.³⁸

De andre Indtægtsposter: Rentepenge og Forpagtning af Ladegaarden var mere konstante, og til Indtægterne føjedes siden 1674 200 Rdlr. aarlig, som Konsumptionsforvalteren i Odense skulde betale til Hospitalet,³⁰ men til Gen-

Biskop Thomas Kingo

Conseils des Doctes

Les Doctes de l'Université de Caen
le 9 Decembre 1697

Les Doctes de l'Université de Caen
le 9 Decembre 1697

Min infortabelige tank og resolution,
anlangende Glamsborg Mølle og Brunn,
(1) at affendi Møllen være og det
Hospitals gods, som i Fældaten er
begrebet. (2) Da i mangfoldige Aar
Lær Vært Henryk indløste Proprietarierne paa
Køjsolen og Hospitalet, Møllervædet angaar, som
i den Tid var i det Lands Lov og det er det
Andres ret til det Hospitalets og de fattigs for
Lære, og Mand (3) Lær paa en manglende Vært
at beholde paa, at bringe ind det Mølle ind i Hand
Hospitalets Vært nytt, som det Lær sig anfor
for Vandvædet fald, som Kjøjsolen være indfor
nuur at være i det Vært og vilke indfor det
de Lær Lær sig fald, det er det vilke indfor
de Hospitalets for beholde Hospitalets de
Lær, som, maatte, de være sig paa Lær de
Lær, og det og de Lær indfor det Lær
Madame Charfield sig være med et god devalent
med Hospitalet de Møllervædet for brunn
Mølle, som affendi min infortabelige tank, som mangl
Lær, og det Lær indfor det som Hospitalet mangl
aan sig Lær, eller sig mangl mangl an sig Lær
man og Møllen kommer i den Tid at Lær Lær
som sig Lær, maatte mig, paa de ander
Hospitalet devalent sig og forind, ind mangl
devalent, at det mangl devalent sig sig de
Lær indfor det indfor det mangl mangl indfor det
mangl devalent devalent devalent devalent devalent
devalent devalent devalent devalent devalent

Kingo-

Votum af Thomas Kingo 21. Dec. 1697 vedr. Glamsbjerg Vandmolle

gæld skulde Hospitalet betale sædvanlig Afgift af alt, som indførtes i Hospitalet til dets Fornødenhed, saaledes at dets Indtægter i Virkeligheden ikke forbedredes derved.

Til de svigtende Indtægter kom stigende Udgifter, og Stigningen faldt paa det Sted, hvor man ikke let kunde spare, paa Bispisningen. I 1675—76 havde Udgiften hertil andraget 579 Rdlr., men allerede næste Aar 1567 Rdlr., 1683—84 1737 Rdlr. og 1684—85 2296 Rdlr.

Saa greb man til den sørgelige Udvej at indskrænke Antallet af fattige, der forsøgedes i Stiftelsen. I 1647 havde man underholdt 67 fattige, 1679—80 64, og dette Tal holdtes endnu 1683, men i 1684 indtraadte en pludselig Prisstigning paa Levnedsmidler. Fra 1. Maj til 2. Oktober kunde man levere Kosten for 3 Mk. 12 Sk. pro persona i en Uge, men derefter kostede fra 2. Oktober til 30. Marts samme Portion 6 Mk. 1 Sk.

Paa denne Baggrund forstaar man Mogens Mortensens Klage af 21. Marts 1685, hvor han spørger, hvad de fattige skal leve af, eftersom han ikke kan faa Landgilden ind, thi her er slet ingen Forraad. Hospitalet skyldte Mogens Mortensen 563 Rdlr., hvorfor han sad i Gæld hos Godtfolk, som havde gjort Forstrækning til Spisningen „og derfor højlig af dem ængstes med Dom og Deling for Betalingen“.⁴⁰ Den 30. September 1685 vedtog Direktionen at optage et Laan hos Skolen af Korn til Øl og Brød, og de mest elendige og sengeiggende, som ikke kunde hjælpe sig selv, skulde yderligere have 6 Sk. om Ugen. Denne Beslutning maa forstaas paa den Maade, at man virkelig har henvist en Del af de fattige til Selvhjælp, og det bekræfter Kingos ovenfor S. 97 omtalte drastiske Skildring af Tilstanden. Pengemæssigt betød det, at Hospitalet paadrog sig en Gæld til Skolen paa 1400 Rdlr., og at Antallet af fattige blev indskrænket til 53, 18 Mænd og 35 Kvinder.

Dermed var Kulminationen ikke naaet. I 1690 var Gælden forøget, saaledes at man skyldte 3241 Rdlr. til Skolen, 604 Rdlr. til Privatmænd og 974 til Mogens Mortensen, og saa var der nu kun 50 fattige, 18 Mænd og 32 Kvinder.

Naar man derefter betragter de Aarsager, som Kommissionen mente at kunne paavise til den uheldige Udvikling, kan man kun delvis anerkende dem som de egentlige. Den lægger Vægt paa, at der ved Mageskifterne var bleven tillagt Hospitalet Jordegods, som skulde svare store Skatter, mod at afgive let-

skyldt Jord, der altsaa bedre skulde kunne svare sin Landgilde. Dertil maa siges, at en stor Del af Mageskifterne havde fundet Sted paa en Tid, hvor Landgilden desuagtet var bleven ydet. Derimod er det nok muligt, at man ved at udsætte Hospitalets Kapitaler mod Forsikring i Jordegods Tid efter anden fik udlagt Jordegods, der ikke svarede de Rentepenge, som man muligt kunde have faaet ved en fornuftigere Kapitalanbringelse.

Meget mere Vægt skal der sikkert lægges paa Landbrugets lave Kornpriser. Allerede i 1675 havde man gjort opmærksom paa, hvad det betød, at Hospitalets Indkomst mest bestod i Tiendekorn, der var i saa lav Kurs, at man for hver Tønde Sild maatte give 8–9, ja 10 Tønder for en Tønde Sild, der som bekendt var en meget væsentlig Bestanddel af Kosten.⁴¹ Ligesaa lidt kan man give Kommissarierne Ret i, at Erik Banners Forvaltning havde ødelagt Stiftelsens Økonomi. Han havde af bedste Evne stræbt efter at omlægge og tilpasse Driften efter den nye Tids Krav. At man saa ikke havde faaet de 1436 Rdlr., som man mente, han var Hospitalet skyldig, er en Sag for sig.

Det Forslag, som Kommissionen stillede til Forbedring af Forholdet, var temmelig radikalt, men ikke særlig opfindsomt. Det bestod simpelthen i en Nedsættelse af de fattiges Antal til 40, hvorved man vilde spare 280 Rdlr. aarligt. Endvidere vilde man undlade at betale Skolen Renter af de 3241 Rdlr., som man skyldte den. Det vilde indbringe 200 Rdlr. aarligt. Patronatsretten til Haarslev og Skovby Kirker, som man havde faaet udlagt under Processen med Erik Banner, skulde sælges, Skolen skulde betale Halvdelen af Spisemesterens Løn, Kongen skulde forhøje Konsumptionsfriheden fra 200 til 300 Rdlr., og man skulde søge at skaffe Hospitalet Midsommertienden tilbage af de 38 Sogne, der i Tidens Løb var gaaet tabt, ligesom en Del unyttige Huse skulde nedbrydes, for at man kunde bruge Materialerne til at reparere de andre Huse med. Endelig skulde Direktørerne fremkomme med et Forslag til et Reglement, der bl. a. skulde bestemme, hvem der skulde være Direktører.

Men det blev ved Truslerne. Det væsentligste Resultat af hele Kommissionen blev en Anmodning fra Kongen om, at Direktionen skulde udarbejde et Forslag til en Fundats med Hensyntagen til Fundatsen af 1572, og dertil fik den en Frist paa 6 Uger, hvad man imidlertid ikke mente at kunne præstere.⁴² Derefter fik den Udsættelse til Paaske, og saa gik det i Glemmebogen.

Paa Trods af Kommissioner, Magistratens Klager og Stridighederne med Stiftamtmanden, fortsatte Kingo sit Styre, til han i 1702 paa Grund af sin store Svaghed maatte give Afkald paa at deltage i Møderne, som de gejstlige Direktionsmedlemmer afholdt. Medens Forholdet til Winterfeldts Afløser som Stiftamtmand Diderik Schultz var saa slet, at Schultz overhovedet ikke befattede sig med Stiftelsen, indvilligede Magistraten dog i at have et vist regnskabsmæssigt Tilsyn.

I 1693 døde Mogens Mortensen Bager, en Mand, der efter alt at dømme havde bidraget væsentligt til nogenlunde at klare Skærene i de vanskelige Aar. Baade med Hensyn til social Stilling, økonomisk Indsigt og administrative Evner havde han staaet væsentligt højere end de tidligere Tidens Hospitalsmestre. Stillingen som Ridefoged havde fra nu af i langt højere Grad Karakteren af at være et Embede, der stillede Krav til sin Mand. Til Mogens Mortensens Efterfølger blev Søren Rasmussen, „forhen Laqvei hos Prinsessen“, der vel ikke skulde ventes at sidde inde med særlige Forudsætninger til at beklæde netop denne Post, men som dog bestred den med en vis Energi, til han i 1705 afløstes af Biskoppens Amanuensis Jens Pilegaard.

Som et Vindstille efter Stormen var den sidste halve Snes Aar af Kingos Tid som Hospitalsforstander. Klagerne over Hospitalets Tilstand forstummede, thi Kornpriserne steg, og den syge Institution kom sig. Allerede i 1696 stod man med en Beholdning paa 1093 Rdlr. fra forrige Aar, en Jordebogsindtægt paa 1419 Rdlr., foruden Indtægterne af mere fast Karakter. Blangsted Ladegaards Forpagtning gav 133 Rdlr., Midsommertiende 233 Rdlr., Stedsmaal 32 Rdlr. 4 Mk., diverse Indtægter 251 Rdlr. Den samlede Indtægt var 3598 Rdlr. Dette modsvarede af Udgift til de fattiges Bispisning 1206 Rdlr., Lønninger, Lys og Kul 274 Rdlr., Reparationer paa Bygningerne 229 Rdlr., Diverse Udgifter 1135 Rdlr., saaledes at der blev en Beholdning paa 629 Rdlr. Dette Forhold ændredes ikke væsentligt i de følgende Aar. Formuen var tildels opnaaet ved Salg af Haarslev og Skovby Kirker til Provst Reventlou 1695 for 2600 Rdlr., og hertil kom det Legat paa 2000 Rdlr., som Hannibal Sehested havde givet til 6 fattige i Huset ved Nørrebroby Kirke, som blev kaldet „af Lundegaard, Lunde Hospital“. Kapitalen var udlaant til Niels Banner, da de fattige var bleven flyttet ind i det almindelige Hospital i Odense.

Siden havde hans Søn Christian haft den, og 1693 havde hans Enke, Mette Kulou, tilbagebetalt Laanet.

Inden Kingo døde, var Kapitalformuen udsat saaledes, at Kongen i 1700 og 1701 optog et Laan paa ialt 700 Rdlr., i Nordskov Hovedgaard stod siden 1695 137½ Rdlr., Graabrødre Kirke havde laant 200 Rdlr., og Hannibal Sehesteds Legat paa de 2000 Rdlr. var igen udsat til Mette Kulou mod Pant i Jordegods.⁴³

★

3. GODS OG BØNDER I KRISETIDEN

Gentagne Gange er det bemærket, at de vanskelige Tider for Hospitalet har nøje Forbindelse med Landbrugets økonomiske Stilling, og naar den i Kingos Tid kommer til det kritiske Punkt, da er det Resultatet af en Udvikling, som har sin Begyndelse i Aarene omkring 1660.

Selve Godsmængden undergik i Kingos Tid ikke nogen væsentlig Forandring. Der blev foretaget et enkelt Mageskifte, idet Glamsbjerg Mølle 1699, 24. Juni, blev afstaaet til Anna Charisius, sal. Gehejmemaal Schinkels til Søholm, mod noget Jord udenfor Møllebro Port paa Ejby Mark ved Odense og 13 Acre paa Hunderup Mark.⁴⁴ Dermed fik man gjort Ende paa en langvarig Strid, der var fremkaldt ved, at Søholms Ejere hindrede Glamsbjerg Mølle i at udnytte Vandkraften, og Hospitalet fik noget Jordegods, der i hvert Fald laa i dets umiddelbare Nærhed.

Hospitalets samlede Hartkornsmængde beløb sig i 1697 til 651 Tdr. 1 Skp. 3 Fk. 2 Alb. efter den gamle Matrikel, 556 Tdr. 3 Skp. 1 Fk. 1⅔ Alb. efter den nye.⁴⁵

For første Gang møder man nu Begrebet Perpetuering af Jordegods. Det skete 1695, da Viceadmiral Frederik Giedde fik Tilladelse til, at en Hospitalsgaard i Gestelev paa 3 Tdr. 3 Skp. 2 Fk. maatte overgaa til hans Hovedgaard Nordskovs Komplettering mod, at han stillede Forsikring for, at der blev svaret rigtig Rente af 137 Rdlr. 3 Mk. til Hospitalet, som den var vurderet til.⁴⁶ Derved opnaaede Giedde at faa en Gaard i Nærheden af hans Hovedgaard, af hvilken han kunde udnytte baade Landgilde og navnlig Hoveri saare effektivt, medens Hospitalet i Stedet for den uvisse Landgildeydelse fik

en sikker aarlig Rentebetaling. Den eneste, der ikke havde Fordel af Ordningen, var Fæstebonden, men ham var der ingen, der tænkte paa.

Overenskomsten er en Strømpil, der viser den Skæbne, som i næste Aarhundrede overgik Hospitalets Jordegods og blev ensbetydende med en Afvikling af dets Godsmængde.

Egentligt Salg af Gods forekommer som før yderst sjældent. En Undtagelse danner den fjerntliggende Hospitalsgaard i Pederstrup, Longelse S. paa Langeland, som blev solgt 1700 til Henrik Steensen til Steensgaard for en Pris af 40 Rdlr. pr. Td. Htk., saaledes at Hospitalet fik 211 Rdlr. 4 Mk. for Gaarden.⁴⁷ Dette Beløb var indbefattet i de 700 Rdlr., der som ovenfor nævnt blev udlaant til Kongen.

Bønderne fik nogle vanskelige Aar. Fra 1679 er den første Protokol bevaret, hvori Hospitalsbøndernes Fæstebreve blev indført. Igennem den er det muligt at faa sikre Oplysninger om Bevægelsen i Fæstegodset, som viser Forandringen i Forholdene sammenlignet med tidligere Tid.⁴⁸

Der blev i Tiden 1679—99 udstedt 60 Fæstebreve. I 44 Tilfælde skiftede en Gaard Fæster, enten fordi den tidligere Fæster var død eller frivilligt oplod Gaarden til en Efterfølger, to Bønder forlod deres Gaarde paa Grund af Armod, og to blev sat fra Gaardene paa Grund af Misligholdelse af deres Fæstekontrakt. I 12 Tilfælde var det Ødegaarde, der blev besat. Medens det før 1660 havde været almindeligt, at Søn fulgte Fader, skete det i det her nævnte Tidsrum kun i fem Tilfælde. Der var kommet noget ustabil i Fæstegodsets Drift.

Det mørkeste Punkt i Godsets Liv var Ødegaardene. Siden Svenskekrigene havde man bestandig saadanne Gaarde, der, naar de en Gang var kommen ud af Drift, uden Besætning og med forfaldne Bygninger, var meget vanskelige at fæste bort. For Hospitalets Vedkommende var Tallet aldrig stort, sammenlignet med Forholdene paa jyske Godser, men Hospitalsdirektionen maatte tit baade tigge og betale en Bonde for at faa ham til at overtage en saadan forfalden Gaard, og jævnlig blev Resultatet kummerligt.

Fandt man en Mand, der vilde overtage en Ødegaard, var det almindeligt, at man ydede indtil 6 Aars Frihed for Ydelse af Landgilde, Hoveri og Skatter (Havndrup 1688, Nybølle 1690, Glamsbjerg Mølle 1690, Rolund 1692, en

Gaard ved St. Jørgen 1693), men der var til Gengæld knyttet den Betingelse dertil, at man inden et vist Aaremaal skulde have genopført Bygninger af en vis Størrelse. 1690 blev den øde Gaard i Nybølle fæstet til velfornemme Mand Anders Jensen Grubbe til Nybøllegaard, som fik de 6 Aars Frihed for Ydelser, men til Gengæld skulde bebygge den med otte Fag Stuehus med Lervægge og Tømmer, Loft over fire Fag, fire Vinduer, Døre, Skorsten, Bageovn og Fyrsted, 10 Fag Ladehus og Portindkørsel, og det bemærkes, at hvis han kan finde det Tømmer, der er fjernet fra de tidligere Bygninger, maa han bruge det! Allerede 1694 blev dette Fæste overdraget Rasmus Hansen, der kunde møde med Pas fra sit tidligere Herskab og med Anbefaling fra Præsten i Steenstrup.

Da det 1690 lykkedes at faa Rasmus Bildtsen til at fæste Glamsbjerg Mølle, skete det paa Betingelse af, at han fik de 6 Aars Frihed for Landgilde og Skat, men han skulde saa opbygge Møllehuset med otte Fag Stuehus og selv skaffe Kværne, medens Hospitalsbønderne skulde age Materialer.

Hvor vanskeligt det kunde være at faa en Ødegaard i Drift, saa Fæsteren kunde faa Udkommet og opfylde sine Forpligtelser, viser Gaarden i Rolund. I 1676 sad Niels Rasmussen som Fæster, men paa Trods af forskellige Begunstigelser, havde han i 1679 ikke faaet opbygget det forlangte Antal Fag Hus, Jorden havde han fordærvet ved fremmede, som han havde ladet besaa den, og man ankede over, at han ikke havde paaført Gødning, en Bemærkning, som viser, at man allerede paa dette Tidspunkt har forstaaet, at der skulde tillægges Jordens Gødskning en vis Vægt. Tilsidst havde Manden forladt Gaarden, som i 1679 blev fæstet til Hans Rasmussen. Man maa ikke have stolet rigtigt paa ham, for hans Svoger i Balslev, Niels Jensen, maatte afgive en Forsikring om, at Hans Rasmussen vilde opfylde sine Forpligtelser. Det viste sig ogsaa at være nødvendigt, thi allerede 1681 undveg han fra Gaarden kun efterladende sig sin Hustru og mange smaa Børn i stor Armod. 12. Maj blev Gaarden fæstet til to Mænd, unge og gamle Hans Nielsen, og da der paa Trods af Aarstiden hverken var saact Rug eller Vaarsæd, maatte de have Frihed for Landgilde i to Aar. Ti Aar senere, i 1692, var Gaarden brændt, og de nye Fæstere maatte have Frihed for Skat, Landgilde og Hovning i seks Aar mod at opbygge den indenfor dette Aaremaal. Helt ned til Midten af

næste Aarhundrede, da man fik den solgt, var denne Gaard et Smertensbarn. Det var ikke den Slags Ejendomme, der bidrog til at bedre Stiftelsens Økonomi.

Undersøger man de Summer, der blev betalt for Indfæstning, Stedsmaal, bekræfter de fuldtud, at Stedsmaalets Størrelse er uafhængigt af den paagældende Gaards Hartkorn.⁴⁰ Stedsmaalet bestemmes af, om Gaarden er i god Drift — af Ødegaarde betales intet Stedsmaal — samt af Loven om Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel i det hele taget. Eksempelvis kan nævnes, at af Gaarden i Hjerup paa 12 Td. 3 Skp. Htk. betaltes 1684 10 Sldr., men af Gaarden i Harendrup paa 10 Td. 4 Skpr. betaltes samme Aar 45 Sldr., en usædvanlig høj Sum paa den Tid. Som almindelig Regel gælder, at Summerne laa mellem 10 og 20 Sldr., og at disse Summer ligger væsentligt lavere end før 1657. Paa den anden Side synes Stedsmaalet ogsaa at være i Stigning fra 1680'erne til 1690'erne. Gaarden i Rue paa 10 Tdr. 7 Skp. 2 Fk. 2 Alb., der 1691 skulde betales med 12 Sldr., kostede 1694 15 Sldr.; en ganske imponerende Stigning, som Materialet ikke forklarer, ser man ved Vigslev Møllegaard, der 1684 kostede 30 Sldr., men 1698 150 Sldr. En almindelig Regel kan dog naturligvis ikke udledes af det begrænsede Antal Eksempler, der kan hentes fra Hospitalsgodset.

Bøndernes Hoveripligt var det ikke let for Hospitalet at udnytte fuldt ud. Trods alle Mageskifter var der nu som før meget spredt Bøndergods beliggende fjernt fra Odense, og selv om man havde kunnet udnytte Hoveriet til fulde, var der ikke Brug for det. Den Udvikling, der paa et tidligt Tidspunkt var begyndt med Hensyn til at afløse Hoveriet med Penge, fortsattes, men der var for de fjernereboende Bønder Arbejder af mere tilfældig Art, f. Eks., naar det gjaldt Genopbygningen af en Ødegaard, hvortil der skulde køres Materialer, og navnlig Kørslen af Brænde, hvoraf der brugtes ca. 200 Læs om Aaret, gav god Anvendelse for adskillige Hovbønders Arbejdskraft, naar de med deres arme Bæster og simple Vogne skulde køre ofte milevidt ad de daarligere Veje for at føre Brændet til Odense.

Men de Bønder, der boede omkring Odense, skulde sørge for Driften af Blangstedgaard. I Forpagtningskontrakten med Mogens Mortensen 1679⁵⁰ vedrørende Blangstedgaard nævnes 29 Fæstere, der var hoveripligtige til Lade-

gaarden. De var saaledes fordelte: Lunde 1, Allese 2, Skovsbo 1, Villestofte 9, Skovsgaard 1, Tarup 1, Trøstrup 2, Korup 2, Broby 2, Lundsgaard 1, St. Jørgen 3, Fangel 3, Brylle 1. Det betød, at flere Bønder havde mellem 15 og 20 km at køre, før de kom til Arbejdspladsen, hvor de skulde pløje og saa, høste og sætte Gærder om Markerne, samtidig med, at de ikke maatte forsømme deres egne Gaarde.

Var Bønderne end tyngede af Hoveriet, kunde man dog næppe kalde dem forkuede. Da der i 1683 skulde køres Kalk fra Skibhusene til Hospitalet, vilde Ridefogeden paalægge Hospitalsbønderne at gøre det, men de kunde ikke dertil bevæges, efterdi det var i deres bedste Høst, og da Kalkmanden truede med at sælge Kalken til andre, hvis den ikke straks blev afhentet, maatte han leje Stige-Mænd til det for 9 Mk.⁵¹ Paa den anden Side kunde al for grov Opsætsighed efterfølges af Trusel om Straf, som Tilfældet var med Hans Pedersen i Brylle, der 1694 to Gange sad Anmodninger om at gøre Hoveri overhørig. Ydermere havde han forskrevet Admiralitetsraad Lassen ikke alene Kreaturer og Vintersæd, men ogsaa sig selv og sin Søn for en Sag, han havde søgt ham for; det kunde han ikke have Myndighed til uden sit Herskabs Minde, og da han stod i stor Restance for Landgilde, saa Kingo ikke rettere, end at han burde sættes fra Gaarden.⁵²

De kongelige Skatter, som Bønderne skulde svare af deres Gaarde, har yderligere lagt sit Baand paa deres Bevægelsesfrihed. Stiftelsen skulde staa inde for dem, og hvis de udeblev, sørgede man for at inddrive dem ved Exekution, idet man simpelthen paalagde Godset at skaffe et vist Antal Soldater Underhold, ligesom Hospitalet var forpligtet til af sit Gods at stille et vist Antal Karle som Soldater. Dette gav Anledning til, at Bønderkarlene kunde finde paa at rømme fra Hjemstavn, og Erik Banner gik saa vidt, at han indfangede saadanne Flygtninge og indsatte dem til Forvaring i Stiftelsen, indtil han kunde aflevere dem til Soldatertjenesten eller give dem en Gaard i Fæste.⁵³ Gentagne Gange anmodede Kingo om Skattelettelser paa Bøndernes Vegne,⁵⁴ og han opnaede i hvert Fald, at man til Aarhundredets Udgang kun skulde udrede Halvdelen af de kgl. Skatter. Hvis en Gaard stod øde, maatte Hospitalet undertiden selv betale Skatten af den paagældende Gaard. Det skete bl. a. 1680—81 for Havndrup og Nybøllegaardenes Vedkommende,

da man ikke turde risikere de andre Bønders Ruin ved at paalægge dem Skattebyrden.⁵⁵ I 1682 blev Hospitalet fritaget for at svare Skatter af det øde Gods.⁵⁶

Naar der fra Hospitalsdirektionens Side blev kæmpet saa ivrigt for at fritets Bønder for Skatterne, var det naturligvis i den Tanke, at man derved skulde stimulere deres Ydeevne med Hensyn til Landgilden, den, som hele Godsdriften tog Sigte paa at faa inddrevet. Gang paa Gang klager Ridefogederne over de Vanskeligheder, det volder. Ingensinde er det skildret mere malende end af Mogens Mortensen, da han 1684—85 opregnede den Landgilde, han havde faaet ind, og saa tilføjede: Videre var ikke i dette meget dyre Aar efter Jordebogen at bekomme, og Gud kiender det, hvor yderlig jeg gjorde min Flid og besøgte hver Bondes Bo og Bolig og gerne havde ønsket en større Indtægt, jeg som stod for en daglig, stor Udgift, men desværre man saa den slette Tilstand, som ingen kan tro, ti den, som havde lidet, kunde man intet tage fra, og den, der havde intet, den maatte jeg undsætte med Ædekorn og Sædekorn, om han ikke ganske skulde undergaaet.“⁵⁷

*

4. DE FATTIGE I DE TRANGE TIDER

I Danske Lovs 2. Bog, 19. Capitel var der 1683 givet almindelige Regler for Hospitalernes Forhold. I hvert almindeligt Hospital skulde Inspektørerne tilskikke en Mand, „som enten er ugift og fører et got kyskt Levned, eller som er gift og haver ingen Børn, og skal han imod tilbørlig Løn forestaa Hospitalet“. Forstanderen skulde have de fornødne Tjenere under sig, og han skulde have Tilsyn med, at de, som havde smitsomme Sygdomme, ikke smittede andre. Hvert Aar skulde han gøre rigtigt Regnskab for Indtægter og Udgifter og forsvare Hospitalets Gods for Tinge.

Der blev givet Regler for Optagelsen i Hospitalet. Ingen maatte indtages for Gunst og Gave, men kun de, som trængte, maatte indlægges. Lemmerne maatte ikke gaa ud i Byen og tigge eller drikke, og de, som kunde arbejde, skulde forrette noget de andre til Gavn. Drukkenskab, Knuragtighed eller anden Uskikkelighed skulde første Gang paamindes, anden Gang straffes

med Udvisning. Naar Hospitalslemmer døde, skulde der skaffes dem en kristen Begravelse, og det, som de efterlod, skulde komme Hospitalet til Gode.

Med denne Lovgivning som Baggrund skal man bedømme Forholdene i Graabrødre Hospital i disse Aar.

★

I Tider, hvor der maatte føres en haard Kamp for overhovedet at faa det Brød, der skulde nætte de mange Munde i Graabrødre Kloster, levnedes der ikke Midler til at foretage store Reparationer paa deres Huse. Der er fra disse Aar bevaret nogle Synsforretninger, der fortæller om de store Mangler, der forefandtes ved Mure og Tag, Mangler, som man kun langsomt fik Hjælp til at afbøde. Naar Regnen piskede ned, og naar Stormen foer om de forfaldne Bygninger, for ikke at tale om Vintertiden med Snefog og Kulde, da var det ikke hyggeligt at ligge bunden til Sengen i de store, kolde Rum. En kort Bemærkning i Regnskabet for 1684 giver hele Billedet. Det henstilles, at Taget paa Mands- og Kvindehuset bliver repareret, „eftersom Præsten beklagede, at han ikke kunde staa tørt for Alteret, og de fattige ejheller kunde ligge tørre i deres Senge, naar det sneede og regnede, som var stor Ynk at høre paa“. Da Mogens Mortensen Bager var død, tog Efterfølgeren, Søren Rasmussen, 1. Maj 1693 Syn paa Bygningernes Tilstand i Nærværelse af Enken Karen Andersdatter, og der var meget i Vejen. Kælderen under Borgestuen var forfalden, Gulvene i Borgestuen skulde repareres, Sengekammeret skulde have nyt Gulv, Køkkenskorstenen var brøstfældig, flere Kamre trængte til at kalkes, Muren udenom Hospitalet var forfalden, m. m. Ialt skulde der anvendes 129 Rdlr. for at afhjælpe Mangleme.⁵⁸ Endnu i 1698 var der ikke foretaget væsentlige Forbedringer, og navnlig Tagværket var meget medtaget.

Det Personale, der skulde lønnes af Hospitalet, var paa Grund af den nye Ordning af Bepisningen, bleven stærkt indskrænket, men det Personale, der skulde sørge for de fattiges Opvarmning, forblev det samme. Ridefogeden havde som sin Medhjælper Ladefogeden eller Udrideren; to Tjenstepiger passede de syge, og Hospitalspræsten havde foruden Pligten til at sørge for Lemmernes aandelige Velfærd ogsaa en Slags Overtilsyn med deres materielle

Forplejning, saaledes at det mere og mere blev Skik, at Præsten gjorde Indstilling til Direktionen om saadanne Forhold. Den væsentligste Indskrænkning bestod deri, at man havde sparet Udgiften til en Bartskeer, men i Slutningen af Aarhundredet var der igen ansat en Kirurg, som kunde varetage Barbering og Lægebehandling, og man gik endog saa vidt, at den nidkære Præst Jens Hee fandt det rimeligt, at der ogsaa blev ansat en Medikus,⁵⁹ en Anmodning, som Hospitalsdirektionen dog ikke mente at kunne efterkomme.

Den Fremgangsmaade ved Optagelsen af Hospitalslemmer, der havde været anvendt tidligere, at de blev optaget efter Ansøgning, blev i nogen Grad brudt paa Grund af de særlige Bestyrelsesforhold i denne Periode. Baade Erik Banner og siden Thomas Kingo synes at have haft en Hovedindflydelse paa Besættelsen af de ordinære Pladser, medens Ejerne af Lykkesholm og Wedellsborg havde Besættelsesret til de Pladser, der bestod i Kraft af henholdsvis Christen Thomesen Sehesteds og Hannibal Sehesteds Legater.

Medens Kongens Benyttelse af sin Ret til at indlægge Hospitalslemmer ikke var stærkt fremherskende i Midten af Aarhundredet, kommer der nu igen en Tid, hvor den tages i Brug. Det skyldes først og fremmest Virkningerne af den skaanske Krig. 1682 meddelte Kongen, at de, som i Krigens havde mistet Arme eller Ben, saa de ikke kunde fortjene deres Brød, fremfor andre skulde have deres Livsophold i Hospitalerne,⁶⁰ og 1683 gik han saa vidt, at han forlangte, at ingen Plads i Hospitalet maatte besættes, før Direktørerne for Kvæsthuset i København var spurgt, for at man kunde vide, om nogen af de kvæstede Folk skulde indlægges.⁶¹ Denne Forordning blev ophævet 30. Januar 1692, men allerede 2. Juli s. A. meddelte Kvæsthusedirektørerne paa Trods af denne Forordning, at da Kvæsthuset var overfyldt, skulde Kingo indsende en Liste over dem, der tidligere var indlagt fra Kvæsthuset paa Hospitalet, samt over de vakante Pladser, saa man kunde henvise nye dertil.⁶²

Paa Linie med disse Forordninger ligger en Del Befalinger fra Kongen om Optagelse i Hospitalet, der dels er udstedt lige før, dels lige efter Kingos Død. Skibsskriver Hans Madsen, der i sidste Krig ulykkeligen brød sit Ben, fik kgl. Tilladelse til at blive optaget 1691,⁶³ Knud Pedersens Drengbarn, „som af Vaade med en Kugel saaledes skal være bleven skudt, at han ikke sin Førlighed igen kan erlange“, blev optaget 1702,⁶⁴ Niels Bork, Skomager i Odense,

hvis venstre Haand i sidste Krig ved hans Geværs Løsning var kommen til Skade, saa han ikke kunde arbejde, skulde optages 1703,⁶⁵ og Knud Sørensen, forrige Rytter, og Bertel Vimler, forrige Soldat under fynske nationale Regiment til Fods, maatte optages 1707.⁶⁶

En særlig Ulejlighed voldte Maren Spillemands, som ved Dom i den Thistedske Besættelsessag 1689 blev dømt til at indsættes i Forvaring til Arbejde hendes Livstid i Odense Hospital. For at give Plads til dette celebre Lem, der var dømt for Meddelagtighed i Danmarks sidste store Hekseproces og først havde været forvaret i Aalborg Hospital,⁶⁷ maatte man indrette et særligt Fængselsrum eller en Daarekiste, hvor kun Præsten maatte komme til hende. En halv Snes Aar senere slap hun dog ud af sit ensomme Opholdssted, da hun var kommen sig saa vidt af sine aandelige Vildfarelser, at hun maatte komme ud eller sættes sammen med de andre Hospitalslemmer,⁶⁸ men da var der for hende ingen anden Skæbne end at forblive i Stiftelsen, til Døden befriede hende.

Der er fra Tiden omkring Aarhundredskiftet bevaret enkelte Ansøgninger om Optagelse, der er saa karakteristiske baade ved deres Stil og ved den Opfattelse, Samtiden havde af de syges og fattiges Skæbne, at Eksempler fortjener at drages frem. Saaledes tigger Kirsten Anders Datter:⁶⁹

Welædle og Velbiurdige ædle og velærværdige,
velærværdige og høylærde Hr. Directeurer!

I Allerdybeste Ydmyghed og med største Vemodighed kryber jeg hartad blinde og svage Menniske frem for deris Velbaarenheder stolendis paa deris store Naade, at de for min Alders og Svagheds Skyld ville bevise Barmhiertighed imod mig arme vanføre Menniske baade indvortis og udvortis, hvilchet Gud og Got Folch er bekient, huor udover ieg arme hart nødtrengende ydmygst vil anmode deris Velbaarenhed at de for min elendigheds Skyld ville gifve mig mit arme Lifs ophold her i Hospitalet efter dend førstis død, saa som ieg intet kand fortiene mig til det syndige og arme legoms ophold! Gud den allermegtigste skal derfor være deres rige Belønnere; i det lefver ieg vanføre stackarl eders Velbaarenheders allerunderdanigste Client og tro forbeder hos Gud.

Og her beder Skovby Sognemænd om at blive skilt af med en lam Pige:⁷⁰

Vi underskrefne med samtlige Skouby Sognemends Minde og Samtyche bønfaller for de Høygunstige Herrer med denne voris ringe Suplique, at som her i Sogned en elendig Almisse Lem, en Pige ved Nafn Elisabeth Christens Datter, barnfødt i Haalse i Ore Sogn af ærlige og æchte Forældre, og har fra Barndommen op altid skicked sig vel og som en god Christen sømmer. For 4 Aar siden har det behaget den gode Gud at hiemsøge hende med sit faderlige Riis, og tiid efter anden paalagt hende Ustadighed med Afmechtighed i hendes gandske Krop, saa hun nu aldeles intet megter sig sielf at hielpe, men maa bæres Huus fra Huus. Og som hun aldeels ingen paarørende Venner eller Fryntskab har, ey heller noget at opholde sig af, har vi, siden hun blef saa svag, af voris fattige Efne, seedt hende til Gode det messte os muelig vor, men som hun blifuer i Tiiden ælder saa og elendigere, og her i Sogned er iche den Leilighed hos naagen Mand, huor hun om Vinterens haarde Tiid kand være, saa vilde vi allerydmygeligst hafue de høygunstige Herrer kierligen denne arme og venneløse Pige til det beste recommenderet, at de for deris Guds Kierligheds og egen medføde Fromheds Skyld, vilde behage at forunde hende Værelse og Ophold i de fattiges Hospital i Odense. Hun har self en Seng at ligge paa. Vi samtlige Sognemend vil og gifue med hende til Hospitalet 10 Sldr. Vi vil formode de høygunstige Herrer her udi vorder os bønhörig og det arme Menniske behielpelig.

Slig Velgierning vil Gud med Naade rigelig belønne.

Og maatte det ikke vække Medynk, selv hos Direktørerne, naar Metdal Wittenberg meddelte, at hun var bleven sindssyg efter sin Mands Død, var kommen i Daarekisten i fem Aar, og der blev hendes arme Hoved i mange Stykker slagen, hun fik stor Svaghed i sine Hofter og over 11 Ben udtaget af sin Krop.

Gamle og Svage, Værkbrudne, Blinde eller Døve og Sindssyge, de fik nu som før Husly i Hospitalet i det Omfang, som Stiftelsen formaaede at give det, og bortset fra, at Mands- og Kvindeafdelingen var holdt hver for sig, laa de syge mellem hinanden, saaledes som det fremgaar af en „Memorial och rigtig Fortegnelse paa alle Hospitals Lemmerne som nu findes udi det almindelige

Hospital her udi Ottense, och hvorledes enhvers Tilstand er, och er som følger“.

Først i Karlehuset:

1. Frands Nielsen, er taabelig og kand Intet taale, 2. Jens Larsen, er blind. 3. Anders Hansen, er tunghør og wanfør udi Benene, 4. Eyler Clemmensen, en udleven og skrøbelig Mand, 5. Niels Andersen, er wanfør, 6. Peder Pedersen Hugget, er en Krøbling og gaar paa Krøcher, 7. Willads Jensen, en gal svag Mand, 8. Niels Mortensen, er ganske forderfuet udi Benene af gammel uleggelige Skade, 9. Niels Ollufsen Refning, er wanfør, forbrudt af Werch i hans gandske Lemmer, og gaar paa Henderne med to Klamper, 10. Peder Sødinge, en Krøbling og meget wanfør, 11. Rasmus Larsen, er wanfør i Benene, 12. Jens Michelsen, er og wanfør i Benene, 13. Anders Gregersen, noget wanfør i Benene, 14. Niels Nielsen, hafuer ingen Føder, men er tilforn afskaarne og gaar nu paa 2 Klamper, 15. Peder Haastrop, er Paapelsieslagen (ramt af Apopleksi), 16. Jørgen Jørgensen, falder af dend slemme Syge, 17. Peder Knudsen Skreder, er werchbruden, 18. Thomas Madsen, er en gl. Student forstørred, 19. Hans Olsen Skreder hafuer weret forstørred men skader nu intet *uden naar hand er Drucken*, 20. Mads Hansen, en gl. udleven Stachel.

I Quindehuset:

21. Maren Møllers, Popelsie Slagen, 22. Anne Nielsdatter, hafuer ickun et Been och er gammel, 23. Maren Søfrensdatter, er blind, 24. Johanne Michelsdatter, en gl. skrøbelig Quinde, som haver givet Penge ind med sig i Hospitalet, 25. Maren Hansdatter, forbrudt af Werch, 26. Anne Rytters, en meget gal Kone og er stedse sengeliggende, 27. Dorthe Andersdatter, en døf Pige, er meget svag og sengeliggende, 28. Maren Jensdatter, født blind, 29. Kirsten Skreders, en gammel udleven Quinde, 30. Anne Nielsdatter, gandske blind og forbrudt af Werch, 31. Johanne Bloch, er døf, 32. Maren Lyngesøes, gandske taabelig, 33. Kirsten Ollufsdatter, blind og meget elendig, 34. Kirsten Jensdatter, forbrudt og ofuer 16 Aar har været sengeliggende, 35. Karen Jensdatter, ligget ved Sengen i mange Aar, 36. Karen Andersdatter, har mit i Benene store Huller og uleggelig Skade, 37. Cathrine Hattemagers, meget elendig

og gandske forstyrred, 38. Anne Hendrichsdatter, stille sengeliggende og elendig, 39. Waldborrig Ibsdatter, er forædt af Kræft i Ansigtet, 40. Mette Rasmusdatter, en gl. forarmet Kone, 41. Karen Madsis, hafuer werred forstyred, men nu tilpas, 42. Maren Nielsdatter, er en meget elendig Stachel, 43. Anne Madsdatter, er forbrudt af Werch, 44. Kirsten Jørgensdatter, er forbrudt udi alle Lemmer, 45. Karen Ifversdatter, taabelig, 46. Inger Nielsdatter, er elendig, 47. Anne Handskemagers, er døf, 48. Kirsten Snedkers, en gal Stachel, 49. Kirsten Jeppes, er blind, 50. Karen Boes, er et taabeligt og elendigt Menneke och gaar paa Knæene, 51. Else Nielsdatter, blind, 52. Magdalene Jørgensdatter, en gl. stachels Kone, 53. Giertrud Hansdatter, forbrudt af Werch.

Candtzellers Sal. Hr. Christen Thommesens Senge:

54. Anne Pofuelsdatter, er en frisk Pige, 55. Karen Rasmusdatter, hafuer dend slemme Siuge.

I dend nye Stue, som Hans Excellence Grefue Wedel nu dispenserer ofuer:

56. Karen Dinesens, en gal Kone, 57. Anne Larsdatter, taabelig, 58. Apollonne Andersdatter, en gal Kone, 59. Karen Marchusdatter, er dum och døf, 60. Niels Bircherod, klager sig noget i det ene Ben, men siunes en frisk Karl, 61. Anders Snidker, tobelig og forstyrred.

Denne Liste skrev Mogens Mortensen Bager i 1683. Det er altsaa dette Billede, som Kingo havde for Øje, da han skrev sit Digt om Hospitalet i Odense.⁷² I hans Udformning fik det Klang og Fylde:

DE FATTIGES UDI ODENSEE HOSPITAL

ALLERINDERLIGSTE OG UNDERDANIGSTE SUK OG SØGNING
HOS VOR ALLERNAADIGSTE HERRE OG KONGE

Stormægtigste M o n a r c h, næst Gud vor Lyst og Glæde
Forlad mig at ieg i dit Kongeskiød maa græde
Og øse der een Strøm af Vand og Siele-Vee
Som vælder udaf Nøds usoolet Iis og Snee,
Som har brudt ind udi de arme Lemmers Senge
Udi vort Hospital og vil dem snarlig trænge
Fra deres Leye ud; om Naadestraaler ey

Optøer det Iisebjerg saa gaaer de deres Vey.
Hvad Vey? Gud trøste det! Hvad Vey vil de vel tage
Til nogen Verdens Hielp? som mange Aar og Dage
Sin Food ei haver sat paa nogen Verdens Sti
Mens langs ad Korsens dynd sig daglig ælter i.
Her ligger een som sig i Sengen aldrig vender
Om hand ei løftes af en andens hielpsom Hænder
Om Huuset gik i Brand, saa maa hand brænde med
Saa har den lange Værk ham bundet til sit Stæd.
Her Hviler een, der er kun ligesom en Skygge
En Beenrad som ej Self sin opholdsmad kand tygge
Dog holdes Livet op, mens Døden tygger paa
Hans Hierte og kand dog saa seen en Ende faa.
Her seer mand Een og fleer, der bær paa Ryg og Lænder
De Læs af mange Aar, hvis Øye food og Tænder
Er dem til ingen Hielp og har alt levet ud
Hvær Ven, O Konge! Dig foruden og saa Gud.
Her skratter Een og i sin Pine stedse skriger
Og efter Himlens Hielp med mange Sucke higer,
Og fylder med sin Graad de Furer som er giort
Udi hans skrumpen Hud, der er som jorden sort.
Her hylter een, der er saa fuld af Saar og Bylder
Som Job og Lazarus og sine Sprecker fylder
Af det hand nærmest har, med blæstet af sin Mund
Og klapper for et Slik ved tungen af en Hund.
Her seer mand jammerlig de saasom andre Bæster
Paa alle fire gaaer og ned mod Jorden fæster
Det Ansigt som vor Gud mod Himlen haver vendt
Saa hardt er Seenerne i Korsens Kiæde spendt.
Her falder een, som af sin Hals som Hanen galer
Een anden som et Sviin udgrynter sine Qvaler
En Hvidsler, Hujer, slaær, som Kalven brøler een
Og skummer, banker sig til Jord, til Træc og Steen.

I Vandet falder een, og kand sig intet vare
Een anden velter sig i Luens grumme fare
Hist kipper Hiertet; Een vil give Aanden op,
Fordi hand langsam har spyt Lungen af sin Krop.
Her Vaandis een, som er de klare Speile lige
Af blanken Vatersot; hist høres andre skrige
For Hovetværk og Vee for Sidesting og Saar
For Vildelse; for Kræft; for Brud i Liv og Laar.
Dog er deres Trøst i deres mange Smerter
At Gud har selv luckt op de milde Kongehierter
De har med Huus og Ly, med Senger Øll og Mad
Dem rigelig forseet, og giort i Kaarsæt glad.
Ja! det som deres Siæl end mere Lyst kand giøre
De Gudsords-Prædicken faaer dagligen at høre
Guds Tienere med Fliid til hvert et Leye gaar
Med Olie og Viin for deris Siæle-Saar.
Ach! skal det komme (end), det skal dog aldrig komme,
jeg veed det aldrig skeer, Kong C h r i s t i a n den Fromme
Og F e m t e aldrig seer, dend Dag skal Opgang faae
At C h r i s t i - Ledemoed skal Huusevilde gaae.
Den ubarmhertige Soldat hand haver suet
Endog af deris Blod, indtil hand haver kuet
Saa mangen fra sin Sted og Stavn for Skyld og Skat
Saa Christi Arme de maa miste deres plat.
Her ligger een paa Dør for øden Gaard og Arme
Det Gud i Himmelen og Kongen sig forbarme.
Landsknægtens True Trop som flux vil have sit
Om C h r i s t u s aldrig fik for sine end saa lit,
Hand søger noget der, hvor intet er at finde
Ja Koe hos Kreløs Mand, og maae hand byrden binde
Paa deres Gods, som end et støcke Brød formaar,
Far vel da H o s p i t a l, gaar ud, i Arme, gaaer.
Nej, gaar dog ei saa just, jeg vil for Kongen ligge

Og intet skamme mig for Eders skyld at tigge
 Hans Naade er saa stor saa mild hans Hierterood,
 Hand haver lovet Hielp, hand er saa Eyegoed.
 Forlad mig at jeg maa mig ned i Støven bøye
 O Konge for din Stoel, og Himlens store Øye.
 Hielp, Hielp de Arme, og betænk, hvad Hielp de faar
 At det er Plaster af din Haand til J e s u Saar.

C h r i s t i og Kongens allerunderdanigste
 og de fattiges skyldige Tiener

Thomas Kingo.

★

Al anden Tale bliver fattig overfor dette brusende Bønskrift, der saa helt er præget af den Baroktid, i hvilken det er blevet skabt. Kun nogle tørre Kendsgerninger kan tjene til at sætte det i Ramme.

Det var ingen Lykke at være Hospitalslem i disse Tider. Det kom til at gaa ud over Forplejningen. Efter den nye Ordning af Personaleforholdene var Bepisningen bleven tinget ud til en særlig Spisemester. For den Sum Penge, han fik for hvert Lem, skulde han bispise dem efter en bestemt Kontrakt. Da den Sum, der betaltes, var temmelig konstant, men Prisen paa Levnedsmidler svingende, kunde det blive en vanskelig Opgave at løse, saaledes at Spisemesteren selv fik nogen Fordel af Handelen. Følgen blev da ogsaa, at Spisemestrene skiftede hyppigt. 1679—80 var Jørgen Hansen Spisemester, næste Aar Anders Friderichsen, som imidlertid klagede over de høje Kornpriser, og 1683 blev han afløst af den tidligere Hospitalsforstander Hans Wichmann, der skulde have 2 Mk. 12 Sk. ugentlig. Han havde Pligt til at købe Varerne til Bepisningen af Hospitalet, Blangsted Mølle skulde male Kornet gratis, men Konsumtionen skulde han selv betale. I hans Kontrakt fastsattes yderligere, at een af de nærmeste Hovbønder, en til hver Søgnedag, skulde bære Vand, hugge Brænde og paa anden Vis gaa til Haande, ligesom Ladegaardens Bønder maatte age 10 Læs Ved til ham om Aaret.⁷³ Med Hans Wichmann gik det

kun faa Maaneder. Da hans Kone døde, forlod han Bestillingen 12. August, og da der ikke var anden Udvej, maatte Mogens Mortensen Bager selv overtage Bispisningen. Han fik Summen pro persona forhøjet til 3 Mk. 4 Sk. ugentlig.⁷⁴ Næste Aar vilde han frasige sig Bispisningen, men paa Kingos indtrængende Anmodning lovede han at fortsætte.

Fra 1. Maj til 2. Oktober kunde man endnu klare Bispisningen for 3 Mk. 13 Sk., men saa satte den før omtalte Prisstigning ind, og fra 2. Oktober til 30. Marts kostede samme Portion 6 Mk. 1 Sk. Regnestykket ser saaledes ud:⁷⁵

Ugeration pro persona	1. Halvaar	2. Halvaar
21 Potter Øl à 1 Sk.	1 Mk. 5 Sk.	1 Mk. 15½Sk.
14 Mk. Brød	6 Sk.	14 Sk.
7 Gange Vælling og Kaal	7 Sk.	14 Sk.
7 Gange Grød à 1½ Sk.	10½Sk.	1 Mk. 5 Sk.
Fisk og Sild i 4 Fiskedage, hver Dag		
2 Sild og 2 Stk. Fisk	8 Sk.	8 Sk.
Flæsk eller Kød i 3 Kaaldage	6 Sk.	6 Sk.
Smør til den hele Uge	2½Sk.	2½Sk.
	<hr/>	<hr/>
	3 Mk. 13 Sk.	6 Mk. 1 Sk.

Fra 30. Marts til 6. Maj gik det yderligere saa galt, at man maatte nøjes med at give de fattige Øl og Brød og hver af de elendigste 6 Sk., som tidligere omtalt.⁷⁶ Men saa hurtigt vendte Lykken sig, at man allerede fra 1. September, „da den gode Tid begyndte“, kunde genoptage Spisningen i det gamle Omfang for 3 Mk. 4 Sk. ugentlig pro persona. Saa følsom var Datidens Husholdning for Svingningerne paa Markedet.

Ked af den idelige Skiften Spisemestrer gjorde man endelig 18. Maj 1689 en Kontrakt med Mogens Mortensen Bager om at overtage Bispisningen, en Kontrakt, der vel først og fremmest tog Sigte paa dette Forhold, men som dog ogsaa berørte hans Embedsvirksomhed i videre Udstrækning og saaledes kan siges at være den første bevarede Instruks for Ridefogeden.⁷⁷ Kontraktens første Del omtaler den Bispisning, som Skolepersonerne skulde have, derefter følger Reglerne for Bispisningen af de fattige. Hver af de fattige, samt deres

to Tjenestepiger, Portneren og Udrideren skulde have 14 Potter Øl, „saa godt som det i Byen kan købes“, 14 Mk. Brød, eller hver Dag Brød for 1 Mk., o. s. v.

Degnen skulde være nærværende, naar Rationerne blev uddelt, og selv skulde han have dobbelt Portion, medens selve Tilsynet med, at de fattige fik, hvad de skulde have, tilfaldt Præsten. Foruden Kosten skulde de fattige have Træsko og Vadmel, eftersom de behøvede det. Der fastsattes yderligere Bestemmelse om, at ingen maatte gaa ud, og de, som gjorde det og blev greben i at tigge eller drikke sig fulde, skulde straffes. Til det Formaal havde man et Halsjern i Klostergaarden.

Til Gengæld fik Mogens Mortensen alle Indkomster efter Jordebøgerne samt 1 Td. Smør for 10 Rdlr. 4 Mk., 1 Td. Boghvedegryn for 2 Rdlr., et Faar for 3 Mk., et Landgilde Lam for 2 Mk., en Landgilde Gaas for 10 Sk., et Par Høns for 8 Skilling, men Konsumtionen skulde han selv betale. Hvis det skete, at en saa stor Dyrtid indtraf, at Tøndekorn skulde koste 10 Dlr. 12 Mk. og derover, skulde Betalingen for BESPISNINGEN modereres derefter. Hospitalets Køkkentøj maatte han benytte, og Mølleren i Blangsted skulde male alt Hospitalets Korn. Ridefogeden skulde endelig forpagte Blangstedgaard for 200 Rdlr. Aabenbart efter Kingos Ønske indføjedes, at hvert Aar, naar Bonden havde høstet, skulde Ridefogeden og en af Magistraten visitere Godset og undersøge, hvad hver Bonde skulde give i Landgilde, og de, som betalte lidt i Landgildepenge og ikke heller i Hovningspenge, skulde køre Brænde til BESPISNINGEN. Der skulde af Brænde udvises 800 Læs aarligt af Hospitalets Skove.

Ridefogedens Løn blev fastsat til 150 Rdlr., men ingen Løn eller Kost til andre Tjenere end Udrideren. BESPISNINGEN maatte han lade besørge ved en Spisemester, og efter hans Død maatte Enken fortsætte den. Medens Mogens Mortensen antog en særlig Spisemester, ser det ud til, at Efterfølgeren Søren Rasmussen selv har forestaaet Arbejdet.

Plejen af de fattige og syge i Hospitalet var det smaat med. Man havde jo ikke mere nogen fast Læge, og det voldte Vanskeligheder i den dyre Tid, naar man nødvendigvis maatte have Badskærerens Hjælp. Man faar et haandgribeligt Indtryk af det, da Peder Hostrop 28. Februar 1685 „havde slaget sit Ben

ito“ og han ingen Middel eller Formue havde til at kurere det. Man fandt saa paa at opsætte et Brev til alle medlidende Godtfolk om at yde et Bidrag til Peder Hostrops Ben, men Resultatet blev kummerligt. Kingo gav 1 Rdlr., Provst Ludvig Stoud 4 Mk., Præsterne Peder Winsløv og Jørgen Clausen hver 1 M., men Dr. Balslev kun 10 Sk., saa det samlede Beløb blev kun 2 Rdlr. 10 Sk. Da der ingen anden Redning var end at skaffe den syge en god Badskærer, antog man Henrik Badskærer, „som havde Ord for at være en god og forfaren Medicus“, men da han forlangte 20 Rdlr., maatte man 6. Marts give Afkald paa ham mod at betale 1 Rdlr. 2 Mk. Saa akkorderede man med Andreas Badskærer, der vilde gøre det for 12 Rdlr., men paa Trods af alle Anstrengelser døde Peder Hostrop den 8. Juni.⁷⁸ Ved en anden Lejlighed afholdt man sig fra at søge den kostbare Lægehjælp. Da Maren Torpes og den Dreng fra Sørslev, som havde en hemmelig Skade, skulde kureres, fik man Mester Jochum Skarpretter til at besørge Kuren, og det kostede kun 1 Rdlr. 2 Mk. for dem begge.⁷⁹

De fattige maatte være glade for Husly og Kost; til mere end Tilfredsstillelse af de mest fornødne Ting var der ikke Midler, og det var næsten en Luksus, naar man 1691 gjorde Akkord med Arent Sejermager om at gøre Graabrødre Kirkes Ur i Stand, for at det kunde komme de fattige Lemmer til Gavn, „som længes i deres Vee og vogne – at vide Timerne om Natten“.⁸⁰

De fik den Pleje, som Stiftelsen evnede, og dermed maatte de lade sig nøje. Det var ikke med dens gode Villie, at Vællingen undertiden kunde blive noget tynd; men det tænkte de fattige ikke paa og var rede til Opsætsighed, naar det blev skudt dem i Sinde. De havde i 1690 klaget over, at de blev straffet, naar de ikke føjede sig efter Ridefogeden, men selv om det var fuldt i Overensstemmelse med Mogens Mortensens Instruks, ser man ingen Eksempler paa, at de har faaet nogen særlig haard Behandling. Der skulde grove Forseelser til, før et Lem blev udvist, saaledes som det var Tilfældet med „Niels Nielsen paa Knæene“, der havde besøvet en af de fattiges Tjenestepiger.⁸¹

★

5. OPGØRET MED KINGOS STYRE

Den 14. Oktober 1703 døde Thomas Kingo efter et Aars tiltagende Svag-
hed, der havde sat ham ude af Stand til at beskæftige sig med Hospitalets For-
hold. Til hans Efterfølger paa Bispestolen blev udnævnt Christian Rudolph
Müller. Han var født i København 1651 som Søn af den juridiske, tyske Pro-
fessor Johan Müller.⁶² Sin Uddannelse fik han hovedsagelig i Tyskland, og han
naaede aldrig at beherske Dansk. Da han skulde overtage Embedet efter
Kingo, indledede han det med at foranledige nedsat en Række Kommissioner
til Undersøgelse af Kingos hele Embedsvirksomhed. Det kunde betragtes som
en samvittighedsfuld Mands Ønske om at have sin Ryg fri, men foretaget i
det Omfang, som der her blev Tale om, kunde det ogsaa være et Udslag af
et noget stridbart Gemyt, og Stiftsprovsten Jørgen Karstens pustede til Ilden.

Jørgen Karstens havde været gift med Kingos Stifdatter, der imidlertid var
død 1694. Da Karstens 1700 kom til Odense, fik man muligt en dygtig Em-
bedsmand, men ogsaa en Mand, der var trættekær og hyppigt udvikledes i
Processer.⁶³ Med Kingo laa han i Strid, og da Kingo var død, rakte han gerne
Haanden til Undersøgelsen af hans Embedsforhold.

Blandt de nedsatte Kommissioner skulde een specielt tage sig af Hospitaler-
nes Midler. Den blev nedsat 26. Januar 1705 og bestod af Amtmanden over
Nyborg og Tranekær Amter Christian Rosenkrantz og Professor ved Odense
Gymnasium Laurids Luja. Biskop Müller kunde naturligvis ikke udtale sig
i Sagen. Stiftamtmanden havde ikke deltaget i Hospitalets Forretninger, og
Magistraten havde siden 1685 heller ikke haft større Indflydelse derpaa, saa
i Realiteten var det kun de gejstlige Medlemmer: foruden Jørgen Karstens
Frederik Christian v. Haven,⁶⁴ Sognepræst til Vor Frue, og en Mand, hvis
Initiativ og Energi i de følgende Aar prægede Stiftelsen, endelig Sognepræsten
til St. Hans Mads Hvid.

Man gennemgik i Enkeltheder Kingos Administration og satte den i For-
hold til Stiftelsens hele Historie, saaledes som den fremgik af de bevarede origi-
nale Breve, der fandtes i en Kiste i Hospitalets Gemme.

En vis Modsætning fremkom imellem v. Haven og Jørgen Karstens, idet
den første fremsatte forskellige Forslag til Forandringer ved Salg af Korn og

Midsommertiende, et Forslag, som Karstens skarpt imødegik, saa han i Virkeligheden kom til at staa som Forsvarer af Kingos Administration.

Han fastslog, at Hospitalet i de sidste 20 Aar var gaaet mærkeligt frem, da det nu i Stedet for Gæld havde Kapital paa Rente, dets Bygninger reparerede, og det kunde nu bespise det dobbelte Antal Personer.

I Januar 1706 havde Kommissionen afsluttet sit Arbejde med et for Kingos Værk meget tilfredsstillende Resultat.⁸⁶ Han havde arbejdet efter Kongens Forordning af 1685, og der var ikke væsentlige Mangler i de økonomiske Forhold. Der kunde maaske nok trænges til en ny Fundats, men hvordan den skulde være, var vanskeligt at udtale sig om, især da der som nævnt ikke var fuld Enighed indenfor Direktionen.

Altsaa fortsatte man i det gamle Spor med Biskop og Præster som de egentlige Direktører, og først i 1709 indtraadte en Forandring, som fik afgørende Betydning.

STIFTSØVRIGHEDENS DIREKTION

1709—1789

I. NYT STYRE I GAMLE RAMMER

Trods Thomas Kingos Paastand havde den Administrationsform, der var indført 1685, ikke Hjemmel i Stiftelsens Fundats, og de Planer, der havde været fremme om at skabe en ny Fundats, blev ikke til Virkelighed. Saalænge der sad en Mand af Kingos Format paa Bispestolen, var det muligt at lede Stiftelsen efter disse Retningslinjer. Det var ikke mindst Tilfældet, naar der ved Biskoppens Side stod en dygtig Ridefoged, men efter Kingos Død var disse Forudsætninger ikke mere til Stede. Hverken Biskop Müller eller Ridefogeden Jens Pilegaard var betydelige Mænd. Gejstligheden havde naturligvis staaet paa Kingos Side, ogsaa naar det gjaldt Hospitalet, og en Mand som F. C. von Haven var en meget interesseret og meget initiativrig Mand, der havde en hel Del praktisk Sans, men det kan dog ikke være andet, end at man maa have savnet det praktiske Livs Mænd, saaledes som de havde været repræsenteret af Bystyrets Repræsentanter, og hvoriblandt Borgmester Peder Blanchenborg var en ubestridelig Dygtighed.¹

Saa ser man i 1709, da Boet efter Kingo var gjort op, Stiftelsens Bestyrelse vende tilbage til de hævdvundne, man kunde næsten sige demokratiske Former, og dette Aar bliver et Skel. Det er Indledningen til en lang Periode med ensartet Forvaltningsform, en Periode, der ogsaa i økonomisk Henseende danner et Hele, thi i den fuldbyrdes Overgangen fra tidligere Aarhundreders besværlige Naturaliehusholdning til det 19. Aarhundredes Pengehusholdning, og Størsteparten af Godsmængden omsættes i Kapital. Administrationen bliver forenklet.

I 1709 indsendte Direktionen, der paa det Tidspunkt bestod af Biskop Müller, Provst Jørgen Karstens, Pastor F. C. v. Haven til Vor Frue og Pastor Ove Lagesen til St. Hans, en Forespørgsel til Kongen, om han vilde bekræfte Christian V's Anordning af 5. December 1685 og dermed Biskoppernes og Sognepræsternes Ret til at beskikke Ridefogeden, og Biskoppens til iøvrigt at varetage Hospitalets Tarv. Men langt fra at ville efterkomme denne Anmodning

svarede Kongen, at han var sindet at ophæve Ordningen af 1685, og Stiftamtmanden og Biskoppen skulde varetage Hospitalet, som det kunde tilkomme dem efter Loven og deres Instruktioner,² og paa en Memorial af 25. Oktober svarede han, at der skulde forholdes med Inspektionen, som Praksis var før 1685.³

Saa kunde de fortolke den Besked efter bedste Evne. Hvad der skulde fortaas ved tidligere Praksis, kunde jo nok give Grund til Tvivl; man optog imidlertid den Form, som kunde minde om Forholdene fra 1619, at Biskop og Stiftamtmand udgjorde den øverste Myndighed, der var Mellemed mellem Regeringen og Direktionens øvrige Medlemmer, som bestod af de tre gejstlige, de to Borgmestre og tre eller fire Raadmænd.

Et nyt Forhold kom imidlertid til at spille en Rolle for Stiftelsen. I den Forordning af 24. September 1708, hvorved Fattigvæsenet i Danmark blev nyordnet, hed det, at „Forstanderne ved Hospitalerne skulde indlevere deres aarlige Regnskaber til Stiftamtmanden og Biskoppen, som atter skulde indsende dem til de Fattiges Direktører i København til Decision og Kvittring, med mindre særlige Bestemmelser i Fundatserne paabød anderledes“.⁴

Dette bidrog yderligere til at gøre Linierne uklare. Hvilken Myndighed tilkom der disse Fattigdirektører i København, hvor stor Myndighed skulde der tillægges Stiftamtmand og Biskop i Forhold til de øvrige Direktionsmedlemmer? Vanskelighederne meldte sig, saasnart Stiftamtmand Joachim Pritzbuer⁵ i 1709 var tiltraadt Direktionen. Han havde afløst Diderik Schultz som Stiftamtmand 1705 og viste i Hospitalets Sager straks Trang til at hævde sig som Direktionens første Medlem, en forholdsvis let Sag, naar han havde Müller som Sidemand. Der var ikke andet at gøre end at bede Kongen om at klare Begreberne, og 1711 indsendte de „menige“ Direktionsmedlemmer under 3. August en Memorial til Kongen.⁶ De gjorde først Sagen om de københavnske Direktører til Genstand for Behandling, idet Pritzbuer og Müller mente, at man maatte følge Forordningen af 1708 og indsende Regnskaberne, medens de andre holdt sig til, hvad Kongen havde sagt 1709, at man skulde indrette sig efter Forholdene før 1685, d. v. s., at man maatte tage Fundatsen af 5. Marts 1572 til Udgangspunkt, og i saa Fald kunde der ikke blive Tale om andet end at bevare Hospitalsbestyrelsens Selvstændighed.

Hvis Regnskaberne skulde oversendes, saa fandt de, at de ikke mere behøvede at have noget med Hospitalsregnskaberne at bestille. Det var nok, naar Biskop og Stiftamtmand attesterede dem.

Endvidere vilde de gerne vide, om Stiftamtmanden og Biskoppen maatte ekspedere Hospitalets Forretninger uden „Regnskabsforhørerne“s Vidende, og om disse to Mænds Stemmer skulde have større Vægt end de andres.

Da Fattigdirektionen i København blev afæsket en Erklæring, holdt de for rigtigt, at Hospitalet i Odense ikke kunde indtage en Særstilling. Regnskaberne skulde indsendes, men de menige Medlemmer skulde decidere dem sammen med Biskop og Stiftamtmand, og de mente ogsaa, at de kunde give Forklaringen paa Forespørgslen, „thi saa vit vi af et Regnskab, som os forleden foraar blev oversendt fornam, da vare dette partie striidige imod Stiftamtmanden og Biskopen og som de vare den største bande, hafde de decideret meget Forstanderen til faveur, og Hospitalet til største Skade, hvilket de efter pluralitatem votorum ville skulle validere, men som bem(eld)te Stiftamtmand og Biskop tillige med Een, som og er Inspector efter Fundatsen ey udi sligt kunde consentere (samtykke), sendte de deris Erklæring og Meening over a parte, hvilket disse fortryde, og vil derfor paa saadan subtil Maade excludere disse tvende gode Mænd fra at give noget ind“.⁷ Ogsaa Pritzbuur blev afæsket en Erklæring, hvori han forsvarede sin selvstændige Optræden med at henvise til den Stilling, som Erik Banner og siden Thomas Kingo havde haft, og som han ansaa for nødvendig, naar Talen var om en saa stor Direktion.⁸

For Regeringen gjaldt det om at balancere imellem de stridende Meninger, men det lykkedes. Alle Direktionens Medlemmer skulde deltage i Regnskabernes Revision og Decision og derefter indsende dem til Direktørerne i København, og hvis der var Uenighed ved Regnskabsforhøringen, skulde begge Parter indsende deres Vota og deres Mening følges, som paaviste de største Mangler, eller, som det hedder, „slaar de skarpeste Mangler“.⁹

Det var ogsaa kun i den første Iver, at de menige Medlemmer af Direktionen stillede sig i Opposition, og som det saa tidt gik, trak Tiden Tingene i Lave. Kun til 1715 havde den københavnske Overdirektion nogen direkte Indflydelse paa Hospitalets Ledelse, og kun i et Par Spørgsmaal – om Afskaffelse af Lemmernes Bispisning, Blangstedgaard's Bortforpagtning og Kvæg-

tiendernes Bortfæstning, som siden skal omtales — fik de Betydning. Meget hurtigt, og hurtigere end andre Steder, f. Eks. Aalborg,¹⁰ gled denne Overdirektion ud af Spillet. Graabrødre Hospitals Direktion kunde nu som før klare sig selv, og Forbindelsen med Regeringen var i Resten af denne Periode meget svag.

Og paa samme Maade naar det gjaldt Arbejdsfordelingen indenfor Direktionen. Den Iver, Pritzbuer havde udvist, holdt sig ikke hos Efterfølgerne. Det var gennemgaaende Biskopperne, der interesserede sig stærkest for Stiftelsen. Baade Biskop Müller og Stiftamtmand Pritzbuer fik Afløsere 1712, henholdsvis Biskop Chr. Muus,¹¹ der ikke var nogen absolut Pryd for Bispestædet, men som dog altid beskæftigede sig mere med Hospitalet end den samtidige Stiftamtmand, Fr. Giedde,¹² hvis Navn overhovedet ikke findes i Stiftelsens Forhandlingsprotokol før 1714. Begge døde de 1717, og derpaa fulgte en Række Biskopper, som hver for sig havde virkelig Betydning for Hospitalet: Jacob Lodberg (1718—31),¹³ Christian Ramus (1732—62)¹⁴ og dennes Søn, Jacob Ramus (1762—85).¹⁵ Hvor disse virkede sammen med dygtige Stiftamtænd, som Tilfældet var, da Chr. Rantzau¹⁶ beklædte dette Embede (1740—61), satte det sit Præg paa hele Administrationen. De nævnte Aar var i dette Aarhundrede Stiftelsens lykkeligste.

Af de øvrige Direktionsmedlemmer skiftede Antallet af de borgerlige Repræsentanter noget. I Enkeltheder kan man ikke paavise de menige Medlemmers Arbejde og Betydning, kun var Forholdet det, at det altid var en af de borgerlige, der reviderede Regnskaberne, og det var fast Regel, at man blandt Magistratsmedlemmerne udpegede den Mand, der skulde ud paa den aarlige Visitationsrejse til Hospitalets Bønder for sammen med Ridefogeden at undersøge deres Tilstand og fastsætte, hvad de skulde yde i Landgilde; til Gengæld fik den paagældende siden ca. 1730 et vist Honorar for sin Ulejlighed, et Forhold, der kan minde om den Løn, der i gammel Tid blev ydet de Raadmænd, der var Forstandere. Endelig udvikledes i Periodens Slutning den Praksis, at Biskoppen forvarede Stiftelsens Obligationer og andre Værdipapirer.

Ridefogedens Stilling var siden Mogens Mortensen Bagers Tid bleven væsentlig forbedret. Ridefogeden havde overtaget en væsentlig Part af de gamle

Forstanderes Embedspligter og forbunden dem med Spisemesterens. I den kongelige Konfirmation paa Jens Pedersen Pilegaards Bestalling af 18. Maj 1705 betegnes han da ogsaa udtrykkelig som „Ridefoged og Hospitalsforstander“. Socialt tilhørte Ridefogederne den borgerlige Middelstand. Jens Pedersen Pilegaard, der var Ridefoged 1705–29, havde været Biskoppens Amanuensis,¹⁷ Fr. Østrup¹⁸ var Forstander 1729–47, Hans Christian Holmer¹⁹ havde siden 1735 været Østrups Fuldmægtig og fulgte ham i Stillingen, idet han 1740 blev hans „adjunctus“ og 22. Oktober 1746 fik kongelig Bestalling paa at efterfølge Østrup. H. C. Holmer fungerede til 1786, da han afløstes af sin Søn P. Holmer,²⁰ der var adjungeret 1779 og fungerede til 1829, saaledes at Fader og Søn faktisk varetog Administrationen det meste af et Aarhundrede.

Det vil erindres, at Mogens Mortensen havde lagt Vægt paa, at han ikke var undergivet Magistraten. Hospitalet sorterede under Herredet. En Kendsgerning er det da ogsaa, at ingen af de nævnte Forstandere kom til at spille nogen Rolle i Byens Administration, og de adskiller sig i saa Henseende væsentligt fra, hvad der var Tilfældet i Aalborg, hvor de kunde beklæde baade Raadmands- og Borgmesterstillinger.

Forstandernes Embedsvirksomhed faldt stadig indenfor de Rammer, der var angivet i Mogens Mortensens Instruks af 1679. Saalænge Lemmernes Bispisning vedvarede, blev den varetaget af Forstanderen eller dennes Hustru, Arbejder paa Bygningerne blev foretaget, efter at Forstanderen havde indhentet Tilbud, og Direktionen havde godkendt dem. Godsadministrationens Traade mødtes i hans Kontor, og pr. 1. Maj skulde han have Regnskaberne for baade Hospitalet, Paarup Kirke, Graabrødre Kirke, Doktors Boder samt Kommunitetet afsluttet.

Saaledes var de Summer, der gik igennem Forstanderens Hænder, af et ikke ubetydeligt Omfang, og dette var Baggrunden for det Krav, som Pritzbuers rejste 1710, at Forstanderen skulde skaffe Kautions for, hvad han paa Hospitalets og Skolens Vegne oppebar af Indtægter. Indenfor Direktionen var der en Del Uenighed om Sagen. Raadmand Jacob Møller mente, at de Penge, som Forstanderen havde i Behold 1. Maj, skulde han enten aflevere eller stille Kautions for dem; det samme mente Raadmand Niels Mule, medens Borg-

mester Jens Christensen, der forøvrigt var Pilegaards Svigerfader, henholdt sig til Spisekontrakten og Bestallingen, hvor der ikke taltes om Kautio. Borgmester Blanchenborg fulgte Raadmændene, men von Haven og Biskoppen fandt det tjenligst, at Pilegaard stillede Kautio for alt, hvad han oppebar, og det samme mente Pritzbuer.²¹

Det lykkedes Pilegaard at trække Afgørelsen ud, og først et Aar efter fik han af Direktionen Ordre til „inden 4 Uger“ at skaffe General-Cautio paa det, han oppebar paa Hospitalets og Skolens Vegne,²² og paa Trods af fornyede Indsigelser maatte han endelig bøje sig for Kongens Ordre af 14. November s. A.,²³ og i Direktionsmødet 4. Februar 1712 tilbød Borgmester Jens Christensen at være Kautio for Svigersønnen, saaledes at han og hans Arvinger skulde holde Hospitalet skadesløs ikke alene for Beholdningerne, men ogsaa for hans hele Forvaltning, dog saaledes, at Jens Christensen forbeholdt sig et halvt Aars Opsigelse,²⁴ hvis Pilegaard ikke forvaltede sit Embede med Omhu.

Desværre skulde det nu ogsaa vise sig, at det ikke var nogen overflødig Forsigtighedsregel. Seigneur Pilegaard mægtede ikke at klare sine Embedspligter. Det finder kun tildels en Undskyldning i den Forandring, der blev gjort med Afløsning af Bispisningen, en Forandring, som med et Slag forandrede Ridefogedens Arbejde, og som fik en saa stor Betydning ikke blot for Stiftelsens Økonomi i Almindelighed, men ogsaa for selve Godsdriften og for Lemmerne, at den danner Grundlaget for Forstaaelsen af Hospitalets Historie i denne Periode.

*

Bispisningens Afløsning havde man allerede i Kingos Tid haft under Overvejelse. Andre Hospitaler, f. Eks. København og Slagelse, havde foretaget Skridtet, men i Odense var man vejet tilbage for Vanskelighederne. I Aarhundreder havde man klaret sig paa den gamle Vis, at man havde omsat de Naturalier, som Bøndergods og Landgilde gav, til Bedste for de fattige, selv om det var en vanskelig og ikke altid fordelagtig Ordning. Hvilket Brud med Fortiden vilde det ikke være, om man skulde sælge alle Naturalydelser og udbetale en vis Sum Penge til de fattige, for hvilken de selv skulde skaffe sig Føde.

Denne Gang kom Initiativet fra de fattiges Direktører i København. Den

7. Januar 1713 foreslog de, at da Hospitalets Stilling stadig forringedes, vilde det formentlig være gavnligt, om man gav Lemmerne Penge i Stedet for Kost.²⁵ Forslaget mødte stærk Modstand indenfor Direktionen. Denne Forandring vilde kuldkaſte den gode gamle Praksis, som var bekræftet ved Spisekontrakten. Rent praktisk havde det den Ulempe, at man maatte have en stor Sum Penge rede, da Indtægten bestod i Jordegods og Tiender, som ikke blev betalt, før et Regnskabsaar var ved Afslutning. Den eneste, der havde Forstaaelse af Sagen, var som sædvanlig F. C. von Havnen, der fandt, at Bispisningens Afløsning var det sikreste Middel til at bevare Hospitalet. Ridefogeden havde faaet godtgjort 3 Mk. 4 Sk. ugentlig til Bispisningen, og det vilde efter von Havens Mening være fuldtud tilstrækkeligt, hvis man gav de fattige denne Sum til selv at skaffe sig Kost for. Saa kunde de fattige faa god og bekvemmelig Ophold uden Klage „især da nu alle faar lige haard Spise, kunde de svage faa den som bekvemmede deres Tilstand, og enhver det som den forlangede til deres Nødtørf“. Han antydede ogsaa, at Midsommertienden, som før var leveret in natura, nu kunde sælges ved offentlig Auktion og derigennem indbringe væsentlig mere, ligesom Ladegaarden kunde bortforpagtes efter Auktion, da Ridefogeden jo ikke mere behøvede den som Hjælpemiddel til Bispisningen. Kosten kunde de fattige købe ved de Piger, som de havde til deres Opvartning, og Portneren kunde jo hindre, at de løb ud, saadan som det var hans Pligt. Skulde der saa være nogle, som for Penge vilde købe Drik for Spise, kunde de straks udsættes. Der vilde endda være nok, som sukkede efter at nyde den Almisse paa 3 Mk. 4 Sk. om Ugen.²⁶

Paa Trods af Direktionens Uvilje fik den 17. September s. A. Anmodning om at meddele, hvornaar Spisningen kunde ophøre, samt hvad Sum Penge, der i Førstningen udkrævedes til Lemmerne,²⁷ idet Kongen 10. September havde billiget Forandringen, saaledes at Lemmerne skulde have 3 Mk. ugentlig.

Det var jo ikke nogen ringe Sum Penge, der paa een Gang skulde være til Raadighed, naar Forandringen skulde foretages. Pilegaard regnede ud, at der var 64 Lemmer, 1 Portner, 2 Tjenestpiger, som hver nød een Portion, Degnen, der nød to Portioner, saaledes at der ialt blev 70 Personer, hvilket var ensbetydende med, at der ugentlig skulde bruges 35 Rdlr. Heri var ikke med-

regnet Degnens Husleje, 5 Rdlr. 2 Mk. aarlig, og det, som han yderligere fik: 4 Tdr. Rug og 6 Tdr. Byg, 7 Lammeskind med Uld paa, 5 Mk. 4 Sk. til Lærred til en Skjorte, samt 3 Mk. til et Par Sko. Endvidere havde de fattige faaet til et Par Træsko samt et Skind med Uld paa og til et Par Strømper aarligt. Hvert tredie Aar fik de Vadmel og Blaarlærred til Klæder. Hertil kom, at Degnen i Paarup fik 12 Skpr. Rug og 12 Skpr. Byg for Alderdoms og Svagheds Skyld, ligesom der skulde Vin og Brød til Alteret, Røgelse og Løn til Tjenestepigerne. Endelig skulde Præsten have 50 Rdlr. aarlig, af hvilke han fik de 20 for Fredagsprædikener, Græsning til 6 Køer paa Blangstedgaard, 2 Læs Hø og 2 Læs Halm. Forstanderen fik 75 Rdlr. aarlig, Skrивeren Anders Pedersen 6 Rdlr. 4 Mk. Skønmæssigt opgjorde Pilegaard den Indtægt, som Hospitalet havde, til 2090 Rdlr. 5 Mk. 5 Sk.²⁸

Det var Tanken, at Nyordningen skulde træde i Kraft 1. Januar 1715, men i Oktober havde Pilegaard købt Hospitalets Vinterforraad af Ildebrændsel, Brænde, Tørv og Kul, nogle Læster Sild fra Aalborg, en Del Salt fra Nyborg og Kerteminde, og til Mortensdag vilde han faa Korn ind, saa han kun manglede Slagtekvæg, som skulde købes paa de ordinære Markeder; derefter vilde Beholdningen være saa stor, at man kunde gaa igennem Vinteren 1714–15.²⁹ Men fra 1. Maj 1715 kunde Ordningen træde i Kraft.

Forandringens direkte Betydning for Stiftelsen vil blive omtalt i anden Sammenhæng. I al Almindelighed betød den en mere fast og klar Forretningsgang, og dog mægtede Pilegaard ikke at klare de Krav, der stilledes.

Pilegaard synes at have haft den Fejl, som bestandig møder os i Hospitalets ældre Tid. Heller ikke han kan faa Regnskaberne afsluttet rettidigt. Vel kan det synes noget nidkært, naar Pritzbuer allerede 28. Juli 1710 klagede over, at Antegnelserne over det Regnskab, der skulde slutte 1. Maj, endnu ikke var besvarede, saa der var gaaet 14 Dage over den lovbefalede Tid. Ridefogeden havde undskyldt sig med, at han maatte til Kerteminde for at handle om nogle Fiskevarers Køb, som højlig behøvedes til de fattige,³⁰ men man naaede dog at faa dem bragt til Afslutning inden Aarets Udgang. Værre blev det 1718. Den 13. Juni vedtog man at rykke Pilegaard ikke blot for Regnskaberne 1716–18, men ogsaa for dem fra 1714–16, altsaa fire Aars uforklarede Regnskaber netop i denne vanskelige Tid. Det frugtede imidlertid ikke. Da han

endnu den 3. Januar ikke havde aflagt Regnskaberne og endda bad om nogen Udsættelse, besluttede Direktionen at gøre Anmeldelse overfor hans Kautionsist.³¹ Og det var ikke blot Regnskaberne, men hele Administrationen, der var mangelfuldt ledet. Hospitalet: Fæsteprotokol, hvor Bøndernes Fæstebreve skulde indføres, viste sig fra Tiden 1710—19 kun at indeholde fem, hvad der ikke engang var det Antal, som normalt svarede til et Aar; de vigtigste Breve paa bortfæstede Tiender var udeladt. Restancer var ikke inddrevet, alt syntes i Uorden, og det giver saaledes indirekte et Vidnesbyrd om, hvor lidt effektivt de københavnske Direktørers Overtilsyn har været, ja, hvor løst selve Hospitalsdirektionen forvaltede sit Hverv.³² For den kautionerende Svigerfader var alt dette ikke nogen behagelig Meddelelse. Først var han sindet ad Rettens Vej at søge Jens Pilegaard for hans Regnskaber og kræve, at hans Bohave skulde stilles til Auktion, men, som han den 6. November 1719 meddelte Direktionen, han havde „forandret Sind“ og forpligtede sig til at tage alt det Gods af Pilegaards, som var stillet til Auktion, og betale 500 Rdlr., som Hospitalet var bleven forstrakt med fra Vajsenhuset i København, samt resterende Skatter, Skolebetjentenes Kostkorn, Afgifter af Paarup Kirke, m. m., kort sagt holde Stiftelsen skadesløs.³³

Et Par Maaneder efter var Jens Christensen død, men Hospitalets Fordring overgik til Enken Margaretha West, med hvem man 3. Juni 1720 foretog en Opgørelse, hvorefter hun skulde betale 2228 Rdlr., af hvilke kun 500 Rdlr. var betalt,³⁴ og hun maatte sætte Munke Mølle i Pant for Beløbet.

Det er karakteristisk for Tiden, at paa Trods af dette Sløseri blev Hospitalsforstanderen ikke direkte afskediget, men han maatte overdrage Forvaltningen til Regimentsskriver Hans Langsted, med hvem der blev opsat en Kontrakt. Langsted skulde overtage Forvaltningen, undtagen Bespisningen af Skolen, som Pilegaard forbeholdt sig. Hans Langsted skulde aflægge Regnskab hvert Aars 1. Maj og betale Pilegaard 200 Sldr. aarlig, medens han selv skulde have 100 Rdlr. i aarlig Løn, samt de tilladelige Accidenser ved Skifter og Fæster til Afholdelse af Udgifterne til Skriver og Skrivematerialer, der i 1711 var bleven tilstaaet Pilegaard i Lighed med, hvad andre Ridefogeder havde haft.³⁵ Ogsaa Langsted maatte stille Kautions fra sin Svigerfader Hieronymus Christiansen, Borger og Handelsmand i Odense. Saa stærkt var Jens Pilegaard

dog slaet ud, at man overvejede at overdrage Forstanderbestillingen til Niels Pedersen Aagaard, der vilde stille Kaution fra sin Broder Byfoged Jens Pedersen m. fl., men da von Haven protesterede mod Kautionen, blev dette ikke til noget.³⁶

Trods alle de Mangler, der heftede ved Pilegaards Forvaltning, som til Dels skyldes den vanskelige Overgangstid, men som for en meget stor Del øjensynligt maa tilskrives en sløset Embedsførelse, faar man dog Medfølelse med den graanende Forstander, da han ribbet for alt kun maatte tænke paa at sørge for sin Hustrus Udkomme. Hun, der hed Elisabeth Schouboe og var Søster til Landsdommer Schouboe, fik Tilladelse til at bo i Hospitalet et Aar efter, at hendes Mand var død, og forestaa Skolens Bespising samt nyde de med Bestillingen forbundne Indtægter, og da hun, der havde haft Paarup Kirketiende i Fæste, ogsaa mistede den ved, at den kom under Kongens Ryttergods,³⁷ maatte han i 1723 yderligere gaa Tiggergang til Direktionen. Som en gammel Tjener ved Odense Hospital og Kommunitet, der kun havde haft en tynd Lykke og ringe Helbred og nu var kommen i saa slet Tilstand, at han intet kunde efterlade sig, bad han om, at hans Hustru efter hans Død maatte faa 26 Rdlr. af Hospitalet og 20 af Kommunitetet, og dette fik Kongens Billigelse.³⁸ Jens Pilegaard døde 1732, og indtil hans Enke fulgte ham i Graven, nød hun denne Pension.

De Klager, der havde været over Jens Pilegaards Administration, hvortil føjede sig Klager baade fra de fattige og fra Godsets Fæstebønder, svandt, da Hans Langsted overtog Administrationen. Der kom Orden og Præcision i alle Forhold, og da Hans Langsted gav Tøjlerne fra sig, blev han 1. Maj 1729 afløst af Friderich Østrup, der fik Forvaltningen paa samme Vilkaar, som Langsted havde haft den, indtil han efter Pilegaards Død overtog Stillingen som virkelig Forstander. Den Linie, som Langsted var slaet ind paa, blev fortsat af Østrup, og han harmonerede sikkert fortræffeligt med Biskop Ramus i dennes Nidkærhed for Stiftelsens Trivsel.

Da hans Hustru Wibeche Feldtmann var død, bad han 1740 om, at han i den Tilstand, som Gud havde sat ham og hans seks smaa „uopdragne Børn“, maatte faa en Medhjælper, hvortil han, som før nævnt, indstillede Holmer, der gennem sin Stilling som Fuldmægtig havde faaet Føling med Arbejdet, og han

anbefalede ham saa meget kraftigere, som det vilde sikre ham og hans smaa Børns Opdragelse i Henhold til en Kontrakt, der var oprettet imellem dem om den Side af Sagen.³⁹

Kontrakten, der var oprettet 21. December 1740, var meget vidtgaende. For at bistaa Østrup med Forretningerne skulde Holmer have 100 Sldr. aarlig samt Kost og Logi paa Hospitalet, og han maatte ikke søge Logement udenfor. For saa vidt var det gyldne Lænker, som Holmer den 1. Juli skriftlig havde begæret Østrups ældste Datter til Ægte, „naar hun opnaar den Alder, at hun kan træde i den Stand“. Dette blev bekræftet i Kontrakten med Bemærkning om, at hvis Østrup døde, før Børnene kunde klare sig selv, skulde Holmer sørge for dem, og saa vidt gik han i sine Løfter, „at, om det end behagede Gud – førend jeg kom i Ægteskab med Deres kiere Datter Jomfr. Ch (ristine) W (oldborre) Østrup, hende ved Døden at bortkalde, da efter giort Aftale at tage i hendes Sted til min Ægte Hustrue en af Deres andre Døtre, som Gud bedst giver Sind og Vilje til, og derudi ingenlunde viige fra Huuset.“

Dette var unægtelig Fremtidsmusik, eftersom Margrethe paa det Tidspunkt var 10 Aar, Sara 7, Charlotte Amalie 4 og Christiane 1!⁴⁰ Men af den hele Handel kan sluttes, at Stillingen som Hospitalsforstander maa have været ret attraaværdig, og det bekræftes, naar vi kaster et Blik paa Frederik Østrups Forhold i det hele taget. Han synes at have været en kultiveret Mand. Hans Hjem bestod af en Dagligstue med Chatol, Dragkiste, Spejl, malet Slagbord og to lakerede Theborde; et Sovekammer ved Siden af Kontoret med Himmelseng, Bord, Dragkiste og Thebord samt 6 Lampetter til at sørge for Belysningen. I Østrups eget Kammer fandtes ogsaa Slagbord, Thebord, to Dragkister, et Spejl og et rigt Forraad af Sølv- og andet Dækketøj. Sønnen Christian og Datteren „Jomfru Grethe“ havde hver deres Kammer. Mest bemærkelsesværdigt er det, at han endog har haft usædvanlig Sans for boglig Syssel. Ca. 480 Bind latinske og danske Værker fandtes i hans Bibliotek, et efter Dattidens Forhold meget anseligt Tal, og blandt Bøgerne dominerede de historiske Værker stærkt. Saxo, Arild Hvitfeldt, Svanning, Lyschander, Worm og Holbergs historiske Værker – men ikke Komedierne, stod jævnsides Helvaderus, Albert Krantz og Chytræus, og hertil kom 30 Manuskripter, som for en Del stammede fra Thomas Brodersen Bircherod.⁴¹

Den Forsørgerpligt, som H. C. Holmer havde paataget sig, slap han ikke for. 1747, den 30. December, døde Fr. Østrup efterladende sig 4055 Rdlr. Allerede 1. Januar 1748 tiltraadte Holmer Embedet som Forstander, idet han straks kunde fremlægge Kaution fra Borgmester og Landsdommer Simonsen.⁴² Han vedstod sit Løfte til Østrup og ægtede Datteren Margrethe.

Sit Embede synes Holmer at have passet med megen Dygtighed, og han følte det sikkert som en Lettelse, da han ved Reskript af 7. Oktober 1763 slap for Bepisningen af Skolens Disciple.

Han beklædte, saa lidt som sine Forgængere, noget offentligt Hverv, og kan man slutte noget af hans Bogsamling, som ved hans Død bestod af 136 Bind, har statsretslige og landbrugsteoretiske Emner interesseret ham væsentlig mere end historiske; han var ikke for ingen Ting Barn af Oplysningstiden, og saaledes er det vel heller ikke tilfældigt, at af Holbergs Skrifter er det Peder Paars og Niels Klim, der stod paa hans Boghylde. Sønnen Peter Holmer blev hans Medhjælper i Hospitalsforvaltningen.⁴³ I 1785 var det hans Agt at tage juridisk Eksamen,⁴⁴ men da Faderen døde 1786, naaede han ikke at fuldende Studiet. Han overtog Stillingen som Forstander, og saaledes gik det til, at Fader og Søn i det meste af et Aarhundrede beklædte dette Embede og gav det et traditionsbundet Præg, som ingenlunde var Stiftelsen til Skade.

★

2. GODSET UNDER AFVIKLING

Godsets Omfang var i Aarhundreder ikke forandret væsentligt, kun Godsets Placering var Tid efter anden bleven ændret. Godsmængden var nødvendig til at skaffe de fattige deres Mængder af Levnedsmidler, men saasart man gik over til at udbetale Lemmerne en vis ugentlig Pengesum, for hvilken de kunde købe sig det nødvendige til Livets Ophold, var det ikke Naturalierne, men Pengene, som man havde Brug for, og det var nok saa praktisk, om Godset blev gjort i Penge og Kapitalerne sat paa Rente.

Det første og betydningsfuldeste Skridt mod dette Maal kom fra Kongen selv og stod i Forbindelse med Organiseringen af Landets Militærvæsen.

Spørgsmaalet om Soldaterhold havde haft Betydning for Hospitalet siden Christian V's Tid. Man havde udlagt Kronens Bøndergods i Læg paa 8 Tdr. Htk., og af hvert Læg skulde der stilles en Rytter. Paa den Maade blev 8000 Tdr. Htk. udlagt, men da den Godsmængde ikke var nok til det Antal Ryttere, der krævedes, blev det suppleret med hvervede Ryttere, Soldateryttere, som blev udlagt paa Proprietærbøndergods.

Straks efter Skaanske Krig gik man over til kun at holde løse Karle til Ryttertjenesten. De laa indkvarteret enkeltvis rundt om i Landet og underholdtes af Læget; gennemsnitlig fik de 35—40 Rdlr. aarligt i Underhold, og til Gengæld var Rytterbønderne fri for Landgilde, Ægt og Arbejde samt Skat og Kontributioner. I de Tilfælde, hvor en Bonde ikke svarede sine Ydelser til Staten rettidigt, blev der paalignet Underholdning af et vist Antal Soldater, og disse „Eksekutioner“ havde ogsaa Hospitalets Gods faaet at føle, indtil Kingo opnaaede Fritagelse derfor.

I 1715—16 begyndte Kongen at foretage en Omlægning af Ryttergodset, saaledes at dette blev mere samlet. For Fyns Vedkommende var der nedsat en Kommission bestaaende af Amtmand C. Rosenkrantz, Justitsraad Iver Andersen og Land- og Krigskommissær i Fyn Peder Himmelstrup.⁴⁵ For at faa Ryttergodset samlet om Odense begærede Kommissionen at erhverve en Del Hospitalsgods, men Hospitalsdirektionen stillede sig afvisende overfor Tanken, idet den fandt, at saavel Mageskifte som Salg vilde stride mod Fundatsen.⁴⁶ Der var imidlertid ingen Vej udenom, og paa et Møde 8. Juni 1718 foreslog Kommissionen tre Løsninger: 1. at Kongen vilde enten betale det ønskede Gods med Penge, eller 2. at Hospitalet skulde faa lige Værdi ved Mageskifte, eller 3. Hospitalet skulde for dets aarlige Indtægter af Tiende og Jordegods faa rede Penge af Krigskassen og Godset indføres i Krigsjordebogen som tilhørende Hospitalet. Dette sidste Forslag blev antaget, og 21. Januar 1719 blev sluttet en Kontrakt om Godsets Overgang til Ryttergods, hvorefter Krigskassen aarlig skulde svare 2 Rdlr. 2 Mk. pr. Td. Htk.⁴⁷

Det var en meget betydelig Part af Hospitalsgodset, der saaledes gled over under Rytterdistriktet. I Fangel 3 Gaarde, i Verringe 1, i Langsted 3, i Tarup 1, i Villestofte 14, i Trøstrup 3, i Korup 3, i Broby 3, i Brylle 1, i Lumby 1, i Allese 2, i Vigslev Sogn 4. Det udgjorde ialt 220 Tdr. Htk. 4 Sk. 2 Fk.

2½ Alb., altsaa hen imod Halvdelen af Godset, og det bedst beliggende, det, som man i Aarhundreder havde haft eller havde erhvervet netop med det Formaal at faa bekvemt beliggende Jord. Men den Fordel opnaaede man, at dette Gods nu gav en fast aarlig Pengesum paa 514 Rdlr. 5 Mk. 6 Sk.

Endvidere fik Kongen Paarup Sogns og Skydebjerg Sogns Tiender, der indbragte 94 Rdlr. 15 Sk. aarlig.

Een ubehagelig Udløber fik dog Sagen, idet de tre Bønder udenfor St. Jørgens, Hiere Jensen Skræp, Peder Nielsen Rødegaard og Søren Nielsen Gummen, mistede deres Jord i Kræmmermarken og fik i Stedet en Del af Provste-gaarden ved Aasum Bro udlagt en halv Mil fra Gaardene. Mange Aar senere blev der gjort Rede for de Ulemper, som denne Ombytning havde for Bønderne. De maatte holde flere Tjenestefolk og paa Grund af den lange Kørsel holde flere Bæster og Arbejdsvogne, ligesom Middagsmaden maatte bæres ud til dem, naar de var i Marken. Endelig var der kun tre Hovmarker: til Vaarsæd, Vintersæd og Fællede, saa de ikke havde Græs før langt hen i Maj Maaned.⁴⁸ Sikkert er det, at denne Sag blev overmaade skadelig for disse Bønder. I 1725 var de to sat fra Gaardene paa Grund af Armod, og den tredie, Peder Nielsen Rødegaard, kunde kun med Nød og næppe klare sig.

Denne Handel med Kongen var ikke noget Salg, snarere en Slags Bortfor-pagtning, men man skulde ogsaa snart bryde med gamle Fordomme og Traditioner paa dette Punkt. Det er omtalt, at i Kingos Tid var et Par Gaarde bleven „perpetuerede“ til Nordskov. Den Linie, som man dermed var slaet ind paa, blev genoptaget og videreført i 1723, da Andreas Simonsen til Erholm fik tillagt Hospitalsgaarden i Hjerup paa 9 Tdr. 2 Skp. 2 Alb. mod at svare aarligt 14 Mk. af hver Tønde Htk., eller 21 Rdlr. 4 Mk. 11 Sk. ialt.⁴⁹ Paa samme Maade blev to Gaarde i Bramstrup og et Sted i Sødinge, ialt 9—5—3—1 Td. Htk. perpetueret til Boltinggaard 1735 for 25 Rdlr. aarligt mod Forsikring i Boltinggaard for 500 Rdlr.⁵⁰ — Og saa var Lavinen sat i Gang. Flere Proprietærer fremkom med tilsvarende Anmodninger om at faa det hidtil saa fredhellige Hospitalsgods indlagt under deres Gaarde, „fordi det i Henseende til Hoveri vilde være af langt større Nytte for dem end for Hospitalet“, og dette gav Anledning til en Overvejelse af Spørgsmaalet i sin Helhed. Baade Biskop Ramus og Stiftamtmand Sehested fandt, at disse Perpetueringer ikke

stred mod Fundatsen, „saavel Tidernes Forandringer medfører saadanne Forandringer, som af Forfædrene ikke kunde ses, men for Eftertiden er højst fornøden om Stiftelsen ikke skal undergaa“. Derfor tillod Kongen, at det Hospitalsgods, som ikke var rentabelt, maatte oplyses ved offentlig Auktion og perpetueres til de højstbydende Proprietærer for ikke under 14 Mk. pr. Td. Htk. mod Panteforsikring med Prioritet i vedkommende Hovedgaard.⁶¹

Denne Bevilling blev i høj Grad udnyttet i de følgende Aar. Fremgangsmaaden var den, at en Godsejer, der fik Lyst til en Hospitalsgaard, som laa i Nærheden af hans Godsomraade, gav et Bud paa Gaarden, hvorefter man foranstaltede en Auktion for at konstatere, om nogen vilde give mere. Der var dog ogsaa Tilfælde, hvor Hospitalsforstanderen indstillede nogle Gaarde til Auktion, fordi deres Fæstere var tilbage med Landgildeydelse, selv om disse Restancer ikke var meget betydelige sammenlignet med Forholdene tidligere.

I 1742 afstod man en Gaard i Nybølle og en i Vantinge paa tilsammen 8—5—2 Tdr. Htk. til Boltinggaard for 23 Rdlr. aarlig og Panteforsikring paa 460 Rdlr. Samme Aar havde Grev Rantzau paa Brahesborg anmodet om at faa to Gaarde i Holevad paa tilsammen 25 Tdr. 2 Skp. 2 Fk. Htk. Man undersøgte, hvad Gaardene havde givet fra 1692 til Dato, og fandt, at i 1709 havde de ydet det højeste, nemlig 75 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk., medens Middelsommen var 46 Rdlr. 5 Mk. 4 Sk. Rantzau vilde give 75 Rdlr. aarlig, men undtagelsesvis tillod Kongen, at Gaardene maatte sælges direkte for 1511 Rdlr. 4 Mk., saaledes at Købesommen straks blev udbetalt. Man brød altsaa med de tidligere Principper.⁶²

Auktionerne fulgte nu Slag i Slag. 1744 solgtes tre Gaarde i Ørritslev, Rue og Farstrup paa ialt 12 Tdr. Htk., 1747 solgtes Gaarden i Stubberup til W. F. Farenhorst. Den var paa 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fk., men Hospitalet havde de sidste 28 Aar kun haft Besværligheder af den, idet den kun havde givet 10 à 12 Rdlr. aarligt.

Et nyt Moment var kommen ind i hele Godssalget ved de begyndende Landbrugsreformer, hvor man navnlig heftede sig ved Ønskerne om Fællesskabets Ophævelse. Det blev i hvert Fald fra Godsejernes Side et yndet Paa-skud til at skaffe sig en Hospitalsgaard. Allerede i 1743, da J. H. Huguétan til Gyldensteen begærede at købe Gaarden i Vester Egense paa 4—5—3 Tdr.

Htk., anførte han, at Bonden i Vester Egense havde Lod i Langø sammen med Sandager og Jerstrups Ejere, som mente, at de kunde gøre den nævnte Ø til langt bedre og større Nytte end nu, hvor den er fælles, og de frygtede, at Bonden vilde gøre Hindringer ved Ophævelsen af Fællesskabet. Gaarden blev efter Auktion solgt for 17 Rdlr. aarlig Afgift.⁶³ I 1762 anmodede Peder Juel til Hverringe om at faa Gaarden i Drigstrup paa 8 Tdr. 4 Skp. 2 Fk. Htk., og da Landvæsenskommissionen fandt, at det kunde bidrage til Fællesskabets Ophævelse, tillod man ham at købe Gaarden for 720 Rdlr. mod Panteforsikring i sin Gaard.⁶⁴

Samme Paaskud benyttede Adam Christopher v. Holsten til Langesø overfor Morud Mølle, hvis Jorder var i Fællesskab med en af Langesø Bønders Jorder. Direktionen kunde dog ikke indse, at den laa saa nær i Fællig med Langesø Gaards Enemærke, at den kunde være til Hinder for at foretage de Forandringer, som han vilde iværksætte.⁶⁵ Med samme smukke Motivering blev fire Bøndergaarde i Broby stillet til Auktion 1765, idet Borgmester i Odense Wolrath Holm, der i Forvejen havde købt 14 Gaarde og 12 Huse i Broby, behøvede disse fire Gaarde for at fremme Fællesskabets Ophævelse, men ogsaa for at faa fuldt Udbytte af Hoveriet, en Motivering, der i al Beskedenhed viser, at det ikke var Bondens Kaar, man tilsigtede at bedre.⁶⁶

Endnu skal nævnes, at man 1782 bortsolgte tre Gaarde i Gøngstrup, Gunstrup og Baardese, samt et Boelssted, til Grev Moltke til Einsiedelsborg, fordi de laa i hans samlede Bøndergods, mod 80 Rdlr. aarlig Afgift,⁶⁷ og 1784 gik Hospitalsgaarden i Allerup, som man havde faaet ved Dorthe Daas Testamente, ud af Hospitalets Besiddelse.⁶⁸

Det jyske Gods, som havde voldt Hospitalsdirektionen saa mange Kvaler i Tidens Løb, blev solgt ved Auktion allerede 1726.⁶⁹

Saaledes svandt Gaard efter Gaard bort af de mange, der i Aarhundreder havde givet Stiftelsen i Odense sit Underhold, disse Gaarde, der var spredt over Fyn og havde bidraget til at understrege Hospitalets Karakter af at være en kongelig Stiftelse med brede Rødder i den Landsdel, for hvem den var bestemt. I 1715 havde man 582 Tdr. Htk., 1758 var der endnu 422 Tdr. i Behold, men 1789 kun 281 Tdr. Htk., foruden Blangstedgaard og nogle Møller. For Stiftelsens Økonomi rummede disse Transaktioner Farer. Man lod

sig jo lede af Ønsket om at faa kontante Penge og faste Afgifter, og i Tider, hvor Kornpriserne var lave, kunde det ses som en Fordel, mens man til Gengæld ikke nød godt af den Merindtægt, som stigende Kornpriser bød. Og man mistede den solide Pengeanbringelse, som Jordegods i Virkeligheden betød.

*

Bøndernes Kaar i det 18. Aarhundrede, hvor ofte er de ikke skildrede i mørke Farver for derved at vise Kontrasten til Landbrugsreformernes Fremgangstider i Aarhundredets Slutning; alligevel har det sin Værdi at betragte det lille Omraade, som Hospitalet med dets Bønder omfatter, at prøve, hvilket Billede man kan faa frem ved at føje Træk til Træk, og se, hvorledes det svarer til det almindelige Indtryk af den danske Bonde i Fornedrelsens Dage.

Naar Bønderne havde indavlet hen paa Efteraaret, kom Hospitalsforstanderen og en af Byens Magistrat paa det aarlige Besøg paa Hospitalsgodset og eftersaa, hvorledes Tilstanden var hos hver enkelt Bonde, og derefter blev Landgilden reguleret, eller, om man vil, Skatteprocenten sat. Disse Visitationsberetninger fortæller et og andet om Landbrugets Vilkaar i det 18. Aarhundrede. I Beretningen fra 1716 er der opført 85 Gaarde og 10 Huse paa Fyn.⁰⁰ Om de 16 hedder det, at deres Tilstand er slet, 11 er maadelige, Resten vel ved Magt. Husdyrholdet adskiller sig fra det moderne Landbrugs ved det store Antal Heste i Forhold til Kvæget og ved det store Faarehold og ringe Fjerkræhold. Imellem Antallet af Heste og Hartkornets Størrelse er der naturligvis et vist Forhold. Gaarde paa over 7 Tdr. Htk. har 8 Heste; dette er Tilfældet med 17 Gaarde. Fire Gaarde af ret uens Størrelse har 7, medens 17, væsentlig paa 6–7 Tdr. Htk., har 6, 9 paa 3–5 Tdr. Htk. har 5, og 24 Gaarde paa 3–5 Tdr. Htk. har 4. Kun 5 Gaarde har over 8 Heste, og 4 har 3 og derunder. Antallet af Køer var meget beskedent. 13 Gaarde havde kun 2, 16 Gaarde 3, 21 Gaarde 4, 13 Gaarde 5, 9 Gaarde 6, 3 Gaarde 7, 3 Gaarde 8 og kun en havde 9 Køer. Heri er ikke medregnet Ungnød og Kalve. Derimod var Faarene stærkt dominerende. 4–6 Faar var det almindelige, men mange havde baade 10 og 11 Faar, ja en enkelt ikke mindre end 19. Svineholdet varierer imellem 4 og 6 og overstiger aldrig 10, medens Gaascholdet er meget ensartet, idet Størsteparten havde 4–5 Gæs, sjældent flere.

I Modsætning til tidligere Tider er denne Periode karakteristisk ved, at

Begrebet Ødegaarde saa godt som forsvinder. Endnu i 1720'erne havde man øde Gaarde i Bolmerod og Melby ved Assens, men fra ca. 1730 synes alle Gaarde at være kommen i Drift. Dette skal ikke tilskrives en Bedring af Landbrugets Rentabilitet, thi den var vel slet nok, men en maalbevidst Politik fra Regeringens Side, som med Glæde blev understøttet af Godsejerne. Med al Kraft, med alle Midler skal Kongen have sine Soldater og Godsejeren sine Fæstere. At disse Bestræbelser skal understøttes af Stavnsbaand i stadigt større Maal, at det indsnævrer Bondens Bevægelsesfrihed, det føles ikke af Samtiden som nogen Synd.

Saa møder den, der betragter Hospitalets Godsdrift i det 18. Aarhundrede en Kontinuitet i Fæstegodsets Besættelse som ingensinde før. Før var det noget af et Særsyn, naar Søn fulgte Fader; nu ser vi det Gang paa Gang. Naar en Fæster som Niels Hansen i Skaarup, der var bleven „en ældgammel Mand, baade blind og sengeliggende“, ikke mere kunde klare for sig, da kunde en Søn gaa ind i hans Sted, betale Indfæste og forsørge Forældrene i deres Alderdom,⁶¹ eller det var en Svigersøn, der fik Fæstet „opladt“ og paatog sig Forsørgelsen af Svigerforældrene.⁶²

I Fæstegodsets Historie er der ikke mere Bønder, der forlader Gaardene ribbede for alt, eller jagede fra Gaardene, fordi de ikke kunde svare deres Afgifter; man var bleven mere nænsom. Bedre var det at lade en Bonde oplade sin Gaard til en anden og derigennem sikre sig selv Forsørgelse paa sine gamle Dage, end det var at sætte ham ud paa Landevejen. Niels Christensen i Aarslev afstod sin Gaard til Peder Simonsen mod, at Peder Simonsen foruden 12 Rdlr. i Fæste lod den gamle Mand nyde nogen Husværelse og 2 Skpr. Land i hver Mark at saa.⁶³ 1729 fik Peder Nielsen Rødegaard Lov til at oplade Halvdelen af sin Gaard til Jørgen Hansen, fordi han var ved at blive gammel og ikke havde nogen Børn.⁶⁴

Døde en Fæster, var der endda Mulighed for, at Gaarden kunde blive i Familien, hvis Enken giftede sig og saaledes blev ved Gaarden. Peder Andersen i Blangsted Mølle døde 1745, men allerede en Maaned efter kunde Enken møde for Direktionen og bede om, at Møllen maatte blive fæstet bort til Hans Lauritsen, der tilbød at tage Enken og betale 240 Sldr. Direktionen slog med Glæde til, „saasom Enken kan blive konserveret ved saa god en Karl paa

30 Aar⁶⁵. At Glæden for den unge Mand kun blev kort, at han snart fortrød sin Iver og klagede sin Nød for Direktionen, er en anden Sag.

Endelig kunde en Fæster oplade Gaarden til en Karl, der havde tjent ham, saaledes som Jørgen Olsen gjorde, da han afstod Morud Mølle til Ungkarl Christen Jørgensen, som i to Aar havde været i Tjeneste i Møllen, paa det Vilkaar, at Christen Jørgensen forsørgede ham.⁶⁶ Og kunde Bønderne ikke klare det selv, kunde Hospitalsforstanderen. Særlig fornøjeligt er det at se Forstander Østrup som Giftefoged. Da gamle Hans Hansen i Voldtofte formedelst sin Kones og sit eget svage Helbred ikke kunde lede Bedriften, skaffede Østrup dem en Karl til Gaarden for at være dem behjælpelig med Indhøstning og hvad videre ved Gaarden forefaldt, og Hans Hansen blev saa tilfreds med Karlen, at han oplod ham Halvdelen af Gaarden og sin Datter.⁶⁷

*

Tilsyneladende var det altsaa ikke vanskeligt at faa Gaardene besat, men det er allerede sagt, at det var Resultatet af en Tvang fra Regeringens Side. Ved de forskellige Forordninger om, at ethvert Gods skulde svare til et vist Antal Soldater, blev Bønderne bundne til deres Hjemstavn, som de ikke kunde forlade uden Pas.

Før Stavnsbaandsforordningen 1733, og navnlig i Aarene omkring 1710, var det en jævnlig Klage fra Hospitalsforstanderen, at der ikke var Soldateremner nok paa Godset. Da Sessionen ved Landmilitzen 17. December 1710 blev afholdt, kasserede man 7 Karle paa Hospitalsgodset. For at skaffe Erstatning blev Forstander Pilegaard og en Kaptajnløjtnant sendt paa Jagt paa hele Godset, men uden Resultat, og Hospitalet blev belagt med Eksekution. Indtil 20. April 1711 maatte det underholde 4 Underofficerer, og det kostede 8 Rdlr. 9 Mk. Først da lykkedes det at finde nogle tjenlige Karle.⁶⁸

Det er da forstaaeligt, at Hospitalet, ligesom andre Proprietærer, maatte hilse Stavnsbaandet med Glæde. Endelig havde man faaet et Middel til at holde Regnskab med det unge Mandskab, saa man først kunde efterkomme dette Krav om Soldater og dernæst sikre sig, at Gaardene fik Fæstere. Først naar Hospitalets Krav var opfyldt, kunde man strække sig til at give en ung Mand Pas, saa han kunde søge Lykken andre Steder.

Haardt har Stavnsbaandet bundet Bønderne. Rasmus Steensen i Farstrup havde 1729 afgivet fem Sønner til Landmilitzen. Nu sad han tilbage paa Gaarden med kun en Søn, og selv var han i sin høje Alderdom.⁶⁰ Navnlig i Fyrerne var der adskillige Ansøgninger om Pas, og hyppigt blev de afslaaede. Det var Tilfældet for den 36-aarige Rasmus Andersen, der 1754 bad om at maatte forlade Hospitalsgodset, for at han kunde søge en Levevej i sin Alderdom, men da Hospitalet manglede baade Soldater og Fæstere, fandt man, at det for alle Parter var bedst, om han blev, hvor han var.⁷⁰ Hospitalsbonden i Køng-Højrup havde en Søn, der paa den Konto kom i en ubehagelig Situation, da han vilde ægte en Enke i Nr. Broby under Arreskovs Gods og havde det Sted, hun boede paa, i Fæste. Hans Fader tilbød at betale 10 Rdlr., og da han havde fire Sønner yderligere, som skulde være Hospitalsgodset nyttige, haabede han paa Imødekommenhed, „allerhelst da Enken og min Søn har faste Ekteskabstanker og Godhed for hinanden“.⁷¹ Men Direktionen lod sig ikke straks formilde af Gud Amor. Den krævede, at Arreskov Gods skulde give en tilsvarende Karl til Godset, samt at Morten Jørgensen skulde betale 20 Rdlr. Saa maatte Morten Jørgensen gaa til Fru Ide Scheel paa Arreskov for at faa en Karl til Hospitalsgodset. Men hun gav pure Afslag, og først da han endnu engang klagede for sit Herskab i Odense og lovede at betale de 20 Rdlr., fik Sønnen Lov at rejse til Enken i Nr. Broby. Selv Hans Pedersen, der havde staaet i Kongens Tjeneste som Landsoldat for Hospitalsgodset i 9 Aar og agtede at indtræde i Kongens Tjeneste som Underofficer med Fripas, maatte betale 50 Rdlr. for at opnaa denne Gunst.⁷² Og skønt Rasmus Andersen var saa hjemsøgt af Værk og Vaande i sit venstre Ben, at han var udygtig til at „trælle“ ved noget Bondested og end mindre til at gøre Krigstjeneste, maatte han dog betale 40 Rdlr., da han 1745 vilde begive sig til Byen for at søge en Haandtering.⁷³

Taget i Almindelighed kan man vistnok fastslaa, at Regeringsforanstaltninger havde friet Godsejerne for de vanskelige Problemer med at skaffe det fornødne Antal Fæstere til Gaardene og Karlene til Soldatertjenesten. Gaardene blev holdt i Drift, og fra et samfundsmæssigt Synspunkt var det noget meget væsentligt. Men det skete paa Bekostning af Bønderne. Og det Spørgsmaal skal vi nu søge at besvare, hvad Bønderne skulde svare, hvordan deres Stilling var,

og i Særdeleshed, hvilke Fordele Hospitalsbønderne havde i Sammenligning med deres Standsfæller.

Landgilden var nu som før den vigtigste Ydelse af alle. Det er et ganske ejendommeligt Vidnesbyrd om det traditionsbundne i Landbrugets Driftsform at se, hvorledes de Landgildeydelse, der i Tidernes Morgen var fastsat for hver enkelt Gaard, slavisk blev fastholdt Aar efter Aar, ogsaa i det 18. Aarhundrede. Nu som før opføres det Korn, Smør, Gæs m. m., som skulde ydes, og de Forandringer, der heri kan spores, er saa uvæsentlige, at de ingen Rolle spiller for Helhedsbilledet. Men den Forskel er der fra det foregaaende Aarhundrede, at de forskellige Naturalier er omregnet i Penge efter Kapitelstakst, hvad der igen medfører, at deres pengemæssige Værdi svinger efter Kapiteltaksternes Højde.

Men det maa ogsaa bemærkes, at Landgildetaksten kun var det Ideal, som man kunde stræbe hen imod, men aldrig naaede. Siden Svenskekrigens Tid havde man i højere og højere Grad haft Restancerne at slaas med; man havde stævnet Bønderne for Tinge, man havde sat dem fra deres Gaarde, men selv den strengeste Ridefoged mægtede ikke at pine Afgifterne ubeskaarne fra Bønderne. Dette erkendte man langt om længe. Efter Svenskekrigen havde man foretaget en Visitation af Hospitalsgodset og sat hver Bonde til den Afgift, han efter sin Stilling kunde svare. Kingo havde været inde paa Tanken om at gøre Visitationen til en fast Regel aarlig, men det er først i Begyndelsen af 1700'erne, at denne Idé blev til Virkelighed.

Altsaa skrev den visiterende Raadmand og Ridefogeden op, hvad en Bonde skulde yde efter den gamle Regel for Landgildeydelse, og dernæst, hvad han var i Stand til at yde efter sin Gaards Tilstand. I den første Halvdel af Aarhundredet var det endda vanskeligt at faa den saaledes modererede Sum ind, siden opnaaede man virkelig at se Beløbene indkomme nogenlunde ubeskaaret, og man kan ikke frigøre sig for den Tanke, at det hænger sammen med det ovenfor omtalte Salg af Gaarde. Betalte en Bonde ikke den fastsatte Landgilde, kunde han vente, at Hospitalsforstanderen indstillede til Direktionen, at Gaarden blev solgt til en Godsejer i hans Nærhed, og han skulde i hvert Fald nok foranledige, at der blev svaret Ydelse.

Nogle Tal vil vise Forholdet. 1723—24 skulde der betales 1263 Rdlr., men

der blev kun betalt 651, 1729—30 957 Rdlr., men kun betalt 759 Rdlr., 1730—31 807 Rdlr., men kun betalt 636 Rdlr., 1740—41 skulde der betales 900 Rdlr., men der blev en Restance paa kun 8 Rdlr., og Aaret efter, da der skulde svares 878 Rdlr., kom hele Beløbet ind. 1770—71 gav Godset 948 Rdlr., ingen Restance.⁷⁴

Disse Tal giver Indkomsten af Bøndergodset, men man kan naturligvis ikke udlæse noget af dem om selve Bøndergaardenes Rentabilitet paa en Tid, hvor der Aar for Aar foregaar Bort salg af Gods. En virkelig Maalestok vilde man kun faa ved at sætte Beløbet i Forhold til den Hartkornsmængde, der til enhver Tid ligger under Hospitalet.

Kan man formode, at Truslen om Salg har drevet Bønderne til at yde deres Afgifter, maa man ogsaa mene, at Hospitalet paa sin Side har fastsat en Afgift af Fæstegodset, som Bønderne virkelig var i Stand til at svare. Man har ikke spændt Buen for højt, og der mærkes i den Henseende en Forandring fra Aarhundredets Begyndelse til dets Afslutning. Der kendes fra de første Aartier adskillige Eksempler paa den Haardhed, hvormed Restancer blev inddrevet, en Haardhed, som Bønderne vaandede sig under.

I 1725 klagede ikke mindre end 25 Fæstere over, at de var bleven kaldet til Tinge for resterende Landgilde, og det paa en Tid, hvor de maatte give 30 Skilling af hver Tønde Skyld i Soldaterpenge; de savnede Folk til deres Avl og Arbejde, eftersom de fleste Karle var taget til Soldatertjenesten. Det var ved den store nordiske Krigs Tid, og de maatte betale Daglejere dobbelt. Da de frygtede, at der skulde blive gjort Udlæg i deres Bohave, bad de om at faa Restancerne eftergivet.⁷⁵ Paa Foranledning af Østrup opnaaede man at faa indskrænket Restancedommene betydeligt, idet man afskaffede den Praksis, at Bønderne skulde kræves det følgende Aar for det Afslag, der en Gang var givet i Landgilden, hvad man i og for sig skulde synes var ganske rimeligt.⁷⁶

Foruden Landgilden skulde Bønderne præstere de personlige Arbejdsydelser, af hvilke *Hoveriet* tit nok er fremstillet som den sorteste Plet i dansk Landbrugshistorie i det 18. Aarhundrede, men det er tidligere anført, at det i den Henseende var en stor Fordel at være Hospitalsbonde, idet det egentlige Hovarbejde var begrænset til de Bønder, der boede i Nærheden af Blangstedgaard. Men Kørslerne kunde nok tynges. Efter at man var gaet over til at bruge Kul

i Hospitalet ved Overgangen til 18. Aarhundrede, var de store Ægter af Ved ophørt, men man havde stadig et vist Antal Hovbønder, der havde Pligt til at køre det Korn til Blangsted Mølle, som skulde formales og bruges i Hospitalet. Hvis man kan tro Hospitalsbønderne, er disse Ægter bleven forøgede. I 1711 klagede tre Bønder over, at man tidligere kun havde haft en Ægt hver 14. Dag med en Vogn med 6 Tdr. Rug, 5 à 6 Tdr. Byg, 5 à 6 Tdr. Malt, men nu var det forøget til, at der hver 14. Dag skulde køres 7 à 8 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 9 à 10 Tdr. Malt, saa der krævedes to Vogne af hver Gaard. Under disse Byrder var den ene Bondes Vogn gaaet i Stykker og hans Hest død.⁷⁷ Hvis Ægterne ikke blev udført efter Ordre, blev der holdt streng Justits. Peder Nielsen i Villestofte var „forleden Fredag“ bleven tilsagt at køre Ægt til Nyborg, men var ikke hjemme, da Tilsigelsen kom. Da han kom hjem, kørte han straks til Nyborg, men ikke desto mindre tog Ladefogeden en Jerngryde og en Tinpotte til Pant for 2 Mk., da han kom til Klostret.⁷⁸ I 1715 var der en formelig Sammensværgelse af Bønderne i Lunde, Broby, Trøstrup, Korup, Paarup, Tarup, Villestofte, Fangel og Langsted, altsaa alle Hovbønderne. De paastod, at Jens Pilegaards Fuldmægtig ikke handlede rigtigt ved Skattekorsets Udmaalning, og at de blev sat til ulidelig Hovning med fire Mil lange Ægter. Overfor Direktionen erklærede Pilegaard, at Klagerne var usande. Hans Fuldmægtig Niels Nielsen var en tro og vel anbefalet Mand fra Aalborg, og Bønderne havde aldrig agtet en Tønde Korn til nogen Købstad, som de havde gjort før hans Tid, og kun to Gange i ni Aar haft Forspand for Vogne til Nyborg; ja de havde været saa formastelige, at de ikke var kommen til Hove før Kl. 10 om Dagen og havde ladet Hoveriet forrette ved Børn.⁷⁹ Sagen blev bragt for Skovby Herredsting, hvor det viste sig, at Prokurator Hans Kier havde affattet Klagen, og Størsteparten af de Mænd, hvis Navne stod under den, fragik den.⁸⁰

Da man 1715 afskaffede BESPISNINGEN af Hospitalslemmerne, og da Blangsted Ladegaard blev bortforpagtet, blev Hoveriet saa godt som overflødigt.

Det gik meget let for Bønderne at affinde sig med den Forandring, og det gik saa vidt, at de ikke vilde pløje og saa til de øde Gaarde, saaledes som det før havde været deres Pligt. I 1716 var der ikke mindre end to Processer i den Anledning. I det ene Tilfælde havde de tre Bønder i Gunstrup og Gøngstrup nægtet at efterkomme Direktøernes Ordre om at pløje Jorden til Jesper

Pedersens Ødegaard i Melby „enddog for deris Umag med Pløyning denem skulde vorde gotgiort udi deris Hofningspenge efter Billighed“. Da Sagen kom for Retten, faldt de straks til Føje og betalte 4 Rdlr. for deres Opsætsighed.⁸¹ Et Par Maaneder efter var det galt med 13 Bønder i Baag og Vends Herreder, der flere Gange var advarede om at pløje den øde Gaards Marker i Hjerup og forfærdige Gærder. Da ogsaa de kom for Tinget 9. Maj 1716, bad de om, at Forstanderens Fuldmægtig vilde dele den øde Gaards Jord imellem dem, og de lovede at gøre Arbejdet forsvarligt og tilbød at betale 4 Rdlr.⁸² Endnu engang — i 1717 — beklagede nogle Bønder sig over, at de besværedes med alt for mange og lange Ægter, og at de belastedes med for store Indkvarteringer,⁸³ men dermed synes ogsaa Besværingerne over de personlige Arbejdsydelser at ophøre.

Det var en Udvikling, som var fremkaldt af Ønsket om at skaffe saa store Summer af kontante Penge til Stiftelsen som muligt, men den var ikke desto mindre et Særsyn i Tiden. Sikkert er det, at Hospitalsbønderne i denne Henseende var nok saa godt stillede som de Bønder, der var Fæstere under en privat Godsejer, for hvem hele Driften var baseret paa den størst mulige Udnyttelse af Hoveripligten.

Men ikke desto mindre er det virkelig muligt at paavise Udtryk for en vis *Humanitet* mod Bonden, og den blev ikke mindre, jo længere man kom frem i Aarhundredet. Der er ganske vist Eksempler paa, at Bønder maatte forlade deres Gaarde eller blev sat fra deres Gaarde paa Grund af Armod. Bonden i Bolmerod var bleven saa forarmet, at han hverken kunde svare Landgilde eller kgl. Skatter „formedelst Vanheld“, saa han 1733 maatte gaa fra Gaarden,⁸⁴ og Rasmus Christoffersen i Havndrup havde i de to Aar, han havde beboet Gaarden, ligeledes haft Uheld med Kvæg og Bæster, saa han maatte sættes fra Gaarden,⁸⁵ efterat man forgæves havde hjulpet ham med tvende Bæster og noget Vaarkorn, samt et Laan paa 20 Rdlr.⁸⁶

Der er overfor dette at stille en Række Eksempler paa Imødekommenhed overfor Bønder, der havde Uheld. Da en Bonde i Allesø klagede over, at han paa et Aar havde mistet tre Bæster og 1 Klod, gav Hospitalet ham 6 Rdlr. 4 Mk. til at købe et Bæst for,⁸⁷ og da Hospitalet 1713 paa Grund af dets vanskelige økonomiske Forhold ikke kunde forhjælpe to Bønder i Østerlunde til

Plovbæster til deres Gaardes Drift, skulde de nærmestliggende Hospitalsbønder gøre Ansøgerne nogen taalelig Hjælp i Plovtiden efter Ridefogedens Ligning og Anordning.⁸⁸ Selv da Hans Nielsen i Næsbyhoved-Broby for Alderdoms Skyld var ude af Stand til at holde sin Gaard vedlige, sørgede man for ham, idet han fik Lov at blive løst fra sine Forpligtelser, og den nye Fæster skulde tilstaa ham at nyde Husværelse paa Gaarden og noget til Hjælp og Ophold for sin Hustru og smaa umyndige Børn. En hel Tragedie ligger skjult i Beretningen om Frans Andersen i Villestofte, der havde faaet en Gaard i Villestofte, der var helt faldefærdig, i Fæste. Han havde opbygget den af ny i en saadan Hast, at man maatte forundre sig derover og sat alt, hvad han ejede, samt sit Helbred ind paa den Gaard; og det var ikke tomme Ord, for han havde indført i Gaarden en Ko og to Kvier, men ved Opbygningen forløftet sig paa et Fodstykke, saa han maatte nu ligge til Sengs. Derfor var det hans Bøn, at han maatte flytte til sine Børn i Allesø, og Direktionen tillod ham at tage sine Kreaturer med, skønt han hverken havde betalt Landgilde eller Skat.⁸⁹

For en Del kan der vel være Mulighed for et vist Maal af Egennytte i denne Eftergivenhed overfor Bønderne; for enhver Pris skulde Gaardene holdes i Drift. Men nu og da glimter der Træk frem af virkelig Medfølelse med den forslidte Bonde, Træk, som man heller ikke kan undlade at fremdrage. Da Borgmester Bless og Forstander Østrup i 1729 foretog Omrejse paa Godset, lejede de Vogne til at befordre dem, hvor enten Hospitalsbønderne laa langt fra hinanden, eller de ikke selv, „formedelst erlidte Skade paa deris Bester“, havde kunnet køre, og de betalte endog for deres Logement og Fortæring, fordi Borgmester „ikke vilde, at man i ringeste Grad skulde være Bonden til Last og Tynge“, men Bonden skulde have fuldkommen Betaling for, hvad de fik hos ham.⁹⁰

★

Bondens økonomiske Forhold. Det maa paa den ovenfor skildrede Baggrund være tilladt at slutte, at den Bonde, der var i Hospitalets Værn, var bedre hjulpen end mange af hans Standsfæller, og det er fristende, før vi forlader Skildringen af disse Bønders Kaar, at kaste et Blik paa den enkelte Bondes økonomiske Tilstand. Hvordan var den?

Der er ofte nok skildret det danske Landbrugs vanskelige Kaar, og dog griber det om Hjertet, hver Gang man stilles Ansigt til Ansigt med Kendsgerningerne: disse ynkelige Gaarde med deres Jordtilliggende i Bymarken delt op i lange, smalle Strimler, spredt mange forskellige Steder, undergivet Fælleskabets Lov med den Styrke, det gav, men ogsaa med de Baand, der bandt alt frisk Initiativ, og saa disse Besætninger, der maaske saa helt tiltalende ud i en Statistik, som bjærgede Føden, naar Sommerens Græsning var at faa, men som sultede, naar Vejret var Bonden umild og Misvækst satte ind, som Tilfældet var i 1719—20, da Bøndernes Kvæg døde, „da det ikke længer med Tag af deres Huse kunde opholdes.“⁹¹ Giver ikke denne knappe Bemærkning af Hans Langsted det danske Landbrugs Kaar i en ond Tid.

Og da man havde købt 23 Fag Ladehuse, en Tørvekove og en Svinesti fra Egebæks Hus ved Odense og skulde føre Bjælkerne til Hospitalsgaarden i Rostrup, som var øde, da kunde man nok faa en Del kørt bort af Hospitalsbønderne, „men som Vinteren paatrængte og deris Bester for Mangel af Foering var i slet Tilstand,“ maatte man for en Del leje Vogne.⁹²

Saae trælse var Bondens Kaar. Den Gaard, han havde i Fæste, var ikke hans Ejendom, den Besætning og det Indbo, der var i den ved Indfæstningen, skulde han svare til for Hospitalsdirektionen, og naar Døden kom, og Boet skulde gøres op, da mødte ikke en uvildig Skifteforvalter, men Hospitalets Forstander, der, skønt Part i Sagen, fungerede som Skifteforvalter og lod foretage Registrering, Vurdering og Deling, idet han først udtog den Besætning og det Inventar, som der skulde svares til, vurderede Gaardens Brøstfældighed, fradrog de Skatter og den Landgilde, som ikke var betalt. Hvad der derefter kunde blive til Rest, var sjældent store Ting, og meget ofte var det kun Gæld.

Saa overmaade fattigt kunde det være, som Boet efter Jens Andersen i Melby, Kærum Sogn, der døde 1719. Skifteforvalteren registrerede: 1 brun Hest, 12 Aar, 1 brun, blisset do., 10 Aar, 1 gl. udlevet rød Hest, 1 gl. Vogn med Tilbehør, 1 gl. Plov og Harve, 1 liden Gris. I Stuen: en gl. Fyrrekiste, 1 do., 1 gl. Skive til et Bord, Korn i Laden: 1 Trave Rug, 1 Trave Byg, 2 Traver Havre. Alt ialt kunde Herlighederne vurderes til 15 Rdlr. 4 Mk. 4 Sk., men Bygfældigheden blev til Gengæld anslaaet til 30 Rdlr. For den stakkels

Enke var der ingen anden Vej end at gaa fra Gaarden. Det kunde ske, at der kunde blive et halvt hundrede Rdlr. til Rest, naar alle Krav var sket Fyldest, men det hører til Sjældenhederne, naar Knud Hansen i Gøngstrup 1750 efterlod 162 Rdlr., og det var et helt Særsyn at se Mads Rasmussen i Kærbyholm 1733 som Ejer af 363 Rdlr. Langt hyppigere er desværre store Gældsbyrder. 40—70 Rdlr. var almindeligt, men man kunde endog se Jørgen Olsen i Morud Mølle 1735 efterlade sig en Gæld paa 717 Rdlr. Det er unægtelig ogsaa Rekord.

Der er dvælet ret udførligt ved Godsets og Bøndernes Historie i dette Aarhundrede, ikke fordi det giver væsentligt nye Træk til Belysning af Bondestandens Kaar i Almindelighed, men fordi Bøndernes Historie er Livsnerven i Stiftelsens Historie, og det har sin Værdi at se deres Stilling belyst. De var ikke velstillede, deres Kaar var ikke lyse, men sammenlignet med deres Standsfæller var de privilegerede, og i den Behandling, de fik, gik der dog et Drag af menneskelig Medfølelse, som det er velgørende at møde i det Aarhundrede, hvor Hølbergs forarmede Bonde staar som Billedet paa Bondestanden i dens Fornedrelse.

★

3. DE ANDRE INDTÆGTSKILDER

I Sammenligning med Godset er de andre Indtægtskilder forholdsvis beskedne. De er af samme Art som før, men i deres indbyrdes Størrelse foregaar der Forskydninger.

Den gamle Midsommertiende, eller Kvægtiende, fastholdes. Der føres enkelte Processer, bl. a. med Gamborg Præst om Tienden af hans Sogn. Andre var ved Tidernes Ugunst gaet tabt. I sin Helhed var den stadig af et saadant Omfang, at de fleste Sogne maatte svare den. Endnu i 1714—15 blev den leveret in natura, saaledes at den fra Sogn efter Sogn blev indleveret til Hospitalet, men da Direktørerne for Fattigvæsenet i København fandt det formaalstjenligt at afskaffe Bispisningen af Lemmerne, blev det ønskeligt at finde en anden Form ogsaa for denne Ydelse. Derfor foranstaltede man Tienderne bortfæstede. Det skete ved Auktioner, som blev proklamerede paa Herredstingene. Bortfæstningen fandt Sted paa Livstid, og foruden den aarlige Penge-

sum, som skulde svares af Fæsterne, der gerne var de lokale Godsejere, blev der ydet en vis Sum i Indfæstning, ganske som ved Bortfæste af Bøndergaarde.

For Hospitalet var denne Forandring ganske sikkert og stort set en Fordel. Medens Tienden før 1715 kun vurderes til højt regnet 300 Rdlr., havde man 1715—16 allerede faaet 490 Rdlr., og man var da saa vidt fremme med Bortauktionering, at kun for 15 Rdlr. blev ydet in natura. Hertil kom Indfæstning, der gav 94 Rdlr. 1719—20 indbragte Tienden 509 Rdlr., 1741—42 560 Rdlr., og 1769—70 kom den op paa 701 Rdlr.

En jævn Vækst af Kapitalen maatte blive Følgen af Salget af Jordegods og den gennemgaende heldige Administration, og det medførte igen en Forøgelse af Renteindtægten. I 1719—20 androg den endnu kun 180 Rdlr., men 1769—70 1495 Rdlr.

De andre Indtægtsposter var af mere tilfældig Art. Det gjaldt Indkomsten af Ægteskabsbevillinger, som skulde erlægges til Hospitalet, naar der blev givet Samtykke til Indgaaelse af Ægteskab i forbudne Led. Gennemgaaende indkom der en Snes Daler om Aaret paa den Konto. Endvidere fik man de Lejermaalsbøder, der forfaldt for Lejermaal begaaede af Hospitalsbønder. Endelig indførte man fra 1719 i Regnskabet de Midler, som Hospitalslemmerne efterlod sig, idet man stillede deres oftest beskedne Bohave til Auktion og saaledes søgte Dækning for Begravelsesomkostningerne, medens det eventuelt overskydende Beløb indgik i Hospitalskassen, i Modsætning til tidligere Tid, da man simpelthen delte de efterladte Effekter mellem de andre Lemmer.

Naar de forskellige Indtægtsposter sammenlægges, giver det for visse Aar følgende Beløb: 1710—11: 4121 Rdlr., 1720—21: 3251 Rdlr., 1730—31: 3459 Rdlr., 1740—41: 4333 Rdlr., 1788—89: 5918 Rdlr.

Man stilles altsaa overfor en jævn Stigning i Stiftelsens Indtægter. Afgørende er det nu, hvorledes Udgiftssiden forholder sig. Paa den er der to Hovedposter. Den ene er den Sum, der anvendes til Bygningernes Vedligeholdelse, den anden Summen til Lemmernes Forplejning. Tilsammen belyser Svaret paa disse Spørgsmaal de Kaar, hvorunder Lemmerne lever.

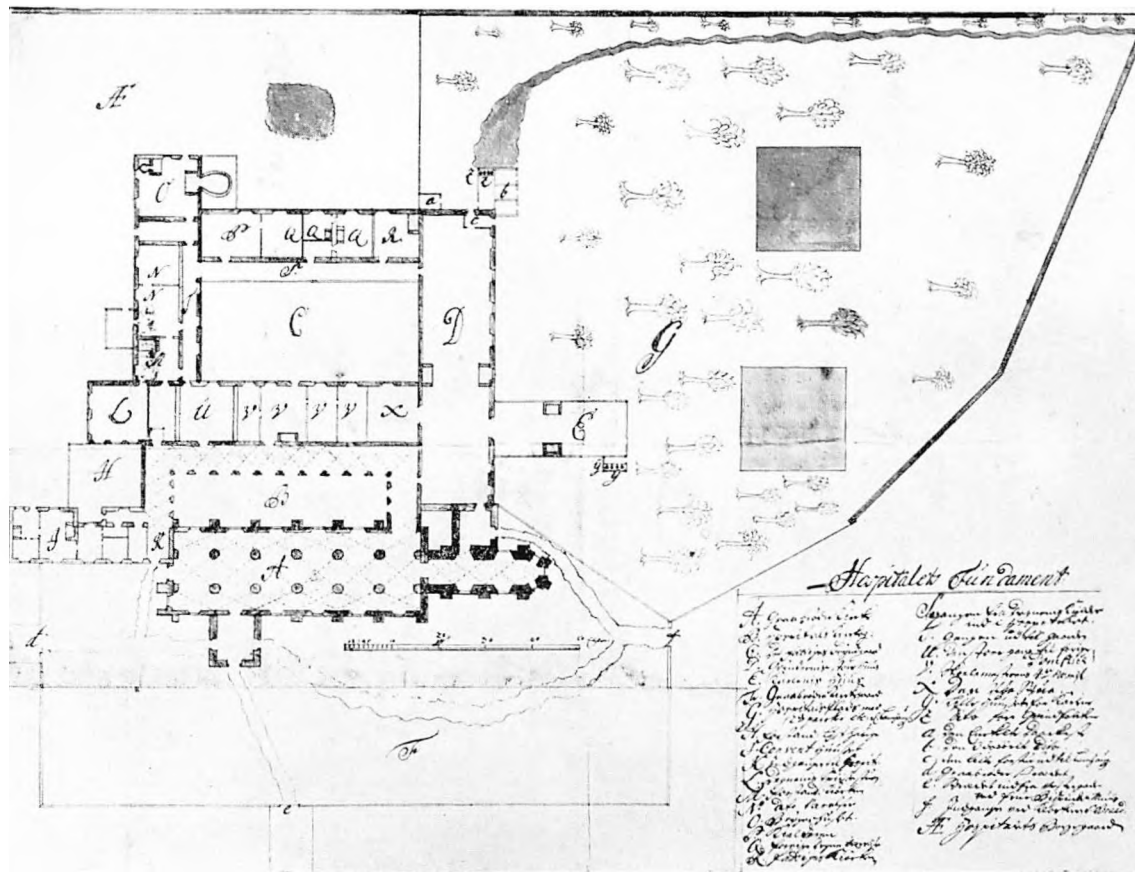
4. BYGNINGERNE

Siden Graabrødrene for Aarhundreder siden byggede deres Kloster, havde Odense By bredt sig, og Husrækkerne langs de gamle Hovedgader havde skudt sig længere ud. Byens Grænsemærker var rykkede længere og længere frem mod de omgivende Marker.

Men som en Verden for sig selv laa endnu i 1700'erne det gamle Kloster. Vi har paa et tidligere Tidspunkt skitsemaessigt skildret de Huse, hvoraf det bestod, og de Rum, der var taget i Brug; først nu er Materialet saa fyldigt, at man kan give en detailleret Beskrivelse af Rammen om Stiftelsen, og den, der har Evnen til at glemme Nutidens moderne Bebyggelse og det rastløse Liv, der rører sig paa Gadernes blanke Asfalt, kan opleve Livet, som det rørte sig indenfor de Mure, der omspændte Klostret.

Kom man en Dag i 1709 gaaende fra Vestergade ned ad Lille Graabrødrestræde, var man næsten straks paa Hospitalets Grund. Der laa kun tre, fire Smaahuse i Strædet, mod Nord spærredes det af en Port. Gennem den kom man ind paa Graabrødre Kirkegaard, og foran Vandreren laa Graabrødre Kirke med det kantede Kor i Øst og den blændingsprydede Gavl i Vest. For at komme ind i Klostret maatte man dreje til venstre, hen imod Kirkens Vestgavl, og efter at have passeret Præsteresidensen, der var en særlig Bygning, kom man til en lav Portbygning, der stødte op til Kirken, og som betegnedes Konventhuset. I dets Østende havde Portneren sit Værelse og Køkken. Han havde en Seng, et Bord med Skab under og et Fyrreskab, samt en Retterbænk i Køkkenet. I Husets Vestende laa „Conventstuen“, som Hospitalsdirektionen havde til Mødesal, og om de Følger, det fik for Hospitalets Arkiv, er der talt i Indledningen.

Naar man var kommen forbi Portneren, befandt man sig i Omgivelser, der ikke havde forandret sig væsentligt i Aarhundreder. Mod Vest, Nord og Øst gik den lange Fratergang med 20½ Fag Hvælvinger og Murstensgulv. Den omsluttede den lille Gaard, hvor i fordums Tid Munkene, og nu de fattige, fandt deres sidste Hvilested. Her var Læ for alle Vinde, naar Stormen foer om Hushjørnerne og Sneen fæg over Kirkegaarden udenfor. Herinde lagde

Plan over Graabrødre Hospital ca. 1720

den sig som et Lagen ogsaa over de nye Grave. Og paa Sommerdage, naar Solen bagte paa Murene, har Luften været mættet af Varme.

De Forandringer, Tiden medfører, var mindre her end andre Steder. Byens Liv følte kun som svage Dønninger; dens Larm var lukket ude. Stilheden blev kun brudt, naar Skoledisciplene, „Degnene“, kom for at faa deres Kost i den Bygning, der afgrænser Fratergaardens Nordside. I den vestlige Del, med Gavl mod nuværende Jernbanegade, var Spisestuen med to lange Borde og fire Bænke. Ved Siden af havde de deres Køkken med aaben Skorsten, med Kedelkroge, Hylde, Retterbænk og Bord. I Husets Østende laa „Nystuen“, hvor Grev Wedels fattige havde deres Senge, og hvortil der var en Forstue, samt den tidligere Domstue, hvor Fynbo Landsting holdes fra 1578–1706, og som senere indrettedes til Bolig for Hospitalsdegnen.

Forstanderen boede i den Fløj, der endnu ligger langs Jernbanegade. Paa denne Tid havde han kun en Dagligstue, hvortil Sengekammeret stødte op, men til Gengæld var Køkken og Bryggers, som laa nordligst i Fløjen, af ret anseligt Omfang. Forstanderens Hus udgjorde Vestfløjen i det firefløjede Kompleks, der omsluttede Brøndgaarden, og som mod Nord begrænsedes af et Hus, der rummede de fattiges Køkkenafdeling med Bryggers, en Bageovn, der skød sin store, runde Mave ud paa Husets Nordside og dér var beskyttet af et Halvtag, som man endnu kan se det paa enkelte gamle Gaarde; ved Siden af Bryggers var Mælkekammeret med et Lad bestaaende af tre Rækker til at sætte Mælkefade paa og en Snes Sibøtter til at si Mælken af, Binghuset med store Beholdere — Binge — til Mel, og en Haandkværn. Østfløjen baade i Brøndgaarden og Fratergaarden dannedes af den store Sygestue, der nu udelukkende var beregnet for Kvinder, medens Mændene var anbragt i Karlestuen, en Bygning, der udgik fra den store Sygestues Midte vinkelret paa dennes Østside.

Den store Sygestue, der nu er Hospitalskirke, havde en Række Senge langs hver Langvæg og ved hver Seng et Skab, hvor de fattige kunde gemme deres faa Ejendele. Men Sygestuen var tillige Kirkerum. Der var opstillet Kirkestole ned midt ad Gulvet, og i Sydenden indrettet et Kor. Prædikestolen stod paa Hjørnet ved Indgangen til Karlestuen, og Kirken havde sine egne „Ornamenter“: en Kalk og Disk, der var forgyldt og vejede 46 Lod, en Sølvflaske

paa 8 Lod, en Sølvkande til Alteret, „som staar paa bonden at skulle veye 37 loed $2\frac{1}{2}$ quintin, og er omgiort 1682,“ samt to Messehagler, den ene af Fløj, den anden blomstret med et Kors paa af Sølv Galloner, en Messesærk og en Alterdug med Knipling om, en Messing Lysestage paa Alteret, en ny Alterbog, en Lysesaks og en Klokke at ringe med til Læsning.

Bygningernes Loftsetage synes paa dette Tidspunkt kun at have været benyttet til Magasiner, og under Forstanderens Fløj har der været Kælderrum bl. a. til Saltmad.

Udenfor det egentlige Hospitalskompleks laa mod Syd to nyere Bygninger i Fortsættelse af hinanden. Den ene indeholdt Skriverstuerne, hvor der var det fornødne Kontorinventar med Skabe og Hylder til Hospitalsforstanderens Korrespondance, samt Værelse til Hospitalets Skriver. Vest for dette Hus laa en vinkelbygget Avlsbygning med Hestestald og Fæhuse.

Pladsen syd for Klostret optoges af Graabrødre Kirkegaard, men paa de andre Sider var der Haver. Udenfor Degnestuen og Forstanderboligen og over til Konventhuset stod der, da Jens Pilegaard kom til Hospitalet, kun seks gamle Kirsebærtræer, et lille Æbletræ og en Lind, men det blev fastslaet, at Forgængeren, Søren Rasmussen, havde ødelagt Haven, thi der havde tilforn været „et smugt løstquarter og mange kionne, unge Træer“. Imod Nordvest laa Kaalhaven, og det store Omraade i Nordøst, der ligesom det foregaaende mod Nord afgrænsedes af Byens Bæk, var Lammehaven, som sandsynligvis har faaet Navn af at være Samleplads for Tiendelammene, naar de kom ind ude fra Sognene.

En særlig Rolle spillede Vandforsyningen til Stiftelsen. Der var en Dam i Haven nord for Hospitalsbygningerne, som betegnes „de fattiges Vandpark“. Den tjente til Vaskested for dem, naar de skulde vaske deres Klæder. Fra Bækken lededes Vandet igennem Render ind til Klostret. „Fra Bechen som løber udenom Closteret og til Picndte Mølle, behøves 8 Render til at forfriske Vandet med, som bruges til Closteret,“ hedder det i en Synsforretning 1706, ligesom det meddeles, at den Rende, som Vandet øses af Parken og ind i Kælderen, er „udygtig“. Sikkert er det, at særlig hygiejnisk kunde denne Form for Vandforsyning ikke være.

Udenom Klostergrunden var der sat en Afspærring, som vel nok oprindelig

havde været Mur, men som efterhaanden forfaldt og paa store Strækninger var afløst af Plankeværk. Formaalet var, at de fattige ikke skulde gaa ud i Byen uden Kontrol. Man havde før set, at de havde forsøgt at bedre deres Kaar ved Tiggeri.

Saaledes saa Hospitalets Bygninger ud i 1709. Saaledes omtrent tør man slutte, at de har været anvendt ogsaa i de foregaaende Aarhundreder, men i det 18. Aarhundrede, hvor der paa saa mange andre Omraader sker Forandringer i Stiftelsens indre og ydre Liv, bliver disse gamle Bygninger underkastet Forandringens Lov. Atter maa vi minde om den Betydning, det fik, at Bispisningen blev afløst, at Stiftelsens Indtægter blev forøgede, thi det gjorde en Del af de gamle Rum, der havde været anvendt til Forraadsrum, mindre paakrævede, samtidig med, at et voksende Antal Lemmer, der blev optaget til Forsørgelse, gjorde det nødvendigt at skaffe Plads til flere Scngesteder.

*

Udvidelser og Reparationer. Det er tidligere fortalt, hvorledes der ikke var nogen Adskillelse mellem de forskellige Fattige efter deres Svagheder, ja at selv de sindssyge havde deres Senge imellem de andre. Kun den besatte Maren Spillemands havde sit eget Hus, der vistnok stod i Brøndgaarden og nærmere var at betragte som et Fængsel.

Ved et Reskript af 29. Juli 1709 paabød Kongen, at der ved hvert Stifts Hovedhospital skulde være et eller to Værelser til ubemidlede sindssyge. For at efterkomme denne kongelige Ordre, lod Forstanderen opbygge et nyt Hus til „tvende forstyrrede Folk“ i Lammehaven næst op til Muren ved de fattiges Møghus,⁰³ og den nye Idé faldt saa godt i Direktionens Smag, at man 1743 besluttede yderligere at opføre en Bygning paa 10 Fag til at forvare saadanne vanvittige og taabelige Mennesker, som ikke var ganske afsindige, saa de kunde indelukkes i Daarekiste, ej heller saa kloge, at de kunde være blandt andre Hospitalslemmer. Det nye Hus blev bygget af Tømremester Hans Hvid ved den østre Ende af den store Sygestue, hvor ogsaa de tidligere opførte Daarekister laa, og Opførelsen kostede 440 Rdlr.⁰⁴

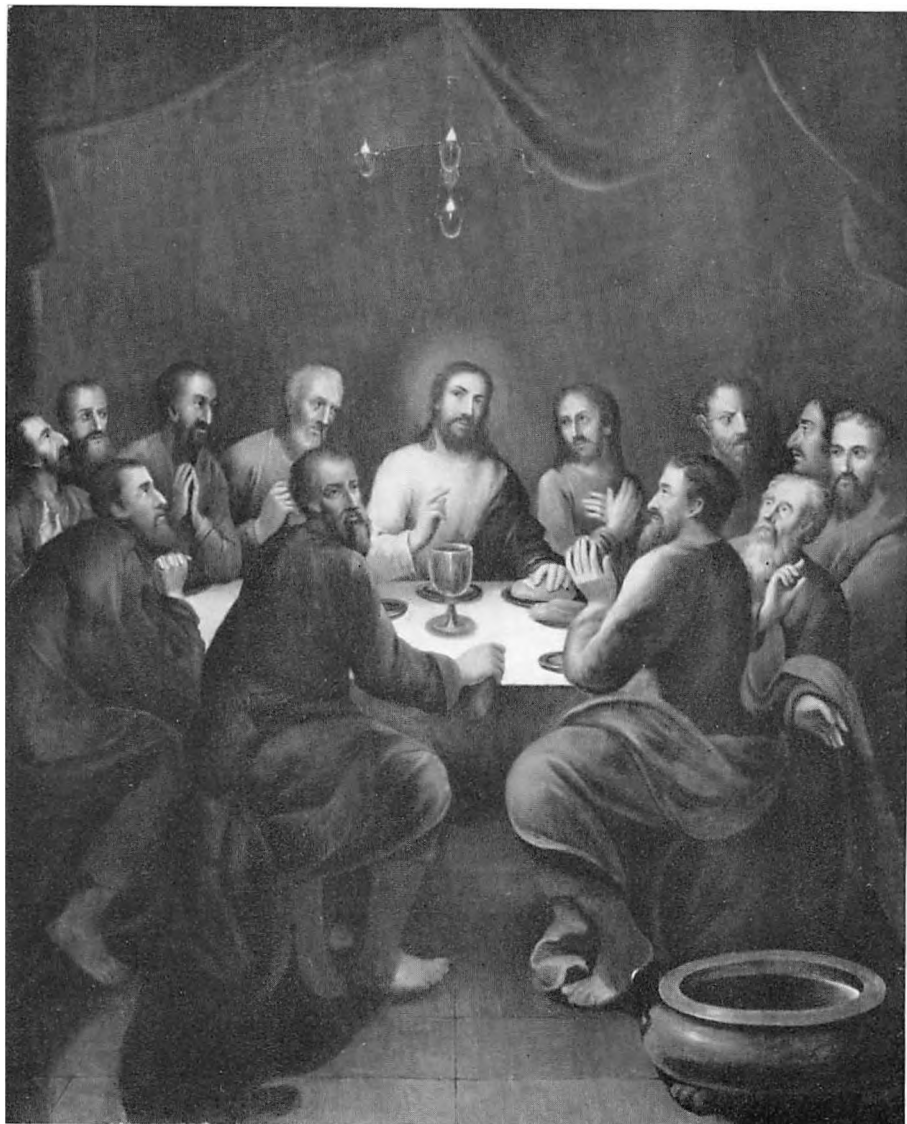
Den store Forøgelse af Lemmetallet bevirkede imidlertid, at selv denne Foranstaltning, der betød en Udvidelse af Sengetallet med 13, ikke var nok

til at aflaste Hospitalet. Man maatte tage Domstuen i Brug og anbringe yderligere 6 Senge i den, og man overvejede at foretage en Tilbygning til Mandfolkehuset. Denne sidste Del af Planen blev dog ikke realiseret før i 1767, da man nedrev den gamle Karlestue og paa dens Plads opførte en grundmuret Bygning i to Etager, 35 Alen lang, 18 Alen bred og 9 Alen høj, og i den fik Plads til 50 Senge med Borde og Skabe, Køkken og Varmestue. Gennem en stor Fløjdør kom man fra Tilbygningen ind i den store Sygestue, og for at de Lemmer, der fik Senge i anden Etage, kunde høre Guds Ord, Prædiken og Sang og Læsning, blev der lavet en Aabning formet som en bred Bue ind mod Kirken. Denne Bygning, der udførtes af Muremester Cornelius Hansen, kostede 2996 Rdlr.⁹⁵

Saa bekostelig disse Udvidelser kunde være, var det dog ikke mindre dyrt at vedligeholde Bygningerne i deres Helhed. Næsten hvert Aar maatte der foretages større eller mindre Reparationer paa Mure eller Tag. Snart var Tagbjælker raadne og maatte fornyes; i Storm blæste der Huller paa Taget, indvendig skulde der kalkes og udvendig skulde Murene „spækkes“. Og naar der var skikkeligt med Penge i Kassen, maatte man foretage Hovedreparationer. En saadan gennemgribende Reparation fik Østrup gennemført i 1728—29. Sygestuen blev forsynet med en stor Jernkakeklovn, som man havde faaet fra Hesselagergaard; paa den østre Side af Sygehusets Mur, hvor der oprindeligt havde været to Vinduer, blev der indsat 9 store Vinduer og paa Vestsiden 7. I Karlestuen blev der opført en Skorsten, „op til fornefnte nye Skaarsteen er opsatt en Kackelofn af Tagsten“, hvortil blev brugt 100 Mursten, 20 Tagsten og 1 Læs Ler. Bingstuen blev indrettet til Vinterstue, hvor de fattige kunde gaa ind og bedre holde Varmen end i de store, kolde Sygestuer. I Stedet for Murstengulvet blev der lagt Lergulv, og man opstillede fire nye Fyrreborde, som de fattige kunde sidde ved, samt en Jernkakeklovn at varme sig ved. Overalt blev der foretaget Reparationer paa Lofterne, og Tagrenderne fornyede, ligesom Tagene blev forbedrede.

Mest iøjnefaldende har dog sikkert Forandringerne i den store Sygestue været, thi foruden de nye Vinduer, der maa have givet et ganske anderledes godt Lys baade Formiddag og Eftermiddag, blev Væggene kalkede, Loftet og Sengene med tilhørende Skabe, samt Døre og Vindueskarme blev malet med

Altartable fra Hospitalskirken. nu i den nye Klostersal

Olie, Loftet gult, Bjælkerne røde, medens de 45 Senge blev malet røde med gule Lister. Samme Farve fik Dørene, der førte henholdsvis til de fattiges Køkken og Lammehaven. Hertil kom, at man hos Contrafejeren, d. v. s. Portrætmaleren Sr. Thomas Jacobsen, bestilte en ny Altertavle med en Oval til, som kostede 33 Rdlr 2 Mk., medens Bildthuggeren Frands Smidt (han underskrev sig „Franz Schmitt Bilthauer“) forfærdigede tvende Engle af Træ for 10 Slettedaler. Hele Reparationen kostede 704 Rdlr.⁹⁶

Eksemplet smittede. Da man nu havde faaet en Vinterstue, der paa Grund af sin Beliggenhed vel nærmest blev brugt af Kvindfolkene, androg Karlene om, at de maatte faa afdelt en Vinterstue i deres Stue, hvad der kunde ske i den ene Ende ved Skorstenen.⁹⁷

Og man havde Udgifter til Opretholdelsen af Vandforsyningen. Byens Bæk blev idelig fyldt med Dynd og Skarn. 1719 maatte man leje 10 Karle i fulde 6 Dage til at rydde og rense den, saa Vandet kunde have sin Fart. Det kostede 12 Rdlr. 3 Mk., og saa maatte man endda erstatte Spader og Skuffer, som var sønderbrudte under Arbejdet. Det blev yderligere 3 Mk. 8 Sk. Man benyttede Lejligheden til at faa Vandparken i Lammehaven rensed op og et Tvættsted anbragt ved den.⁹⁸ I 1731 var det igen galt med Vandparken, som de fattige plejede at to deres Klæder i,⁹⁹ og Bryggersparken var i 1736 fyldt med Dynd og Skarn og Byens Bæk tilstoppet, saa Vandet ikke kunde faa Løb, og begge disse skulde bruges til Skolens Bispisning. Vandet i Parken, som de fattige vaskede deres Linklæder i, var saa slet og stinkende, at Hospitalet ikke kunde have Nytte deraf.¹⁰⁰

Det ene med det andet var det ikke Smaasummer, der gik til Reparationsarbejder.

★

5. TILSYNET MED LEMMERNE

Naar man følger Stiftelsens Historie Aarhundrede efter Aarhundrede, da tegner Udviklingen sig ikke som en ensformig, graa Vej. Der er, som i enhver historisk Udvikling, enkelte skelsættende Begivenheder, der bringer den ind i nye Baner, betinger Forandringerne og giver Billedet af Hospitalets Liv en anden Farve.

I denne Bog har man heftet sig ved de Begivenheder, der sætter Skel i Administrationshistorie, men ikke altid er disse Skel af Betydning ogsaa for andre Omraader. Det gælder Aaret 1709, hvis Værdi som Skel kun gælder det rent administrative; naar Talen er om de fattige og den Behandling, de fik, maa man gaa frem til 1716, thi fra da af ophørte Bespisningen, og i Stedet blev der udbetalt en Pengesum til hver enkelt ugentlig, for hvilken han eller hun selv maatte købe det fornødne.

Det forandrer med et Slag Billedet. Der var noget patriarkalsk over den gamle Bespisningsform, hvor Hospitalsmesteren sørgede for, at der blev uddelt ganske ensartede Kostrationer og Portioner af Tøj til hver af de trængende; de fattige og syge virkede under disse Forhold langt mere passive, som de saaledes modtog alt til Livets Ophold. Fremtidig maatte de selv administrere den lille Kapital, selv sørge for, at de fik Livsophold ved den, og Pengenes Købeevne var ikke altid lige stor; dyre Tider maa have indvirket paa de fattiges Levevis paa en Maade, som vi ikke mere kan erfare.

Det medførte ogsaa andre Opgaver for Stiftelsens Personale. Forstanderen mistede sine Pligter som Spisemester i Forhold til Stiftelsen; han havde væsentlig de rent administrative Pligter, selv om han i Almindelighed skulde vaage over de fattiges Liv og meddele Direktørerne, naar der foregik noget uskikkeligt, ligesom han skulde se til, at de holdt Hus med deres Penge og ikke løb om i Byen uden Forlov.

Hospitalsmesteren fungerede som Inspektør blandt de fattige. Ham tilkom det at tage sig af deres moralske Vandel, idelig at besøge de syge og se til, at ikke nogen af dem „er vanvittig i deres Saligheds Sag“ og at holde Degnen til stadig Katskisation og Undervisning, særlig af de unge.¹⁰¹ En Præst som Jens Sørensen Hee virkede fra 1705 til 1747 som en nidkær Sjælesørger for de fattige. Han synes at have omfattet sin Gerning med virkelig Interesse og gav Stiftelsen 100 Rdlr., hvis Renter dels skulde gaa til Vedligeholdelse af hans Gravsted i Graabrødre Kirke, dels til de fattige.

Som Bevis paa den Anseelse han nød, ogsaa udenfor Hospitalet, kan nævnes, at han 1745 blev udnævnt til Provst, en Hæder der ellers ikke var bleven nogen Hospitalspræst til Del.¹⁰² Hans Efterfølger i Embedet var Christian Andersen Bruun,¹⁰³ der døde i Embedet 1769 og efterfulgtes først af Chri-

stopher Mathiesen Gottschalck,¹⁰⁴ død 1778, og derefter af dennes Halvbroder, Hans Jørgen Gottschalck til 1816.¹⁰⁵

Præstens Løn blev stadig sammensat fra mange forskellige Kilder. Han fik 30 Rdlr. i Penge, 5 Tdr. Rug og 27 Tdr. Humle efter Kapitelstaksten, endvidere af Blangsted Ladegaard 34 Skpr. Humle, 1 Slagtenød og 10 Lam, samt Offer. Omregnet efter Kapitelstaksten svingede Beløbets Størrelse til forskellige Tider. 1760–61 var det 94 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk., Aaret før 103 Rdlr. 5 Mk., 1731–32 kun 80 Rdlr. 5 Mk. 8 Sk.¹⁰⁶ Men naar hertil føjes, at han havde fri Bolig i Præsteresidensen, der laa tæt op til Graabrødre Kirkes Vestgavl, og der iøvrigt ikke vistes Beskedenhed i de Krav, der Tid efter anden stilledes til Vedligeholdelsen, samt at han 1720 fik tilkendt Retten til at fæste Paarup Kongetiende for en billig Fæste, som Christian IV i sin Tid havde tillagt ham, men som siden var gaaet tabt, vil man forstaa, at Stillingen ikke var helt slet aflønnet.

Ved kgl. Bevilling af 17. Marts 1685 var der oprettet en Stilling som Degn ved Hospitalet. Degnen skulde forrette Tjeneste med Sang og Bøn for de fattige, samt Undervisning i kristen Katekisme og Børnelærdom. Lønnen var saare beskeden, idet den kun bestod i dobbelt Portion af, hvad de fattige fik, samt Huslejegodtgørelse. I 1720'erne blev der indrettet en Bolig til ham i Hospitalets Bygning i Nærheden af Præsteresidensen, men paa Grund af Fugtighed maatte man allerede 1726 leje Værelser i Byen til Degnen Oluf Olufsen.¹⁰⁷ Nogen fed Bestilling at være Hospitalsdegn var det aabenbart ikke. N. P. H. Schiern, der en Tid boede i et af Hospitalets Lejehuse ved St. Knuds Kirke, beklagede sig over, at han, som skulde læse og synges for de fattige Lemmer seks Gange daglig, havde saa lang Vej til Klosteret¹⁰⁸ og saa svært ved at skaffe Udkommet, at han maatte trygle om Forøgelse af Indtægten, „det den gamle, rige og runde Gud tusindfold igien vil belønne“,¹⁰⁹ og han opnaaede endelig, at Kongen 1716 forøgede hans Indtægt med Stillingen som Degn ved Paarup Kirke „skønt han ikke var studiosus“, men kort efter døde han.

Det vil huskes, at en af de væsentligste Klager fra Lemmerne over Kingo gik ud paa, at han havde frataget dem deres Læge, men at Kingo havde forsvaret sig med, at der ikke i Fundatsen var tillagt dem Ret til en Læge, hvad

der forsaavidt har en naturlig Forklaring, naar man betænker, at Fundatserne er fra 1539 og 1572, hvor den Slags Folk ikke var almindelige. Tiderne var imidlertid bleven andre, og en Stand af Læger var i al Beskedenhed ved at dannes. Ingen Sted skulde der vel være mere Brug for dem end her, hvor saa mange lidende Mennesker var samlede.

I 1710 indgav Pilegaard og Jens Hee en Memorial til Direktionen, hvori de forestillede, at det var nødvendigt for de fattige, at der kunde blive akkorderet med en Medikus, som boede i Byen, og som for en vis aarlig Afgift kunde betjene de syge med Medikamenters Forskrivelse. Flertallet af Direktionen fandt, at det kunde være meget betimeligt, og man mente, at 100 Rdlr. var en passende Aarsløn. Som sædvanlig opponerede von Haven. Han fandt, at 30 Rdlr. var nok, og hvis smitsom Sygdom „Contagion“, „som Gud naadelig forbyde“, indfaldt, kunde han faa mere. Efter en Del Forhandlinger antog man Ms. Meinertzen, formentlig en Badskærer, som tillige skulde tage sig af Skolen og for sin Umage have 33 Rdlr.,¹¹⁰ og at han slet ikke var nogen daarlig Kunde for Apoteker Peter von Westen, viser en tilfældigt bevaret Regning over leveret Medicin fra 1710—11.¹¹¹

Ved Siden af en Medicus havde man ogsaa en Kirurg. Da „Chirurg et balneator“ Balthasar Gottlieb Kretschmer 1712 rejste til København, foreslog Stiftamtmand Giedde, at man skulde antage en anden „fornemmelig saasom der udi Holsten alt desværre ytrer sig en smitsom Sygdom“, og da der fornylig var kommen en Kirurg til Byen ved Navn Johan Gottlieb Debbert, som skulde have en særlig god Erfaring, idet han var bleven brugt og havde haft adskillige lykkelige Kure, da en smitsom Sygdom grasserede i København. Debbert kunde fremvise Attest fra det medicinske Fakultet, at han som en forfaren Wundart (Saarlæge) og Feldskier kunde antages, og saa blev han ansat med en fast Løn af 50 Rdlr.¹¹²

De fattiges Direktører i København fandt imidlertid, at det dels var for meget, dels overflødigt, da man kunde nøjes med at hente Lægens Hjælp, naar det var fornødent, og de afskedigede ham uden videre 1714. Det lykkedes imidlertid at gennemføre Kravet om, at han skulde være knyttet til Stiftelsen, selv om Lønnen blev nedsat, og 1728 afløstes han af Johan Daniel Wandeler, som altid udfærdigede sine Skrivelser paa Tysk. Han vilde opvarte de syge

i Hospitalet for 20 Rdlr. aarlig,¹¹³ og paa samme Løn blev David Tiedke ansat. Han var født 1716, og fra ca. 1746 havde han været i Condition hos Stadskirurg Wandeler og fik 1755 Bevilling som tredie Kirurg i Odense omtrent samtidig med, at han ansattes ved Hospitalet. 1758 fik han Lønnen forhøjet til 30 Rdlr. med den Motivering, at Lemmernes Antal var steget.¹¹⁴ Han døde 1792.

Til at sørge for Lemmernes Ve og Vel og til at gaa Forstanderen til Haande havde man yderligere en Portner. I Begyndelsen var det vistnok en af de mere rørige Lemmer, der havde denne Post. Det var i en lang Aarrække Frans Stæhr, der synes at have været et meget nyttigt Faktotum, som kunde paa tage sig en Del forskelligt Arbejde, som han fik særlig Betaling for, men da han i 1752 var 90 Aar, kunde han ikke mere bestride Posten, og man antog „en skikkelig Borgermand“, Marcus Hansen, som fra 1755 fik 4 Mark ugentlig.¹¹⁵ Da han døde allerede 1761, blev Eberhard Gram ansat i Tjenesten.¹¹⁶

Fra Hospitalets ældste Tid havde man haft to Tjenestepiger til at opvarte Lemmerne, og deres moralske Vandel var ikke altid upaaklagelig. Nu var Forholdet blevet det, at de for Betaling kogte en Del Lemmers Mad, og der maa have været Beskæftigelse nok til dem. 1747 blev deres Antal da ogsaa forøget til tre,¹¹⁷ og 1757 ansattes yderligere een.¹¹⁸

I Sammenligning med tidligere Tid var Personalet altsaa vokset betydeligt, og dets Arbejde havde skiftet Karakter.

★

6. DAGLIGT LIV I HOSPITALET

Optagelse af Lemmer. Det var ikke Hospitalets Opgave at samle Penge. Der var ikke fastsat et bestemt Antal Lemmer, som Stiftelsen skulde omfatte, men det maatte være i dens Aand, at saa mange som muligt skulde hjælpes, og derfor svingede Antallet af fattige efter Stiftelsens økonomiske Kraft. Indtil 1709 var det højeste Antal, der nogen Tid kunde konstateres, ca. 65, men efter den Tid indtraadte der en Forandring, idet Antallet blev jævnt stigende. 1715 var der ganske vist kun 63, men 1731—32 71, 1740—41 73, 1759—60 146, 1770—71 174. Som man vil se, er der en nøje Forbindelse mellem Stiftelsens

stigende Indtægter og Stigningen i Antallet af Lemmer, men der kom et Tidspunkt i 1760'erne, hvor man i sin Iver for at opfylde Formaålet glemte Økonomien, og det kom siden til at svie til Direktionen.

Den gamle Fundats talte om, at syge, fattige og venneløse Mennesker skulde være kvalificerede til Optagelse i Stiftelsen. Det manglede aldrig paa Ansøgere, der mente, at de havde Kvalifikationerne. Der var den fattige Degneenke fra Sanderum, Johanne Elisabeth, der havde et stærkt Flod over hele Legemet, saa det var fuldt af Huller og Saar, saa hun for stadig Pine og Smerte lidet eller intet kunde forrette,¹¹⁹ eller den forliste Studiosus Theodorus Petrus Henrici Dasovius i Sanderum, der havde Værk og Brud i alle Lemmer, stor Hovedpine, Tandpine, Sten „og en anden hemmeligBrek jeg ikke engang vil nævne“, og som var ved at „crepere“ af Hunger. I 24 Aar havde han forgæves overhængt det kongelige Hus med Ansøgninger om Degnekald eller Skoleembede; nu syntes han, at han var tjenlig til at faa Husly i Hospitalet.¹²⁰ Ikke at tale om den 80-aarige Karen Jensdatter i Villestofte, hvis Ben var saaledes med Elendighed beladt, at der var gaaet Maddiker i det, saa det vist maatte afskæres. Præsten kunde bekræfte, at det var „forfuulet og forraadnet“, og Regimentsfeltskær Geselle Nobiesatzky bekræftede, at han havde taget flere Orme ud af hendes Ben.¹²¹ Eller Pottemagersvend Jacob Knudsen af Odense, der havde Kræft, som næsten havde fortæret alt af Ansigtet, saa han ikke kunde lade sig se af sine Medmennesker,¹²² og selv den forhenværende Præst i Allesø Jørgen Jensen blev 17. Marts 1738 optaget, naar der blev Plads.

Ligesom i tidligere Tid var der ogsaa nu i Trediverne og Fyrreerne en Periode, hvor nogle Mennesker blev optaget efter direkte Henvendelse til Regeringen. Saaledes blev Løjtnant C. F. Paludans Hustru, der var beladt med det haarde Kors, at hun paa tredie Aar laa contract og betaget al fornuftig Samling, optaget 1736, ligesom Kongen Aaret efter befalede, at ved Vakance skulde Jeppe Lauridsen af Akkerup, der havde staaet ved Landmilitzen, men havde mistet sit Syn, optages, ligesom Bodil Kirstine Holgers i Dræby fik en Datter optaget, der havde mistet Forstanden.

I de fleste Tilfælde blev disse kongelige Bevillinger imidlertid givet til Personer, der bad om at faa Understøttelse *udenfor* Hospitalet. De blev hyppigt givet til Folk, der havde indtaget en vis social Position, men ved Skæbnens

Ugunst var kommen i Trang. Raadmand Jørgen Hahns Efterleverske Mattinetha Hahn fik 1730 tillagt et Fattiglems Portion 26 Rdlr. aarlig, som hun kunde nyde uden at gaa i Hospitalet, og selv Borgmester Blanchenborgs Enke Karen Mule fik 1732 tillagt 3 Mk. om Ugen, hvad hun dog kun havde Glæde af til 18. September 1733, da hun døde. I 1735 blev Mogens Mortensen Bagers Søn Hans Atke begunstiget paa samme Vis. Han havde haft forskellige Gaarde i Forpagtning og anførte som Grund for sin Ansøgning, at hans Fader havde sat Hospitalet i god Stand, men han havde efter Faderens Død maattet underholde Moderen, og da han, der i Ansøgningen betegnes „af Juulskov“, nu var 67 Aar og ikke havde noget at leve af, fik han Understøttelsen, som han nød til sin Død 27. Februar 1742. Selv Præsten i Skaarup Hans Struchs Enke Idé Sophie Juels Datter fik 1744 tillagt 26 Rdlr. aarlig til en Datter, der var 6 Aar og var hjem søgt baade paa Maal og Hørelse.

Denne Forsørgelsesmetode, som Regeringen saaledes havde givet sit Minde til, blev Tid efter anden, naar Hospitalet var vel ved Magt, bragt i Anvendelse ogsaa uden Kongens Samtykke, og Reglen blev, at medens Lemmerne fik 3 Mk. om Ugen, fik de understøttede udenfor Stiftelsen 24 Sk. Det betød, at Hospitalet kunde yde Hjælp til langt flere, end dets Huse kunde rumme.

★

Der var nok af Nød og Elendighed, nok af Ansøgere, der bankede paa Hospitalets Port, men det er ogsaa muligt, at Direktionen ikke altid valgte den, der trængte mest. Personlige Interesser og Forbindelser kan ogsaa den Gang have formaaet meget. Anderledes kan man ikke forklare det Reglement, som Biskop Ramus fik vedtaget 1727.

Reglementet er det første, vi kender, for Optagelse af Hospitalslemmer. Det blev fastslaaet, at man skulde antage Lemmer lige godt fra By og Land, og de skulde, som der stod i Fundatsen, være syge, vanføre og aldrende — men syge gik fremfor alle andre, medens de „husarme“ maatte søge andres Hjælp. Saa vidt gik man, at man krævede, at Ansøgerne fra Odense By skulde undersøges af en Kirurg, medens de fra Landet skulde møde med Godsejeres og Proprietærers Attester, „thi det er Elendighed, som mest reflecteres paa“, og ingen kunde blive antaget for en liden Kapital, som de tilbød at yde. Naar en An-

søger havde præsteret det fornødne Antal Attester, skulde han eksamineres i sine Forhold af fire Direktører, der derefter afgav deres Votum til Stiftamtmanden og Biskoppen, og fra dem meddeles de fire Direktører ved Ridefogeden. Hvis nogen ansøgte om at komme ind paa en Tid, hvor ingen Vakance var, kunde de dog antages til Eksamen og skrives paa en Ekspektanceliste. Endelig bemærkede man, at saafremt nogen bedrog Hospitalet og ikke var saa elendige, som de foregav, eller hvis de opførte sig uskikkelig, kunde de vises ud igen. Fire Gange om Aaret skulde Hospitalet visiteres af Direktionen.¹²³

Reglementer har sjældent lang Levetid, og maaske kortere dengang end sidenhen. Ganske vist blev Ansøgningerne hyppigt bilagt en Udtalelse fra Hospitalets Kirurg eller fra den lokale Sognepræst, men den skrappe Eksamen faldt hurtigt bort, og fra 1750'erne ser man Forstander Holmer ganske simpelt fremsende indkomne Ansøgninger til Direktionen med Indstilling, en Forretningsgang, som blev mere og mere almindelig og viste sig baade praktisk og levedygtig.

Planen om Visitation gik rent i Glemmebogen efter et Aars Forløb, og 5. September 1732 foreslog Ramus, som om det var noget ganske nyt, at der to Gange om Aaret skulde holdes Mønstring i Hospitalet, for desto bedre at efterforske Hospitalets Tilstand. Det skulde finde Sted otte Dage efter Paaske og otte Dage efter Mikkelsdag,¹²⁴ og dog er der kun Meddelelser om, at een saadan Mønstring havde fundet Sted den 17. Oktober, hvor Lemmerne blev spurgt, om de havde noget at klage over, men de tilstod alle, at de fik rigtigt deres tillagte Almisse og fornøden Opvartning. Man fandt imidlertid ud af, at ikke alle var rette Hospitalslemmer efter Fundatsen, og da Lemmerne klagede over, at den Have, de stedse havde haft til at sole og blege deres Klæder, blev dem frataget af Spisemesteren Jens Pilegaard, idet han lukkede Svin og andre Kreaturer derind, bestemtes, at samme Have — Lammehaven — fremtidig skulde være Lemmerne til Nytte.¹²⁵

★

Orden og Skik. — Naar Portneren havde aabnet Hospitalets Port for den fremmede, stod han i en Verden vidt forskellig fra den, der rørte sig i Byen udenfor, en Verden, som Nutidsmennesket aner, men kun vanskeligt kan

skildre, thi den frembyder et Billede, hvis oprindeligt saa kraftige Lys og Skygge af Tiden er bleven afdæmpet. Vi ser Fratergaarden med de mange friske Grave, som mindede de fattige om den Død, der skulde møde dem alle, og det Sted, de skulde hvile; vi ser Gangen, ad hvilken Skoledisciplenc gik til deres Spisestuer, men ad hvilken ogsaa de syge og fattige færdedes fra og til deres Sygestuer.

Hvor saa mange Mennesker var samlede, krævedes en vis Regelbundethed. De var Vraggods, som den haarde Skæbne havde slaet ind bag Klosters Mure, hvor deres Kaar dog mildnedes, som det efter Tidens Forhold lod sig gøre. Gudfrygtigt og skikkeligt skulde de leve, Morgen og Aften holde Bøn med Andagt, al Banden og Sværgen maatte de fly og leve endrægtelig med hinanden; alle, som ikke led af Sygdom, skulde bestille noget nyttigt, og de unge burde lære at læse. Ingen maatte løbe om i Byen uden Forstanderens Tilladelse, ingen drikke sig fulde eller bruge anden Uskikkelighed, og de syge og mest afmægtige Lemmer skulde hjælpes af de andre Lemmer.

Dette var i kort Begreb den Instruks, som Direktionen i 1727 fastsatte for Lemmerne, og Biskop Ramus maa have fundet Grundlaget godt, saa han, der netop i disse Aar saa stærkt interesserede sig for at skabe Orden og Disciplin i det lille Samfund, 5. April 1734 fremlagde Projekt til en ny og mere detaljeret Samling Ordensregler for Hospitalslemmerne, Tjenestepigerne og Portneren. Den skulde trykkes og ophænges, en i Kvindestuen og en i Mandstuen.¹²⁰

Ved et mærkeligt Træf er denne Instruks bevaret, ikke det skriftlige Forlæg, men aabenbart selve den trykte og ret omstændelige Tavle, der nu er gulnet og bærer Vidnesbyrd nok om, at den har været anbragt efter Bestemmelsen. Dens vidtløftige Overskrift er: Odense Hospitals Instruction Til Guds Frygtes Øvelse, og til at hvide god Orden og Skik i Hospitalet, hvor efter de Fattige og andre udi bemte. Hospital dennem skal rette og forholde.

„Guds Frygtes Øvelse“ var et væsentligt Punkt. Om Formiddagen Klokker halvgaen otte, ved Bordet Kl. 10, fra Bordet Kl. 11, om Eftermiddagen Kl. 3 og om Aftenen til Bords Kl. 5 og fra Bords Kl. 6 skulde der ringes med Hospitalsklokken til Bedetime og Cathecisme-Læsning, og alle de Hospitalslemmer, der kunde gaa, skulde derefter indfinde sig i Hospitals-Kirken. Hvis nogen

ikke indfandt sig, „men andensteds noget at forrette, eller Snack udi Hospitalet med Fremmede at holde, eller med Støyen og Larmen forhindre andres Andagt“, skulde de første Gang formanest af Præst og Forstander og betale 4 Sk., anden Gang dobbelt, o.s.v., indtil deres Ugepenges Fortabelse. Banden, Skænden, Slagsmaal og Drukkenskab blev ogsaa straffet efter Fortjeneste.

Naar Klokkeren var 10 om Aftenen, skulde alt være roligt og ingen færdes med Lys i Hospitalets Gange eller Opholdsstuer. I det hele taget skulde man være varsom med Ild. De fattige maatte ikke bruge Lys, Ildpotter eller smøge Tobak ved deres Senge. Det straffedes med Fortabelse af en halv Uges Penge. At Lemmerne indbyrdes falbød Tobak eller Brændevin, kunde heller ikke tilstedes.

Selv om Snakken kan have gaaet lystigt, hvor saa mange var forsamlede, kunde det dog være rart af og til at spørge nyt udefra, enten ved at bekendte indfandt sig paa Besøg, eller Lemmerne kunde faa Udlængsel. Men Instruksen havde ogsaa forudset dette: „Hospitals Lemmerne maa ingen Fremmede hos sig indehave over een Time, og naar de slyg Besøgelse haver, da ey være med dem eene i Luckte Kammere, eller inden Gardiners og Tækkes Skiul, men Tale med de Fremmede iblandt de andre Lemmer.“ — Og vilde de rejse ud paa Landet, skulde de have Direktørernes Tilladelse. De kunde faa Lov at blive borte 2, 3 eller 4 Uger, men hvis de ikke indfandt sig igen rettidigt, mistede de deres hele Ugepenge, saa længe de udeblev over den bevilgede Tid. I Byen maatte de kun gaa 2 Timer ad Gangen, og de skulde sige Forstanderen, hvad deres Ærinde var, „saa som der udi ingen Hemmelighed bør eller maa være“, og Udeblivelse om Natten uden Tilladelse kostede en halv Uges Penge.

Det blev indskærpet, at de Lemmer, som kunde arbejde til Gavn for de sengeliggende, skulde gøre det efter Forstanderens Ordre, og Modvilje kunde straffes med Forvisning fra Stiftelsen.

Ogsaa *Tjenestepigernes* Pligter blev detailleret fastslaaet. Dem tilkom det at lede, løfte og bære de blinde og vanføre Folk, sy for dem og fly dem deres Mad renligt og godt. Om Morgenen, inden Bøn blev holdt, skulde alle Senge være redt, Hospitalet og Kirken fejret, „og deraf borttaget hvis Natte Potter der befindes, og ellers efterskylle med Vand de stæder, som ond stanck og luckt i Hospitalet kunde foraarsage“. Om Morgenen skulde de i god Tid lægge

Ild paa Køkkenskorstenen og i de fattiges Spindestuer, om Vinteren Kl. 7 om Morgenen og Kl. 3 om Eftermiddagen, og om Aftenen, inden de gik i Seng, maatte de nøje efterse, at Ild og Lys var slukket overalt, og de maatte ikke tillade Lemmerne at tage Ild fra Køkkenet eller Stuen og bære det over Gaarden.

Selv om man skulde mene, at de to Tjenstepiger kunde have nok at gøre med disse Arbejder, var det ikke deto mindre deres Pligt en Gang om Maanednen at vaske de fattiges Klæder og levere dem tilbage i ren Tilstand. De maatte ikke vaske for Fremmede fra Byen „de Fattige til forsømmelse og fornærmelse“, og naar de gik ud i Byen, skulde de først spørge *alle* Lemmerne, om de vilde have noget Bud forrettet, „paa det de siden ey for de friske Lemmer skal løbe, og de Sengeliggende blive forsømte“, og det siger sig selv, at disse Byture skulde forrettes i en Fart „og ey med Sladder og Snack lenge opholde sig, paa det de Syge og Sengeliggende over deris langvarige Bortgang skal savne den fornøden opvartning“. Iøvrigt skulde de gøre for Lemmerne, hvad de kunde overkomme, og være høflige og skikkelige med enhver og „ey med Banden og Skielden eller uhøflige Ord beegne de Fattige“.

Portneren skulde være med Nøglerne ved Hospitalsporten Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren, og han skulde holde den i Laas, undtagen naar der skulde holdes Prædiken; da skulde den staa aaben, til Præsten var gaaet paa Prædikestolen, og igen, naar Kirkefolkene gik ud. I Sommertiden Kl. 8 om Aftenen og i Vintertiden Kl. 6 blev Porten laaset og Nøglerne afleveret til Forstanderen.

Iøvrigt skulde *Portneren* holde Øje med Lemmernes Færden ud og ind. Rende-kællinger og andre, som ikke havde noget at gøre, maatte han ikke lade komme indenfor Murene, og hvis han bemærkede noget usømmeligt, skulde han meddele det til Forstanderen, naar han om Aftenen afleverede Nøglerne, for at denne næste Dag kunde foretage Undersøgelse af Sagen. Han maatte ikke sælge Brændevin, Øl og Tobak til Lemmerne og skulde i et og alt rette sig efter Forstanderens Ordre.

Dette var de Regler, hvorefter Hospitalslemmerne og Tyendet havde at rette sig, og Regler var nødvendige og en fast Haand til at hævde dem, hvor saa mange Mennesker var samlede; det viste Erfaringerne.

Uskikkelige Lemmer. — Naar man tager et Overblik over Hospitalets Boere, skulde man ganske vist ikke tro, at de i særlig Grad kunde rotte sig sammen og gøre Oprør. I 1715 angiver Ridefogeden følgende Svagheder hos de 63 Lemmer:

I. Karlfolkene: Blinde 3, Gaar ved Krykker 2, Vanføre 8, Udlevede 2, Vanvittige 4. — II. Kvindfolkene: Vanføre 19, Den onde Syge (Syfilis) 3, Gamle sengeliggende 3, Vanvittige 7. — III. I Grevens Stue: Blinde 1, Vanføre 2, Taabelige 1. — IV. Kanslers Senge: Vanføre 2.¹²⁷

Alligevel ser man dem optræde i Flok, utilfredse med den Behandling, de fik. Fra gammel Tid var det jo Skik, at de fik Tøj udleveret, saaledes at de alle fik hvert tredje Aar. Kvindfolkene fik et Aar Vadmel til en Trøje og Lærred til en Særk, næste Aar Vadmel til et Skørt og Lærred til et Lagen. Mandfolkene fik det ene Aar til en Kofte og en Skjorte, næste Aar til Bukser, Kjortel og Lagen. Men i de vanskelige Aar omkring 1710 havde Stiftelsen maattet spare paa dette Punkt, saaledes at de sidste Gang fik Tøj udleveret ved Pinsetid 1708, og der var Grænser for, hvor længe det kunde holde. Derfor var det vel ikke uden Grund, at de i 1711 „i den Herre Zebaoths Nafn“ gennem Jens Hee bad om at faa noget Tøj udleveret.¹²⁸ Gennem Degnen fik de Besked om, at de, som trængte mest til Klæder, skulde komme til Præsten og tegne sig, men med priselig Solidaritetsfølelse svarede de, at de hellere vilde vente, til de alle kunde faa, fordi de alle var Hospitalslemmer og alle nødlidende.¹²⁹ Der gik dog endnu et Aar, inden Hospitalet var i Stand til at opfylde deres Bøn og give dem efter Sædvane hver 10 Alen Vadmel og 14 Alen Blaarlærred, som Ridefogeden skulde indkøbe „saa billigt som muligt“.¹³⁰

Det var dog især Madspørgsmaalet, der kunde give Anledning til Klage. I 1714 var det navnlig galt. De paastod, at deres Spising blev forringet, deres Brød „flyes ilde“, deres Skeemad er liden og ond, saa at dersom de deraf nogle Gange kan spise, saa er der mange Gange, de ikke kan, og før fik de altid noget Smør, men i dette Aar — Klagen er fra August — havde de kun faaet een Gang. Endelig føjede de til, at deres Vandsted var brøstfældigt og urent, saa de maatte hente Vand i Byen.¹³¹

Jens Pilegaard vilde nu mene, at det var en Sammensværgelse mod ham, fordi Lemmerne vilde gaa ud i Byen uden hans Tilladelse, og det havde han

forbudt dem, og noget var der vel om det. Samtlige Direktører gik ned til Lemmerne og spurgte dem ud. Det Brød, der blev dem forevist, skadede slet intet. Derimod var det rigtigt, at de ikke havde faaet Smør, men det skyldtes, at Smørret for Tiden var saa dyrt, at Forstanderen havde maattet give dem andet, indtil det kunde faas for bedre Pris. Hvad Skemaden angik, maatte de fastslaa, at den undertiden var „uforvarende bleven sveden“,¹³² og den Tilfredsstillelse havde Lemmerne, at Forstanderen fik et Tilhold om, at de fattige fik saa meget, som de burde have, og vel tillavet, og Præsten fik Tilhold om at føre flittigt Tilsyn med de fattige.

En Særstilling indtog de Fattiglemmer, der var indlagt henholdsvis paa de Pladser, som Hannibal Sehested havde afsat Midler til: „Grevens Stue“, som de betegnes, og de to paa Kansler Christen Thomesens Pladser. De førstnævnte klagede 1711 over, at de i fem Aar ikke havde faaet Klæder, saa de nu gik saa godt som nøgne, og det gav Hospitalsdirektionen Anledning til at indskrænke disse Pladsers Antal fra 6 til 4. Ganske vist klagede en af Hannibal Sehesteds Efterkommere, Grevinde Wedell til Wedellsborg, over dette Forhold, idet hun henholdt sig til, at for de 2000 Rdlr. skulde 6 fattige Personer underholdes. Hospitalsdirektionen svarede imidlertid, at da Renten af Kapitalen nu var væsentligt lavere end før, kunde det ikke lade sig gøre, men, tilføjede den, hvis Grevinden vilde forøge Kapitalen, skulde man selvfølgelig gerne igen indtage seks fattige.¹³³

Da Bespisningen var bleven afløst, ophørte naturligvis en væsentlig Del af Klagerne, og der kendes fra den senere Tid kun faa, og oftest velbegrundede samlede Klager. I 1742 bad Lemmerne om mere Ildebrændsel til fornøden Varme om Vinteren og til at koge deres Mad ved, samt 10 nye Bygetønder og en Saad til at bære Vand i til deres Klæders Tvæt, samt en lille Sætteseng til at flytte et sygt Menneske paa.¹³⁴ De fik i den Anledning 60 Tdr. Kul mere, fordi Antallet af Lemmer var forøget.

Opvarmningen af Lokalerne var stadig ret primitiv. Gennemgaaende maatte man nøjes med aabne Ildsteder eller „Glødhuller“, hvorpaa en Kulild brændte. Det var sikkert et Fremskridt, da man fik indrettet de før omtalte Varmestuer, og dog hvilke Stuer. I de smaa Rum trængtes de fattige sammen om Ildstedet, hvor Kulstykkerne laa og glødede; Luften blev fyldt med Røg

og Uddunstninger i det slet ventilerede Lokale. Ikke saa sært, at de fattige i Karlens Opholdsstue erklærede, at de „tit og ofte i vor liden Stue udi Karle Huset formedelst den megen Iim og Damp som Kul-ilden foraarsager, daane og besvime“. De bad derfor om en Jernkakkelovn, „hvorved den Fugtighed, Damp og Røg kunde afvendes og borttages, hvoraf nogle iblandt os undertiden ere bleven saa heftig angrebne, at de derved daanede, saa de ligesom halvdøde maatte udbæres til deres Senge“. ¹³⁶ De fik Ovnen.

Da man havde faaet indrettet det nye Hus til Karlfolkene, hvor 24 skulde opholde sig, havde man aabenbart helt glemt Lys og Varme, og først da de i 1757 havde klaget deres Nød og skildret, hvorledes de var udelukkede fra fælles Lys og Varme med de andre Lemmer og derfor maatte bede om at faa en Kakkelovn til Varme og et Lys til hver Aften og Helligdags Morgen i den forestaaende kolde og mørke Vintertid, kom Direktionen i Tanker om, at de burde have 2 Kakkellovne, 2 Tdr. Kul ugentlig og 16 Lys om Ugen til begge Rum. ¹³⁰

Hvor ufuldkommen Opvarmningen var, skal der endnu nævnes et Par Eksempler paa. Forstander Østrup havde forsynet Kirken med et Timeglas til Prædikestolen, for at Jens Hee kunde rette sig efter det, men der var saa fugtigt derinde, at Sandet ikke kunde løbe, saa han ikke kunde passe den fastsatte Tid, hvorefter han kun maatte prædike en Time. Det gav Jens Hee Anledning til at bede om, at det store Sejerværk, der stod i Konventstuen, og som stammede fra Hesselagergaard, maatte blive sat op, saa han paa Prædikedage kunde rette sig derefter, og „de fattige Syge som om Nattetide ligger og længes ved Tiden, siden de ikke kan høre Byens Klokker, derved soulageres“. ¹³⁷ Og den smukke Oliemaling, hvormed den store Sygestue var bleven forsynet, medførte ogsaa Ulemper. Om Vinteren samlede Fugtigheden sig paa det maledede Loft, og Draaberne faldt bestandig ned i store Dryp. Det kunde være galt nok for Lemmerne, men endnu værre var det for Forstanderen og Præsten med Familie, naar de var til Gudstjeneste. De kunde ikke sidde tørt, uden at deres Klæder jo blev ilde tilredt og fordærvet, og de bad derfor om, at der i Koret maatte blive bygget en liden lukket Stol, som de kunde betjene dem af. ¹³⁸

Var Opholdet i Hospitalet altsaa ikke helt behageligt, og kunde det nok be-

grunde de Klager, som Lemmerne fremsatte, saa var der dog ogsaa mange Tilfælde, hvor der forelaa graverende Overtrædelser af Betingelserne for Ophold i Hospitalet, saa Direktionen maatte optræde med Strengheid.

Den Sum, Lemmerne fik, var ikke stor, og deres Ejendele faa, men ikke desto mindre kunde de forlede til Tyveri. I Februar 1748 anmeldte Hospitalslemmet Hans Caspersen, at der Tid efter anden siden Nytaar var taget 4 Rdlr. fra en Kiste, som stod ved hans Seng. Pengene havde han gemt til sine Jordeklæder. Det viste sig, at et *blindt* Hospitalslem, Bertel Johansen, havde stjaalet Pengene ved Nattetid og brugt dem til Drukkenskab og Fylderi. Han slap dog for at blive vist bort, men han skulde straffes paa Vand og Brød i otte Dage og derefter kun nyde 4 Sk. daglig i Underholdning.¹⁴⁰ Derimod blev Anders Pottemager udvist, fordi han havde vist sig liderlig og uskikkelig,¹⁴⁰ og da en Del af Lemmerne klagede over Sten Larsen, et andet Hospitalslem, som angreb dem ikke alene med Skældsord, men med Hug og Slag, ja endog havde gjort sig skyldig i Tyveri i Hospitalet og havde løbet efter de andre med Kniv og Økse, blev han uden Resultat irettesat af Forstanderen flere Gange og derefter udvist.¹⁴¹

I adskillige Tilfælde var det galt med Kvindfolk, der havde ladet sig „besove“. Selv Karen Justesdatter, hvis ene Ben for tre Aar siden blev afskaaren af Regimentsfeltskærer Wandeler, havde staaet i Forhold til Handskemager-svend Christen Køllertsen, der arbejdede hos Handskemager Laurits Brandt. Holmer indstillede, at hun blev udvist og af særlig Naade fik Lov at tage sine Sengeklæder med. Biskop Ramus billigede det, idet han med tydelig Væmelse deciderede: „Hendes gamle Palter at ligge paa synes mig hende kand tillades at tage med sig.“¹⁴² Galt var det naturligvis ogsaa, da Christen Jensen Pasterman og Anna Cathrina Hansdatter anmodede om at komme ud af Hospitalet under Forgivende, at de vilde ægte hinanden, men de var mistænkte for at have haft utugtig Omgang; derfor blev det resolveret, at Kvinden for det første skulde forblive i Hospitalet, men kun have 4 Sk. til Ophold. Manden skulde paa Hospitalets Bekostning sættes i Tugthuset, da han var et gammelt Menneske, der havde forført den unge Quindespersion.¹⁴³ Ved en enkelt Lejlighed mente Hospitalsdirektionen, at den endog maatte paakalde Regeringens Hjælp til at klare Vanskelighederne. Det var, da Christen Olufsen

Skræder med ét Ben og en blind Pige, Karen Hansdatter, i 1736 havde „lagt Venskab sammen“ og i to Aar havde bedrevet Letfærdighed. De havde lovet hinanden Ægteskab; men Direktionen fandt det betænkeligt at lade dem løbe paa deres egen Haand, „som naar de vare satte af Hospitalet og kom i Ægteskab tilsammen, vilde baade Selv, og om de avlede Børn, i fremtiden blive Publico til Byrde“. Man fandt saa ud af, at Manden kunde indsættes i Spindehuset i København, hvor han, skønt han kun havde ét Ben, „dog med Kradsen og Skruppen kunde arbejde noget med Hænderne“, og Kvinden komme til Pesthuset i samme By. Det billigede Kongen, og med første Skibsløjlighed skulde de Elskende afsendes.¹⁴⁴

Visselig har det ikke været nogen let Sag at tøjle den brogede Flok, og det var jo saadan, at hvis nogle var lidt taabelige, før de kom ind i Stiftelsen, kan man ikke tro, at deres Tilstand er bleven bedre derefter. Der var ikke noget at stille op med Hans Pedersen fra Skovsgaarde, der den 10. Juli 1757 om Morgenen tidlig befandtes at have hængt sig selv ved Jernstængerne i Vinduet. Et Par Maaneder før havde Paul Frausing paa Brahesborg ansøgt om hans Optagelse, da han var et melankolsk Temperament, der vilde ombringe sig selv, og han var da ogsaa bleven anbragt i et særligt Kammer. Endnu Aftenen før havde han været med til Bønnen, men nu kunde Birkedommer Hede-gaard kun rapportere: „Vi fandt da den døde som meldt, hængende ved den øverste Jernstang i Vinduet tæt op til Sengen, Ansigtet vendt ud imod Kammeret og saa meget som en god Haandsbred eller lidet mere hævet med Fødderne fra Jorden.“ Der fandtes ingen Lagen i Sengen. Dem havde man taget fra ham, fordi han før havde villet skære dem i Strimler og dermed foretage den samme Gerning, men nu havde han betjent sig af sin Skjorte. Man skar ham ned og lagde ham paa hans Seng for at se, om der endnu var Liv, men det var forlængst udsukt.¹⁴⁵

Det Skær af Uhygge, der saaledes kunde hvile over Stiftelsen, det var dog, som i dette Tilfælde, noget forbigaaende og usædvanligt, noget, der for en Tid har sat Sindene i heftig Bevægelse og været et spændende Samtaleemne for de andre Lemmer, men omme ved det store Sygehus' Nordgavl laa Daaren, og dér var aldrig Ro. I 1709 var de to smaa Rum bleven bygget, og det viste sig, at de afhjalp et Savn; de var altid optagne.

I og for sig var Daaren Hospitalet uvedkommende. De Mennesker, der ind-sattes, kom der ved offentlig Foranstaltning, men Hospitalet skulde holde Bygningen vedlige og havde Ansvar for, at de sindssyge ikke brød ud. Begge Dele kunde være vanskeligt nok. I 1720 havde Laurids Jensen Møller „udi exessive rasende Tilstand“ helt ødelagt „Daarekisten eller Dulhuset“, som han var forvaret i. Han havde opbrudt Fjællegulvet og derefter gravet store Huller i Jorden samt stødt Loftet i Stykker og brudt Sidefjællene løse. Tre Karle maatte holde ham, medens Rummet blev repareret.¹⁴⁰ Trangen til disse Aflukker var saa stor, at man 1725 maatte skaffe Plads til yderligere tre Daarekistelekker, idet man længe havde maattet anbringe en gal Mand i Hospitalets Køkken i et Aflukke, hvor han dog ikke „alle Tider kan forblive“.¹⁴⁷

Da det først gik op for Samfundet, at det i Daaren kunde anbringe saadanne syge Stakler, blev der stærk Rift om den. Magistraten i Odense sendte af og til Mennesker, der en Tid havde været indespærret i Arresten. Private Godsejere indlagde ligeledes vanvittige, idet Hospitalet dog altid sikrede sig, at det fik Betaling for dem. Det blev ikke altid forstaaet. Saaledes kom nogle Bønder fra Haarslev en Dag i 1747 af egen Myndighed med et afsindigt Menneske, de vilde have forvaret i Daarekisten, skønt de tidligere havde faaet Besked om, at de maatte vente, til der blev Plads. De lovede, at de nok skulde betale for ham, men da han først var indsat, glemte de deres Løfte, og Hospitalet maatte søge Erstatning af Fattiggassen.¹⁴⁸ Daarekisten var dog kun for de virkelig gale, de, der var farlige for deres Omgivelser. De Mennesker, der kun var „taabelige“, eller som gik „i urolige Tanker“, blev ligesom de andre syge optaget i Hospitalet, og da der til Stiftelsen blev knyttet den før omtalte Bygning, netop til dette Formaal, blev et stort Savn afhjulpet ved den Sondring, som derved fandt Sted indenfor Lemmerne.

De fattiges Ejendele. — Naar de fattige var kommen ind i Hospitalet, og de var undergivet den Lov, der herskede der, var deres Kaar ens. Men ingen, for hvem Klosterporten aabnede sig, var dog saa ussel og ringe, at han eller hun ikke havde lidt Bohave, som var bragt med fra Hjemmet. Det kom Hospitalet til Gode. For at dække Begravelsesudgifterne blev Effekterne solgt ved Auktion, og hvis der blev noget tilovers, tilfaldt det nu Hospitalets Kasse; i tid-

ligere Tid blev det tiloversblevne delt mellem de andre Lemmer. Saa ivrig var man for at faa disse Udgifter til Jordefærd godtgjort, at man 1732 bestemte, at hvis Boet ikke kunde dække, skulde Udgiften afholdes af den Hospitalsportion, som blev ledig ved Dødsfaldet, og før det udlagte var betalt, maatte ingen anden indtages.¹⁴⁹

Det har sin Interesse at se, hvad et saadant Hospitalslem kunde være i Besiddelse af, og her skal anføres Opgørelsen efter Karen Hansdatter, der døde 6. Juli 1728. Priserne angiver Salgsprisen ved Auktionen:¹⁵⁰

1 blaastribet Linnet Underdyne 3 Rdlr. 11 Sk., 1 do. med lidt Fyld i 2 Rdlr. 5 Mk. 5 Sk., 1 ulden rød- og blaastribet Overdyne 1 Rdlr. 15 Sk., 1 blaastribet Hoveddyne uden Fyld 2 Mk., 2 blaa- og rødstribede Hovedpuder 1 Rdlr. 5 Sk., 1 Blaargarns Lagen blev givet til den vanvittige Rasmus Jensen, 1 gl. brun Vadmel's Trøje 14 Sk., 1 gl. hvid Canifases do. 12 Sk., 1 grønt Vadmel's Skørt 3 Mk. 4 Sk., 1 gl. sort Muffe 4 Sk., 1 Par gl. Halværmer med Kniplinger om 2 Sk., 1 gl. Cromlærreds Tørklæde 1 Mk. 2 Sk., 1 Hørgarns do. 8 Sk., 1 Cromlærreds Lin 2 Sk., 1 gl. Cromlærreds Forklæde og 1 gl. Halskrave 14 Sk., 1 1/2 Alen gl. sorte takkede Baand 2 Sk., 1 rød Silkehue 1 Mk. 12 Sk., 1 gl. sribet Bostes Hue 6 Sk., 2 Hørgarns Tørklæder 10 Sk., 1 Par gl. Sko med tvende smaa Sølvspænder i 2 Mk. 4 Sk., 1 Par gl. Tøfler 1 Mk., 1 gl. Bog 8 Sk., 1 gl. gult Skørt 8 Sk., 1 brunt do. 10 Sk., 1 gl. rød Bøjs Klokke 1 Mk. 2 Sk., 1 gl. Silkehue 3 Sk., 1 gl. Halmkurv 2 Sk., 1 gl. Blaargarns Forklæde 4 Sk., 1 gl. blaat do. 3 Sk., 1 gl. blaat do. 3 Sk., 1 gl. Egekiste med Jernbeslag 4 Rdlr. 2 Mk. 1 Sk., 1 Behold af hendes Penge 2 Mk. Det indbragte ialt 16 Rdlr. 2 Mk. 7 Sk. — Begravelsesudgifterne var følgende: For hendes Ligkiste 1 Rdlr. 4 Mk., for Graven at kaste 12 Sk., for Liget at bære til Jorden 3 Mk., til Søm at slaa Kisten fast med 2 Sk. Ialt 2 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk. Til Hospitalet blev der saa 14 Rdlr. 9 Sk.

Og tager man til Sammenligning en Mand, Peder Hansen, der døde samme Aar,¹⁵¹ da ser hans Værdigenstande saaledes ud:

1 gulstribet Linned Overdyne 7 Mk., 1 gl. hvid do. 2 Mk., 2 gl. Linned Hoveddyner 9 Sk., 1 gl. Lagen 2 Sk., 1 gl. Vadmel's Kjortel 4 Sk., 1 do. Vest 1 Mk. 10 Sk., 1 gl. Læder do. 8 Sk., 1 do. 6 Sk., 1 gl. Læder Brystdug 2 Sk., 1 Par gl. Læderbukser 6 Sk., 1 gl. Nathue 1 Sk., 3 gl. sorte Halsklude 5 Sk.,

1 gl. Lysesaks 2 Sk., 1 lille Fyrreskrin uden Laas 1 Mk. 4 Sk., 1 lille sort Jydepotte $\frac{1}{2}$ Sk., 3 Par gl. Strømper 4 Sk., 1 gl. Stump Hose med nogle gamle Søm i 1 Sk., 1 Par Træsko 4 Sk., 1 Par gl. Sko 7 Sk. — Det gav 1 Rdlr. 5 Mk. $7\frac{1}{2}$ Sk., men da Begravelsesudgifterne var 2 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk., gav Forretningen Underskud for Hospitalet, og det var det normale. Det hører til Sjældenhederne at se et Lem efterlade sig 68 Dlr., som Tilfældet var med Christian H. Nees, der døde 1769, eller som Jacob Petersen, der 1770 efterlod sig 43 Rdlr., og helt for sig selv staa Hospitalslemmet Ulrich Terchelsen, som 1735 efterlod sig 186 Rdlr., men rigtignok havde en Gæld paa 216 Rdlr., der var Penge, som han havde faaet af Godtfolk, som han havde Kommissioner for. Han havde nemlig drevet en hel Boghandel, bl. a. med Holbergs Værker og forskellige latinske og tyske Forfattere og havde haft Bispinde Muus og andre af Byens Honoratiores til Kunder. Ulrich Terchelsen er det eneste Hospitalslem, der ses at have drevet Næringsvej, efter at han var kommen i Hospitalet.¹⁵²

*

Saa broget var Livet i Stiftelsen. Som Livet udenfor fyldt med Splid, med Brud paa gældende Love, med fælles Nød og Elendighed, men vel ogsaa med fælles Glæder, som de nu kunde trives i Klosters Skygge, i den Verden, hvor disse Menneskevrag havde fundet Beskyttelse, og hvor de i alle Tilfælde fik et Liv, der fremfor Tilværelsen udenfor fritog dem for at ligge andre til Byrde. Thi Hospitalet var deres Hjem, og de fattige var Husets Herre.

*

7. DEN ØKONOMISKE STILLING

I 1708—09 havde Stiftelsen haft en Indtægt paa 3855 Rdlr., der modsvarede af en Udgift paa 3626 Rdlr., saaledes at der var et Overskud paa 229 Rdlr., men denne gunstige Stilling ændredes som Følge af den store nordiske Krig saaledes, at man i 1710—11 havde en Rest paa kun 8 Rdlr. 3 Mk. og en Gæld til Kommunitetet paa 1650 Rdlr. Omkring 1720 bedredes Stillingen igen, og allerede 1721 havde man en Kassebeholdning paa ca. 1300 Rdlr., der 1727—28 var vokset til 2871 Rdlr. Kapitalen udgjorde paa det Tidspunkt

6218 Rdlr. Det er en Udvikling, der i Tal illustrerer den Betydning, som Bortfæstningen af Kvægtienderne i Forbindelse med Bespisningens Afløsning havde.

Den voksende Kapital skulde anbringes, men da man nærrede det Ønske ikke at splitte den blandt mange Laantagere, opstod hos Direktionen den Tanke, at man skulde anbringe den i Jordegods, og da Hesselagergaard 30. Maj 1725 blev stillet til Auktion, og Hospitalet i længere Tid ikke havde faaet den Afgift, som den siden Johan Friis's Tid var pligtig at yde, købte Stiftelsen den for 19.300 Rdlr. Biskop Jacob Lodberg, der ivrigt havde tilraadet Købet, foreslog, at man skulde sætte den under en særlig Forvaltning bestaaende af Biskoppen, Magister von Haven og Borgmester von Bergen. Det varede dog kun kort, thi allerede 1726 blev den solgt til Kommerceraad Lorenz Baggesen for 25.000 Rdlr., hvad der maa kaldes en god Forretning. Man gik derefter over til at udlaane Midlerne mod Pant i fast Ejendom.

Ved den store Forøgelse af Lemmernes Tal, der fandt Sted fra Aarhundredets Midte, havde man imidlertid snart spændt Rammerne for haardt. Endnu i 1741-42 havde man en Kassebeholdning paa 743 Rdlr., men 1769-70 var Underskudet 3212 Rdlr., 1775-76 7044 Rdlr., og 1780 havde man en Gæld paa 8461 Rdlr. til Kommunitetet og et Underskud paa Aarsregnskabet paa 10.499 Rdlr., der maatte dækkes ved yderligere Laan. Samtidig udgjorde Kapitalformuen kun 35.067 Rdlr., som gav en Rente paa ca. 1300 Rdlr.

En væsentlig Skyld for denne Uorden skyldtes utvivlsomt Biskop Ramus' manglende Evne til at administrere. Ved Opgørelsen 1779 havde det vist sig, at han skyldte Stiftelsen 8986 Rdlr., som han maatte stille Sikkerhed for i sin Privatformue og love at afdrage af sin Indkomst. Endnu ved Ramus' Død 1786 var Forholdet ikke afviklet. Det tilkom Efterfølgeren, Tønne Bloch, at søge Tilstanden ændret, og da dette ikke skete tilstrækkelig radikalt, blev det en taknemmelig Opgave for Stiftamtmand Buchwald at kritisere og reformere.

FR. BUCHWALDS DIKTATUR 1789—1798

1. SKÆRMYSLER

En Dag i April 1790 kunde Borgerne i Odense, i det Maanedsskrift, som Bogtrykker C. H. Iversen udgav, læse en Artikel, der omhandlede Odense Hospital. Den kan nok have givet dem Stof til Diskussion, thi det var intet mindre end et Forslag til en fuldstændig Omformning af Stiftelsen, som motiveredes med den daarlige Økonomi, der skulde herske. Artiklen var anonym.

Kritiken gik ud paa, at Jordegodset gav for lidt Indtægt. Af 281 Tdr. Htk. fik man kun 281 Rdlr. Dette kom af, at Bønderne ikke blev holdt strengt nok til at svare deres Landgilde, og den aarlige Omrejse, der blev foretaget, tilsigtede ikke en Undersøgelse af, om Bønderne holdt deres Gaarde ordentligt vedlige, men man vilde se, hvor meget Bønderne skulde have i Godtgørelse for Reparationer. Det vilde efter Kritikerens Mening være mere fordelagtigt at sælge Jordegodset, hvorved man vilde kunne opnaa flere Hundrede Rdlr. pr. Td. Htk. Tilmed maatte han mene, at kun Halvdelen af Indtægterne kom de fattige til Gode. Resten gik til Vedligeholdelse af Bygningerne og Administration.

Forslaget til Forbedring gik kort og godt ud paa, at Godset, og Blangstedgaard indbefattet, skulde sættes til Auktion og Hospitalsbygningerne rømmes, idet man skulde tilbyde Lemmerne, at de maatte flytte ud til deres Venner og nyde deres Kostpenge dér. De, der ikke vilde eller kunde flytte, kunde blive anbragt i Tugthusets bagerste Bygning, og kun de epidemiske og veneriske Syge skulde blive tilbage i de tidligere Hospitalsbygninger. Ved denne Ordning kunde man spare Præstens, Degnens og Portnerens Løn. Bygningerne kunde for Størstedelen anvendes til Barakker, Stalde, Hø- eller Halmmagasiner, og Forstanderens Bestilling vilde ikke blive større, end at en af Embedsmændene i Byen kunde passe den.

En yderligere Besparelse kunde opnaas ved at nedsætte Lemmernes Underholdningspenge. De 3 Mk. var for meget ugentlig; i Stedet for 48 Sk. kunde

man give 28, thi „det er een for et got og følsomt Hierte bedrøvende Sandhed, at intet bidrager mere til at gøre en Nation doven, end naar Fattige finder saa god Underholdning, at deres Skiebne synes god“.

Det var Forfatterens Tro, at Hospitalets Fonds ved disse Foranstaltninger vilde kunne udbringe 8000 Rdlr., og 524 fattige underholdes i Stedet for 140.

Dette Forslag, som med et Slag vilde omskabe den aarhundredgamle Stiftelse, var udformet af Stiftamtmand Friderich Buchwald.¹

I Stiftelsens Historie har den kongelige Befalingsmand stadig haft en vis Tilknytning til Stiftelsen; den var oftest ret løs, og sjældent viste Befalingsmændene, eller Stiftamtmandene, synderlig Interesse for den. I enkelte Tilfælde, som i Kingos Tid, trak de sig fornærmede tilbage fra al Deltagelse i Forvaltningen. Kun Pritzbuer havde haft Tilbøjelighed til at hævde sin Stilling som Stiftelsens første Embedsmand. Aldrig havde man set en Mand i den Stilling fremsætte saa radikale Idéer, som de ovenfor skitserede, men der har vel heller aldrig i dette Embede siddet en Mand af en lignende Karakter.

Før Buchwald i 1789 kom til Fyn, havde han fungeret som Legationssekretær ved det russiske og østrigske Hof, og fra 1776 havde han været Amtmand over Dronningborg, Mariager og Silkeborg Amter. I sin Ungdom havde han ikke haft det bedste Ry paa sig. Da han var bleven Amtmand i 1776, udtalte A. P. Bernstorff sin dybe Beklagelse, da han erfarede om et planlagt Ægteskab mellem Buchwald og en Grevinde Rantzau: han har Aand, men af den sletteste, der findes; hans Opførsel er aldrig god, hans Hjerte har et daarligt Ry; derfor beklagede han den udvalgte „d'estre entraînée dans une alliance aussi peu convenable“, og han skjulte ikke sin Glæde, da han kort efter erfarede, at Forbindelsen ikke blev til noget.² Tre Aar senere blev Buchwald gift med Margrethe Rømeling, Datter af Statsminister Hans Henrik Rømeling. I Odense blev han den første Stiftamtmand, der fik Bolig paa Slotet.³ Allerede 1790 havde han faaet det saaledes istandsat, at en Gæst blev i den Grad blændet, at han troede sig hensat til Wien.⁴

Det vrirlede med Idéer i hans Hjerne. Paa sit Gods Gudumlund i Nordjylland foretog han vidtløftige Forbedringer, og paa Brahetrolleborg var han levende interesseret i J. L. Reventlows Landbrugsreformer; Reventlow var meget tilfreds med ham, „selv om jeg ikke altid vil vælge ham netop til For-

billede, ofte er han for hidsig, og bruger da ikke de mest velvalgte Udtryk; han har megen Forstandighed, Virketrang og et rigtigt Syn paa Tingene.“⁵

Sit Embede som Stiftamtmand forvaltede han med Nidkærhed. Blader man Amtets Brevkopibøger fra disse Aar igennem, præges hver Side af hans rappe Pen, der, naar den var i Fart, ikke let lod sig standse. Forslagene strømmede fra ham, ikke altid lige vel overvejede, og mange gik i Brokkassen. Der var dog altid et Overskud, som bar god Frugt. Fremstormende, uden at tage smaa-lige Hensyn til Traditioner og Former, en Elsker af Strid og en Ynder af Ironien og det spillende Vid, var han et Barn af den Revolutionstid, i hvilken hans Gerning faldt.

Havde Buchwald staaet i samme Forhold til Hospitalet, som Kingo i sin Tid gjorde, havde han med andre Ord været i den Situation, at han ved sin Side havde en svag Mand, da var der Mulighed for, at hans Forslag til Hospitalets Omdannelse var bleven virkeliggjort. Al sin Uovervejethed til Trods var det maaske ikke saa fantastisk, som Samtiden maatte føle det; det var dog kun en Videreudvikling af den Linie, der var begyndt med Godsets Salg og Bispisningens Ophør, en Forløber for den Form for social Forsorg, der nu er den almindelige.

Men paa Fyns Bispestol sad siden 1786 Tønne Bloch.⁶ Ligesaa fremstormende som Buchwald var, ligesaa stædigt traditionstro var Biskoppen. I de to Personligheder mødtes to Tidsaldre, og af Mødet sprang Gnister. Myndig i sit Væsen, altid paa Vagt overfor eventuelle Krænkelser af paastaaede Rettigheder, var han alt andet end tilbøjelig til at give efter for Stiftamtmandens Paafund, og Forholdet imellem dem præges af en Række Skærmydsler, der hyppigst drejer sig om Smaating, men som udkæmpes i et Sprog, man ikke almindeligt hører mellem to af et Stifts øverste Embedsmænd. Det tjener imidlertid begge til Ære, at de lærte at respektere hinandens saglige Dygtighed, og derefter lod Striden afløses af frugtbringende Samarbejde.

Aarsagen til Stridighederne, forsaavidt de vedkommer Hospitalet, skal muligt søges i Buchwalds Irritation over Hospitalsdirektionens Sammensætning. Personerne var i 1790, foruden Buchwald og Bloch, Stiftsprovst Ancher, Præsterne Achen og Seidelin, samt Borgmester M. Seidelin og Raadmand A. Biørnsen. Af denne Sammensætning sluttede Buchwald, at de gejstlige altid

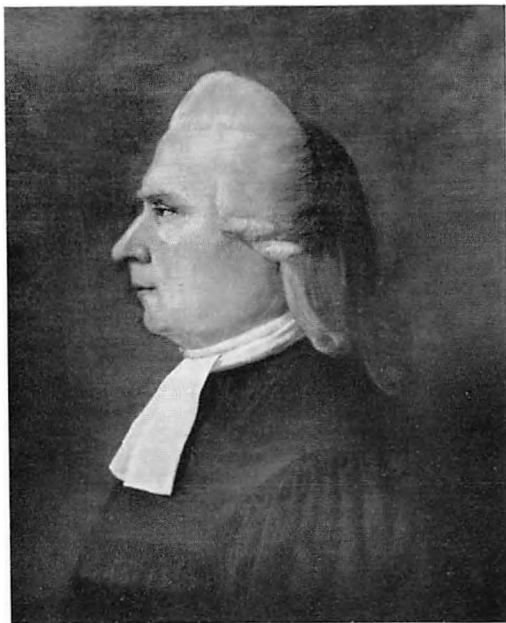
vilde holde sammen og følge Biskoppen ved Stenmeafgivning, saaledes at Biskoppen vilde faa en Hovedindflydelse, som vilde være uberettiget. At knække denne Magt var den ledende Traad i hans Politik i de første Aar.

Striden flammede ud ved et langt Pro Memoria, som Buchwald 24. Juni 1790 indsendte til Danske Kancelli⁷ bilagt det ovennævnte trykte Forslag fra det fynske Maanedsskrift, hvortil han vedkendte sig Forfatterskabet. I sin Betænkning uddybede han dette Forslag. Buchwald angreb den Praksis, at Biskoppen forvarede alle Stiftelsens Værdipapirer, og han fandt, at en Stiftamtmand med juridisk Uddannelse havde bedre Forudsætninger for at røgte dette Hverv, end en Teolog, men bedst var det, om Forstanderen havde Ansvar for dette.

I det hele taget drog han Gejstlighedens administrative Evner i Tvivl; man havde sjældent set Beviser paa dem, „det maatte da være i at opdrive Kontiender til højeste Pris“. Det vilde derfor være langt bedre, om man solgte alle faste Ejendomme og indbetalte Pengene til Amtsforvalterne, hvorved Stiftamtmanden faktisk blev Herre over dem. Naar det derimod gjaldt at anvende Renten af Kapitalen til Forsorg af de fattige, kunde Gejstligheden gøre Nytte, idet Præsterne i Købstæderne sammen med Byfogeden og de eligerede Mænd kunde danne en Kommission, som kunde varetage dette; paa Landet burde hvert Sogn sørge for sine fattige.

Dermed var ikke det sidste Ord sagt i den Sag. Biskoppen og de andre Direktører fik Sagen sendt til Erklæring fra Kancelliet, og Punkt for Punkt gendrev de Stiftamtmandens Besvælinger og Reformforslag, idet de stempløede dem som Brud paa alle gældende Fundatser og Love vedrørende Hospitalet, og Biskoppen truede med at tage sin Afsked fra Hospitalet i følgende Vendinger: „saafremt Hans Højvelbaarenheds Projecter skulde desuagtet finde Hans Kongelige Majestæts allerhøjeste Bifald, beder jeg i allerdybeste Underdanighed om den Høi Kongelig Naade, at jeg i saa Tilfælde maa vorde allernaadigst løsladt og fritagen fra al Administration af og med, ligesom og fra al Ansvar for Odense Hospital, lige fra den Dag af, at Hr. Kammerherren vorder Samme paa den af ham ansøgende Maade anfortroet.“

I endnu et Gensvar fra Buchwald uddybede og begrundede han sine Forslag. Det var dateret 20. Febr. 1791, men foreløbig undlod Kancelliet at tage

Biskop Tonne Bloch

Stjæmtmand Fr. Buchwald

Stilling til disse Forslag. Det fik nemlig nok at gøre med at svare paa de andre Besværinger, der i den følgende Tid flød som en jævn Strøm fra henholdsvis Biskop og Stiftamtmand, og det lønner sig ikke i Enkeltheder at referere denne indledende Bataille. Det skal kun nævnes, at der i Buchwalds Forslag var visse Punkter, som han bestandig vendte tilbage til og søgte at gennemføre, og dem skal vi følge.

★

Det er ikke troligt, at Buchwald selv har regnet med, at man uden Modstand vilde gaa ind paa hans Idé om Hospitalets Opløsning. Han hørte sikkert til den Slags Mennesker, der opstiller Fordringer saa store, at der er Raad til et godt Afslag, men som alligevel Skridt for Skridt arbejder sig fremad efter en bestemt Linie.

Et væsentligt Punkt i Striden var Spørgsmaalet om, hvem af de syv Direktører, der havde den største Myndighed, og hvor vidt denne Myndighed kunde udstrækkes i Forholdet til Meddirektørerne.

Af Navn havde Stiftamtmanden altid været regnet for den første Direktør, men Stiftelsens Historie viser med lige stor Sikkerhed, at af Gavn var det Biskoppen. Yderligere var dette fremhævet i de senere Aar ved Forøgelsen af Stiftelsens Værdipapirer, som Biskoppen havde i Forvaring. Til Gengæld maatte han saa ogsaa gøre Rede for disse Papirer overfor Direktionen ved sammen med Aarsregnskaberne at fremlægge en Oversigt over Formuetilstanden, som Direktionen skulde revidere. Biskop Ramus havde i den Henseende været ret efterladende, og da Bloch i 1786 overtog Arkivet, gik der en rum Tid, inden Boet efter Forgængeren blev gjort op, saaledes at der kunde skabes fuld Klarhed over Forvaltningen.

Den Mistro, som Buchwald havde lagt for Dagen med Hensyn til Gejstlighedens administrative Evner, maatte ved dette Forhold yderligere bestyrkes, og det maatte være ham en kærkommen Lejlighed til at forsøge at rokke Biskoppens Stilling i Hospitalsdirektionen.

Spillet begyndte, da Biskoppen ikke fremlagde den befalede Formueoversigt til Juli Termin 1790 sammen med Regnskabet. I Direktionsmødet 6. August besluttede man at afkræve ham den, men Hans Højærværdighed reagerede ikke. 26. Februar 1791 mindede Buchwald ham om Sagen og tilføjede, at

han ogsaa maatte have Formueoversigten til December Termin 1790.⁸ Bloch svarede med at fremsende et Udkast, idet han erklærede, at den endelige Formueoversigt maatte affattes af den samlede Direktion, og derefter skulde det tjene Forstanderen „og den administrerende Directeur“ — og dermed mente han sig selv — som Grundlag for hver Termins Kassebercning.⁹

Dertil kunde Stiftamtmanden let svare, at man ikke kunde udtale sig om et Udkast til en Formuebercning, naar Biskoppen havde alle Papirerne. Og med største Skadefryd tilføjede han: „Jeg lærer fremdeles af meerbemeldte Deres Høyærværdigheds Ærede, at De er en Directuer af et andet Slags end Vi andre. De er administrerende Directeur, som De behager at sige. Da jeg er aldeles ubekjendt med dette Embedes Pligter og Rettigheder, udbeder jeg mig derom Gunstbehageligst underrettet. Efter den almindelige Sprogbrug, og da De har alle Stiftelsens Documenter i Deres private Gjemme, har jeg dobbelt Grund til at troe, at Directionen, om saa er, at De beklæder dette Embede, kan forvente de Antegnelser, De venter af os.“¹⁰ Selv om Bloch nu erklærede sig villig til at fremlægge alle Oplysninger i en Direktions Samling,¹¹ kunde det dog ikke være nok, idet der efter Loven skulde gives en Frist paa seks Uger til Revidering af Regnskaberne, og det maatte ogsaa gælde i dette Tilfælde. Buchwald havde yderligere den Klemme paa Biskoppen, mente han, at kunne nægte at sammenkalde Direktionen. Hvis Regnskaberne altsaa ikke blev indsendt inden 14 Dage, vilde han klage til Kancelliet.¹⁴

Stillet overfor denne Trusel kom Bloch ham i Forkøbet med en Forespørgsel til Regeringen, om Buchwald kunde nægte at sammenkalde Direktionen, og om han som Direktionens Repræsentant var pligtig at lade sig behandle „paa selvsamme Fod som enhver anden subordineret Regnskabs-Betient“.¹³ Kancelliet tog meget diplomatisk paa Sagen. Biskoppen maatte naturligvis give Meddirektørerne en vis Frist til Revisionen, men paa den anden Side maatte Direktionen samles, naar han krævede det, og saa stod det Stiftamtmanden frit for som den første Direktør at tage Regnskaberne med hjem.¹⁴

Altsaa et Nederlag for Biskoppen, men han fremsendte dog ikke den krævede Formueoversigt pr. 11. December 1790 uden en ny Anmodning, som Buchwald fik de andre Meddirektører til at underskrive.¹⁵

Dermed var man naact saa vidt, at Biskoppen endelig krævede et Møde

sammenkaldt, hvor han vilde fremlægge Regnskaberne, og Buchwald efterkom Anmodningen og sammenkaldte i Juli 1791 Direktionen. Som Mødested udpegede han et Værelse paa Slottet, som han havde ladet indrette til dette særlige Brug, og hvor man tidligere havde afholdt Direktionsmøder, skønt Biskoppen havde henstillet, at man valgte Hospitalet. Buchwald fandt da ogsaa Anledning til at meddele ham, at Direktionsstuen paa Hospitalet ikke mere eksisterede, da den var indrettet til Spinde-Skole, og det vilde være mere bekvemt at mødes paa det kongelige Slot end i „Directionens Betients, Forstanderens, Stue“, som det var sket en eller to Gange, og der havde man endda maattet yde Forstanderen Erstatning for Udgift til Lys og Varme.¹⁶

Den vrantne Biskop kunde kun opfatte den Forklaring som et Skalkeskjul for Stiftamtmandens Rænkespil. Efter hans Tanker vilde det stride mod hans Værdighed at forføje sig til Stiftamtmandens Bolig i et Hospitalsanliggende, og derfor melder Forhandlingsprotokollen, at 15. Juli 1791 blev Direktionen sammenkaldt af Stiftsbefalingsmanden efter Anmodning af Biskoppen, hvor de sidste Dages Brevveksling mellem Biskop og Stiftamtmand blev forelæst og Buchwald foreviste et Bevis for 62 Aktier i Speciesbanken. Mødet begyndte Kl. 4, men da der indtil Kl. 5½ slet ikke var mødt andre end Buchwald og Borgmester Seidelin, blev Samlingen sluttet.¹⁷ Hvorfor var de andre ikke mødt? Det vilde Buchwald gerne vide, og Dagen efter tilskrev han Meddirektørerne og spurgte, hvorfor de udeblev, og om de mente, at andre end Buchwald var beføjet til at indkalde til Møde, og om Stedet ikke passede dem. Pastor Seidelin var godt tilfreds med Stedet, men var forhindret. Fra Raadmand Biørnsen fik han følgende Besked: „Igaar Eftermiddags Klokken omtrent 3 kom Hr. Biskoppens Tiener til mig og sagte, at hand skulde hilse mig fra Stiftamtmanden og Biskoppen, at der blev ingen Samling af Directionen“, og samme Oplysning gav Pastor Achen.¹⁸ Eftertiden kan forestille sig de Tanker, som Stiftamtmanden har gjort sig ved et saa overraskende Svar. Noget klogt Træk var det ikke af Bloch. Derimod bar Buchwald sig meget snedigt ad ved at sikre sig Flertallets Tilslutning til det valgte Mødested. For dette maatte Biskoppen bøje sig, men han krævede rigtignok til Gengæld, at Buchwald paa sin Side ogsaa skulde bøje sig for Flertallets Beslutninger. Hvis han ikke fik en saadan Forsikring, vilde han kun møde i Hospitalet, og hvis der

desuagtet skete Direktionssamling paa Slottet, vilde han have sit Votum indført i Protokollen.¹⁰

Unægtelig havde Biskoppen rørt ved et ømt Punkt: Muligheden af, at der ved Stemmeafgivningen kunde blive gejstligt Flertal; principielt erkendte Buchwald, at Flertalsbeslutningen var bindende, men dermed vilde han ingeniende fraskrive hverken sig selv eller sine Meddirektører Retten til at indanke Flertalsafgørelser til Kancelliets Afgørelse.

Dermed sluttede Parterne en Vaabenstilstand, som varede et halvt Aars Tid. Buchwald begyndte at sysle med Planer om et Sygehus, og i Januar 1792 fremsendte Biskoppen Termins-Beregninger med Formueopgørelse pr. 11. December 1791, alt i Overensstemmelse med den Afgørelse, som Kancelliet havde truffet det foregaaende Aar.²⁰ Paa Mødet viste det sig da, at Biskoppen ganske egenmægtigt havde udlaant 4500 Rdlr. af Kommunitetets Midler. Buchwald klagede til Kancelliet, der ganske vist approberede Udlaanet i dette enkelte Tilfælde og understregede, at man ellers skulde benytte sig af Flertalsafgørelse. Ganske vist fik Buchwald samtidig en Næse for de voldsomme Udryk, han havde brugt om Bloch, men det tilfredsstillede ham sikkert at se Meddirektørerne tage Parti for ham og vedtage, at Hospitalsforstanderen ikke maatte udbetale Penge uden den samlede Direktions Ordre.²¹ Det viste sig endvidere, at Stiftelsens Værdipapirer i nogle Tilfælde var fælles med andre offentlige Stiftelser, og man anmodede Biskoppen om at give Oplysning om den Sag.²² Bloch vilde ikke svare uden at faa at vide, hvad Formaal Oplysningerne skulde tjene, og Buchwald forklarede ham, at der var visse skjulte Ting i hans Regnskaber, og da man handlede med Biskoppen ikke som Meddirektør, men som Regnskabsaflægger, var man ikke forpligtet til at oplyse alt, hvad han ønskede, men man forlangte det, som var nødvendigt til Regnskabernes Revision, ellers maatte der igen klages til Kancelliet.²³

Først i Januar 1793 naaede man til Ende med Regnskabsstridighederne. De forskellige offentlige Stiftelsers Værdipapirer blev skilt ud fra hinanden, og Hospitalets anbragt i en stærk Kiste, hvortil hvert Direktionsmedlem fik en Nøgle, saaledes at Kisten kun kunde aabnes, naar hele Direktionen var samlet, og dermed var Biskoppen fritaget for Ansvar for denne Side af Hospitalets Bestyrelse.²⁴

Da havde imidlertid ogsaa et andet Stridsspørgsmaal faaet sin Løsning. Spørgsmaalet om hvem, der var Førstedirektør.

★

Det var et væsentligt Punkt i Buchwalds Betænkning fra 1790, at Hospitalets Bestyrelse i Realiteten laa i Hænderne paa Gejstligheden, der manglede administrative Evner, og det var hans brændende Ønske at knække denne Magt. Lejligheden meldte sig i Februar 1792, da den blinde Hospitals-Pensionist Knud Hansen af Lundegaard ansøgte om at beholde sin Hospitals-Portion, skønt han havde indladt sig i Ægteskab. Buchwald sendte Ansøgningen til Biskoppens Betænkning, men Bloch sendte den tilbage uden Bemærkning, og paa Trods af adskillige Henstillinger var det ikke muligt at faa Biskoppen til at lystre. En ny Besværing til Kancelliet fra Buchwald. Buchwald mente, at han som første Direktør var berettiget til ved en Cirkulærskrivelse at indhente de andre Direktørs Vota, men det benægtede Bloch. Nu befalede Loven, at Biskopperne skulde meddele deres Betænkning og Svar, naar Kongens Befalingsmænd tilskrev dem, men Forholdet var med Hensyn til Hospitalsbestyrelsen saaledes, at Stiftamtmand og Biskop kun var to af syv Direktører i Modsætning til, hvad Tilfældet var i andre Byer, hvor der var to Direktører med Inspektører under sig. Een maatte imidlertid være berettiget til at samle Vota, og det maatte, mente Buchwald, være Stiftamtmanden.²⁵ For Bloch saa Sagen anderledes ud. Han var langt mere fortrolig med Hospitalets historiske Udvikling, end Buchwald nogensinde blev det. Han kunde minde om den Stilling, der i 1619 var givet Lensmand og Biskop i Forhold til Hospitalet og om Reskriptet af 1709, der havde befalet de samme at have Indseende med Stiftelsen, og disse Anordninger var Hospitalets Grundlov. Der var kun den Forskel fra andre Hospitaler, at her kaldtes Inspektørerne Meddirektører, d. v. s., at Meddirektørerne har Del i den lovgivende Magt, men ikke i den udøvende. I Hospitalets Sager var Biskoppen ikke underordnet Stiftamtmanden, og den direkte Forbindelse med Regeringen etableredes ved Biskop og Stiftamtmand, ikke ved Meddirektørerne.²⁶ I dette Stridsspørgsmaal fik Biskoppen Retten paa sin Side, thi Kancelliet resolverede, at efter Loven, Anordningerne og Reskripterne af 1709 og 1711

var det Biskop og Stiftamtmand, der havde Overdirektionen og kunde lade tilsige Meddirektørerne til Forsamling, affordre deres Vota m. m.²⁷

Den Betydning fik Kancelliets Afgørelse, at i Stedet for et Modsætningsforhold mellem Bloch og Buchwald indtraadte en Alliance, der i højere og højere Grad gav Buchwald Mulighed for at udfolde sig uden Blochs Indblanding, og som endte med at bringe Stiftamtmanden i den skarpeste Strid med hans tidligere Allierede: Meddirektionens borgerlige Fløj. Det skyldtes de mange Reformplaner.

★

2. BUCHWALDS REFORMER

Et vægtigt Punkt i Buchwalds Kritik af Hospitalets Administration var Angrebet paa Godsdriften. Af 281 Tdr. Htk. fik Hospitalet kun 281 Rdlr. i aarlig Indtægt, og det skønt en Del af Godset laa saa godt, at en Td. Htk. burde give 10 Rdlr. i Leje. Selv om hans Beregning ikke helt holdt Stik, er det dog en Kendsgerning, at Fæstegodset ikke blev udnyttet saa intensivt, som det burde og kunde, og det var ogsaa Buchwalds Tanke. En Landmand havde forklaret ham, at det var, fordi Bønderne var hovfrie og altsaa ikke havde Lejlighed til at lære Agerdyrkning; de blev ikke holdt strengt nok. En Hospitalsbonde, som véd, at naar han klager for de Herrer Inqvirenter og lader sine Huse falde ned, faar han Afslag i sine Afgifter og Penge til at bygge dem op igen, en saadan Bonde klynker hellere og lader hellere sine Huse forfalde end holder dem vedlige ved Sved og Arbejde. En Hospitalsbonde skal se, at der ikke er noget Middel for ham til at tjene sit Brød uden i sit Ansigt Sved, for saa bliver Følgen, at han arbejder, „og da ved Guds evige Visdom Jorden indeholder en uopløselig Rigdoms Kilde for hver den, som tilbørlig dyrker den, saa belønnes hans Flid over hans Forventning“, og almindelig Velstand bliver Følgen. — Og Buchwalds Tanker gled over paa Forholdene i Byen og trak Parallellen: „Denne Bys formuende Borgere ere alt for godgørende; det er Moden at give Almisse til enhver menneskelig Skabning, som masquerer sig i forrevne Klæder, antager en klynkende Stemme, eller ved Hjælp af Spanskflue gjør sig et Saar i Ansigtet. Denne

Maade at fortiene sit Ophold paa, er mageligere end at arbeide, og derfor foretrækkes den.“ „Alle vore Kjøbstæders Haandværkere, som nu ere fattige, fordi de holde deres Arbeide for dyrt, og maa holde det for dyrt, fordi alt Haandlanger-Arbeide er for dyrt, eftersom Tiggeriet er en meget fordeeltagtig Profession, vil, naar Tiggeriet ophører, faa Arbeide nok for bedre Kiøb og altsaa sættes i Stand til at give bedre Priser, og følgelig deres Fortieneste blive større.“²⁸

Buchwald lod det ikke blive ved disse Teorier om den altfor rigelige Almisses og den altfor store Eftergivenheds skadelige Følger.

I 1787 var Spørgsmaalet om Udskiftning af Villestofte bleven brændende, idet Bønderne paa egen Haand havde begyndt at foretage Skifte, og deraf tog Direktionen Anledning til at foranstalte Udskiftningen efter Forordningen af 23. April 1781.²⁹ Buchwald var imidlertid mere interesseret i at forhøje Indtægten af Bøndergodset, og da han 1790 erfarede, at der var ikke mindre end 1046 Rdlr. Restance paa Godset, tog han Sagen i sin Haand. Han krævede Restanterne for sig og betydede dem, at de inden en vis Frist skulde betale deres Restance, ellers vilde deres Sag blive overgivet Domstolene.³⁰

Med et Slag brød Buchwald tidligere Praxis. Siden 1728 havde Bønderne været fri for Restancedomme; i snart et Aarhundrede havde de haft det aarlige Besøg af Visitatorerne, der havde modereret deres Landgilde. Nu skulde de pludselig yde fuld Landgilde efter Jordebøgerne. Men Truslen hjalp, for saa vidt som 530 Rdlr. blev betalt. Adskillige gjorde dog Vanskeligheder, og det gjaldt ganske særlig om de Bønder, der i 1718 var bleven indlagt under Ryttergodset, men i 1765 igen givet tilbage til Hospitalet. De forlangte at svare efter samme Takst, som de havde svaret som Ryttergods-bønder, og som deres Kvitteringsbøger udviste. Der blev udtaget Stævning mod 17 Bønder i Fangel, Trøstrup og Skovsbo. De tre betalte straks, andre fulgte kort Tid efter, men 6 vilde have deres Sag paadømt. Erstatningskravet beløb sig med Renter til 610 Rdlr., og 8. April 1790 paabegyndtes Sagen ved Ravnebjerg Herreds Ret, der kendte 29. April 1792, at den Moderation, der var givet dem som Ryttergods-bønder, kun havde været gældende fra Aar til Aar, og tilmed var det over tyve Aar siden, de var vendt tilbage til Hospitalsgodset, saa de maatte betale efter Jordebøgerne. Samme Opfattelse havde

baade Fynbo Landsting, der dømte i Sagen 23. Oktober 1793, og Højesteret, som dømte 13. Januar 1796.³¹

Villestofte Bønderne slap bort fra det nye og haarde Regimente. De androg nemlig om, at de maatte købe deres Gaarde til Selveje, og det samme gjorde nogle af Bønderne i de nærliggende Byer: i Villestofte 10, i Paarup 3, i Fangel 3, i Korup og Trøstrup 2 og i Vigslev 2. Tilsammen drejede det sig om 110 Tdr. 3 Fk. Htk., hvoraf der i aarlig Afgift skulde svares 368 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk., foruden 6 Tdr. Byg og 1 Td. 6 Skpr. Havre. De vilde byde 17.870 Rdlr. for det, og derefter blev foranstaltet to paa hinanden følgende Auktioner, af hvilke den sidste gav 22.245 Rdlr., og saaledes blev Gaardene tilstaaet Fæsterne imod at den halve Købesum blev staaende i Gaardene. Inden Auktionen blev een Gaard trukket tilbage, saa der kun solgtes 103 Tdr. Htk. For Hospitalet betød det, at det kom af med henimod Halvdelen af det tilbageværende Fæstegods, men pengemæssigt var det en saare fordelagtig Handel, idet man før kun havde 368 Rdlr. i Indtægt, men nu 832 Rdlr.³² Da Auktionen var forbi, indgav en Privatmand et Efterbud paa hele Godskomplekset, men det vilde Regeringen ikke antage, skønt det var paa 25.180 Rdlr. Flertallet af Direktionen indgav en Klage til Regeringen over dette Forhold, idet den mente, at det var dens Ret og Pligt at sælge Godset saa dyrt som muligt, og at den ved Godssalget havde lidt et Tab, som Regeringen burde erstatte. Svaret fra Regeringen var meget skarpt, og Andragendet stemples som upassende, samtidig med at Regeringen paapegede de Fordele, som Hospitalet havde vundet ved Handelen.³³

Jævnside med denne Sejr over Hospitalsdirektionen vandt Buchwald en ny ved at gennemtvinge Salget af Blangstedgaard. Han havde foreslaet det i 1790, men Bloch havde protesteret. Det var en Gaard paa 18 Tdr. 7 Skpr. Hovedgaardstakst, der var forpagtet ud til Ejby Mænd i en 12-aarig Periode for 310 Rdlr. aarlig. „Denne Perle i Hospitalets Ejendom bør ingensinde fra Hospitalet afhændes,“ havde Biskoppen sagt, og det var hans Opfattelse, at Renten ved et Salg vilde blive mindre end Forpagtningsafgiften, idet Holulsgaard, der var Liebhaber, kun bød 12.000 Rdlr. for Gaarden.

Til 1. Maj 1791 skulde Gaarden forpagtes ud for en ny 12-aarig Periode, men da Buchwald et halvt Aars Tid forinden erfarede, at Forpagterne van-

røgtede Gaarden, fik han dem til godvillig at afstaa Forpagtningen, og han satte Gaarden til ny Auktion til Bortforpagtning 11. Oktober 1790. De forrige Forpagtere protesterede, og uden Buchwalds Vidende standsede Meddirektørerne Auktionen. Da Stiftamtmanden ikke kunde komme frem ad den Vej, søgte han at løse Knuden i flere Tempi. 26. Marts 1791 blev Munkerislykken solgt. Den havde tidligere ligget under Blangstedgaard, men var nu overladt Forstanderen til Brug. Hollufgaard købte den for 5570 Dlr.; endelig lykkedes det paa en Auktion i 1792 at faa Blangstedgaard solgt til Hollufgaards Ejer. Tilsammen indbragte Blangstedgaard med Mølle og Munkerislykke 19.600 Rdlr., hvad der gav 787 Rdlr. i aarlig Rente, saaledes at man opnaaede en Gevinst paa 541 Rdlr. 3 Mk.

Kort efter tog man fat paa Realisering af Faaborgjorderne. Den første Auktion blev holdt i 1793, og derefter blev det Regel, at man ved Fæsteledighed stillede den paagældende Lod til Bortsalg ved Auktion.

★

Parallelt med denne Omdannelse af Hospitalets Indtægtskilder gik Buchwalds Bestræbelser for at omforme Stiftelsens almindelige Virksomhed, og Linien i dette Arbejde var bestemt af Ønsket om at rive den gamle Stiftelse ud af sin Isolerthed, trække Traade ud til Samfundet og give den nye Opgaver at løse. Den skulde gøres tidssvarende.

Betleriet var et Samfundsonde, som mange af Tidens Mænd stræbte at lindre. Et af Midlerne skulde være Oprettelsen af Spinderier. Conferensraad Niels Ryberg til Frederiksgave havde i 1789 bygget et Par „Spindeskoler“ i Ebberup og Saltofte, der skulde fremme Arbejdsomhed, Orden og Sædelighed,³⁴ og saa snart Buchwald var kommen til Odense og havde taget Sæde i Hospitalsdirektionen, fremsatte han det Forslag, at der skulde oprettes et Hørspinderi i Hospitalet. Biskoppen foreslog, at man skulde tage Kommunitetets gamle Spisesal i Anvendelse til dette Formaal, foruden tre Værelser, som Forstanderen havde benyttet sig af. For at øge Hospitalets Indtægter, eller i hvert Fald holde det skadesløst, skulde Spindeskolen svare 4 pCt. af den Sum, der skulde anvendes paa Indretningen, i aarlig Leje.³⁵

Planen blev imidlertid hurtigt krydset af en ny Idé, som Buchwald havde

faaet. Odense By skulde have et Sygehus, et Sted, hvor Folk fra Byen i Sygdoms Tilfælde kunde blive indlagt og passet under Lægetilsyn.³⁰ Det var noget forholdsvis nyt. Først i 1757 blev Frederiks Hospital i København indrettet, og det blev Forbillede for de andre Sygehuse i Landet. Buchwald begyndte at sysle med Tanken i 1791, idet han regnede med Muligheden af, at han kunde faa nogle ledige Værelser i Tugthuset i Klaregade til dette Formaal. Til den Ende rettede han en Forespørgsel til Inspektørerne for Tugthuset om Sagen, og de stillede kun Krav om en passende Husleje. Den eneste Vanskelighed var den, at Tugthuset kunde komme til at lide under Pladsmangel „enten ved en Jagt overalt i Provinsen efter omløbende Betlere, eller formedelst saadanne Maleficenteres Hendømmelse til Tugthus-Arbejde.“ Først den 23. November 1791 sendte Buchwald Sagen til Biskoppen med Anmodning om at afgive sin Erklæring paa samme Ark. Det var imidlertid netop den Tid, hvor Striden mellem de to Embedsmænd var paa sit højeste, og Bloch lod Stiftamtmanden vide, at hans Fremgangsmaade var højst upassende; Biskoppen agtede ikke at skrive sin Erklæring paa det Papir, som Stiftamtmanden havde sendt ham, da det derved kunde faa Udseende af, at han var en underordnet Embedsmand, der skrev til sin overordnede. Hvad selve Sagen angik, mente Bloch, at der var andre Opgaver, der var vigtigere, og at Tugthusets Lokaler i hvert Fald nok kunde anvendes til andet Brug. Skulde man endelig have en Sygeanstalt, kunde den mere passende indrettes i Graabrødre Hospital.

Stiftsfysikus Eichel, der var meget interesseret i Spørgsmaalet, og muligvis den egentlige Ophavsmand til Tanken, fik Ordre til at se paa de Rum, som Biskoppen foreslog. At det ikke var nogen behagelig Opgave, føler man af hans Erklæring. Biskoppen fulgte ham selv til Hospitalet og „anviste mig til et Sygehospital den Fløj, hvor Spindestuen nu er; da samme nu kun bestaar af én Etage, saa kunde man opføre endnu en Etage paa den hele Længde af den underste Etage.“ Denne Fløj havde Kirkegaarden paa den ene Side og den frie Mark paa den anden, der var højt til Loftet og hele Bygningen kunde altsaa være bekvem til et Sygehus. Paa den anden Side maatte Eichel i sin Nød bekende, at ogsaa Tugthuset var skikket, „saa det vilde falde mig tungt at besvare, hvilken Plads jeg holdt for mest bekvem til et Sygehospitals

Indretning, enten den i Tugthuset eller den i Hospitalet? Tugthuset har en friere Situation, men derimod er den ogsaa mere udsat for Nordenvinden og har ikuns Vægge af Bindingsværk,“ medens Hospitalet havde Grundmur, men Indretningen dér vilde blive mere bekostelig.

Buchwald arbejdede nu videre med Projektet og regnede stadig med dets Placering i Tugthuset. Han fik Stadskirurg Stützer til uden nogen Betaling at forrette alle Slags kirurgiske Kure, naar der blot til hans Hjælp blev antaget en kirurgisk Student, „dog reserverer jeg mig billig og sædvanlig Betaling af saadanne syge fra Landet, hvilke jeg maatte indtage i dette Syge-Hus, og derhos have Evne til at betale.“ Dr. Eichel gav Tilsagn om, uden Betaling at ville føre Direktionen over Sygehuset. Til et Sygehus skulde der leveres Medicin, og Buchwald hæftede sig ved en Bestemmelse i Løveapotekets Privilegium om, at dette i givet Fald skulde levere Medicin til Indkøbspris, hvis en offentlig Institution skulde blive oprettet, som deraf kunde drage Fordel.

I April 1792 forelagde Buchwald Kancelliet den foreløbige Frugt af sine Anstrengelser i en Indstilling, der er karakteristisk ved de Motiver, den giver for Oprettelsen: „Ved at søge at gribe den nødlidende Del af Hans Majestæts Undersaatter i det mig allernaadigst anfortroede Stift saaledes under Armen, at ingen virkelig skal, for ej af Elendighed at omkomme, behøve at betle, saa den allerede noksom bekendte Sandhed har bekræftet sig, at Mangel af Kur og Understøttelse i nogle faa Uger i Sygdoms Tid og i Tilfælde af ulykkelige Hændelser ofte gør et Menneske dels uduelig til Arbejde, dels sætter ham ud af sin Næringsvej.

Saaledes bliver, fordi en brækket Arm er bleven forsømt, mangen Dagløner af et nyttigt Lem en Byrde for Staten, og af en lykkelig Husfader en ulykkelig Betler, og mangen Haandværkssvend ved en syg Kone eller et sygt Barn formedelst den til samme Pleje nødvendige, men for hans Næring tabte Tid, bragte i Armod.“ Derfor mente Buchwald, at hvis det var Samfundets Pligt at oprette Fattighuse og uddele Almisser, var det endnu mere Pligt at redde saa meget som muligt enhver Statsborger fra at falde ned i de fattiges Klasse, og at følgelig Oprettelse af Sygehuse var Regeringens første Pligt.

Buchwald foreslog at tage Midlerne til Sygehusets Drift af Hospitalets Kasse. Men paa højere Sted mødte Projektet Modstand. Det var efter Kan-

celliets Tanke ikke tiltalende at anbringe et Sygehus i et Tugthus, og da Buchwald saa rykkede ud med sin gamle Yndlingsidé i let omformet Skikkelse, at Tugthuset og Hospitalet skulde bytte Gaarde, var det let for Hospitalsdirektionen at paavise det urimelige heri, eftersom Hospitalets Bygninger var fire Gange saa meget værd.

Altsaa var heller ikke denne Vej farbar for Buchwald. Hans sidste Forsøg paa at opløse den gamle Graabrødre Stiftelse strandede. Hvor nødtigt han vilde, maatte han denne Gang bøje sig for Biskop Bloch og arbejde med sit Sygehus ud fra den Forudsætning, at det skulde rummes i Graabrødre Hospitals Bygninger, evt. i Konventstuen mellem Graabrødre Kirke og Præsteresidensen, efter at en Etage var tilbygget.

Sagen blev behandlet i Hospitalsdirektionen, og i sit Møde 23. Marts 1794 kom den til det Resultat, at Syge-Anstalten „aller sparsommeligst og bekvemmeligst“ kunde indrettes i de, dels af Forstanderen nu beboede, dels dertil stødende, men nu ledigt staaende Værelser, uden at nogen af Hospitalets syge skulde derved i mindste Maade nødes til at flytte end sige til at udflytte. Til Bopæl for Forstanderen i de afgivne Værelses Sted vilde man stille den i Gaarden staaende Længe til Raadighed, idet en Etage kunde bygges til. Buchwald ledsagede Erklæringen til Kancelliet med en Anmodning om, at han „med næste Post“ maatte blive underrettet, om Kongen vilde approbere Planen, saa han inden sin Afrejse til Jylland kunde bestille Materialerne. Helt kunde han dog ikke faa Kongen til at føje sig, thi først 25. Juni 1794 kom Reskriptet om Sygehusets Indretning efter den foreslaaede Plan, der efter Overslaget vilde koste 2719 Rdlr.

*

3. BUCHWALDS BYGGEARBEJDER

Buchwald gik straks i Gang med Opgaven. Der blev holdt Licitationer over Arbejdet med at skaffe Lejlighed til Forstanderen og Licitation over de Arbejder, der skulde udføres til Sygelokalerne,³⁷ men da Stiftamtmanden først var kommen i Gang, var han ikke til at standse. Han saa ikke sit Ønske opfyldt om at faa Lemmerne ud af Hospitalet, men han saa de Forhold,

hvorunder de levede, og af de gamle Bygninger skabte han et Komplex, der i Samtidens Øjne var særdeles hensigtsmæssigt.

Graabrødre Hospital fik et nyt Ansigt. Det Præg af Middelalder, som det havde bevaret lige til 1790, det var saa godt som borte i 1796, thi Stiftamtmanden havde revet ned og bygget op, helt efter eget Forgodtbefindende, og en skønne Dag maatte han staa til Regnskab for sine Handlinger overfor Regeringen og forklare, hvad det var, han havde foretaget sig. Til det Formaal var det nødvendigt at ledsage Erklæringen med Kort over Hospitalet, og disse er bevaret og gengives her Side 200. Paa Tærsklen til den nye Tid skal Billedet af det gamle Hospital i alle dets Enkeltheder for sidste Gang glide forbi os, saaledes som Buchwald beskrev, at dets Tilstand var, før han begyndte de store Ombygninger:³⁸

„Dette Hospitals Bygninger haver været opførte til et Munke-Kloster, hvorom de hvælvede Arcader eller saakaldte Munkegange bære Vidnesbyrd, som ved min Ankomst til Odense deels endnu stod, deels vare tilmuurede og forvandlede til Værelser og deels endnu staaer der, da vigtige Aarsager, som jeg siden skal anføre, have hindret fra at nedbryde dem.

Saaledes var AAA intet andet end en saadan Arcade, som havde tient til ved Processioner med Sacramentet i ont Veir at gaae ud af Kirken i den nederste Ende eller under Taarnet og ind igien oppe ved Choret.

Imellem Pillerne og disse Arcader stoed en 1½ Alen høj Muur, som indfattede Omgangen. Disse Arcader vare ikke byggede paa engang med Hovedbygningen, men siden tilsadte og forsynede med skraae Tag. Endskiønt de aldeles ingen Nytte vare til, bedærvede de Hovedbygningen, siden det var umueligt at gjøre Spidsen af deres Tag, hvor det stødte paa Hoved Muuren, tæt for Snee og Vandløb, og siden ingen Vindue i Hoved Bygningen kunde anbringes, da Arcadernes Top og Hvelving betog alle Lys.

Pladsen B var Kirkegaard, som ved den Mængde Liig, der paa samme i Secula vare nedsat, var saa ophøjet, at den endog var højere end den 1½ Alen høje Muur, som indfattede Arcaderne. Alt Regn- og Sneevand havde altsaa ingen anden Afløb end igiennem Aabningen over denne Muur at styrte ind i Arcaderne og dér, hvor heller ingen Afløb existerede, at staae indtil det deels sank i Jorden, deels uddunsted.

Længderne CCC var Kirke og Boepæl for 42 gamle Koner. Indretningen var følgende: D var Alter, Daab og Skriftestoel, E var Prædike Stoel. Fra a til b stod 12 Skab-Senge, fra c til d stod ligeledes langs med Muuren 6 Skab-Senge. De vare giorte som hosfølgende Tegning udviiser.

Korskirken var paa alle tre Siider beklæd med 24 Skab-Senge.

Plads for dem, som ikke laae i Sengene og enten af Byen eller af andre Hospitals Værelser vilde høre Gudstienesten, var i nogle Kirkestole, som vare opreiste midt i Gangen, saa at en smal Gang var alleene mellem Sengene, og disse stoed saaledes, at et Menneske neppe kunde liste sig igiennem, siden ethvert Hospitals Lem havde ikke alleeneste sin Kiste og det Boeskab den havde bragt med sig, staaende for sin Seng, men endog sin Mad, og Alt, hvad et skrøbeligt og til deels sygt Menneske kunde behøve. Gulvet var lagt med Muursteen og ikke højere end udenfor under Arcaderne. Det var af Mangel paa Vinduer saa mørkt, at Hands Kongelige Højhed Kronprindsen, da Højsamme i Aaret 1788 var i Odense og blev ført ind i dette Værelse, skiænkede 100 Dlr. for derfor at lade giøre Vinduer.

Dette Værelse eller Kirke var 59 Alen langt, $13\frac{1}{2}$ Alen bredt og 11 Alen højt. Til at oplyse samme var paa Linien e—f 6 Vinduer anbragte, saaledes at det nederste af Karmen sad $6\frac{1}{2}$ Alen fra Gulvet, siden de sad over Skab-Sengene.

Disse Vinduer vare $2\frac{1}{2}$ Alen høje og $1\frac{1}{2}$ Alen brede, vare ei giorte til at lukkes op, og i All fald havde været vanskelige at komme til, siden man havde maattet stige op paa Skab-Sengene.

Paa Linien g—e var 7 Vinduer, som ikkuns var $1\frac{1}{2}$ Alen høje og 1 Alen brede som sad $7\frac{3}{4}$ Alen fra Jorden, hvilket saavel var nødvendigt for de paa denne Væg staaende Skab-Senge, som formedelst Tilbygningen F, hvis Bestemmelse var: at ved Hospitals Reparationer deri blev slaget Kalk samt formedelst Munkegangen AA. Der var altsaa ikke meere Plads til Vinduer end saa meget som Kirke Muuren var højere end Udbygningen og Spidsen af Munkegangens Top.

Nederst i Kirken stod en revnet Jern Kakkellovn uden Tromle, hvori ei blev lagt Ild, deels fordi den var uduelig og deels fordi den umulig kunde have varmet den heele store Kirke. I Korskirken, som, uden at jeg veed hvorfor,

kaldtes Nye-Stuen, var paa i—k, som var den nordre Siide, oven over Skab-Sengene, anbragt 5 Vinduer $1\frac{1}{2}$ Alen høje og 1 Alen breede. Paa den sønden Side kunde formedelst Taget af Munkegangen ingen Vinduer være, da den bedekkede Rummet, som var fra Skab-Sengene til Loftet. Bielkerne laae ikke saa høit som i Langkirken, endskiønt Muuren er ligesaa høi. Oven over var et stort Værelse, hvor Hospitalsforstanderen havde Korn liggende, samt et Aflukke med et Vindue ind til Kirken, hvorfra han og Familien hørte Prædiken.

Hovedkirken var som sagt 11 Alen høj, 59 Alen lang og $13\frac{1}{2}$ Alen bred, følgelig dens cubiske Indhold 7965 cubic Al. Korskirken var $5\frac{1}{2}$ Al. høj, 31 lang og 10 bred, følgelig dens cubiske Indhold 1705, altsaa Kirkens heele Indhold 9670 cubic Alen.

Til at oplyse disse vare:

7	Vinduer	$1\frac{1}{2}$ Al.	høj	og	1	Al.	breed	eller	$10\frac{1}{2}$	Qvadr.	Al.	
6	dito	$2\frac{1}{2}$	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	$22\frac{1}{2}$	—	—
5	dito	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	1	—	—	—	$7\frac{1}{2}$	—	—
										$39\frac{1}{2}$	Qvadr.	Al.

Da nu, som enhver Bygningskyndig veed, radix quadrata af et Værelses cubiske Indhold giver de behøvende Vinduers Overflade, og altsaa Vinduerne i denne Kirke i stæden for $39\frac{1}{2}$ Kv. Alen burde have holdt 97 Kv. Alen, saa bliver indlysende, hvorfor Hands Kongelige Højhed Kron Prindsen, da Højsamme i Aaret 1788 var i Odense, skiænkede 100 Rdlr. for at lade sette flere Vinduer i Kirken.

Maaden hvorpaa Hands Kongelige Højheds Villie blev opfyldt var, at oppe ved Alteret omtrent ved rr blev indsat 2 Vinduer $2\frac{3}{4}$ Al. høje og $1\frac{3}{4}$ Al. breede eller indeholdende $9\frac{1}{2}$ Al. Kv. Disse da de sad i Enden af Kirken lyste de ved Alteret, men kunde ingen kiendelig Virkning gjøre i den øvrige Deel af Kirken.

Fugtigheden i denne Kirke var saa stor, at om Foraaret, naar Tøvejrlijg indtraf, var man i en højst ubehagelig Regn, hvorover endog Præsten til mig beklagede sig. Den Mængde Damp nemlig, som af Mennesker og Mad trak

op imod Loftet, og den frøs, faldt i stoere Draaber ned, naar Tøen kom, og blev anført som en Aarsag, der gjorde Skabsenge, „der med rette Navn bør heede Gift-Kister“, nødvendige som det eeneste Sted, hvor man kunde være tørt. At Loftet er raadent, behøver jeg ei at siige, og Tilstanden, som Bielker og Fielle, der endnu ligge, ere udi, viise hvad Fugtighed her var.

Værelset G kaldtes og var Kiøkken, men tillige var de 3 Vægge besadte med 9 Skabsenge, hvori laae de svageste og sygeste, paa det at de kunde være Opvarterskerne nærmest, som formeedelst Madlavningen egentlig meest opholdt sig i dette Værelse.

Oven over dem var paa Længden l-m 2 Vinduer, af samme Slags og af samme Højde som i Kirken. Dernæst var der en Trappe, som gik op til Længde H, hvori stod 22 Skabsenge, og i Midten et lidet Værelse med en Kakkellovn. Midt i Kiøkkenet stod et lidet Bord til Madlavningen, og under Trappen stod et Skab, som var det eeneste Sted, som Opvarterskerne havde til at giemme Mad udi. Paa Kiøkken-Skorsteenen blev Maden lavet til alle dem, som laae i Kirken, i Kiøkkenet selv og i Længden H, det var 74 gamle Koner, og ind udi dette Kiøkken var fra Byen af ingen anden Vei end igennem Kirken. Ud af Kiøkkenet var for alle disse Mennesker Indgangen til Vandhuuset J.

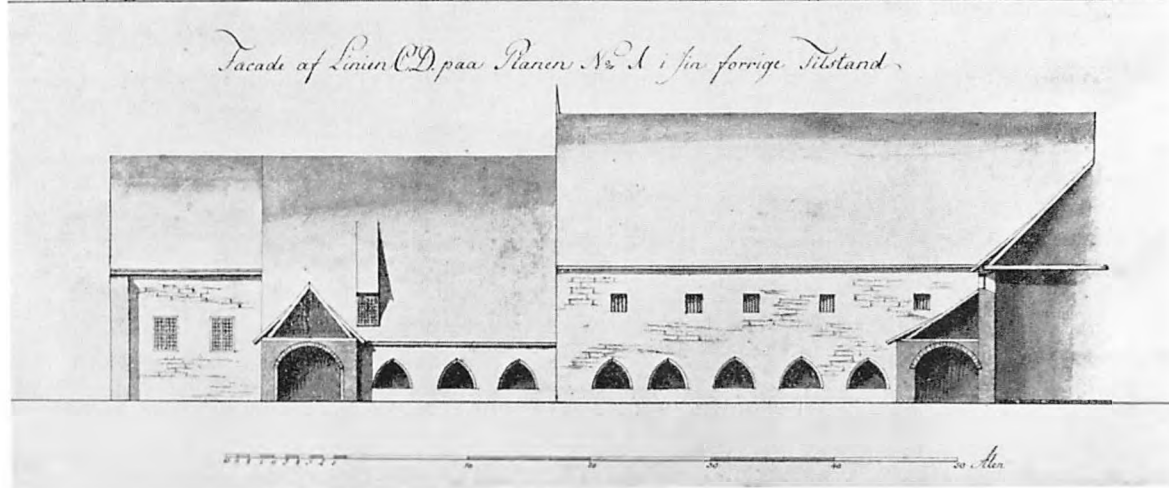
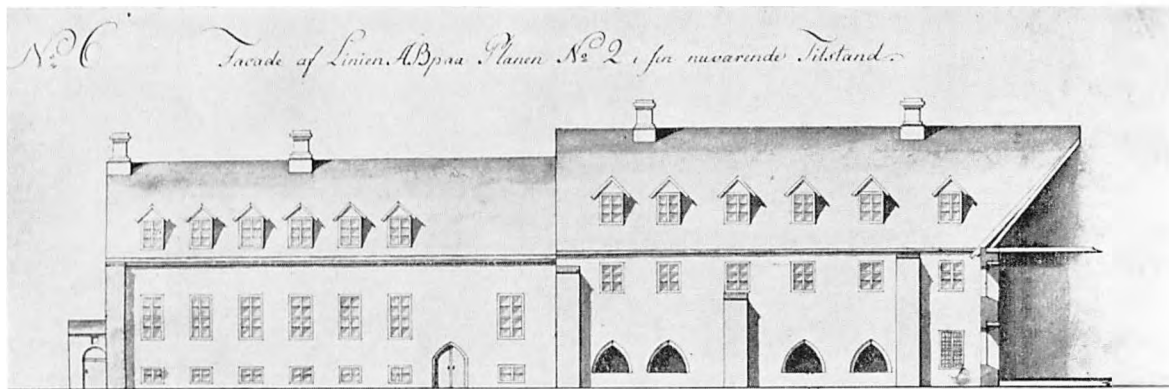
Op mod Væggen n—o og altsaa tæt med Vandhuuset var med et Skraatag sadt et Huus, hvorudi var 2de Daare Kister.

I hvilken afskyelig Fugtighed, Kulde, Uroe, Mørke, Stank og Allarm af de afsindige, nu disse gamle Koner laae, indsees lettelig. I Mands Minde var der aldrig kalket eller reengiort. Overalt var Steengulv, som laa $1\frac{1}{2}$ a 1 Alen lavere end Jorden uden omkring Bygningen.

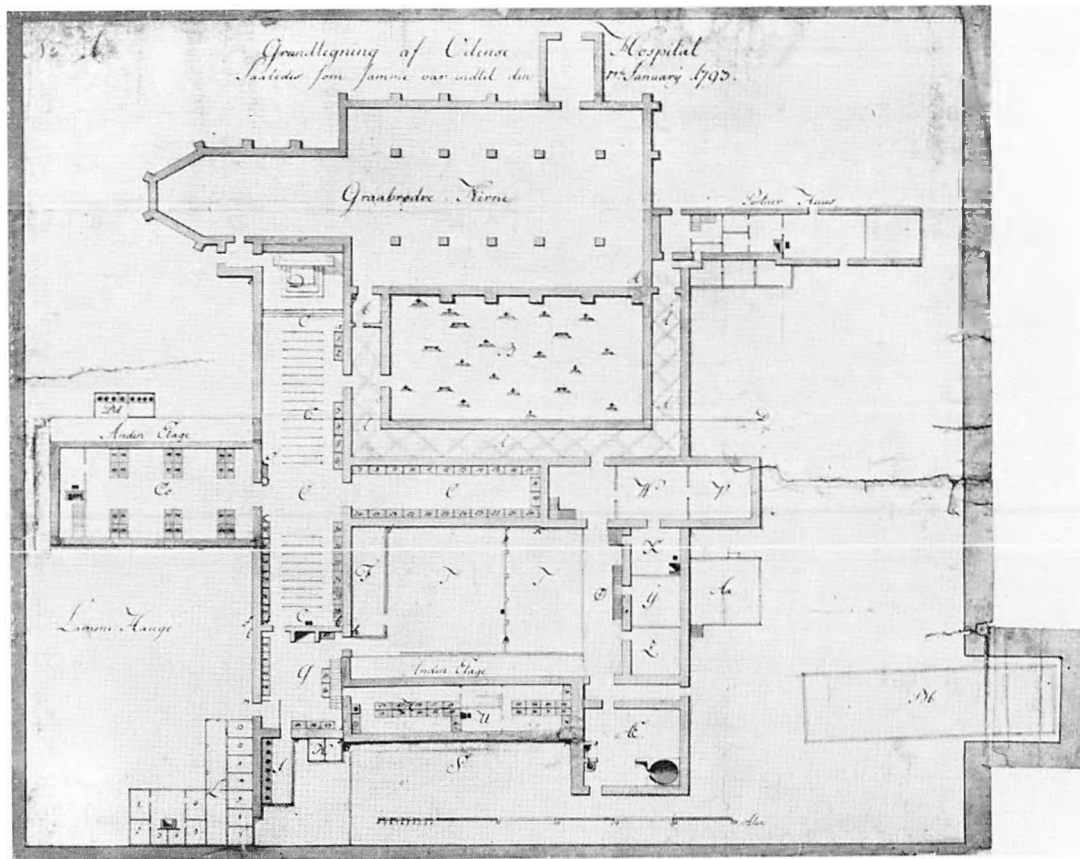
Længden H var af de fire Hovedlængder den eeneste, som var delt i to Etager, endskiønt de andre Længder ere lige saa høje.

I dens nederste Etage kunde paa den søndre Side ingen Vindue anbringes siden M var en Udbygning til at tørre Klæder udi og N var en dito, som Hospitals Forstanderen brugte til at slagte udi. Denne nederste Etages Inddeeling var ellers denne:

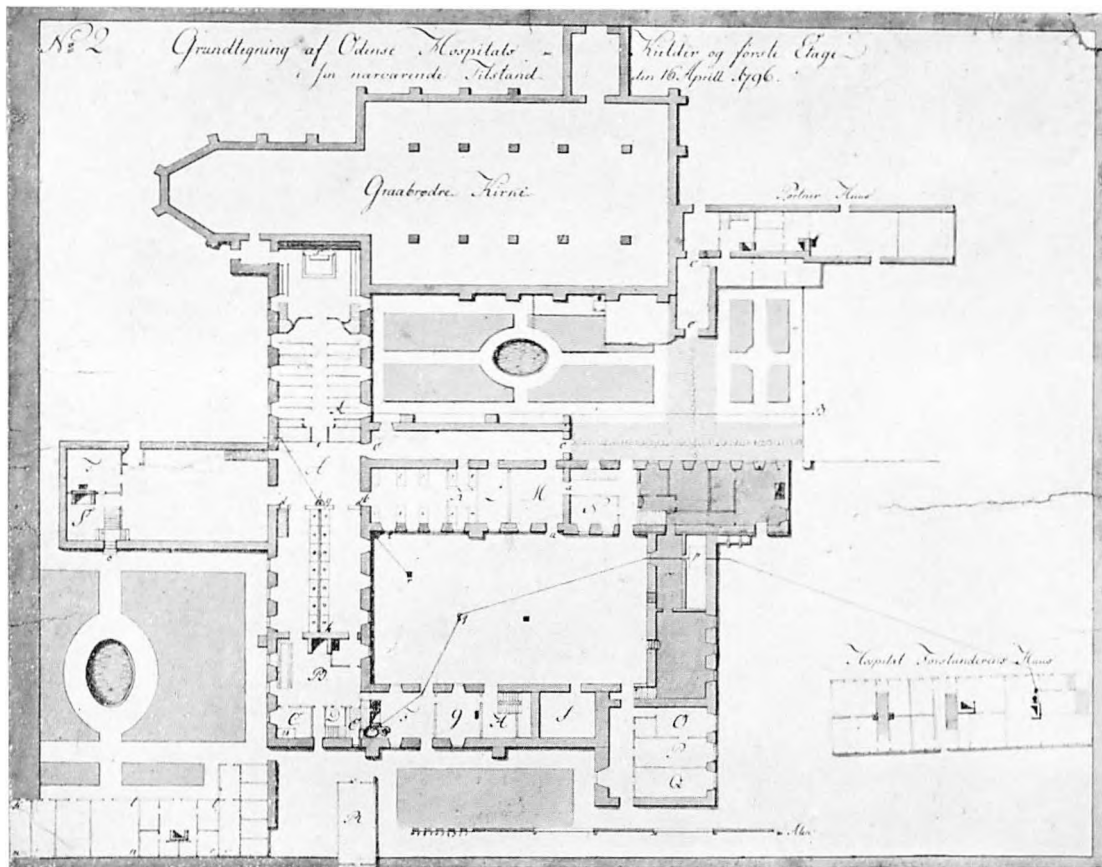
O er Bryggers, her staaer en Kiedel i Grue af 108 Potter Rums Størrelse, og den var den eeneste til at bestride 124 Hospitals Lemmers Vadsk med,

Hospitalets Sydfløj 1793 og 1796

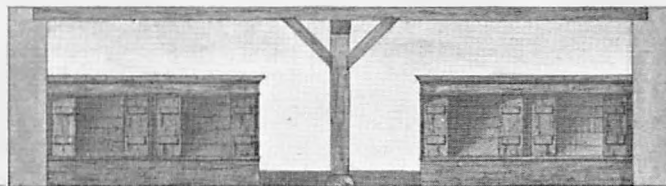
Plan of Hospitalet for 1793

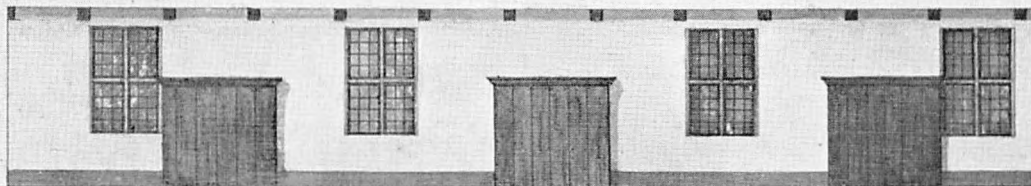
Plan af Hospitalet 1796

N° 5

Profil efter Liniën a b paa Planen N° 1 i Pluen C^e. første Etage

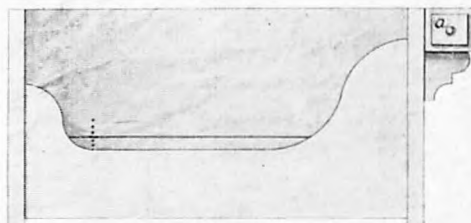
Profil efter Liniën c d paa Planen N° 1 i Pluen C^e. første Etage

Skabsenge i Hospitalet for 1796

127.

Venstre Side

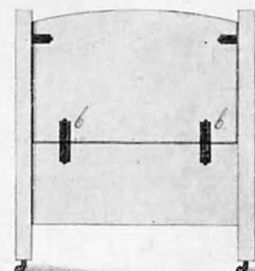
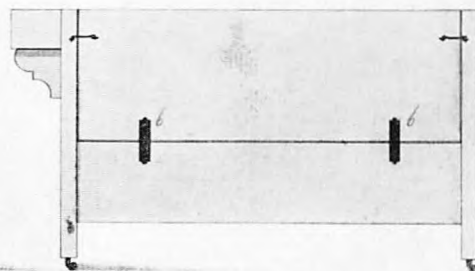
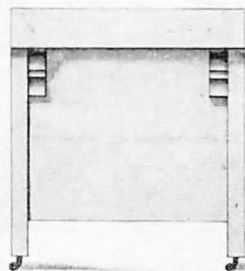

Hospitals = Syge = Seng

Hoved Stykke

Moyre Side

Fod Stykke

Buchwalds Sygesenge

som til Hospitalet var indrettet. P var det eneste Værelse, hvor Alle de i Kirken og Kiøkkenet sovende gamle Koner kunde opholde sig og have Varme. De vare 52 i Tallet og Værelset holder 56 Kv. Alen. Q er et Værelse, hvori stoed en Rulle og alt Vadske Redskabet, og her maatte al Vadsken bestrides. Værelset R brugte Hospitalsforstanderen til om Vinteren at giemme grønne Urter udi.

Alle disse Værelser vare over ald Maade fugtige, siden Jorden paa Pladsen S var fuldt 1½ Alen højere end Gulvet og følgelig Rendesteenen som gik fra Bryggerset, og som skulde leede Regnen og anden Ureenlighed fra Pladsen J, ingen tilbørlig Afløb havde eller kunde have. Denne Plads var ved et Plankeværk deelt i to Deele: I den eene hængte Lemmerne deres Vadsk op at tørre, og den anden brugte Hospitals Forstanderen til smaa Kreaturer og Svinegaard.

Langs med Bygningen H's nordre Side var altsaa paa Planen S et mageløst Svineri, men da Hospitals Forstanderen havde Hævd paa Pladsen, ja da derpaa stod 3 store ham tilhørende Valdød Træer, som ikke Alleeneste mørkede Værelserne, men endog ødelagde Taget, saa troede man, at den Sag maatte blive, som den var.

I den øverste Etage er som sagt 22 Skab Senge, og de i disse 22 Senge liggende have Varme i et lidet fraskilt Værelse U, som holder 28 Kv. Alen.

Hospitalets 4de Hovedlængde var ganske Hospitals Forstanderen overladt. Han havde i v Uryds Kammer, w Fadebur, x var Kiøkken, y og z var to Værelser til Beboelse, æ var Bryggers. Under denne Længde var Kielderen, men som Jorden uden omkring laae saa høit, at tilbørlig Lysning der ei kunde forskaffes, og da den desuden den meeste Tiid stod fuld af Vand, var den ganske ubrugelig. Aarsagen til denne sidste Uleilighed var, at i Kielderen under Forstanderens Kiøkken var det bedste Kilde Væld, som findes i den heele Bye. Herpaa stod en Post i Kiøkkenet, som altsaa var en stor Herlighed for Forstanderen, men da i hans Huusholdning al Vældets Vand ikke kunde forbruges, og for ingen Afløb var sørget, saa stod det Alen høit i Kiælderen. Paa begge Sider af denne Længde stod 2de Udbygninger nemlig Ø og Aa, men til ingen Nytte, da der ingen Processioner holdes. Aa, som havde to Etager, var i nyere Tiider bygt for Hospitals Forstanderen, som i hver Etage

havde 2 Værelser. Bb havde een Etage, og deri var Forstanderens Skriver Comtor og andre Værelser til hans Disposition.

Uagtet Forstanderen i sit Kiøkken havde det bedste Vand i heele Byen, og uagtet Kiølderen stoed fuld af Vand, og Fugtighed spolerede alt, saa led dog Lemmerne Mangel paa Vand, thi de havde ei uden en Post inde i Gaarden T til Afbetiening, den manglede ofte Vand, og til den var ingen anden Indgang end igiennem Kirken og Kiøkkenet, hvor de 9 ulykkelige foruden alt andet laae i bestandig Trækvind.

Længden Cc har 2 Etager. I den nederste laae 26 gamle Mænd i Skab-Senge, som vare afdeelte med et Kors, hver til 4 Mennesker. I Enden af Bygningen var Kiøkkenet, hvor Maden til disse 26 Mennesker blev lavet. Dette holdt 26 Kv. Alen. Ved Siden var et Værelse med en Kakkellovn, som holdt 28 Kv. Al. En anstændig Størrelse til Ophold og Spisestue for 26 Mennesker.

I øverste Etage er samme Indretning til 24 Mænd. Alleene Kiøkkenet er endnu mindre end det nederste, siden Trappen fra nederste til øverste Etage gik derop udi lige paa Skorsteenen. I Tilfælde af Ildsvaade havde disse 24 Mænd den eene smalle Trappe at komme ud af, som saa førte dem i den nederste Etage, hvor var atter kuns en liden omtrent Alen breed Dør, som var Adgang til Vandhuset Dd for de i denne Bygning boende Mænd 50 i Tallet. Til behagelig Oplysninger følger 2de Profiler af dette Værelse tagen baade i Længden og Breeden.

Naar et Hospitals Lem døde, blev Liget lagt paa en Bænk udenfor sin Seng til det blev begravet, siden man manglede en Liig Stue.

Sengeklæderne og alt Lemmernes Ejendele af Klæde og Linnet som ved deres Død efter Foundationen tilfalder Hospitalet var altid af Fugtighed opraadnet og af liden Værdie, siden der ingen Bagerovn var, hvorudi især Sengeklæderne kunde tørres, hvilket og var Aarsag at mange i høj Grad vare befængte med Utøy.

Nye Stuen var af alt den, hvor Fugtigheden var størst, da den laae imellem den høje Kirkegaard og Forstanderens Sviinegaard, og ikkuns havde 5 smaa Vinduer ud til Nord Siden. Det gik saavidt, at nogle leedige staaende Skab-Senge reent raadnede og faldt ned. NB. Tørv og Brænde laae paa Lofterne. — Saaleedes var Hospitalets Tilstand indtil 1793.“

Som det fremgaar af Buchwalds Beskrivelse, var det navnlig den store Fugtighed og Manglen paa Lys, der burde afhjælpes, og det var især Nystuen, der trængte til Forbedringer. Derfor forespurgte han 17. Januar 1793 Direktionen, om den vilde betro ham at forbedre den, og det blev billiget. Det første, han foretog, var at lade Jorden i Fratergaarden og i Hospitalets Svinegaard, Brøndgaarden, afgrave. Da der ikke var nogen Kørevej, lod han til det Formaal slaa Hul i Graabrødre Kirkes Mur lige for den store Kirkedør, og derigennem blev Jorden, over 300 Læs, ført ud i Lammehaven. Ligkister og „døde Ben“ blev paa Stedet nedgravet. Det var Stiftamtmandens Tanke, at han vilde grave ned til det Kampestensfundament, som han troede, at Murværket stod paa, men til sin Forundring fandt han, at disse Bygningers Grund indtil 2 Alen under Jorden var bygget alene af Mursten. Kun i det nederste Lag stod Murstenene „perpendiculaire“, og det formodede han var Aarsagen til Fugtigheden. Forstanderens Svin blev flyttet ud i hans egen Gaard.

Da Jorden nu var fjernet, saa han, at Buegangenes Mure var ganske ødelagt, og det var hans Overbevisning, at Gangen vilde falde ned. Da den tilmed gjorde mere Skade end Gavn, lod han Størstedelen fjerne, og det var vel nok det mest iøjnefaldende Indgreb i det samlede Bygningskompleks, et Indgreb, som Eftertiden har haft svært ved at tilgive den fremskridtsivrige Stiftamtmand. Det havde imidlertid den Fordel, at han kunde faa langt bedre Lysforhold i den Bygning, hvor Nystuen var. I Stedet for fem smaa Vinduer kom fem store 3 Alen høje og 2 Alen brede, hver med otte Ruder. Skabsengene blev nedbrudt, „som kostede liden Umage“. Stengulvet blev liggende, men derover blev anbragt et malet Fjællegulv, og i Stedet for Skabsengene opstilledes aabne Træsenge, der stod med Hovederne til Væggen i begge Sider, saaledes at Gangen var fri i Midten. De 18 Senge, der nu var anbragt i Stedet for de tidligere 24 Skabsenge, fik hver en Madras med Hø, i Stedet for Halm. Endelig blev der for Vinduerne anbragt Rullegardiner af ubleget Lærred, og Loft, Døre, Vinduer og Senge blev malet perlegraa.

Efter at Buchwald havde faaet denne Afdeling i Orden, sammenkaldte han Direktionen 6. Januar 1794, efter at han i Forvejen var bleven enig med Biskoppen om Hospitalets Indretning. Direktionen approberede Forslaget, der

til Dels var knyttet sammen med Planen for Sygeindretningen, og saa fortsatte han sit Oprydningsarbejde. Det Udseende og den Rumfordeling, der nu blev Resultatet, vil fremgaa af den anden Plan med Forklaring, som Buchwald lod udarbejde. Her skal blot nævnes, at alle de overflødige Skurc blev nedbrudt. I Kirken blev Skabsengene og de gamle Stole fjernede og et Skillerum anbragt tværs over den ene Ende. Da Kirken var 11 Alen høj, lod han den nederste Del inddele i to Etager, og hver Etage igen med et Skillerum dele i to Værelser. Fra hvert Værelse var der ind til Kirken en stor dobbelt Glasdør, der kunde aabnes under Gudstjeneste. Skabsengene i Køkkenet blev nedbrudt, og et Spisebord anbragt i Stedet. Der blev indrettet et særligt Værelse „for saadanne Syge, som har ond Lugt“, Kammer til Sengeklæder og en Ligstue. Hvor Forstanderen tidligere havde boet, blev der nu Sygeindretning baade i Stueetagen og paa 1. Sal, og i sin Helhed fik de tidligere Rum paa 1. Sal en langt bedre Udnyttelse.

Med særlig Stolthed kunde Buchwald pege paa det System for Vandtilførsel, som han havde faaet udarbejdet, saaledes at en Del Værelser havde faaet Kummer med Vandhaner. Han lod Vældet rense og ved en Rende lede ud til Vandposten i Gaarden. Posten var forsynet med et dobbelt Pumpeværk, saa Vandet kunde drives i en Kumme forsynet med Haner i Vaskekedelen og i Vaskehuset, og han lod grave et Væld, som gav Vand til en anden Pumpe, der førte Vand op i anden Etage og kastede det i en Kumme foret med Bly, hvorfra Rør ledte det ind i forskellige Rum i anden Etage.

I 1796 var han i det væsentlige færdig med sine Arbejder, og han havde faaet sit Program gennemført. Den 5. Januar fortæller Portrætmaleren H. Hansen, at han aflagde Besøg i Hospitalet. „Det er fortræffeligt indrettet, og stort er det; der er alle mulige Bekvemmeligheder for de Syge.“ Hans Omviser fortalte, „at der skulde tillige indrettes for Byens Folk, at de der kunde faa Logis og Pleie, naar nogen havde Lyst at lade sig indskrive i Sygdoms Tilfælde. Nogle roeser især Stiftamtmanden meget for hans Iver med denne Stiftelse, andre laste ham derfor og sige, at han har anvendt for meget af Hospitalets Fond paa Bygningen.“³⁰

Hospitalet var bleven en Seværdighed, et Samtaleemne for Byen — ogsaa

paa Grund af de Stridigheder, der ikke kunde undgaa at give Genlyd ude i Byen, thi uden meget kraftig Modstand var Buchwalds store Projekt ikke kommen til Verden.

★

4. BUCHWALDS OPGØR MED DIREKTIONEN

Siden 1792 var der Fred mellem Stiftamtmanden og Biskoppen. Kancelliet havde resolveret, at de dannede en Overdirektion i Forhold til Meddirektørerne, og paa denne Basis lykkedes det at faa de planlagte Byggearbejder i Gang; men i 1794 begyndte nye Stridigheder. Det var gammel Skik, at de Regninger, der til 1. Maj indkom fra Haandværkere paa de Reparationer, der var foretaget, efter aarlig Omgang mellem Direktionen blev approberede af en gejstlig og en verdslig. I 1794 havde Sognepræsten Seidelin og Borgmester Bendz Hvervet, men disse to Mænd fandt for godt ikke at ville approberere Regningerne, uden at de var forelagt den samlede Direktion. Da Overdirektionen afæskede dem en Erklæring om Aarsagen til deres Vægning, svarede de, at de ikke vilde gøre Indgreb i de andre Direktørers Rettigheder. Derfor „undskylder vores Herre Med-Directeurer, at vi ikke uden fælleds Samtykke approberer disse medfølgende Regninger“.⁴⁰ Kort Tid efter fremsendte Overdirektionen tre Beregninger over Stiftelsens „Omsatser“ til 11. Juli 1795 med Forslag til Optagelse af et Laan til Bestridelse af Udgifterne, men Meddirektørerne besværede sig over, at de ikke kendte noget til nogle Laan paa ialt 4400 Rdlr., saa lidt som til Foranstaltningerne ved Sygehusets Indretning, men de approberede dog Forslaget uden dermed at godkende de Foranstaltninger, der blev truffen.⁴¹ Meddirektørernes Fornemmelse af, at de var sat ud af Spillet, blev i de følgende Maaneder øget, og tilsidst sendte de en heftig Besværing til Stiftamtmand og Biskop over Administrationsformen. Det var ikke blot det, at der til Oprettelsen af et Seminarium ved Brahetrolleborg var henlagt 2000 Rdlr. af Kommunitetets Midler, men ogsaa det, at Rygtet vilde fortælle, at der til Odense Kanals Gravning skulde anvendes alle de offentlige Midler i Kongens Kasse, samt at Regnskabet til 1. Maj 1794 ikke var dem forelagt. „Vi har i lang Tid erfaret, at adskilligt foranstaltes ved Hospitalets Bygninger og Indretninger uden vor Forevidende,

hvorom vi og allerede nogle Gange har gjort vores Erindring og Protest, saavel som og angaaende de Laan, som er gjort i saa Henseende af Hospitalet og de Udlaan, som er skeet af Stiftelsens Penge uden vores Samtykke“, og de spurgte i Ærbødighed Stiftamtmanden, om de var entledigede fra Direktionen og fri for Ansvar. Det vilde de i hvert Fald gerne være, „da vi dog sees at være tilovers og unyttige Tjenere“. ⁴²

Saa meget opnaaede de i hvert Fald, at der 27. Juli blev holdt en Direktionssamling, hvor Stiftamtmanden foreviste, hvad der var foretaget, ligesom han fortalte, at det havde kostet 6000 Rdlr., og at der til Fuldendelsen yderligere vilde medgaa 10.000 Rdlr., „at det som er gjort og fuldfærdiget er smukt og har et brilliant Udseende er unægtelig“, erklærede de, men da der kun var bevilliget 2719 Rdlr. til Sygehusets Indretning, fandt de, at der var anvendt mere end lovligt, og de stillede Krav om, at fremtidig maatte intet udføres, uden at det var forelagt dem. De var saa meget mere irriterede, som de fra Kancelliet havde faaet Anmodning om at udtale sig om et Assistenshus, som Buchwald havde foreslaaet skulde indrettes i Hospitalet for at give Indtægt til Sygehusets Drift, og det mente de vilde gaa ud over Forsorgen for de fattige. ⁴³ Skønt de paa Mødet 27. Juli havde rost Buchwalds Arbejde, lod de ikke desto mindre paa et Møde i September, der blev holdt, medens Buchwald var fraværende, en Række Klagepunkter føre til Protokol, og ydermere indsendte de Klage til Kancelliet. Buchwald forsvarede sig, støttet af Bloch, med at henvise til, at Direktionen ikke kunde være uvidende om Arbejderne, og disse var ganske nødvendige. „Men! naar saa denne Hoved Reparation er fuldført, da provocerer ieg med Frimodighed enhver kyndig til med yderste Strenghed at bedømme den nye og tilforladelig for et Tidsrum af et helt Seculum varige Bygning og imod den gamle og faldefærdige Coloss, hvis Tegning ligger til Eftersyn,“ saa meget mere som Reparationen kunde foretages uden at angribe Stiftelsens Fonds, der var forøget siden 1793, thi 1786 beløb den aarlige Indtægt sig til 4950 Rdlr., Kapitalen til 40.000 Rdlr., den ugentlige Fordeling til Lemmerne 61 Dlr. eller aarlig 3170 Rdlr. Nu havde man 7050 Rdlr. aarlig Indtægt, Lemmetallet kunde forøges fra 120 til 200, hvad der gav en ugentlig Fordeling paa 190 Rdlr. og en aarlig Fordeling paa 5197 Rdlr., medens Kapitalen var vokset til 88.650 Rdlr. Selv om

man anvendte 16.000 Rdlr. paa Byggearbejderne, beholdt man dog aarlig 6700 Rdlr., der kunde bruges til 200 Lemmer.⁴⁴

*

Disse Tal taler for sig selv. Det var en ganske imponerende Præstation, som Stiftamtmanden havde udført, og kun Meddirektøernes Smaalighed kunde underkende den, thi Biskop Bloch havde forlængst affundet sig med den Stilling, han havde faaet i Direktionen. Overmaade karakteristisk i saa Henseende er et Privatbrev af 14. Januar 1796 fra Biskop Bloch til Buchwald om et andet Forhold, som Biskoppen indleder saaledes: „Deres Høy Velbaarenheds i bevaagne Skrivelse af 9de hujus mig værdigede Tiltro erkender jeg med fuld underdanig Taknemlighed; og for den øvrige Fremtid mig endnu maatte forundes Siels og Legemskræfter til den Ære at arbeide i Fællesskab med Deres Høy Velbaarenhed, anbefaler mig underdanig til Deres bevaagne Raadførelse og milde Overbærende. For at kunne, efter min indskrænket Indsigt og Virkekreds gaae den af Deres Høyvelbaarenhed mig betroede Idée troeligere til Haande, beder jeg underdanig om Tilladelse til at torde giøre Deres Høyvelbaarenhed opmærksom paa følgende Data etc.“⁴⁵ Det var andre Toner end for fem Aar siden. Forholdet var i Virkeligheden det, at Biskoppen havde overladt Tøjlerne i Buchwalds Hænder og til sin Amanuensis, Stiftsrevisor Tobias Bøtcher. Ham er det, der sammen med Buchwald støber Kuglerne til Krigen mod Meddirektionen, til ham henvender Buchwald sig, naar der skal udvirkes en Erklæring imod Direktionen, og han var bedre end nogen anden Kender af Situationen, thi Bøtcher overværede Direktionens Møder, ogsaa naar Biskoppen og Stiftamtmanden var fraværende, ja, han førte endog Forhandlingsprotokollen.

Nu laa Sagen i Kancelliet. Direktionen havde klaget, og Overdirektionen havde afgivet Erklæring. I Januar 1796 var Buchwald i København og fulgte paa nærmeste Hold Bevægelserne i Regeringskontorerne. Han forstod paa sine Venner i Kancelliet, „som ere Ærligheds og Redeligheds Venner“, at det gjaldt om at eftervise, at der aldrig var gjort Meddirektøerne Hemmelighed af nogen Indtægt eller Udgift. Endvidere vilde Kancelliet have en Beregning over Indtægt og Udgift med Overslag over Arbejderne, og ikke mindst øn-

skede man en Bekræftelse af en mundtlig Udtalelse fra Buchwald om, at Biskoppen havde været nærværende, da Meddirektørerne godkendte Byggearbejderne, saa han vilde gerne vide, om Biskoppen vilde have et Brev eller en officiel Skrivelse om dette Punkt.⁴⁶ Den 23. Januar afgik Skrivelsen fra Kancelliet, i hvilken der af Buchwald og Bloch krævedes Oplysning om Aarsagen til, at Regnskabet til 1. Maj 1794 ikke var Meddirektionen forelagt, at der blev gjort Laan af Stiftelsens Penge uden dens Samtykke, at ingen Udgiftsregning blev dem forelagt, og at de er ubekendte med Anvisninger paa Kas- sen, samt at et istandsat Værelse var bleven omgjort.⁴⁷ Stiftamtmanden var vel tilfreds med Kancelliskrivelsen og vilde, at man nu skulde skrive til Meddirektørerne, hvad de grundede deres Klage paa, „thi alt er almindelige Udtryk“, og saa fik han travlt med at samle Materiale, og navnlig at faa udført de før omtalte Tegninger af Hospitalet før og efter 1793.⁴⁸ Saa let som Buchwald nu mente, at Sagen kunde ordnes, tænkte den kloge Bøtcher ikke, og hvad Bloch aldrig havde kunnet skrive til Stiftamtmanden, uden at risikere hans Vrede, det kunde han.

Bøtcher erkendte, at Stiftamtmandens Hensigt var den bedste, og Stiftelsens Fordel soleklar, men Fremgangsmaaden ganske stridende imod Hospitalets Fundamentallove og navnlig imod det, som Stiftamtmanden selv havde dikteret til Protokols 2. Juni 1792: at ingen Udgift, foruden de reglementerede, maa uden Directionens eller de fleeste Directeurs udtrykkelige Ordre og Anviisning skee, end ikke til en af Directeurerne selv. Bøtcher undlod ikke at gøre opmærksom paa, at han havde haft nogen Del i Kancelliets Skrivelse af 14. Juli 1792, der havde anvist Meddirektørerne deres rette Sted, men Resolutionen havde dog tillige indskrænket Overdirektionens Virksomhed til at bestyre Hospitalsvæsenet alene efter Enstemmighed eller Afgørelse ved de fleste Stemmer, men disse Anordninger har Buchwald ganske overtraadt. For Bøtcher stod det saadan, at Slaget var „uigenkaldelig tabt og forloret“; mere end 10 Gange havde han gennemlæst Kancelliets Skrivelse, og han kunde ikke se andet, end at Meddirektørerne fik den fuldeste Ret. Punkt for Punkt viste han Buchwald, hvor uholdbar Stillingen var. Det var jo sandt, at Laan var gjort uden Meddirektionens Samtykke, at Anvisninger udstedtes, at Nystuen var gjort om to Gange, og Buchwald havde jo selv sagt, at han

ikke kunde give noget Overslag over de fremtidige Arbejder, saa enten maatte han slippe de paabegyndte Arbejder eller opstille Beregning over, hvad Forbedringer paa Lofterne, Karlestuen, Daarekisterne m. m. vilde koste, og naar Buchwald vilde fremlægge Licitationerne som Bevis, saa maatte han jo ikke glemme, at kun noget var liciteret. Buchwald underskrev ganske vist Licitationerne paa egne og Meddirektørernes Vegne, og Meddirektørerne var nærværende „og dog bleve Conditionerne m. v. dem aldrig enten communicerede eller til Underskrift forelagte, og dette kunde gøre en Sensation i Cancelliet og mere bestyrke Med-Directionens Klage“. Efter disse Oplysninger er det meget forstaaeligt, at Bøtcher fra Buchwalds Haand ønskede „at vorde forsynet med en anden Catechismus der er udforderlig, i fald Med-Directeurerne ikke skal triumphere.“⁴⁰

Buchwald havde haabet, at Meddirektørerne skulde angive mere præcis, hvad de havde at klage over, men som en Aal snoede de sig bort med en Bemærkning om, at Stiftamtmanden nok selv var klar over, hvad der var galt.⁵⁰ Saa var der ingen anden Vej, end at Buchwald maatte sende Bøtcher en officiel Anmodning om at udtale sig om, hvad han kunde huske fra de forskellige Direktionsmøder, hvor Meddirektørerne havde givet deres Samtykke til Byggearbejderne, og Biskoppen fik en lignende Anmodning. Det siger sig selv, at Erklæringerne fik det ønskede Indhold,⁶¹ og endelig 15. April 1796 kunde Buchwald aflevere den lange Erklæring om Sagen til Blochs Medunderskrift. Man gendrev Paastanden om, at der ikke blev afholdt Møder hyppigt nok, thi Sandheden var, at i Stiftamtmand Billes Tid kunde der gaa langt længere Tid mellem Møderne, undertiden to Aar. Regnskabet var fremlagt i rette Tid. Meddirektørerne kunde heller ikke være uvidende om Byggearbejderne; de var alle fem Embedsmænd i Byen, „skulde de da aldrig drevet af Nysgerrighed have været i Hospitalet?“ 12. August 1794 havde de holdt Møde i Forstanderens Stue, „hvor man maatte mellem Bygnings Materialier gaae ind af en Stiige eller Nød-Trappe.“ „Skulle de got Folk aldrig læse Aviser?“ spurgte Buchwald og henviste til 18 Aviser, hvori Licitationerne var indrykkede, og de taler om Erindring og Protest, som Buchwald ikke kender. At Seidelin og Bendz havde nægtet at foretage Undersøgelserforretning overfor Regningerne, var kun, hvad Bendz saa tit havde gjort, indtil Cancelliet

havde beordret ham dertil. Derefter gjorde Buchwald omhyggeligt Rede for Byggearbejderne, saaledes som de er refererede i det foregaaende Afsnit, og dermed lod han sig indtil videre nøje.⁵² Han kom ikke ind paa Pengeanbringelserne, der var sket uden Meddirektionens Vidende, men Meddirektørerne udvirkede en ny Skrivelse fra Kancelliet 17. September, som Buchwald endelig svarede paa 9. Februar følgende Aar, og det var en Erklæring med Næb og Kløer.

Meddirektørerne havde givet Overdirektionen Erindringer, det vil sige, at subordonerede Embedsmænd tillod sig at irettesætte deres overordnede, men Buchwald vilde kun modtage Erindringer af Kancelliet. Tilmed var Protesterne først begyndt, da Byggearbejderne havde staaet paa i to Aar, og Meddirektørerne havde givet deres Samtykke. Selve Fremgangsmaaden ved Restaurationen vilde enhver bygningskyndig forsvare, thi først istandsættes Fundamentet, siden Tag og Loft, og ikke omvendt, som Meddirektørerne troede. Ogsaa de skete Udlaan vilde Buchwald forsvare. Kun een Gang havde man foretaget Udlaan uden formeligt Votum og Panteobligation; det var sket for at hjælpe en ung Handelsmand over Terminsvanskeligheder, men hellere vilde Bloch og Buchwald tage dette Laan paa sit Ansvar end anvende mindste Overtalelse overfor Meddirektørerne.

Det, som Buchwald navnlig vilde understrege, var, at hele Meddirektionens Aktion imod hans Foranstaltninger var fremkaldt af en enkelt Mand, som han til sidst afslører: Den rette og sande Aarsag til den af Buchwald foregivne contradictoriske Handlemaade var en af Meddirektørerne, og den kyndigste af dem alle, Borgmester og Landsdommer Bendz. Formedelst udvist Flid, Nidkærhed og Beredvillighed med at gaa Buchwald til Haande i adskillige indviklede Forretninger, fattede Buchwald den Formodning, at han vilde blive en duelig Borgmester. Men saa snart han havde faaet dette Embede, ansaa han Buchwalds Yndest for overflødig. Han søgte at tilvende sig Borgernes Yndest, men begik Handlinger, hvorved hans Holdning blev tve-tydig. I Anledning af en Proces havde Buchwald givet ham en Irettesættelse, som førte til de gentagne Stridigheder, saa Buchwald i Løbet af to Aar syv Gange maatte klage over ham, og dette havde opviglet ham imod Buchwalds Arbejde.⁵³

Saaledes ligger Traadene i den aarelange Strid klare for Efterverdenen. Striden, der begyndte med en Kamp imellem Buchwald og den øvrige Direktion, men som ved Tobias Bøtchers Mellekomst vendtes til en Alliance mellem Biskop og Stiftamtmand, for saa ved Landsdommer Bendz's Uvilje mod Stiftamtmanden at gaa over til en Kamp mellem Overdirektion og Meddirektion. Nu fulgte Fredsslutningen og Opgøret med Buchwalds Diktatur.

Paa et Møde i Direktionen 30. Marts 1797 gjorde Buchwald Regnskab for sin Forvaltning. Ved Højesteretsdommen over de Bønder, der nægtede at svare fuld Landgilde, havde han vundet 571 Rdlr. for Stiftelsen, Blangstedgaard med Munkerislykken og Møllen blev solgt for 19.680 Rdlr., saaledes at man fik 437 Rdlr. mere om Aaret i Rente, 103 Tdr. Htk. var solgt, saaledes at Kapitalen gav en Merindtægt paa 541 Rdlr., og endelig havde han købt 62 Aktier i Species Banken i København, paa hvilke man havde tjent 1400 Rdlr. Aldrig havde Hospitalets Indtægter været saa store, Uddelingen til de fattige saa betydelig, Bygningerne saa rummelige, dets Kapitaler saa store og dets Velstand saa stigende.⁵⁴

Nogle Tal vil bekræfte Rigtigheden af Buchwalds Paastand, idet her anføres nogle Hovedposter fra Regnskaberne anført i Rigsdaler, tillige med de samlede Indtægter og Udgifter:

<i>Indtægtssiden:</i>	1788-89	1790-91	1791-92	1793-94	1794-95	1795-96	1797-98
Landgilde	281	912	856	643	711	685	551
Kvægtiender	747	764	762	773	722	783	789
Korntiender	1039	1003	914	1087	1158	1413	1278
Rentepenge	1410	1469	1772	2563	3179	3100	3136
Samlet Indtægt	5918	5703	5552	6120	9111	7646	6831
<i>Udgiftssiden:</i>							
Kostpenge	3131	3162	3114	4921	5090	4870	4499
Lønninger	678	355	463	253	482	484	521
Bygninger	452	148	137	746	5861	4337	756
Godsadministration	1373	424	361	498	101	98	84
Samlet Udgift	6001	4595	4335	7277	12243	13525	12786

Underskudet blev dækket ved Laan af Kommunitetet og fremkom ved Byggearbejderne, men det erstattedes yderligere ved den voksende Formue. Den var 1793: 73.202 Rdlr og 1797: 82.672 Rdlr.

Dette var Kendsgerninger, som selv Meddirektørerne maatte bøje sig for, og da Kancelliet 23. September 1797 endelig var bleven færdig med at overveje Klagerne over Buchwald, blev det for saa vidt en Anerkendelse af deres Klagers Berettigelse, som man samtidig med at approbere Byggearbejderne fastslog, at der ikke maatte foretages videre Forandringer, uden at den samlede Direktion havde billiget det, og Udlaan af Kapitaler skulde ligeledes godkendes af hele Direktionen,⁵⁵ men Buchwald havde faaet gennemført sit Program; han havde revet Stiftelsen ud af gammel Slendrian, givet den bedre Bygninger og større Midler til at virke i den Aand, i hvilken den var skabt.

Snart efter var Buchwalds Tid som Stiftamtmand forbi. En stor Del af sin Privatformue havde han sat over Styr paa sine forskellige Eksperimenter. I Begyndelsen af 1798 tog han Afsked fra sit Embede. „De ved, at vi skal miste Buchwald, Provinsen vil aldrig mere faa en Stiftamtmand, som ligner ham. Man véd det, man beklager det, og dog har man ikke kunnet gøre det meget rimelige Regnestykke, at ved at lægge Halvdelen til af den Gage, man giver ham, vilde man kunne have beholdt ham og vundet i enhver Henseende. Denne forkerte Beregning vil ikke blive den sidste. Synspunkterne er ikke rigtige, men man vil ikke opdage Følgerne, før det er for sent at afværge dem.“⁵⁶ Saaledes skrev Sybille Reventlow til Louise Stolberg, og Eftertiden bekræfter hendes Ord. Samme Aar solgte Buchwald sit Gods og rejste 1801 til Frankrig, idet han efterlod Familien i Altona. Indtil 1804 opholdt han sig i Ivois sur Seine, var 1805 i Montpellier og lejede 1809 et Hus i Lucca i Italien, hvor han døde som en forgældet og ensom Mand i 1814.

En urolig, men højt begavet Mand, der i de faa Aar, han virkede paa Fyn, havde sat dybe Spor, hvis Virkninger mærkes den Dag i Dag.

SPALTNINGER OG REFORMER 1798–1870

1. ADMINISTRATIONEN

Da Stiftamtmand Buchwald havde forladt sit Embede, og Freden var sluttet i Direktionen, vendte man tilbage til den gamle Administrationsform, hvor Stiftsøvrigheden sammen med Præsterne og Magistraten som Direktion afgjorde de foreliggende Spørgsmaal i Fordragelighed, og der skete i en lang Aarrække ingen Forandring i dette Forhold. Af Direktionens Medlemmer skiftede navnlig Stiftamtmandene hyppigt. Poul Rosenørn fungerede kun fra 1798–99, Poul Rosenørn Gersdorff til 1808, Frederik Adeler til 1809, Gerhard Moltke til 1814, og først med H. V. Cederfeld de Simonsen kom der mere Bestandighed, idet han beklædte Embedet til 1836. Derefter fulgte J. C. T. Bardenfleth 1836–42 og C. E. Bardenfleth til 1848.

Paa Bispestolen havde Peder Hansen i 1803 afløst Tønne Bloch, og derefter fulgte Frederik Plum til 1834 og Nicolai Faber til 1848. Af Meddirektørerne synes navnlig Stiftsprovst Jens Paludan Müller, der fungerede 1819–30, at have interesseret sig for Stiftelsen, og hans Indflydelse blev øget ved en Ændring i Administrationen, der fandt Sted 1829.

Sagen var den, at Regnskabsførerne ved offentlige Stiftelser ved en Forordning af 23. Februar 1748 var beordret til at afgive Kvartals- og General-ekstrakter af deres Regnskaber, og det var paalagt Stiftsrevisor at paase, at saadanne Regnskaber var attesterede af de paagældende Inspektioner. Men hvad forstod man for Graabrødre Hospitals Vedkommende ved Inspektionen. Man drøftede Sagen i Hospitalsdirektionen, og kom til det Resultat, at da Stiftsøvrigheden skulde decidere Regnskaberne, kunde den ikke godt meddele Attestation. Derfor fandt man det rimeligt, at to eller tre af Meddirektørerne „enten som faste Inspecteurer eller efter Omgang, paatage sig Attestationen“. Under 23. Maj 1829 meddelte Kancelliet, at Stiftsøvrigheden fremtidig burde udgaa fra Deltagelse i den umiddelbare Bestyrelse af Hospitalet, men Regnskaberne skulde henlægges under dens Decision. Derved var der skabt to Instanser: Stiftsøvrigheden og Direktionen; det var den

sidstnævnte, der senere blev betegnet Inspektionen, medens Stiftsøvrigheden i sit Forhold til Hospitalet fik Betegnelsen Direktion.¹

Kontinuiteten i Hospitalets Bestyrelse blev nu som før opretholdt af Forstanderen. P. Holmer, der havde gjort Buchwaldtiden med, havde med stor Sikkerhed styret Hospitalet igennem de vanskelige Aar i det nittende Aarhundredes Begyndelse. I 1828 søgte han om Afsked, og fik den bevilget med en Pension paa 600 Rdlr. aarlig.² Blandt Direktionsmedlemmerne var der en Del Uenighed om Efterfølgeren, men Biskoppen anbefalede og fik valgt Christian Nicolai Bondo. Han havde siden 1820 været Bogholder og Kasserer ved Odense Fattigvæsen og fra 1825 ligeledes konstitueret Bogholder og Kasserer ved de offentlige Legater og Stiftelser, der stod under Stiftsdirektionens specielle Opsyn, og som saadan havde han foruden Nøjagtighed og Orden vist „hvad der under nærværende Tidsomstændigheder er saa sjældent, en paa den strængeste Uegennyttigheds Grundsætninger bygget Redelighed“, sagde Biskoppen,³ og Ordene blev ikke gjort til Skamme. Det var Bondo, der trak et meget betydeligt Læs, da Reformtiden begyndte. Sidst paa Aaret 1865 døde han, og 23. Juni 1866 ansattes Knud Søeborg som Forstander.

★

2. GODS OG PENGE

Den Afvikling af Jordegodset, der var begyndt i det 18. Aarhundredes Midte, havde taget yderligere Fart ved Buchwalds Bortsalg af en Del Fæstegaarde, og i det 19. Aarhundrede ophørte Hospitalet med at være Godsejer.

I 1798 solgte man Gillestedgaarden ved Odense, en Gaard paa 14 Tdr. Htk. for 7000 Rdlr. efter forudgaaende Auktion. Aaret efter forsvandt Lille Himmelstrup paa 2 Tdr. 2 Skp. 2 Fk. Htk. for 1660 Rdlr., og 1800 Langsted Mølle for 3710 Rdlr., 1801 en Gaard udenfor Odense paa 12 Tdr. 7 Skp. Htk. for 6463 Rdlr., hvad der vilde bevirke, at yderligere 8 Fattige kunde underholdes.

Fra da af indtraadte imidlertid en Forandring i Salgsmaaden. Rentekammeret fik Skrupler ved dette stadige Bortsalg, der kunde gaa ud over Sikkerheden for Midlerne. Det mente, at det vilde være mere sikkert, om man i Ste-

det for Udbetaling af den fulde Købesum paalagde Ejendommen en vis aarlig Kornafgift, der skulde hæfte paa den og betales med Penge efter Middeltallet af de sidste 10 Aars Kapiteltakst. Dette betød, at da en Gaard i Langsted 1802 skulde sælges for 1800 Rdlr., skulde Køberen kun betale 900 Rdlr., og i Stedet for Renten af den øvrige Købesum skulde han give en aarlig Afgift i Korn efter Middeltallet af 10 Aars Kapiteltakst, saaledes at en Td. Rug sattes til 20 Mk., en Td. Byg til 14 Mk. og 1 Td. Havre til 9 Mk. Køberen faldt efter nogle Forhandlinger til Føje, og efter denne Metode blev Bøndergodset solgt indtil 1860, og de Indtægter, som derved tilfaldt Hospitalet, optræder i dets Regnskaber under Betegnelsen „kontribuerende Jordegods“. Salget var særlig livligt fra 1803 til 1811, da der solgtes 10 Gaarde og Huse, saaledes at Stiftelsens Gods fra 154 Tdr. Htk. svandt ind til 109 Tdr. En Standsning indtraadte efter Pengekrisen 1813, men da Loven om Fæsteafløsning af 24. April 1860 kom, havde man kun 12 Gaarde, af hvilke de 10 blev solgt umiddelbart efter.

Ogsaa Købstadjorderne svandt bort. Det meste af Faaborgjorderne blev solgt 1797 og 1799 samt 1806. 1840 havde man kun tre Fæstere tilbage, og paa samme Vis gik det Tid efter anden med Ejendommene i Odense.

Disse Bevægelser i Indtægtskilderne spejler sig i Regnskaberne. Hovedposterne, der fra gammel Tid var Landgilde, blev erstattet af Kornafgift af bortsolgt Gods, medens Korntiende og Kvægtiende i det væsentlige kun ændredes efter de almindelige Prissvingninger, saaledes som nedenstaaende Oversigt viser, idet Beløbene anføres i Rigsdaler:

	1807—08	1811—12	1817—18	1835—36	1850	1869
Landgilde	511	1208	805	319	242	99
Kornafgift	638	1006	2546	686	736	3569
Korntiende	1418	2546	6587	3010	2842	8301
Kvægtiende	910	890	1961	1015	1043	2004

Naar man i denne Forbindelse betragter Stiftelsens Udgifter, er Hovedposten naturligvis Uddelingen og Besisningen af Lemmerne. Tager man Tallene for de ovennævnte Aar, er Beløbene følgende: 1807: 6788 Rdlr., 1811: 8058 Rdlr., 1817: 5372 Rdlr., 1835: 5471 Rdlr., 1850: 8785 Rdlr. og

1869: 6580 Rdlr. Nedgangen fra 1850 til 1869 skyldes Indskrænkning i Antallet af uddelte Understøttelser, et Forhold, der siden skal omtales.

Trods de store Godssalg var det dog ikke muligt i Begyndelsen af Aarhundredet at bringe Indtægter og Udgifter i et passende Forhold. 1807—08 var Indtægten ialt 7855 Rdlr., men Udgiften 10.627 Rdlr., 1812 var Forholdet 11.706 mod 14.479 og 1817: 24.665 mod 25.755 Rdlr. Derefter skete der imidlertid en jævn Bedring, saa man 1835 havde en Indtægt paa 1523 Rdlr. Sølv og 16.808 Rdlr. Navneværdi, mod henholdsvis 1499 og 15.068, 1850: 27.215 Rdlr. Indtægt mod 22.801 Rdlr. Udgift og 1869: 46.209 Rdlr. mod 41.970 Rdlr. — og det endda i de Aar, hvor man havde store ekstraordinære Udgifter i Anledning af Byggearbejderne.

Paa Grund af denne Bevægelse i Forholdet mellem Indtægter og Udgifter voksede Kapitalen kun langsomt. I 1807 var den paa 116.242 Rdlr., men 1837 kun 128.654 Rdlr. og 1855 146.035 Rdlr. Renteindtægten voksede forholdsvis stærkere ved Midlernes mere fordelagtige Placering. 1807 indbragte de 3657 Rdlr., 1817: 6361 Rdlr., 1835: 3925 Rdlr., 1850: 4938 Rdlr. og 1869: 10.085 Rdlr. Saaledes var der givet et økonomisk sundt Grundlag for Reformerne, da Tiden var inde.

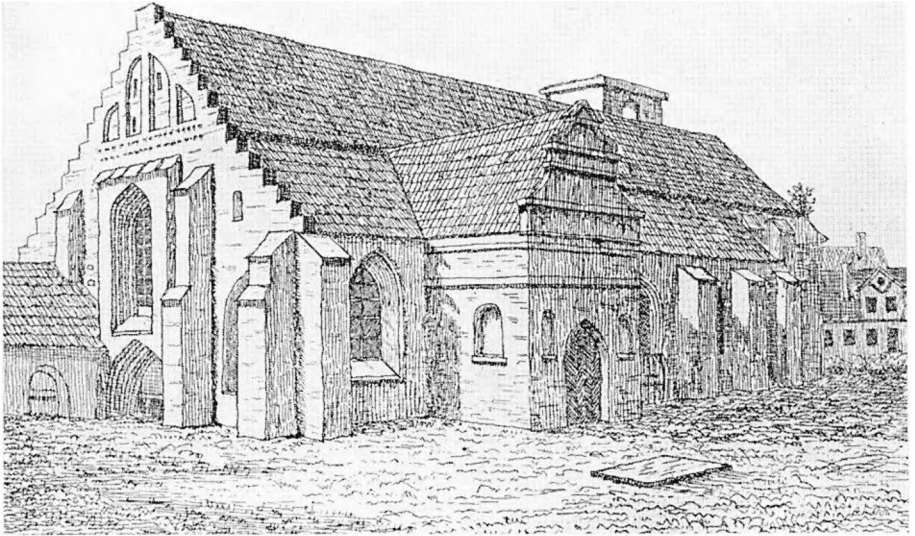
*

3. GRAABRØDRE KIRKES FALD

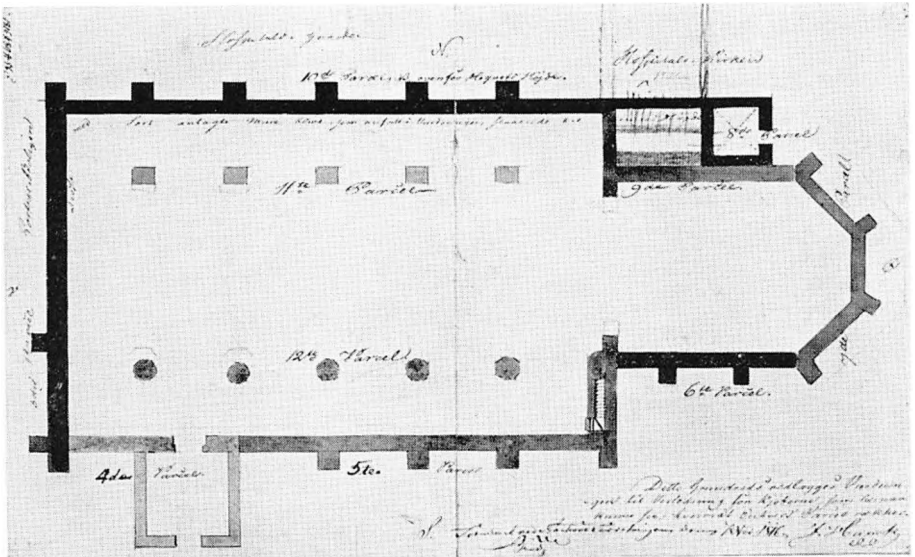
Indtil 1869 blev der ikke foretaget væsentlige Byggearbejder ved selve Hospitalskomplekset. Man beholdt paa det nærmeste de Rammer, som Buchwald havde givet. Og dog var det nødvendigt, at der til Stadighed foretoges Restaureringer paa de gamle Huse. En grulig Ulykke indtraf Natten til 15. December 1807 Kl. ca. 4 Morgen, da Gulvet nedsank paa en Længde af seks Fag i Nordfløjens øverste Etage og ned i underste, hvorved to Lemmer døde og tre blev forslaaede. Det viste sig, at Bjælkelaget var skudt ud af Hulleerne i Murene.⁴

Stor Forstyrrelse og Skade paa Bygningerne blev fremkaldt ved de franske og spanske Troppers Besøg i 1808. Den 20. Marts forlangte den franske Kommissær, at Hospitalet skulde indrettes for 150 syge, der fulgte med Ar-

Graabrødre Kirke under Nedbrydning

Plan for Graabrødre Kirkes Udparcellering

Krucifiks fra Graabrodre Kirke, nu i Hospitalskirken

méen. Følgen blev, at hele Hospitalet skulde ryddes, og man besluttede at flytte Kvinderne til Raadstuesalen og Mændene til Landstingshuset.⁵ De fremmede Tropper huserede slemt i Bygningerne og holdt sig ikke tilbage med Klager over Forholdene. Blandt andet paastod de, at Taget var utæt, saa Vandet flød ned i Sengene til de syge, men Forstander Holmer benægtede Rigtigheden og forklarede, at det var Dunsterne fra de syge, der samlede sig paa det malede Loft, altsaa den gamle Klage, som vi kender fra Aarhundreder tilbage.⁶ Siden rev de en Del Skillerum ned i Sygestuerne, og Skaden maatte udbedres for en Bekostning af ca. 1200 Rdlr. Først 2. Oktober kunde Lemmerne føres tilbage til Hospitalet.⁷

Skete der saaledes ikke væsentlige Ændringer indadtil, fik Hospitalskomplekset et helt andet Udseende ved Graabrødre Kirkes Fald.

Siden 1618 havde den været en Kirke uden Sogn, som Hospitalet havde Pligt til at holde vedlige, og Kongegravene mindede Direktionen om denne Pligt. Kong Hans og Dronning Christine, Prins Frans og Kong Christian II, samt dennes Søn, hvilede dér. Mangen fynsk Adelsmand og Storborger i Odense havde skaffet sig et Gravsted dér. Kirken havde sit smukke Inventar, ikke blot Munkestolene med de 32 Vaabenskjolde for Kong Hans og Dronning Christines Ahner, som Claus Berg havde skaaret, og Tralværket fra 1604, som havde Messingpiller og Forstanderskabets Navne indgraveret, men ogsaa selve Claus Bergs gyldne Altertavle, der kastede Glans over Kirken og drog fremmede til.

Men en Kirke uden Sogn var fattig. Den havde kun de Indtægter, som Begravelser med tilhørende Klokkeringning kunde indbringe, og det forslog ikke til at dække Udgifterne til større Reparationer. I Tider, hvor Hospitalet var i Vanskeligheder, var det lettest at lade Kirken skøtte sig selv, og saaledes gik det vel til, at den i store Dele af det 17de Aarhundrede ikke blev passet. Bedre blev det fra 1730'erne, da Østrup var Hospitalsforstander. Ikke blot var Hospitalet da inde i en god Tid, men Østrups kulturelle Interesser tilskyndede ham til at tage Vare paa Kirken. Snart bad han om at faa Gulvet paa den søndre Side af Altertavlen repareret, da det var opbrudt og Stenene borte „som lader meget ilde og Kierken til stor Skiende for een og anden Fremmed, som der kommer for at see Alter-Taflen“,⁸ snart foreslog han Klok-

kerne og Sejrværket istandsat, saa Reglementet for Klokkernes Ringen over Lig kunde forhøjes, „foruden at det ogsaa er en stor Zirat og Ære for Byen og Kierken at dend har smucke Klocker“.⁹ Vanskeligst var det at holde Ruderne hele i Vinduerne. Det var en yndet Sport for Latin-Skoledrengene, naar de gik hen for at spise i Hospitalet, at kaste til Maals efter Vinduerne. Østrup akkorderede med den danske Skoleholder Laurits Krag og Hospitalsdegnen Oluf Olufsen, at de for 2 Rdlr. aarlig skulde havde Indseende med Kirkens Vinduer, hvorimod de paa egen Bekostning skulde lade indsætte alle de Ruder, som af skarnagtige Mennesker blev beskadiget!¹⁰

Paa en vis Maade kom det Kirken til Gode, at Frederik IV døde paa Odense Slot, saa St. Hans Menighed et Stykke Tid maatte benytte Graabrødre Kirke. I den Anledning forfærdigedes et nyt Galleri og et Knæfald omkring Alteret, ligesom Gulvet blev repareret.¹¹ I 1737 blev Stolene gjort i Stand, og paa Østrups Forslag bortfæstede til Byens Honoratiores. Det indbragte 20 Rdlr.¹² Alt dette var dog kun Lapperier. Hovedrestaureringen udeblev, og 1744 var en Stenpille under Hovedmuren ved at falde ned. Murene paa begge Sider og Gavlen af Vaabehuset var revnet fra Grunden.¹³ Trods Kontrakten med Degnene slog Regn og Sne ind igennem de tomme Vinduesrammer og beskadigede Altertavlen, men først da Kongen i 1748 kom til Odense og saa Kirkens ynkværdige Tilstand, befalede han den istandsat.¹⁴ Snart kunde de lovydige Borgere indberette, at nu var Kirken i saa god Stand, som man kunde ønske. Men saa skete der heller ikke mere. Hospitalet fik andet at bruge sine Penge til; Buchwald havde mindst af alt Interesse for denne Kirkebygning, som han helst saa fjernet, og først i 1796 blev der foretaget nogle Reparationer paa Taarnet, der var revnet,¹⁵ men den var dog bleven saa forfalden, at den næppe kunde restaureres uden meget stor Bekostning.

Endnu i 1801 var Kirken i en saadan Tilstand, at den kunde bruges af Frue Menighed, medens dennes Kirke blev repareret,¹⁶ men Aaret efter blev den taget i Brug til Opbevaring af et Parti skarpe Patroner,¹⁷ og kort efter slog dens Skæbnetime.

Den 29. September 1804 skrev Kancelliet til Stiftsøvrigheden, at det havde erfaret, at Graabrødre Kirke var ganske forfalden og kun blev brugt i Faste-

tiden til Gudstjenester, hvad man maatte finde betænkeligt i Betragtning af de mange sammenfaldne Begravelser, og man vilde gerne vide, om Kirken ikke kunde nedlægges. Direktionens Medlemmer fik Lejlighed til at udtale sig. Pastor Wirth, Frue Kirke, bekræftede, at den i de tre Fasteuger blev brugt tre Gange ugentlig, og tillige blev den brugt som Reservekirke, men man behøvede ikke at nære Frygt for, at nogen skulde komme til Skade paa Grund af de sammenfaldne Begravelser, da kun meget faa søgte disse Gudstjenester. Han mente imidlertid, at den baade kunde og burde nedlægges, og var formentlig bleven det forlængst, hvis det ikke var for Kongegravens Skyld. Borgmester Lindved protesterede heller ikke, og Pastor H. C. Bunkeflod maatte sige, at Kirkens Vedligeholdelse var en aarlig trykkende Byrde for Hospitalet, saa han „seer Intet, som kunde hindre en christelig Regiering i at tillade eller befale Graabrødre Kirkes Nedbrydelse og Pladsens Anvendelse til andet anstændigt og nyttigt Brug,“ og Raadmændene Bergmann og Trojel erklærede, at den eneste Omstændighed, som gjorde Nedbrydelsen betænkelig, var Kongegravene, men de kunde jo flyttes. „Den skriftlige Forbandelse, som efter Rygtet skal findes bag Altertavlen, over dem, som maatte ville borttage og forflytte samme, kan vel — om den end eksisterer — ikke komme i nogen Betragtning, thi det vilde være abdaratisk at lade Hospitalet vedligeholde et ophævet Munkeklosters Kirke alleene for en Altertavles Skyld.“¹⁸

Dette var Kirkens Dødsdom. Den 10. November billigede Kancelliet, at de kongelige Begravelser maatte flyttes til St. Knud.¹⁹ Skeletterne blev anbragt i en Blykiste, og den 7. Februar Kl. 5 om Morgenen skete Flytningen i Forstander Holmers Nærværelse.²⁰ 27. Juli 1805 resolverede Kongen, at Kirken maatte nedbrydes, og saa begyndte Ødelæggelsen. I et Direktionsmøde 4. Februar 1806 lagde man Planen, der gik ud paa, at først skulde Inventaret sælges ved Auktion, og derefter skulde Kirken nedbrydes for Hospitalets Regning.²¹ Saaledes blev alle Stolene, Pulpituret, Korsdøren, Prædikestol, Ligsten og Epitafier solgt ved Auktioner 21. Marts og 30. April. Kun et Lyspunkt var der i Hærværket, idet Pastor Wirth fik Tilladelse til paa Frue Kirkes Vegne at byde paa Claus Bergs Altertavle. Han fik den for et saa beskedent Beløb som 193 Rdlr., og den blev flyttet derved.

For sent kom Beklagelserne. Professor Rasmus Nyerup kom netop, da man var „ifærd med at opbrække Kirkegulvet og omstyrte Gravmælerne, saa der saae ud som i Jerusalems Forstyrning. Endnu stod Dronning Christines mageløse Altartavle urørt, saavel som det Billede i Muren der forestiller Kong Hans med Dronningen Christine og Sønnen Prints Frants. Det hed, at disse Kostbarheder skulde hen i St. Knuds Kirke.“²² Han opskrev Indskrifterne paa en Række Ligsten, men Besøget fandt Sted umiddelbart før Auktionen, og selv om Kancelliet i sidste Øjeblik søgte at standse Hærværket, blev Dommen eksekveret.

Kort Tid efter blev Spiret revet af Taarnet, og saa standsede Aktion, thi Kancelliet kom i Tanker om, at Bygningen muligt kunde bruges til offentligt Brug for Byen. De eligerede Mænd kunde tænke sig, at Kirken var anvendelig til Tugthus, Kornmagasin eller Provinsialtøjhus, men der kom ingen Afgørelse.²³ Under de fransk-spanske Troppers Besøg og siden blev den imidlertid taget i Brug af Militæret, men synderlige Reparationer af Ruinen blev ikke foretaget. Een af de faa i Odense, der havde Medfølelse med Kirken, skrev 1813: „Der hvor forhen skuedes en prægtig Kirke, staae nu alene de øde Mure, af hvis Revner Urter og Træer fremskyde, med de sønderslagne Vinduer, vidnende om en uhort, ikke ved Ildsvaade eller Fiendehaand forarsaget, Ødelæggelse af en til Guddommens Dyrkelse helliget Bygning; der hvor forhen mange tusinde Kristne have knælet for Herrens Alter, og opsendt deres Bønner til Himlen, eller modtaget Undervisning om deres vigtigste Anliggender paa Jorden, og vendt tilbage til Livets Sysler med styrket Sind og forøget Kraft: der drive nu kaade Drengene deres støicende Lege, der opbevares Redskaber til Krigens Ødelæggelser; hvor forhen Orgelets opløftende Toner hævdede Sjelen paa Andagts Vinger op til Alherrens Throne, der lyder Trommernes vilde, bedøvende Larm! Kun en enkelt Vandrer gaaer langsomt forbi, standser, og anstiller Alvorsbetragtninger over den skeete Forandring. — End i Aarhundreder ville de stærke Mure kunne trodse Tidens ødelæggende Kraft og vidne for sene Slægter om den Tidsalders Aand, da en saadan Ødelæggelse kunde finde Sted.“²⁴

Men den rationalistiske Aand fra Biskop Peder Hansens Dage sejrede over den romantiske Følelsesfuldhed. I 1816 forlangte Stiftsøvrigheden en Er-

klæring fra Holmer om, hvad der var gjort for at opfylde den kgl. Resolution af 27. Juli 1805. Holmer henstillede, at man solgte Ruinen, dog saaledes at man lod Kirkens nordre Mur staa i en vis Højde, saa den kunde danne Mur for Hospitalsgaarden, og for at Stiftelsen ikke skulde blive spærret inde, henstillede han, at der blev lagt en Gade hen over Tomten. Endelig mente han, at det vilde være lettere at faa en ordentlig Pris for Materialerne, hvis man solgte Kirken parcelvis. Stiftsbygningskonduktør Hanck havde billiget dette Forslag til Udparcellering, som han udformede, saaledes som det ses paa omstaaende Planche.²⁵ Ved Auktionen 28. November 1816 blev Tømremester Langhoff højestbydende med 5710 Rdlr. Vurderingen havde lydt paa 1699 Rdlr. Inden Budet blev approberet, fik Magistraten en ny Forespørgsel, om den kunde bruge Bygningen, „men overbevist om, at Kjæmner-Cassen er bedre tjent med saa faae offentlige Bygninger som mueligt, haver (den) intet imod at omspurgte Kirke nedbrydes for det ved den offentlige Licitation gjorte Bud.“²⁶

Nedbrydningen gik imidlertid ikke helt let for sig. 1817 faldt Taarnet ned og ødelagde en Del af Hospitalskirken med Alter, Prædikestol med mere,²⁷ men efter et Par Aars Forløb var Tomten ryddet, og 1821 mente Magistraten, at Graabrødre Plads „burde være et offentligt Torv, naar man kunde sættes i Stand til at lade samme brolægge og da afbenytte til en Handels Plads for de Landboere, som Markedsdagene kommer her til Byen med Lærredde og Dynevaar og spærre Korsgaden med deres Handel.“²⁸ Der blev paa Kirkens Plads anbragt et Par Pumper, som man mente vilde give godt Vand til Supplerings af Roersdam og Kilde, der ikke mere kunde give Byens Rendeanlæg fornødent Vand.²⁹

Graabrødre Kirkes Historie var endt.

★

4. DOCTORS BODER OG DAAREN

Siden 1616 havde *Doctors Boder* ligget paa Horsetorvet i de Huse, som var opført 1590. Men da det var Bindingsværk med Risvægge og klinede Tavl, var de nu saa brøstfældige, at de ikke kunde restaureres. Kapitalen var

paa 686 Rdlr., men for denne Sum kunde der ikke opføres en ny Bygning. Derfor foreslog man at anvise seks Værelser i Hospitalet, som var indrettede i Hospitalets Sydfløj i 2. Etage over Munkegangen. Forslaget var stillet af Biskop Bloch og Stiftamtmand Rosenørn, og da det fra gammel Tid havde været et privat Privilegium at indlægge de 16 Lemmer, som Stiftelsen skulde rumme, foreslog de, at Stiftamtmanden skulde indlægge i et af de store Værelser til fire Senge, Biskoppen i fire smaa Kamre til to Senge, og de øvrige Medlemmer af Direktionen i det andet store Værelse til fire Senge. Over Døren skulde staa: „De med allernaadigst Bevilling i Aaret 1798 hertil forflyttede Doctors Boder for 16 gamle Qvinder af Odense Byc.“ Regeringen billigede denne Foranstaltning. De fik deres særlige Køkken i underste Etage, men iøvrigt kun halv Portion af de fattiges Ugepenge, d. v. s. 24 Sk.³⁰

De gamle Huse paa Horsetorvet blev købt af C. Huus, der 1799 bad om, at Overflytningen maatte finde Sted straks, da han gerne vilde bygge en ny Stiftelse paa Tomten, og gerne vilde have Sagen i Orden før sin Død.³¹ Saaledes gik det til, at de nuværende Huus' Boliger kom til at staa paa Doctors Boders Tomt.

Men der var endda nogen Plads i Hospitalet, og den kunde Byens Fattigvæsen med Lethed belægge, thi Fattiglemmer havde Odense nok af. Buchwald havde i sin Tid klaget over Tilstanden, og Søren Hempel meddeler, at „man saae hver Morgen hele Skarer af Børn og Ældre, tildeels raske Personer med Kieppen i Haanden og Posen paa Nakken, vandre ud af Byens Porte for at oversvømme Landet paa alle Kanter og siden vende tilbage med hele Ladninger af Gryn og Brød etc., hvorfor denne Klasse igjen tilhandlede sig Penge til Brændeviin og Kaffe,“³² og selv om der 1803 var bragt en vis Forbedring af Fattigkommissionens Ordning, klagede man højlydt, da der 1809 skulde skaffes Plads til 990 Soldater, og der i Byen kun var 752 Husnumre, af hvilke endda kun 437 var af en saadan Beskaffenhed, at de kunde have Belægning. „Forunderligt nok, at en saadan Skildring kan synes overdreven, da den desværre er alt for træffende og vilde snart bekræfte sig, naar man torde, stackels Odense! kaste et Øie paa dine Skatterestancer og dit utrolige, skrækkelige Antal af Almisselemmer“, udbød den bekymrede Borgmester.³³

Da Fattighuset var bleven overfyldt, havde man Tid efter anden indlagt nogle Fattiglemmer i Hospitalet, som Kommissionen betalte for, men i 1816 androg den om, at nogle Værelser i Hospitalet maatte blive den overladt til Brug for nogle husvilde Lcmmen. Direktionen gik med til at stille nogle Værelser ved Siden af Portnerboligen, altsaa den gamle Conventstue, til Raadighed for skikkelige Personer, der skulde underkaste sig Instruksen. De fik frit Husrum og Varme, samt Ildebrændsel til at koge deres Mad ved, men skulde iøvrigt underholdes af Fattigvæsenet. Ogsaa den saakaldte „Nystue“ blev overladt dem. I 1817 var der ialt 30 Fattiglemmer indlagt, og trods Fattigvæsenets Løfte var de ikke helt skikkelige. Nogle var fordrukne, andre løssagtige, og af og til forefaldt der Slagsmaal,³⁴ men først i 1820'erne, da Hospitalet skulde have indrettet et Sprøjtehus ved Siden af Portnerboligen, slap man af med de ubudne Gæster.

Af mere blivende Karakter og meget mere kostbar var Daaren.

*

Fra gammel Tid havde *Daareanstalten* Hævd paa at bo i Hospitalet; dens Ret grundede sig paa Forordningen 1709 om, at der ved hvert Stiftshospital skulde indrettes et Par Daarekamre, men den var som en Gøgeunge, der hurtigt voksede og bredte sig i Reden, og det viste sig, at den var meget vanskelig at slippe af med.

Ved Reskript af 31. December 1790 var det bestemt, at de, der indkom i Daarekisterne ved Hospitalerne og ikke kunde underholdes af egne Midler, skulde nyde Forplejning og Tilsyn af det Hospital, ved hvilket de var indlagt. Det siger sig selv, at dermed var der givet de forskellige Sognes Fattigkommissioner let og bekvem Adgang til at komme af med ubemidlede sindsyge, men ogsaa, at det betød et øget Krav til Hospitalerne baade med Hensyn til Plads og Forplejning; den Mulighed, de før havde haft til at skaffe sig Dækning for deres Udgifter, blev stærkt formindsket.

Daarekisterne ved Graabrødre Hospital laa ved Bygningernes nordøstre Hjørne. Før Buchwald begyndte sine Restaureringsarbejder, bestod de af 7 Celler med en Gang foran, og op til dette Hus stødte i en ret Vinkel et andet Hus med 4 Celler, Forstue og et Par mindre Rum. Buchwald indrettede 5

større Celler i Stedet for de 7, og Sidefløjen blev forlænget, saa der blev 4 større Værelser. Der var i 1804 56 afsindige i Hospitalet, men kun 14 holdtes indesluttede, og 5 blev indsat, naar Sygdommen tiltog hos dem.³⁵

Ved Reskript af 30. Juli 1817 blev der opført endnu en Bygning, der rummede 16 Celler beliggende langs en Korridor, og de fleste havde Stengulv. I denne Bygning skulde de mere gale anbringes, medens de fredelige fik Bolig i den gamle Daare, men forøvrigt havde disse Ret til at gaa frit om blandt de andre Lemmer.³⁶ Først da Fyns Guvernør, Prins Christian Frederik, blev opmærksom paa Forholdene i Daaren i 1823, blev der gjort Alvor af Planerne til en virkelig Forbedring. Han anmodede om en Plan til Ombygning, saaledes at der kunde sørges for Daarekamrenes Opvarmning og større Renlighed paa samme Maade som ved Bistrupgaard.³⁷ Stiftsfysikus Bojesen blev sendt paa Studierejse til Bistrup, og ved Reskript af 8. November 1826 blev der approberet en ny Bygning langs Asylgade. Mænd og Kvinder anbragtes i hver sin Halvdel af Bygningen, i hvilken der var 12 Celler, to større Sovestuer, Arbejds- og Opholdsstue, Køkken, Badeværelse og Opholdsstue for Opsynsmanden, og alle Lokaler kunde opvarmes.³⁸ Planen for Bygningen var bleven udarbejdet med Bistand af Læge A. W. T. Göricke, der ved Rejser i Udlandet havde faaet Kendskab til Behandlingen af Sindsyge. Ved Reskript af 8. November 1826 blev der tilstaaet Stiftelsen 600 Rdlr. af Stiftets Repartitionsfond til Daaren. Det skulde udredes saaledes, at $\frac{1}{3}$ betaltes af de fynske Købstæder, $\frac{2}{3}$ af Amterne efter Hartkorn.

Allerede 1837 ombyggede man den ældre Daare og opførte en Kuranstalt med to store Arbejdssale, 2 Sovesale til 8 Senge, 4 enkelte Værelser og 2 Værelser til Opsynspersonalet. Endvidere indrettede man en særskilt Afdeling paa 8 Celler til Personer, der var dømt til at være under Opsyn. Til Kuranstalten blev de Personer overført, som kunde helbredes, medens de uhelbredelige blev anbragt i den ovennævnte Bygning, og dermed havde Daareanstalten faaet det Omfang, som den beholdt til Nedlægningen.

Til disse Forbedringer af de ydre Rammer svarer en Række Reformer i selve Behandlingen af de sindssyge.

Af Hospitalsregnskaberne faar man et Indtryk af de Forhold, hvorunder Patienterne levede.³⁹ Der blev i 1804 anskaffet en Madras med Hovedpude

og Tæppe til hver. Sengstederne for de mest ustyrlige skulde indrettes med Jernskruer og en oval Bund med Aabning i Midten, saa Urenligheden kunde løbe ud i et Kar, der var anbragt under hver Seng. I Bunden blev lagt Rughalm, som skulde fornyes en Gang om Ugen; tre Gange ugentlig skulde Kamrene toes, renses og luftes, og det maatte være sket inden Kl. 10 om Formiddagen. Forøvrigt manglede det ikke paa Midler til at styre de gale. Man havde anskaffet Sejldugsskjorter, som de skulde have uden paa Klæderne for at hindre, at de skulde bide eller slaa, og yderligere brugte man en stor Jernlænke og et Par „Haandskjæller“ til at binde dem med. I Dørene til Cellerne var der Klapper, som holdtes lukkede med Hængelaase, og hvorigennem Maden blev stukket ind, ganske som H. C. Andersen havde set det.

Med Byggearbejderne 1830 fulgte en langt bedre Behandling af de sindsyge. Man begyndte at sørge for deres Adspredelse; der blev 1836 anskaffet Drejelad, Høvlebænk og Værktøj,⁴⁰ og da den syge Jørgen Frederiksen viste megen Fremgang til Bedring og Lyst til Arbejde, anskaffede man Elletræ og Læder til „Klodser“, Træsko, som han forstod at fremstille. Oven i Købet fik han et lille Tillæg til Kaffe, som han satte megen Pris paa.

En Gevinst for Daareanstalten var det endelig, at den fik sin egen Læge. Göricke, der havde vist saa meget Initiativ ved Reformerne, blev ansat 1830, men allerede 1831 udnævntes han til Overlæge paa Bistrup, og C. A. Gjellerup fik Stillingen, som han beklædte til 1850. Emil Aarestrup forenede derefter denne Stilling med Embedet som Stiftsfysikus, og efter hans Død 1856 blev C. Møller Anstaltens Læge.

Men trods alle Reformere var og blev Daaren et Led i Hospitalets Virksomhed, som ikke blot lagde Beslag paa Plads, den stillede ogsaa økonomiske Krav, der hindrede Hospitalet i at løse dets Hovedopgave, men den gav, navnlig før Forbedringen i 1837, Livet i Stiftelsen et dystert og uhyggeligt Skær, der følte af Samtiden og flere Slægtled derefter.

★

5. PERSONALE OG LEMMER

Et af de stærkeste Indtryk fra Barndommen fik *H. C. Andersen* i Graa-brødre Hospital. Han fortæller, at hans Farmoder havde en Have at passe ved Hospitalet, hvorfra hun hver Lørdag Aften bragte nogle Blomster, som man tillod hende at tage hjem; de pyntede paa Moderens Dragkiste, men det var Hans Christians Blomster; han fik Lov at sætte dem i Vandglasset, „hvor rig var ikke denne Glæde,“ og saa beretter han:

„To Gange om Aaret brændte hun det grønne Affald fra Haven; det brændtes til Aske i den store Ovn inde i Hospitalet, og da var jeg den meste Tid af de Dage inde hos hende og laae i de store Dynger Grønt og Ærteranker, havde Blomster at lege med og, hvad jeg især satte Priis paa, bedre Mad, end jeg troede at faae hjemme. Alle de Sindssvage, som ingen Fortræd gjorde og derfor havde Frihed til at gaae omkring i Hospitalets Gaard, kom tidt ind til os, og med Nysgerrighed og Skræk hørte jeg paa deres Sang og Tale: tidt fulgte jeg endogsaa et Stykke med dem ud i „Grønnegaarden“, under Træerne, ja jeg vovede endogsaa, naar Vogterne var med, at gaae ind i Huset, hvor de Bindegale opholdt sig. En lang Gang førte mellem Cellerne; i denne laae jeg en Dag paa Hug og kigede gennem Dørsprækken; indenfor sad et nøgent Fruentimmer paa en Mængde Straa, hendes Haar hang ned over Skuldrene, og hun sang med en ganske deilig Stemme; pludselig sprang hun op, styrtede med et Skrig henimod Døren, hvor jeg laae udenfor, Vogteren var gaaet bort, jeg ganske alene, hun slog saa voldsomt mod Døren, at lige oven over mig den lille Laage, igjennem hvilken Maden blev rakt hende, sprang op, hun saae derfra ned paa mig, strakte en af sine Arme ud efter mig; jeg skreg af Rædsel og knugede mig fastere til Gulvet. Som Ældre er dette Syn og dette Indtryk ikke udslettet af min Sjæl; jeg følte hendes Finger-spidsers røre ved mine Klæder, jeg var halv død, da Vogteren kom.

Tæt ved Bryggerset, hvor det Grønne blev brændt, havde gamle, fattige Qvinder deres Spindestue; herind kom jeg tidt og blev snart deres Yndling, thi jeg havde hos denne Forsamling en Veltalighed, der tydede paa, som de sagde, at „et saa klogt Barn ikke kunde leve længe“, hvilket i høj Grad smigrede mig. Jeg havde tilfældigviis hørt tale om Lægernes Kjendskab til Men-

neskets indre Bygning, hørt tale om Hjerte, Lunge og Tarme, og det var mig nok til strax at holde derover et Foredrag for de gamle Koner; dristig malede jeg med Kridt paa Døren en Mængde Krimskrams, det skulde forestille Indvoldene; jeg talte om Hjerte og Nyre. Alt, hvad jeg sagde, gjorde et dybt Indtryk paa hele Forsamlingen; jeg gjaldt for et mærkeligt klogt Barn, og min Snaksomhed belønnedes med, at man fortalte mig Eventyr; en Verden, rig som „Tusind og een Nat“, rullede op for mig. De gamle Koners Historier, Skikkelserne af de Sindssvage, som jeg i Hospitalet saae rundt omkring, Alt tilsammen, herinde fra, virkede i den Grad paa mig, der ganske var fyldt med Overtro, at jeg, naar det mørknedes, neppe turde vove mig udenfor mine Forældres Huus.“⁴¹

Et mere levende Billede af Hospitalet i det 19. Aarhundredes Begyndelse kan ikke gives. Med forbavsende Skarphed har Drengen opfattet Stemningen og det Indtryk, som denne gjorde paa hans modtagelige Sind. De gamle Koner ved Spinderokkene i Varmestuen ved Siden af Bryggerset, de sindssvage, der gik frit omkring i Lammehaven, naar de da ikke var bindegale, og det syngende Fruentimmer, der er spærret inde i Cellen i Daaren. Det er alt sammen Indtryk, som kan underbygges med Kendsgerninger.

*

Personalet ved Stiftelsen undergik ikke væsentlige Ændringer i dette Aarhundrede. Forstanderen, der havde Ansvaret for Stiftelsens Drift i Almindelighed, havde nu som før baade Præst og Degn til sin Hjælp ved Omsorgen for Lemmerne. Gottschalck, der fungerede til sin Død 1816, var jævnlig Medunderskriver, naar der skulde gøres Indstilling til Direktionen om Lemmernes Fornødenheder. Da han var død, blev der gjort visse Forandringer i Embedet, idet Paarup Sogn blev skilt fra Hospitalskaldet, og Hospitalspræsten Wiberg blev residerende Kapellan ved St. Knud. Den gamle Præstegaard, der var opført af Bindingsværk 1636, blev ombygget,⁴² men iøvrigt synes Pastor Wiberg ikke at have beskæftiget sig væsentligt med Lemmernes Forhold. En helt forandret Karakter fik Embedet, da Ludvig Helveg, Læge H. Z. Helvegs Søn, 1857 blev Hospitalspræst, thi han var ikke blot en fremragende Kirkehistoriker og hævdede sig som saadan smukt ved Siden af Biskop C. T. Engelstoft, men ved sin Forkyndelse gjorde han Hospitalskirken

til et Knudepunkt for det grundtvigske Menighedsliv paa Fyn, og der blev skabt en levende Forbindelse mellem Befolkningen og denne Kirke, hvor der før kun kom faa ude fra Byen.⁴³ Som et Vidnesbyrd om den Yndest, han nød, kan nævnes, at Menigheden skænkede Kirken en ny Altertavle malet af Dalsgaard til Minde om hans Virksomhed.

Ogsaa Degneembedet fik blandt sine Indhavere en Mand, der fik et Navn som Historiker. Den 79-aarige Theill havde frasagt sig Stillingen 1822 og var bleven afløst af A. H. Jensen, der atter i 1837 efterfulgtes af H. P. Mumme; i det lange Aaremaal — til 1885 — han virkede, fik han Tid til at sysle med Byens, og i Særdeleshed med Graabrødre Hospitals Historie, hvortil han indsamlede et overmaade stort Stof, som han anvendte i „Bidrag til Odense Bys Historie“.

Lægestillingen fik i Kraft af den almindelige Udvikling mere Betydning, ogsaa mere Anseelse. J. H. C. Stützer, der var ansat 1789, forenede med Stillingen som Læge for Lemmerne ogsaa Posten som Læge for den Sygeindretning, der blev givet Husly i Hospitalet. For dette Arbejde fik han 80 Rdlr., samt 30 Rdlr. for at barbære Lemmerne. Det skal dog billigvis bemærkes, at til dette sidste Arbejde antog han en Svend for 24 Rdlr. Siden blev Lønnen forhøjet til 150 Rdlr. I 1815 døde han, og 1817 udnævntes Hans Zacharias Helveg, der paa Grund af Sindssyge maatte opgive Stillingen til Fordel for sin Søn, Hans Christian Helveg 1838.⁴³

Det underordnede Personale bestod af Portneren og Gangkonerne. Det skulde ikke nærmere omtales, hvis ikke der i Portnerboligen boede en Mand, som har faaet en vis herostratisk Berømmelse: Nicolai Gomard, som stammede fra Frankrig. Da han i 1793 blev ansat, havde der været Strid mellem Buchwald og Biskop Bloch, idet Buchwald havde givet Haarskærer Gomard sin Stemme, medens Biskoppen vilde have sin Kusk puttet ind.⁴⁴ Det er muligt, at denne Strid, der baade gav Genklang i Kancelliet og i Offentligheden, kan have givet Portneren store Tanker om sig selv og den Position, han troede at have hos Stiftamtmanden. Sikkert er det, at han i Begyndelsen havde svært ved at indordne sig under Forholdene, og han kunde hverken forliges med Gangkonerne eller Lemmerne og prøvede ogsaa at rokke Forstanderens Stilling. Da Buchwald i 1796 et halvt Aarstid var paa Rejse, af-

fattede Gomard en „Fortegnelse over nogle Tildragelser, som er hendet i Hospitalet, siden høj Velbaarne Hr. Stiftamtmand v. Buchwalds Afreise“. Det var fuldkommen ligegyldige Klagepunkter. Han paastod, at Gangkonerne med Forstanderens Tilladelse havde afhugget det Ukrudt, som Gomard mente at have Ret til. En taabelig og fordrunken Kone havde slaact et andet Hospitalslem, uden at Forstanderen havde ladet hende straffe. Nogle Sække Høvlspaaner blev af Tømmersvendene ført bort fra Hospitalet. Gomard havde søgt at standse dem, men Forstanderen gav dem Lov at passere, to Hospitalslemmer havde været fulde 2—3 Dage, uden at faa synderlig Straf. Ved en Begravelse havde han ikke faaet Dusør, etc. etc.⁴⁵ Sagen blev sendt til Forstander Holmers Erklæring, og han gav Gomard sit Skudsmaal. Med Hensyn til Ukrudtet oplyste Holmer, at de tre Opvartersker havde forlangt at betjene sig af det opvoksende Ukrudt i Lammehaven, for deraf at udbrænde Aske til Hjælp ved den idelige og daglige Vask af de vanvittiges Linned, hvad der kun kunde være til Gavn for Hospitalet. Gomard var kommen og havde taget det fra dem tidligere, men de erklærede, „at de af Frygt for Gomards sædvanlige bydende Tone, hvori han tiltalte dem“ ikke havde turdet besvære sig derover. Punkt for Punkt afviste Holmer saaledes Gomards Klager som ugrundede, og han tilføjede, at denne Mand, for at indgive Lemmerne Skræk og Frygt for sin Person, pryglede adskillige Lemmer. Han havde larmet om Døre, der var bleven borte, og som det viste sig, at han havde solgt, og meget andet havde han ført bort fra Hospitalet.⁴⁶ Enden paa Historien blev, at Gomard maatte betale 8 Mark for sin Opførsel.⁴⁷

Ogsaa senere hen fik han Irettesættelser. 1803 fik han nok sin Løn forhøjet, men paa Vilkaar, at han holdt nøjere Opsyn med Lemmernes Bygang,⁴⁸ og 1804 blev han tilholdt nøjere at passe Portens Lukning og at være til Hjælp, hvor hans Nærværelse ved nogen afsindig blev paakrævet.⁴⁹ Senere blev der mere stille om den besværlige Portner, og det lykkedes ham Tid efter anden at faa sin Lønning sat op, saa han i 1812 fra 69 Rdlr. aarlig var kommen op paa 200 Rdlr.⁵⁰ Det var denne „fattige franske Emigrant“, som stod Fadder til H. C. Andersen og som, da Drengen skreg som en Kat, trøstede Moderen med, at jo højere han som Barn skreg, des smukkere vilde han synges, naar han blev ældre.

I 1821 døde Gomard, og blev efterfulgt af Kvartermester ved forrige Langelandske ridende Jægercorps Gotfred Rosbach, idet Direktionen understregede, at det var en Tyendeplads, som maatte bibeholdes, for at den tilbørlige Orden kunde opretholdes.⁵¹

Til Pleje af Lemmerne havde man nogle Opvartersker og Spisekoner. Forholdet var jo det, at Lemmerne fik udbetalt Ugepenge, men de afsindige og de hjælpeløse Lemmer blev sat i Kost hos de tre Spisekoner, der af Hospitalet fik Betaling for hver Person, de bospiste. 1811-12 havde de 60 Lemmer i Kost. Deraf var de 36 vanvittige.⁵² I Pengekrisen omkring 1813 var det vanskeligt nok for Hospitalet at klare de stigende Priser, og der maatte jævnlig lægges til den oprindelige Sum, der var paa 3 Mk., men saasnart Krisen var overstaet, vendte man tilbage til den gamle Takst.

De Lemmer, der var i Kost hos Spisekonerne, havde jo en vis Garanti for, at de fik Livsopholdet. For de andre kunde det knibe i Dyrtiden, og derfor er Klagerne over Forholdene ikke faa. Joachim Gottlieb From gav en lang Redegørelse for Priserne paa Levnedsmidler, og brugte det som en Motive-ring for et Andragende om forhøjede Ugepenge,⁵³ men det blødgjorde ikke Direktionen.

De Omgivelser, i hvilke Lemmerne levede, ændredes ikke væsentligt efter Buchwalds Reformers. Han havde afskaffet den uheldige Tilstand, at nogle af Lemmerne havde ligget i Køkkenerne. Der var skaffet flere Værelser, men til Gengæld havde man rigtignok placeret Gangkonernes Senge i Køkkenerne. I 1829 indstillede Forstander Bondo, at man ændrede dette. Direktionen vilde først ikke gaa ind paa Forslaget, men da den havde set Virkeligheden, blev det sat i Værk, og ydermere indrettedes to nye Værelser til svage og senge-liggende Personer.⁵⁴ Ellers var Belægningen tæt nok paa de store Fællesstuer, som man beholdt lige til Reformtiden. I 1812 var Sengene fordelt saaledes: I Mandfolkenes Bygning var der paa et Kvistværelse 9 halve og 5 hele Senge-steder, i mellemste Etage 24 Senge. I den Længe, der var taget fra Kirken, var der i underste Etage to Værelser med 14 Senge, i mellemste 10 Senge og i et Kvistværelse 9½ Seng. Endelig var der i Nordfløjen paa 1. Sal 22 Senge og paa Kvisten 13 Halvsenge og 5 Helsenge.⁵⁵

Da Stiftelsens Midler imidlertid tillod, at man kunde understøtte flere

Lemmer, end der kunde finde Plads i Hospitalet, gav man Understøttelser til Personer udenfor. 1800—1801 uddeltes der Ugepenge til 208 Personer, 1810—11 til 229, 1820—21 til 134, 1830—31 til 172 og 1840—41 til 232.

Ved den Spaltning, der fandt Sted, og hvorved Daaren og Sygeindretningen udsøndredes fra det egentlige Hospital, gik meget af den tidligere Tids Kolorit tabt, selv om Forholdene for Lemmerne unægtelig forbedredes. Hertil kom, at det almindelige Fattigvæsen kunde paatage sig større og større Opgaver, hvorved Hospitalet befriedes for mange af Samfundets ringeste Elementer. Derfor er tidligere Tidens idelige Slagsmaal, Klager og Utilfredshed vel endnu kendelig i Begyndelsen af 1800'erne, men kun sjældent spores de efter 1830'erne.

Det hindrede ikke, at der i den tilsyneladende ensartede Skare fandtes Mennesker, der var havnet der efter en eventyrlig Livsbane, som Tilfældet var med Johan Abraham Truschewsky, der i 1840 kom ind som en 68-aarig Mand. Han havde som ung Kammertjener fordrejet Hovedet paa den 27 Aar ældre Mette Steensen paa Steensgaard og været Hovedpersonen i et Drama, hvor han ved at sikre sig hendes Løfte om Ægteskab prøvede at tilvende sig hendes Formue. I Hospitalet opnaaede han at interessere Christian VIII, da denne i 1841 var paa Besøg i Stiftelsen, saa han hvert Aar paa Kongens Fødselsdag fik udbetalt 5 Rdlr. af Chatolkassen.⁶⁶

Og endnu kunde Direktionen modtage Ansøgninger, der har Fortidens tragikomiske Farve, som naar den 63-aarige cand. theol. & phil. J. Bakke 1813 klagede: „Det er tungt, besværligt og næsten utaaelig i disse kritiske og kostbare Tider saaledes at vandre fra et Sted til et andet for at søge Condition, det er tungere at man ofte ikke kand faae Natte-Logie og næsten altid maae leve ved tør Mad, men det er endda allertungest, naar man skal have Klæder paa Kroppen, en sulten Mave og en sorrigfuld Sjæl, saa at man maatte mistvivle, dersom man ikke var desto mere forvisset om et naadigt Forsyn og om et bedre Liv efter dette.“ Til Fremme for sin Ansøgning lovede han at besørge nogle smaa gode Skrifter i Trykken, at hjælpe Folk med at skrive „eller ved at karte, spinde, vinde Garn etc.“, naar bare han fik Husly og et lille pænt Kammer.⁶⁷

Og endnu kunde man blive nødt til at jage ustyrlige Lemmer bort, som

hin Skomager Johan Olsen, der en Februaften 1835 nægtede at gaa i Seng. Han havde lagt sig til at sove i Mandfolkenes Varmestue, og da Opsynsmanden vilde fjerne ham, trængte han ind i Forstanderens (Bondos) Soveværelse og gjorde Postyr, saa Bondo takkede Gud, „at dette Besøg ikke efterlod nogen skadelig Følge hos min Kone, der dog fattede sig temmelig godt efter den første Skræk“. Først efter noget Besvær fik de Skomageren ind i en Celle, og Forstanderen henstillede, at man fjernede ham fra Stiftelsen.⁵⁸ Og der var Mette Starup, et sindssvagt Kvindfolk, der i sine unge Dage havde været Tjenestepige hos Portner Gomard, siden var hun bleven indlagt for Afsindighed, men atter frigivet som helbredet. I Maj 1806 var hun kommen i Tjeneste paa Rønningesøgaard, og der henfaldt hun i sin tidligere sløve Tilstand, saa hun igen maatte indlægges. Saa blev hun frugtsommelig, og Portner Gomard tilbød at aflægge Ed paa, at han ikke var Barnefader, men han bekvemmede sig dog til at erlægge Opdragelseshjælp til Barnet, og Mette Starup fik nu Plads i Hospitalet, hvor hun udviklede sig til at blive meget kivagtig og drikkfædig, saa hun i September 1835 blev udvist.⁵⁹

I disse Omgivelser var det endelig, at H. C. Andersens Farfar „Anders Hansen Traes, boende bag Skolen ved St. Knuds Kirke“, blev antaget som Bispisningslem 1. August 1823. Han døde 5. Februar 1827, og da havde han set sin Svigerdatter, Anne Marie Andersdatter, et Vrag, der var henfalden til Drik, finde Plads i „Doctors Boder“;⁶⁰ ja ogsaa Rasmus Rasks Halvsøster, Mette Marie Rask, maatte ende sine Dage i Graabrødre Hospital.⁶¹

Men saa er vi fremme ved den Tid, hvor nye Tanker om Hospitalets Op-gaver trænger sig paa, og en skønne Dag skulde Stiftelsen reformeres.

Den direkte Aarsag var den Sygeindretning, som Buchwald havde givet Plads til i Hospitalets Bygninger, og som blev et Gærstof, der sprængte Rammerne for den gamle Stiftelse.

*

6. SYGEINDRETNINGEN

var ligesom Daaren et Barn af Hospitalet, der tog en væsentlig Side af dets Virksomhed op til særlig Løsning. Buchwald havde skabt Rum til den, men kun veneriske Patienter naaede at tage de Rum i Brug, der var bestemt for

dem, og da Buchwald var gaaet af, syntes ingen ivrige efter at tage denne Arv op. Saaledes gik det til, at da Kancellipræsident J. F. Kaas 1804 kom til Odense, erfarede han til sin Undren, at der i Hospitalet fandtes 13 Sygestuer, hvoraf nogle havde 10 à 12 Senge, men som endnu ikke var kommen i Brug.⁰¹ Stiftamtmand Gersdorff maatte staa til Regnskab for dette Forhold, og han skød sig ind under de Personskifter, der siden Buchwalds Afgang var foregaaet indenfor Stiftsøvrigheden. Dog kunde han henvise til, at man havde skaffet sig et Apotekerprivilegium, der efter forskellige Vanskeligheder havde hos Lebrecht Gotthilf Hartmann fra Plön, der „for evig Tid“ skulde forsyne Sygeanstalten med de af Lægen forordnede Medikamenter mod 20 pCt. Rabat efter Medicinaltaksten. Yderligere skulde dette Apotek svare en aarlig Afgift til Sygeanstalten paa 200 Rdlr. Hartmann naaede dog ikke at faa Apoteket oprettet. Han overdrog Privilegiet til C. H. Mau, som endelig installerede det 1801, der, hvor nu Svaneapoteket har til Huse.

Foruden denne Indtægt lykkedes det at komme i Besiddelse af en Enkekasses Kapital paa 3904 Rdlr., og dermed var der skabt et økonomisk Grundlag for Anstalten.

I Stedet for 13 Værelser skulde man kun bruge 9. I to Stuer med Plads til tre Senge i hver skulde de medicinske Syge anbringes; til de kirurgiske Syge var et Værelse med to Senge nok. Der beregnedes endvidere en Stue til Beboelse for Kirurgen, et Værelse til Rekonvalescenterne og et Værelse til to Gangkoner, samt et Værelse til Accoucher Stue. Stuerne var, som Buchwald havde planlagt, beliggende i den tidligere Forstanderfløj. Møbleringen var spartansk. Der fandtes 12 perlegraa Senge, en brunmalet Træstol og et Bord ved hver Seng, et perlegraa „Natskrin“ i hver Stue, fire Lænestole og fire Spejle, samt Spisegrej.

I økonomisk Henseende var Sygeindretningen adskilt fra Hospitalet, men i administrativ Henseende var de indbyrdes forbundne, og da Forbindelsen mellem Hospitalet og Kommunitetet i 1804 var ophørt, kan man sige, at Sygeindretningen i denne Henseende havde indtaget den ledige Plads. Ligesom Direktionen var fælles, saaledes var Holmer ogsaa Regnskabsfører, og Gangkonerne — Sygevogterskerne — blev udtaget blandt rørige Hospitalslemmer.

Et særligt Hensyn blev der vist Sygeindretningen, idet Stiftsfysikus paa Stiftsøvrighedens Foranledning fik Ordre til at indtræde i Hospitalsdirektionen med Sæde og Stemme, forsaauidt Medicinalfaget angik, og 1806 tiltraadte den nylig udnævnte Boe Bojesen denne Stilling. Hans Efterfølger blev A. C. Guldbrand, der virkede fra 1822 til 1847. I Tidens Løb glemte man aabenbart den Stilling, der var tillagt Stiftsfysikus som Medlem af Direktionen, men et kgl. Reskript af 5. September 1827 tildelte Guldbrand samme Ret som Forgængeren — uden at Direktionen tog synderlig Hensyn dertil, og da der netop i disse Aar blev foretaget vigtige Forandringer, som i høj Grad maatte vedkomme ham, anmodede han om før hvert Direktionsmøde at faa Dagsordenen tilsendt. Han blev belært om, at det kun var Sager vedrørende Medicinalfaget, som han skulde drøfte, men fra da af tog han virksomt Del i Stiftelsens lægelige Forhold.

Var Sygeindretningen nu en selvstændig Institution, havde den alligevel en Karakter, der var beslægtet med Hospitalets. Det var jo en af Stiftelsens Opgaver fra Arilds Tid at drage Omsorg for syge Mennesker, og der var kun sket det, at denne Opgave var taget op særskilt og mod særlig Betaling, og til Forskel fra den gamle Stiftelse var Sygeindretningen beregnet som en Helbredelsesanstalt, medens selve Hospitalet var at betragte som et Hjem for kroniske Syge. Men begge Institutioner rekruteredes fra de samme Klasser. Det var Almue. Det var Haandværkssvende og Tyende, som Herskabet ikke vilde pleje, og endnu saa sent som 1843 var det vanskeligt at faa Patienter til Sygeindretningen, „da der hos Almuen hersker en dybt rodfæstet Fordom mod hvilket som helst Sygehus, saa at Tjenestetyende ikke sjældent anser det for Haardhed, naar deres Husbonder foranstalter dem henlagt paa Sygestuen, istedetfor at lade dem soignere hjemme“. Det skulde nu heller ikke bidrage til Sygeindretningens Popularitet, at man indlagde Tugthusfanger blandt ærlige Folk.

Antallet af Patienter var da ogsaa ret beskedent. Helt til 1830 oversteg det ikke 30 Patienter aarlig, og først i 1830—39 kom man op paa det dobbelte, men saa længe den nye Anstalt kunde klare sig økonomisk uden Indgreb i Hospitalets Kasse, var den ikke uglest, thi ogsaa den gav sit Bidrag til den sociale Forsorg.

I 1841 gik det Rygte i Byen, at en Mand, der var indlagt paa Sygeindretningen, under en Paroxysme havde faaet Lejlighed til at forlade den og ved at gaa omkring i Gaarden havde han paadraget sig Koldbrand i Fødderne. Der paastodes, at Opsynet paa Sygestuerne ikke var tilstrækkeligt.

Sagen blev undersøgt. Kronprins Frederik, der var bleven Gouvernør over Fyn, vilde vise sin Interesse og udbad sig Erklæringer, der gav ham Anledning til nogle ret kritiske Bemærkninger om Sygebehandlingen. Direktionen gjorde opmærksom paa, at et Lemmehospital egentlig burde være i Forbindelse med et Sygehus, men stillede sig dog velvillig overfor Tanken om en Forbedring af Forholdene, saafremt Amtet eller Kommunen vilde bidrage dertil. Man forlangte 1600 Rdlr. til Byggearbejder og 225 Rdlr. i aarlig Støtte. Der blev derefter foretaget visse Forbedringer, idet man optog et Laan paa 3100 Rdlr. af Hospitalets Kasse, og fra 1846 fik man 250 Rdlr. aarlig af de to Amter og Købstæderne. Ikke desto mindre arbejdede Sygeindretningen med et stadigt Underskud, der 1847 var paa 227 Rdlr., men 1857 var vokset til 2359 Rdlr.

Under disse Omstændigheder forsømte Hospitalets Direktion ingen Lejlighed til at anbefale Sygeindretningens Udskillelse fra Stiftelsen, „da disse Indretninger ligger uden for Stiftelsens Bestemmelser og dens fundatsmæssige Virken derved meget indskrænkes“. Da Regeringen samtidig begyndte at interessere sig for Omorganisation af Landets Sygehusvæsen i sin Helhed, fandt Tanken efterhaanden Grobund ogsaa hos den. Chefen for Justitsministeriets 2. Departement C. Lunn inspicerede 1854 Graabrødre Hospital, og 1856 sendte han Sundhedskollegiet en Forespørgsel, om ikke Sygeindretningen burde udsondres. Paa Lunn's Foranledning udvirkedes der endelig et Reskript af 30. Oktober 1856, hvorefter Reskriptet af 25. Juni 1794 skulde bortfalde og Lokalerne senest om fem Aar rømmes og tilbagegives Lemmehospitalet.

Saa var der endelig banet Vej for en *Reform af Graabrødre Hospital*, som kunde bringe det i Overensstemmelse med Tidens Krav.

★

7. REFORMERNE

I over 300 Aar havde Graabrødre Hospital ikke haft anden Grundlov end Christian III's Fundats af 1539 og den Rettesnor, der var givet ved Kommunitetets Oprettelse 1572. Men i Halvtredserne blev der givet en Række danske Hospitaler nye Fundatser. Aalborg fik sin 1852, Viborg 1855, Horsens 1856 og Aarhus samme Aar, medens Nykøbing Falster havde faaet sine Rammer fastlagt allerede 1834. Disse Forandringer havde været Resultatet af langvarige Forhandlinger. Noget tilsvarende kendes ikke i Odense før fra Midten af 1850'erne.

Stiftsrevisor Borch havde flere Gange siden 1848 i Antegnelserne til Regnskaberne gjort opmærksom paa det ønskelige i at faa gennemført en Reform, og ved Stiftsøvrighedens Decision 1855 til Regnskaberne for 1853 paalagde man Borch at fremkomme med en særskilt Indstilling til en ny Fundats. Tidspunktet var for saa vidt heldigt valgt, som det faldt sammen med Udskillelsen af Sygeindretningen, og der i Stiftelsens Bestyrelse sad baade dygtige og interesserede Mænd. Baade C. T. Engelstoft, der var bleven Biskop 1851, og I. J. Unsgaard, der blev Stiftamtmand 1848, havde den personlige Interesse og Indflydelse i Regeringskredse, der kunde give Haab om en Løsning; i Directionen kom Stiftsprovst A. K. Damgaard ind 1857, og dermed var der tilført den en betydelig administrativ Kraft.

Borch afleverede 7. April 1857 en omfattende Indstilling om Sagen.⁶³ Han hævdede, at skønt Stiftelsen i 1837 havde en Kapitalformue paa 128.654 Rdlr. og underholdt 218 Personer, var dets Virksomhed i 1855, da Formuen var vokset til 146.035 Rdlr., kun udstrakt til 228 Personer, og Antallet af dem, der var indtaget i Hospitalet til fuld Forplejning var i samme Tidsrum sunket fra 44 til 39. Derfor maatte Stiftelsens Virksomhed lægges helt om. „Med Hensyn til selve Reformens Beskaffenhed og Overgangen fra det gamle til det nye, da bør hiin hovedsagentlig gaae ud fra at forandre Hospitalet fra et Forsørgelseshuus for den gamle skrøbelige Almuestand her i Stiftet — hvad det nu er, og hvorved det falder sammen med de sædvanlige Fattiganstalter — til et Asyl for værdige Trængende af Middelfstanden, hvor disse, foruden at faae en anstændig (i Almindelighed særskilt) fri Bolig, samt fri

Ildebrændsel, Lægehjælp, Medicin og Sygeleje, tillige kunne faae et tarveligt Livsophold ved en tidssvarende ugentlig Pengeunderstøttelse.“ Efter Borchs Forslag burde der straks opføres en ny Bygning „Graabrødre Kloster“ eller indrettes en særlig Fløj dertil, hvor de Lemmer skulde anbringes, der fremtidig skulde optages efter den nye Fundats. Naar man derefter havde ophørt at betale Understøttelse til Personer udenfor Hospitalet, og de gamle Lemmer var uddøde, Sygestuerne udflyttede og Daaren fjernet, vilde Hospitalet kunne optage sin velsignelsesrige Virksomhed.

I Borchs Forslag var der anvist Hospitalet en helt ny Opgave. Det var ikke Samfundets fattigste, man skulde tage sig af; dertil havde man Fattigvæsenet. Det var heller ikke de syge eller afsindige, thi ogsaa det var det offentliges Opgave. Men det var de af *Middelstanden*, der trængte til et Hjem; det betød Brud med Aarhundreders Tradition.

Reformen kunde ikke gennemføres med eet Slag. I 1859 forsørgede man i Hospitalet 21 Mænd og 63 Kvinder. De 21 Mænd var fordelt paa to Værelser, de 63 Kvinder paa 13 Værelser. 43 var i Kost, 26 fik 3 Mk. ugentlig og 15 1 Mk. 8 Sk. ugentlig. — I social Henseende fordelte de sig saaledes, at 3 var af Embedsstanden, 20 af Haandværkerstanden, 52 af den tjenende Klasse, 1 sindssvag, 1 „Idiot“, 1 Student og Seminarist, 1 blind fra Barndommen, 1 Gaardmandsenke, 2 Enker efter Politibetjente. Understøttelser udenfor Stiftelsen tildeltes 16 Mænd og 97 Kvinder, af hvilke 32 fik 3 Mk. ugentlig, 81 fik 1 Mk. 8 Sk. ugentlig. De fordelte sig i social Henseende saaledes: 18 af Embedsstanden, 48 Haandværker, 41 af den tjenende Klasse, 2 af Lægestanden, 1 Enke efter en Toldbetjent, 1 Enke efter en Godsforvalter, 1 Enke efter en Fuldmægtig og 1 Enke efter en Sproglærer.

Ministeriet tilskyndede stærkt til de paatænkte Reformere og forlangte, at der fra 1857 ikke maatte optages flere til Forsørgelse udenfor Hospitalet; samtidig blev der af Direktionen nedsat en Kommission betaende af Borch, den bygningskyndige Snedker Chr. Hansen og Forstander Bondo.⁶⁴ De foretog en Studierejse til Hospitalerne i Slagelse, Vartov og Roskilde, og i 1859 kunde man fremlægge et Forslag til Bygningsforandringerne. Forslaget var meget indgribende, idet man vilde nedbryde Hospitalets Sydfløj, der adskilte Brøndaarden og Forgaarden og i Stedet opføre en Vinkelbygning, der dels laa med

Facade ud mod Graabrødre Plads, dels mod nuværende Jernbanegade, saaledes at der blev dannet et stort, firekantet Komplex, hvis Hovedbygning skulde være for den mere dannede Klasse af Embeds- og Borgerstanden med een eller to Personer i hver Stue; i de andre Fløje skulde der foretages tilsvarende Indretninger. Princippet var saavidt muligt at skabe smaa Lejligheder for een eller to Personer. Man regnede med, at der vilde kunne blive Plads til 86 Personer fordelt paa 68 Værelser.⁶⁵

Kort Tid efter meddelte Ministeriet, at man maatte forvente, at Daaren snart kunde nedlægges, idet Loven af 20. August 1853 tilsigtede at afskaffe alle de smaa Helbredelsesanstalter. Derefter maatte man som Rettesnor for Hospitalets fremtidige Virksomhed fastsætte, at Personer af den lavere Klasse, der kunde henvises til det almindelige Forsørgelsesvæsen, ikke burde indtages, og at samtlige Lemmer burde bo i Hospitalet. Under disse Omstændigheder udbad Ministeriet sig forelagt en Plan til Omorganisationen,⁶⁶ men først i Marts 1861 kunde Stiftsøvrigheden indsende et Forslag, der var affattet af Biskop Engelstoft.

I visse Henseender er Indstillingen ret afvigende fra Borchs oprindelige Plan, idet Stiftsøvrigheden ikke nærede samme Ønske om at henvende sig til et andet socialt Milieu, end man hidtil havde haft for Øje. Der burde nok være et Tilflugtssted for Individuer af de bedre Samfundsklasser, men man burde tillige „have Pladser for Personer, der vel staar den Klasse nær, som kan henvises til Fattigvæsenet, men dog kunne have Krav paa Adgang til en lykkeligere Alderdomsforsørgelse, end der almindeligt kan ydes af dette.“ Dette Øjemed har Stiftelsen hidtil fortrinsvis tjent, og det vilde være meget føleligt, om man ikke indrømmede det en betydelig Plads ved Siden af den nye Organisation. Som Følge af denne Tankegang kunde Stiftsøvrigheden ikke tiltræde Komitéens Forslag. Man ansaa det ikke for hensigtsmæssigt at indrette den hele Stiftelse til Bolig for een eller to Personer, da det slet ikke var sikkert, at Beboerne vilde sætte Pris derpaa. I sin Helhed var Planen for dyr, og den var forfejlet, eftersom en Enebolig med Brændsel og 8 Mk. ugentlig, saaledes som det var tænkt, ikke vilde afgive nogen Forsørgelse. Endelig stødte dette an, at man vilde nedrive den sydlige Hospitalsfløj, hvor Doctors Boder var. „At den er den eneste, der endnu paa sin Sydside har den gamle

Munkegang, der engang omgav hele den forreste Klostergaard og saaledes er en af de ældste Bygningsmonumenter i Byen, taler ogsaa mod dens Nedbrydelse“. Man hører den historisk interesserede Biskops Røst. — Et Forslag, som Stiftsprovst Damgaard havde stillet, gik ud paa, at man skulde tage sig af Enker med Børn eller fattige Familier, men efter Stiftsøvrighedens Mening skulde man ikke omdanne Hospitalet til Friboliger. De øvrige Medlemmer af Direktionen havde ment, at hele Problemet kunde klares ved, at man ganske simpelt omdannede den Fløj, hvor Sygeindretningen var, til Bolig for dem, der i Fremtiden maatte findes kvalificerede til Optagelse og forsørges med Penge.

En saa beskeden Foranstaltning var dog ikke nok. Derfor foreslog Stiftsøvrigheden, at der blev opført en ny Bygning ud mod Graabrødre Plads til Beboelse for 16 „Konventualinder“, med Stue, Sovekammer og Køkken til hver. Den vestlige Længe af Sygeindretningen skulde ligeledes give Plads til 8 Klosterdamer, og de gamle Bygninger underkastes en Hovedreparation, saa der blev Bolig for 30 Fruentimmer og 10 Karle; hertil kom 16 i Doctors Boder og endelig de 24 Konventualinder.

I Forbindelse med dette Forslag fremsendtes et Udkast til en ny Fundats, af hvilken navnlig Bestemmelsen om, hvem der skulde indtages, har Betydning. Stiftelsen skulde være bestemt for saadanne værdige Trængende af den lavere og højere Middelstand, som efter deres Opdragelse og den Livsstilling, hvori de havde levet, vilde blive lidende fremfor andre, dersom de maatte henvises til den almindelige Fattigforsørgelse. En ganske pudsigt Idé havde Engelstoft aabenbart faaet ved sin Syslen med Stiftelsens Historie. Cornelius v. Hamsfort havde i 1577 givet 100 Rdlr. til et fattigt fader- og moderløst Barn, som skulde have sin Underholdning i Hospitalet. Denne Idé fandt Biskoppen, at man skulde genoptage, og derfor lød hans Forslag: „Ved Siden af denne Hovedbestemmelse skal Stiftelsen tillige i Kraft af Cornelius Hamsforts Legat af 1577 antage et fader- og moderløst Barn til Forsørgelse og Opdragelse hos En af de i Klostret optagne Fruentimmer indtil Confirmationsalderen, forsaavidt som dels Stiftelsens Evne tillader det, dels nogen af de nævnte Fruentimmer dertil fortrinligen er skikket.“

Endelig foreslog man, at til Adskillelse mellem Afdelingerne skulde man

ved Indtræden have 100 Rdlr., og Klosterdamerne maatte ikke beholde Understøttelse af det offentlige.⁶⁷

Det skulde imidlertid komme til at gaa meget trægt med at faa Arbejderne i Gang. Dels for at bane Vejen, dels for at spare Pengene, lod man være med at besætte ledige Pladser, men endnu i 1864 var man ikke naaet længere end til at anmode Bygningsinspektør, Professor Winstrup om at revidere Planerne, men i 1866 overdrog man Chr. Hansen at udarbejde en ny Plan, og der kom et Tidspunkt, hvor man aabenbart hverken vidste ud eller ind. Stiftamtmand Unsgaard var bange for, at der var taget for lidt Hensyn til den ringere Klasse af trængende, men han mente dog, at man kunde skride til at skabe Plads til 8 Konventualinder, og han foreslog ligeledes, at der skulde foretages den Forandring i Direktionen, at den kom til at bestaa af Stiftsprovsten som Formand, Borgmesteren i Odense og Byfogeden i Nyberg eller Svendborg. En væsentlig Hindring for hele Planen var det ogsaa — foruden den Ulempe, som Daaren bragte — at man stadig havde 74 Lemmer i Hospitalet, skønt der efter Planen kun skulde være 40.

Endelig i 1868 var man naaet saa vidt, at man fastholdt Forslaget om at opføre en Klosterbygning ud mod Graabrødre Plads, der skulde være saa rummelig, at den kunde afgive Plads til alle 24 Konventualinder, og man vilde restaurere og ombygge Hospitalet, saaledes at det i Stedet for 40 skulde kunne rumme 80 Personer foruden de 16 i Doctors Boder.⁶⁸ Under 1. Maj 1869 bifaldt Kongen Planerne, og umiddelbart efter blev der taget fat paa Byggearbejderne.

Restaureringen af Hospitalet blev først tilendebragt. Man forhøjede Førstesalen paa nogle af Bygningerne, nedbrød Vestgavlen, hvorunder man forøvrigt fandt et skjult Gemme, hvori fandtes Brudstykke af Ben, som Hospitalets Læge bestemte som Fragmenter af Menneskeben og Dyreben, „der imidlertid alle er meget gamle“. Derefter opførtes en ny Gavlmur i gammel Stil, og der opførtes adskillige nye Skillerum, som forøgede Værelsernes Antal. Den 20. November 1870 blev der i Muren over Porten i Sydfløjen indmuret et Dokument, hvori Stiftsprovst Damgaard gjorde Rede for Ændringerne. Han oplyste bl. a.: „Vi have Intet nedbrudt eller borttaget af de gamle Bygninger, men vi have derimod forøget dem, thi vi have paabygget en ny øverste

Graabroder Kloster, opført 1872

Høspitalskirken 1939

Etage paa det vestre Huus, og paa det søndre Huus indtil Doctors Boder og forhøiet den øverste lave Etage paa Mandfolkenes Huus. Udvendig have vi givet Husene den gamle, røde Farve ved at fornye Muren overalt, hvor den var brøstfældig. Den hele indvendige Indretning og Omordning af Værelser og Trapper og Gange er omdannet, Gulvene, Lofterne og Dørene fornyede og Kakkellovne opsatte overalt, saa at Lemmerne nu kunne boe godt og hyggeligt. Porten i den nordre Bygning er bleven gjenembrudt, og samtlige Gavle ere opførte paa ny efter de gamle Mønstre, hvis Spor endnu lode sig kjende. Porten i den søndre Bygning er kommen i Stedet for den forrige Dør, som her førte ind til Gaarden, og Indgangen til Munkegangen er opført saaledes, som den nu findes. Gangens Hvælvinger ere istandsatte, og Jernbjælker indlagte ovenover Gjordbuerne, og Vinduer indsatte i de tomme Aabninger.“⁶⁹

For at faa den fornødne Plads til Klosteret, maatte man rykke det 7 Alen ud paa Graabrødre Plads, og da denne nu betragtedes som offentlig Plads, maatte der træffes en Overenskomst med Byen, hvorefter der skulde afstaa et Areal paa 1500 Kv. Alen til Asylgades Udvidelse, naar Mandfolkedaaren var fjernet; til Gengæld fik Stiftelsen den ønskede Byggelinie mod Graabrødre Plads.⁷⁰ Den 19. December 1872 kunde Klosterbygningen afleveres af Tømrermester Langhoff til Direktionen.

★

Medens Byggearbejderne stod paa, var *den nye Fundats* bleven approberet af Kongen under 10. Oktober 1870. Den gælder i det væsentlige til Stadighed. Stiftsøvrigheden fik Betegnelsen Direktion. Den skulde approbere Udlaan, Kontrakter, Overslag og i det hele forvisse sig om, at Kapitalerne er betryggende anbragt, og sørge for, at Regnskaberne revideres og decideres rettidig. Endvidere skal den besætte ledige Pladser og gøre Forestillinger til Justitsministeriet om Forandringer. Inspektionen skal bestaa af Borgmesteren, Byfogeden og Sognepræsten ved St. Knuds Kirke. Den har Ansvar for, at Fundatsen og Anordninger vedrørende Stiftelsen overholdes, og i Særdeleshed skal den gennemgaa Regnskaberne, udstede Udgiftsordrer, efterse Kassen, erklære sig om Ansøgninger om Laan, gøre Forslag til Direktionen om mere indgribende Forandringer, føre Korrespondancen og i det hele have Tilsyn

med, at Ordenen opretholdes. Forstanderen skal „sørge for god Orden og Politi i Stiftelsen“; han skal modtage Begæringer og Forestillinger om alt vedkommende Stiftelsen og indsende dem til Inspektionen med Erklæring. Ligeledes paahviler der ham at føre Tilsyn med Bygninger og udføre Stiftelsens Sager for Retten, aflægge Regnskab, føre de fornødne Bøger og modtage Ansøgninger om Optagelse i Stiftelsen. Stillingen som Præst skulde efter Resolutionen af 2. Oktober 1816 beklædes af den residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke formedelst 5 Tdr. Rug og 24 Tdr. Byg samt 123 Rdlr. 1 Mk. aarlig og fri Bolig i Præstegaarden; i Offer skulde han have 35 Rdlr. 3 Mk. aarlig. — Degnetjenesten skulde forrettes af Kantor ved St. Knuds Kirke eller en anden kvalificeret Person.

Efter Resolution af 9. Maj 1848 skulde Lægetjenesten besørges af Hospitalslægen for 200 Rdlr. aarlig. Endelig skulde der antages en Portner, samt et passende Antal Gangkoner.

I Bestemmelsen om, hvem der skulde optages, var man gaaet bort fra at trække sociale Skel. „Stiftelsen har til Formaal at understøtte værdige Trængende af begge Køn i Fyns Stift“. Iøvrigt deltes den i tre Afdelinger: Klostret med Plads til 24 enlige Kvinder, af hvilke den ene Plads skulde besættes af Grevskabet Wedellsborg i Henhold til en Overenskomst, der i 1863 var truffen med Grevskabets Besidder til Afløsning af de tidligere fire Hospitalspladser, som han havde haft Ret til at besætte. I Klostret kræves, at vedkommende er af den dannede Middelstand. Hospitalet, der bestaar af 80 Pladser, af hvilke de 60 skulde tillægges Fruentimmer og 20 Mandfolk, derunder de to Pladser, som Lykkesholms Ejer besætter, skulde staa aaben for Mænd over 60, og Kvinder over 50 Aar, og Engelstofts Forslag klinger i Bestemmelsen om, at „værdige trængende, som efter den bedre Livsstilling, hvori de forhen have levet, vilde blive lidende fremfor Andre, ifald de ingen anden Hjælp kunde faa end den, det almindelige Fattigvæsen kan yde“, skulde have Fortrin. Endelig skal som den tredie Afdeling Doctors Boder optage 16 Kvinder.

Med Hensyn til Klostret frafaldt man Betegnelsen Konventualinder og anvendte Ordet Pensionærer. De skulde foruden Bolig have 2 Rdlr. ugentlig, 6 Rdlr. aarlig til Lys og Vask og 1½ Favn Brænde, fri Lægehjælp og Medicin, samt „en anstændig og tarvelig Begravelse“. Ved sin Indtræden skulde

Pensionærene medbringe Sengeklæder og et tarveligt Bohave, og hvad de medbragte af Penge eller Obligationer over 100 Rdlr., skulde afgives til Forstanderen for at optages blandt Stiftelsens Midler til Forrentning, hvorimod de selv skulde nyde Renten deraf. Alt, hvad de efterlader sig, tilfalder Stiftelsen efter deres Død. Uden særlig Tilladelse maatte de ikke forlade Stiftelsen mere end en Maaned.

Hospitalslemmerne fik tillagt Husly, Varme, Lys, Vask, Brændsel til Madlavning, Sygepleje, Lægchjælp og Lægemidler. Endvidere fik de 1 Rdlr. 48 Sk. om Ugen til Kost og Klæder. De skulde selv medbringe Sengeklæder og et passende Stykke Bohave til at opbevare Klædningsstykker i; ligesom Klosters Pensionærer skulde de aflevere, hvad de medbragte af Pengemidler over 100 Rdlr., og ligesom hine er Stiftelsen deres Arving. Der tillagdes dem Ret til frivilligt at udtræde af Stiftelsen medtagende, hvad der ellers efter deres Død vilde tilfalde Hospitalet, men hvis vedkommende gaar over til gunstigere Vilkaar, kan der fordres en passende Ertatning. Hospitalslemmerne skal bo i Hospitalet, og under visse Omstændigheder kan Udgangstilladelse berøves dem, ligesom de i Almindelighed skulde rette sig efter Danske Lovs Bestemmelser, ogsaa med Hensyn til Kravet om at gøre, hvad de kan til Gavn for hinanden indbyrdes og for Hospitalet.

Lemmerne i Doctors Boder fik samme Rettigheder som Hospitalslemmerne, men kun 48 Sk. i Ugepenge, og derfor kunde der efter Inspektionens Bestemmelse anvendes indtil 100 Rdlr. aarlig til Understøttelse af de mest trængende.

Til Slut indsattes en Bestemmelse om, at de Understøttelsesportioner, der hidtil havde været tillagt Personer udenfor Stiftelsen, skulde inddrages, og i Stedet skulde der af Stiftelsens aarlige Indtægter forlods hvert Aar være at oplægge 500 Rdlr. til Forøgelse af Stiftelsens Grundfond, og som § 20 optræder Engelstofts ovennævnte Forslag om det fader- og moderløse Barns Opdragelse i Klostret — en Paragraf, der dog aldrig vides at have været bragt i Anvendelse.

HOSPITAL OG KLOSTER 1870—1919

1. BYENS FREMTRÆNGEN

Ved den nye Fundats var Forholdet mellem Direktion og Inspektion bleven lovfæstet. Direktionen bestod af Stiftsøvrigheden. Inspektionen af Borgmester, Politimester og Stiftsprovst, og denne S sammensætning blev ikke forandret i den her behandlede Periode.

Gennemgaar man Rækken af Mænd, der beklædte disse Embeder, møder man en Række betydningsfulde Personligheder. I Stiftamtmandsembedet sad Heltzen fra 1868 til 1898, Jonquières til 1909 og J. F. Simony til 1920. Paa Bispestolen opnaaede Engelstoft at se Stiftelsen ført ind i de nye Baner. Han døde først 1889 og efterfulgtes af Stein til 1899, Styhr til 1903 og L. N. Balslev til 1922.

I Inspektionen er Borgmester J. G. Koch, der afløste Mourier 1877, og fungerede til 1897, den dominerende Skikkelse. Hans Efterfølger, Simony, fungerede kun til 1900, da han blev Amtmand i Thisted, men baade L. N. M. Dithmer, der fungerede til 1911, og V. Bloch, som beklædte Stillingen, til Embedet som kongevalgt Borgmester blev nedlagt, fik væsentlig Indflydelse paa Administrationen som Formænd for Inspektionen. Ogsaa de skiftende Stiftsprovster fik beskaaret en saa lang Funktionstid, at de blev fortrolige med Bestyrelsen. A. K. Damgaard, der ligesom Biskop Engelstoft havde gjort hele Reformperioden med, tog først sin Afsked 1896. L. N. Balslev fungerede kun til 1903, da han blev Biskop, men til Gengæld var H. H. H. Lützhøft Inspektionsmedlem helt til 1931. Betydeligt mere kortvarige var Politimestrenes Virksomhed. De skiftede hurtigt i denne Tid. G. Koch blev Borgmester 1877, Valdemar Oldenburg afløste ham til 1888, derefter fulgte A. E. C. Bülow til 1897, T. E. Budtz til 1910, H. J. F. Tamm til 1914 og C. V. Bohn-Rasmussen til 1919.

Mange af disse Mænd besad overmaade store, administrative Evner; det var Mænd, der forenede en udmærket Kultur med meget Initiativ, og saaledes evnede at følge store Linier. Med dem som Ledere foldede Byen sig ud. Den

fik en betydelig Vækst og et nyt Ansigt. Det fik Stiftelsen ogsaa at føle, thi Byen klemte den i sine Arme.

Men havde Bestyrelsen den besluttende Myndighed, var det dog Forstanderen, der tog Initiativet til Forbedringer. Han indkaldte og fremlagde Ansøgningerne, og han stillede Forslag til Kapitalernes Placering.

I 1874 døde Knud Søeborg efter nogen Tids Sygdom. Forligskommissær Esmann var nogen Tid konstitueret som Forstander, men derefter blev Biskoppens Amanuensis, L. A. Wilcken, udnævnt til Forstander. Da han døde 1880, blev Stillingen atter besat med den nyudnævnte Amanuensis P. T. Engelstoft, der tog sin Afsked 1920. Til at udføre Kontorarbejdet havde Forstanderen en Fuldmægtig, eller Contoirst, som han betegnedes i Slutningen af Aarhundredet. Een af dem skal nævnes: J. Hansen, der fik bevilget Afsked 1874. Da var han 80 Aar og havde i 59 Aar arbejdet paa „Hospitalscontoiret“.

★

Endnu i 1870 henlaa Stiftelsen som en Verden, der var aflukket fra den omgivende By. I det væsentlige havde dens Grundareal samme Omfang, som det havde haft i Aarhundreder. „Lammehaven“ var ganske vist nu afgrænset af Asylgade, men mod Nord sendte Rosenbækken stadig sin stinkende Vandstrime langs den gamle Hospitalsmur. Mod Vest laa Pastor Helvegs Residens i Flugt med den nye Klosterbygning. Bag den laa den gamle 2 Etages Forstanderbolig med de store Ladebygninger, der nu var blevet overflødige.

Men Byen trængte paa. Den strakte sine Arme udefter langs Kongensgade. Et nyt Kvarter var vokset op, og Anlægget af Jernbanelinien og den nye Banegaard gav Byen et nyt Tyngdepunkt, saa Ringen var ved at lukke sig om den store Hospitalsgrund, som dog samtidig steg i Grundværdi. Langs Klosters vestlige Grænse og som en Fortsættelse af Graabrødrestræde gik en Allé med store, gamle Træer, Klosteralléen betegnedes den; siden fik den Navnet Klostervej. Den var en naturlig Forbindelsesvej mellem Byens Hovedgade og Vindegade, og da „Patriotisk Selskab“ var i Færd med at opføre sin Bygning i Vindegade, og anvende den som et Landvæsensinstitut, blev det af praktisk Betydning, at dette Institut kunde benytte Alléen som Passage, og Direktionen tillod den Anvendelse til dette Formaal, idet man billigede, at Alléen blev

ført videre vest om Præstegaarden over en Del af Grunden, der var udlejet til Rektorhave over til Graabrødrestræde.¹

Dette var kun en Begyndelse. Der var jo efterhaanden ikke praktisk Anvendelse for den store Abildhave, og 1876 foreslog Redaktør J. C. Dreyer og Apoteker G. Lotze, at Hospitalet skulde afstaa hele Arealet vest for de gamle Hospitalsbygninger imod at faa et Areal nord for Rosenbækken.² Det var den gamle Tanke om en Gade direkte ud til Jernbanestationen, der atter rørte paa sig. I første Omgang blev Planen ikke realiseret, men 1878 enedes man med Teknisk Udvalg om, at der skulde anlægges en 8 Alen bred Gangsti fra Hospitalsporten ved Præstegaarden forbi Forstanderens Bolig til Rosenbækken. Den skulde indhegnes med Jernstakit paa begge Sider.³ Derved blev det muligt at lukke Klosteralléen for Offentligheden, og paa Stiftsprovst Damgaards Forslag blev den overgivet Klosters Damer til Spadserevej, og der skulde oven i Købet anskaffes to Havebænke „af det Slags som haves i Læseforeningens Have“.⁴ Finere kunde det da ikke være.

Paa Arealet mellem Rosenbækken og Vindegade voksede nye Bygninger op. Drengborgerskolen i Jernbanegade blev opført, 1884 paabegyndtes Opførelsen af Fyens Stiftsmuseums Bygning. I 1879 havde man til Regulering af Grænsen mellem Hospitalets Grund og Skolebygningen afstaaet 1340 Kv. Alen for 1139 Kr.,⁵ og hen over denne Grund anlagdes Lindevej som Parallelgade til Vindegade. Da Rosenbækken i 1885 blev fyldt, førtes Lindevej videre langs Hospitalsmuren, saa langt Museets Grund naaede. Kommunen købte yderligere et Stykke Grund over efter Asylgade, men denne maatte ikke benyttes til Gadeanlæg, saa længe Daarens Kvindeafdeling var i Brug.⁶

Saa kom endelig Turen til den store Grund vest for Hospitalskomplekset, som Dreyer og Lotze i sin Tid havde tragtet efter. Der var et Øjeblik — i 1888 — Tanker om at købe den til den planlagte nye Latinskolebygning,⁷ men dette løb ud i Sandet. Da man i 1894 havde afstaaet Grunden til Lindevejs Forlængelse helt ud til Asylgade for 5188 Kr., fremkom et Konsortium bestaaende af Apoteker Chr. Mikkelsen, Buntmager M. Rasmussen, Konsul Hcy, Direktør Kiørboe, Etatsraad Dreyer og Grosserer Schnakenburg umiddelbart efter med et Tilbud om at købe hele Arealet med paastaende Præstegaard og Forstanderbolig, ialt 20.868 Kv. Alen, saaledes at den gamle Gangsti kunde

udvides til en bred Forbindelsesgade mellem Graabrødreplads og Skolegade. Grunden blev vurderet til 87.600 Kr., og for denne Sum blev Arealet solgt pr. 1. April 1896.⁸

Paa Grunden opførtes flere offentlige Bygninger: Grand Hotel, Telefonhuset, der nu er flyttet til Klingenberg, samt Fyens Stifts Kreditforenings Bygning, der efter Flytningen til Mageløs blev solgt til Grand Hotel.

Dette var det dybeste Indgreb i selve Hospitalskomplekset, der var foretaget nogensinde, og det stillede nye Krav om Byggearbejder. Der maatte opføres en ny Forstanderbolig og en ny Præstegaard. Allerede i Maj 1895 kunde den unge Arkitekt Niels Jacobsen fremlægge en Plan til disse Embedsboliger,⁹ og de blev opført for henholdsvis 19.069 Kr. og 17.008 Kr.

★

2. DAARENS NEDLÆGGELSE

Det var et af Programpunkterne i Reformplanerne, at de gamle Daareanstalter skulde fjernes fra de Stiftshospitaler, hvor de endnu fandtes. I en Snes Aar havde Regeringen syslet med Tanken, og tildels gjort Reformerne afhængige af Tankens Virkeliggørelse. Men der var for Odense Hospital langt til Vejs Ende, skønt Daareanstalten dér kostede Hospitalet aarligt et Par Tusinde Kroner, og de Forhold, hvorunder de sindssyge var anbragt, var ganske utidssvarende, og beliggende midt i Byen fyldte de Omgivelserne med Uhygge.

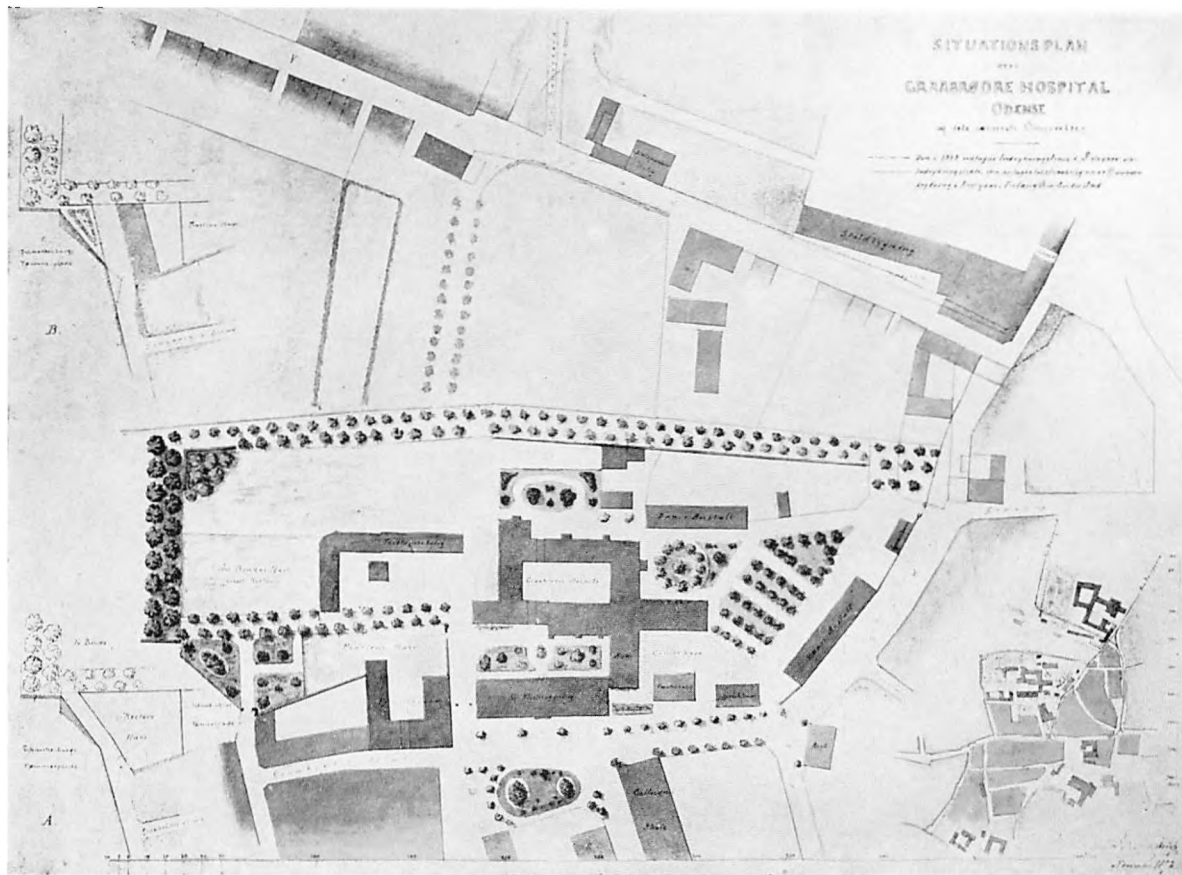
En Lysning syntes at skulle komme, da Justitsministeriet i Oktober 1871 forespurgte, om man kunde indstille sig paa en Rømning af Anstalten, men Hospitalslæge C. Møller, der næppe mere var Opgaven helt voksen, mente, at en Rømning i fuld Udstrækning vilde have sine Vanskeligheder, og i Overensstemmelse dermed bestemte Ministeriet, at Daareanstalten i Odense indtil videre skulde opretholdes, dog saaledes, at af de 70 Patienter, der opholdt sig i de to beskedne Bygninger, hvoraf Anstalten bestod, skulde 30 overføres til Vordingborg,¹⁰ og skønt det — trods alt — kun var et Tidsspørgmaal, hvor længe Anstalten skulde opretholdes, krævede Direktionen, at man skulde anvende ca. 3000 Kr. paa Forbedringer.¹¹

Noget tiltalende Opholdssted var Daaren stadigvæk ikke, og det blev saa meget mere iøjnefaldende, som der i disse Aar foregik betydelige Ændringer i Sygehusforholdene Landet over, og Lægerne af den yngre Generation satte sig det som Maal at bryde Vej for det nye. I 1882 afløste Stiftsfysikus Trautner Hospitalslæge C. Møller, og med Nidkærhed og Energi tog han fat paa den Opgave, der var ham betroet. Han foretog en Rejse til Hospitaler og Sindssygeanstalter i Slagelse, Duebrødrekloster ved Roskilde, Sindssygeanstalten paa St. Hans samt almindeligt Hospital i København, og han fremsatte straks efter en Række Reformforslag, der ogsaa berørte Daareanstalten. Ikke blot trængte Bygningerne til Fornyelse, men han fandt det ogsaa hensigtsmæssigt, at der blev anbragt Kakkelovne i Cellerne i Kvindfolkeafdelingen. Inspektionen overvejede et Øjeblik Muligheden af at anbringe Sindssygeanstalten i Forbindelse med Tvangsarbejdsanstalten, hvor der skulde foretages nogle Byggearbejder, men foretrak dog at udføre en Del af de Forbedringer, som Trautner havde foreslaet.

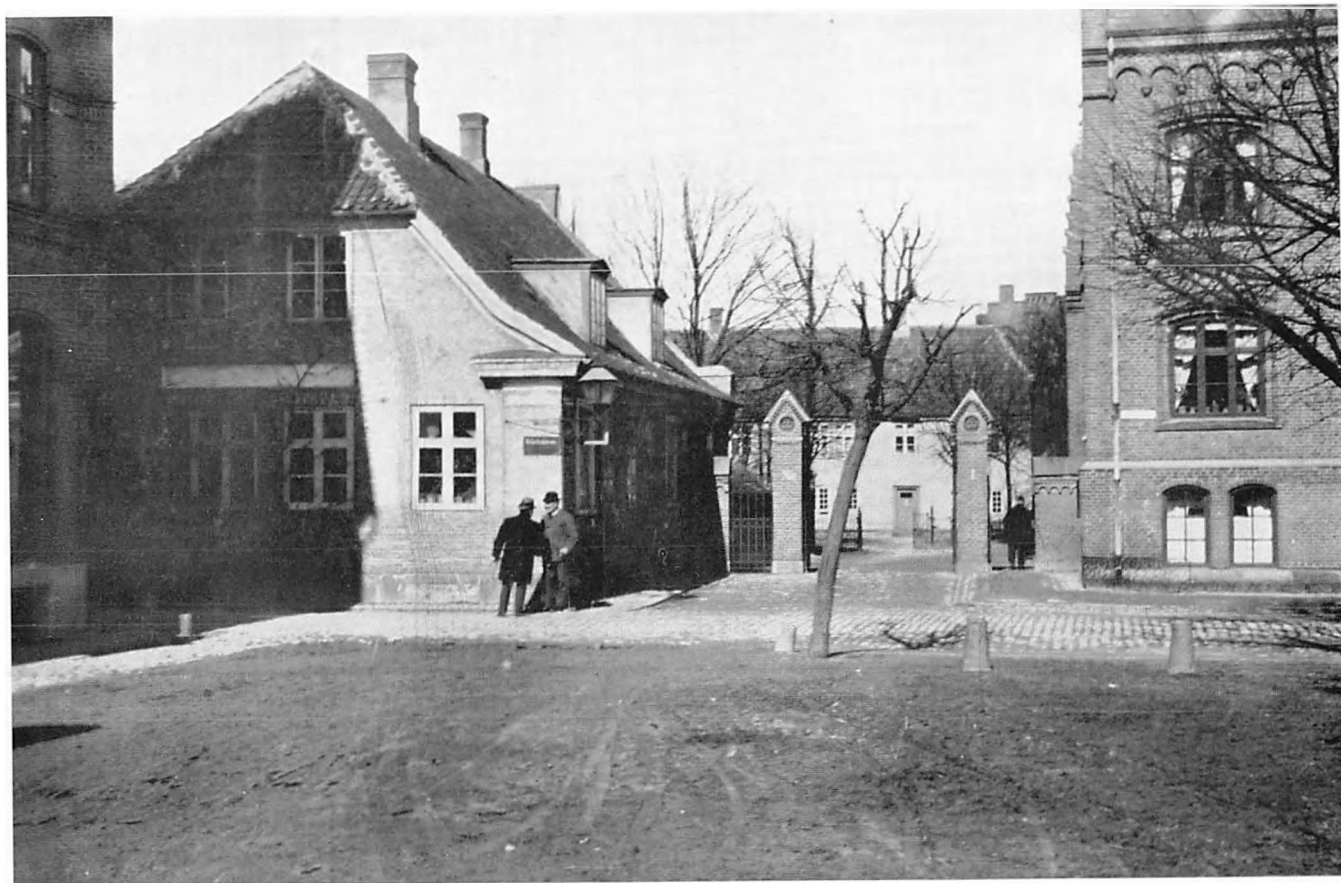
Kort efter faldt Anstalten. Den 4. Maj 1886 resolverede Kongen, at saasnart Sindssygeanstalten ved Middelfart var færdig, skulde Daaren i Odense nedlægges,¹² og i Juli 1888 blev samtlige Patienter flyttet til Middelfart.

Graabrødre Hospital og Kloster var dermed naaet til det Punkt, der i sin Tid var sat som det endelige Maal for Reformerne. Stiftelsen var bleven et Hjem for Trængende af de Klasser, der ikke kunde henvises til det almindelige Forsørgelsesvæsen. Men ejendommeligt nok var man aldrig saa snart naaet Maalet, før der dukkede Planer op om at tildele Stiftelsen nye Opgaver. Den skulde tage sig af Blindeforsorgen. Sagen var bleven rejst i Odense Amtsraad allerede 1886, og der var indenfor Inspektion og Direktion Enighed om, at man vilde forbeholde 8 Pladser i Hospitalet for Blinde, der underholdtes af Private. De skulde have fuld Forplejning og eventuelt anbringes i et særligt Lokale, og man mente, at der for saadanne Pensionærer skulde ydes indtil 100 Kr. aarligt som Bidrag til Forsørgelsen.¹³

Da Daaren imidlertid var rømmet, og man stod overfor Opfyldelsen af Tilsagnet fra 1886, anmodede Ministeriet om en Forklaring paa, hvorfor man forlangte et aarligt Bidrag til Forsørgelsen. Man regnede efter og fandt, at selv 100 Kr. ikke vilde være nok til at dække Udgifterne, og saa stillede

Plan over Graabrødre Hospital og Kloster 1872

Indgang til Hospitalet ca. 1872. Tilvenstre den gamle Præstegaard, i Baggrunden Forstanderboligen, tilhøjre det nyopførte Kloster

man Sagen i Bero med en Udtalelse om, at man ved Besættelse af et vist Antal ledige Pladser i Stiftelsen vilde tage særligt Hensyn til Blinde. I Virkeligheden blev dette vistnok aldrig Tilfældet.

I 1891 blev den gamle Mandfolkedaare ud imod Asylgade nedbrudt, medens Fruentimmerdaaren blev liggende som Udhus for Stiftelsen, og dér ligger den stadig som et Minde om et af de uhyggeligste Blade i Graabrødre Hospitals Historie.

★

3. INDRE FORHOLD

Med de store Reformers Gennemførelse skulde de ydre Rammer for Hospitals og Klosters Virksomhed være i Orden, men man var kommen ind i en Tid, hvor den tekniske Udvikling havde taget Fart, og de deraf voksende Krav maatte efterkommes. En Række Forbedringer blev Følgen.

Selv efter Fundatsen af 1870 var der indenfor Hospitalet et socialt Skel imellem de almindelige Lemmer og Lemmerne paa Doctors Boder, der var fremkaldt ved, at de sidstnævnte fik færre Ugepenge. Da Engelstoft havde Følelsen af det ubillige i dette Forhold, foreslog han i Maj 1905 at ophæve Doctors Boder, saaledes at Lemmerne dér skulde stilles paa lige Fod med de andre. For at muliggøre dette, skulde Antallet indskrænkes fra 16 til 11. Inspektion og Direktion billigede Forslaget, dog at Navnet Doctors Boder skulde bevares.¹⁴

Kort efter foretog Engelstoft en Studierejse til andre Hospitaler, og da han var vendt hjem, fremsatte han et Forslag om, at man i Stedet for Fællestuer med tre eller fire Beboere indførte udelukkende Enmands- og Tomandsværelser. Ogsaa dette blev sat i Værk, men de to nævnte Forslag nødvendiggjorde en Fundatsændring, der blev approberet 3. September 1907, og hvori det bl. a. fastsloges, at Antallet af Beboere i Hospitalet skulde indskrænkes til 73, hvoraf de 53 skulde være Kvinder.¹⁵ I denne Forbindelse slettede man ogsaa Bestemmelsen om, at Lemmer i Stiftelsen ikke maatte oppebære Understøttelse af offentlige Stiftelser og Legater.

De tekniske Forbedringer var mange. Endnu i 1881 var det saaledes, at Klostret fik Vand fra Byens Ledning, men Hospitalet fik det fra tre Pumper

i Brøndgaarden, af hvilke den ene særlig benyttedes til Vaskehuset, de to andre forsynede fra den gamle Brønd i Vestfløjens Kælder. Da dette Vand imidlertid ikke mere var godt, særlig om Sommeren, blev der indlagt Vand fra Byens Ledninger.¹⁶ I 1871 var der indlagt Gas i Hospitalets Gange og i Brøndgaarden, men ikke paa Værelserne, hvor der stadig anvendtes ca. 35 Lispd. Talglys aarlig.¹⁷ Siden blev Petroleum anvendt i større Udstrækning, men først i 1917 fik man elektrisk Lys i Klostret, idet hver Pensionær, der fik Lys paa sit Værelse, maatte betale 25 Kr.¹⁸ Det skyldtes i nogen Grad Vanskeligheden ved at faa Petroleum og Lys i Krigstiden. Derimod mente man ikke at kunne efterkomme et Ønske fra Klosters Beboere i 1918 om at faa indlagt Gas i deres 12 Køkkener, idet det var meget faa af Klosterdamerne, der lavede Mad selv. Derimod ordnede Forstanderen det saaledes, at de paa tre Tider af Dagen kunde faa kogt Vand hos Økonomen.¹⁹

Bespisningen var i det hele taget et vanskeligt Problem. Den Ordning, man tidligere havde haft med Gangkoner, der fungerede som „Spisekoner“, var man gaaet bort fra 1860, da man havde sluttet Kontrakt med Odense Dampkøkken om Leverancen til Hospitalet og Daaren.²⁰ Fra 1883 gik man igen bort fra denne Ordning, og *Bespisningen* blev overtaget af en Økonom.²¹ I Fundatsen var der imidlertid indsat en Bestemmelse om, at Portneren skulde være pligtig at holde Marketenderi for Stiftelsen, og den blev bragt i Anvendelse første Gang 1905²² og har siden været i Kraft.

Lægetilsynet blev fra 1882 besørget af Stiftsfysikus Trautner, der, ligesom for Daarens Vedkommende, ogsaa stillede Forslag til Forbedringer af Stiftelsens hygiejniske Forhold, navnlig med Hensyn til Indretning af Sygestuer, Ansættelse af Sygeplejerske, Indretning af Badeværelse og den ovenfor omtalte Indlægning af Vand fra Byens Ledninger.²³ De væsentligste af hans Forslag blev taget til Følge, idet der 1883 blev indrettet to Sygestuer, en for Mænd og en for Kvinder, og der blev ansat en Sygeplejerske. I 1910 flyttedes Stuerne, og Afdelingen indrettedes saaledes, at den kom til at bestaa af en stor Sal, to mindre Værelser, en Stue til Sygeplejersken og et særligt Køkken med Gasindlæg til Madlavning. Derefter skulde den ogsaa modtage Patienter fra Klosteret, ligesom de mest hjælpeløse Beboere bestandig skulde bo og plejes der.²⁴ For at have Lægen ved Haanden, blev, efter Kantor Mummies Død i

1885, den gamle Degnebolig indrettet til Lægebolig, selv om den ikke var særlig velskikket, og Trautner jævnlig anmodede om Forbedringer. I 1903 døde Stiftsfysikus Trautner, og Læge Haslund fik Stillingen, da Stiftsfysikus Seedorff, som ellers var Ansøger, ikke vilde flytte ind i Boligen.²⁵ Efter Haslunds Død i 1913 blev Stadslæge Thal Jantzen ansat, stadig med Boligen knyttet til Hvervet.

Hospitalskirken havde i mange Aar trængt til en Restaurering, da den om-sider i Aarene fra 1873—76 blev underkastet en Istandsættelse til ca. 6000 Kr. Der blev indmuret nye spidsbuede Vinduer i begge Facader, Spærværket blev taget ned, Sidemurene forhøjet og Inventaret fornyet. Den gamle Altertavle blev erstattet af et Maleri af Dalsgaard til Minde om Pastor Helvegs Virksomhed, og Hospitalets Arkitekt, Chr. Hansen, henstillede, at man skulde udbyde den til Salg, en Idé som Inspektionen heldigvis ikke reagerede overfor.²⁶

Da Pastor L. N. Helveg i 1883 var død, afløstes han af Pastor Emil Koch, der paa sin Vis fik en lignende Stilling og bevirkede, at Hospitalskirken fortsatte med at være et af Centrene i Byens Kirkeliv,²⁷ et Forhold, der formentlig bestemte Engelstoft til i 1918 at foreslaa, at man skulde ansøge Odense Byraad om et aarligt Tilskud af Kirkeskatten til Kirkens Vedligeholdelse og Drift — et Forslag, som Inspektionen dog ikke mente at kunne fremme.²⁸ — Som Kantor blev Mumme afløst af Jørgen Enghoff.

★

4. DEN ØKONOMISKE STILLING

I foregaaende Kapitel blev der i Forbindelse med den økonomiske Udvikling gjort Rede for Fæstegodsets Afløsning. Det blev Forstander Engelstofts Opgave at gennemføre Tiendeafløsningerne, baade for Korn- og Kvægtiende. Forholdet var det, at Opkrævningen hyppigst foregik ved Hjælp af en stedlig Skolelærer, og ofte følte vedkommende sig besværet af Hvervet. Lejlighedsvis havde man allerede i 1860'erne afløst en Del Kvægtiender, men da Kongen under 19. Juni 1893 havde resolveret, at disse Tiender maatte søges afhændet sognevis enten for en Kapital, der svarede til 20 Gange det Beløb, som Tien-den havde udgjort i det Tiaar, der var gaaet umiddelbart før Afstaaelsen, eller

for en aarlig Rente paa 4 pCt. af Kapitalen,²⁹ fremlagde Engelstoft Forslag for Inspektionen, og paa dette Grundlag blev Afløsningen gennemført, selv om det gik langsomt. I 1880 havde Kvægtienden indbragt 3067 Kr., i 1889 var man nede paa 2205 Kr., men endnu 1900 gav den 2551 Kr. I 1910, da Afløsningen havde indbragt 38.791 Kr., kom man ned paa 1582 Kr. og endelig i 1916 fik man for sidste Gang Kvægtiende med 83 Kr. 23 Øre. — Kvægtienden, eller Midsommertienden, der havde fulgt Stiftelsen siden dens Begyndelse, eksisterede ikke mere.

Vanskeligere var det at faa Kongekorntiender afløst. Loven af 1903 om Tiendeafløsning satte vel lidt Bevægelse i Sagen, men først ved Lovene af 20. Marts 1918 og 28. September samme Aar blev Afløsningen gennemført, og ulykkeligvis blev det overmaade uheldigt for Stiftelsen. Efter disse Love skulde bl. a. alle Grundlegater i Korn efter Kapitelstakst fikses til det Beløb, der i det paagældende Stift udkom ved at omsætte Afgiften i Penge efter de sidste 24 Aars Kapitelstakst med Udskydning af de to højeste og de to laveste Takster, og Vejen skulde staa aaben til, naar blot en af Parterne ønskede det, at afløse Afgiften med den Sum, der udkommer ved at multiplicere den til et bestemt Beløb fastsatte Afgift med 25. For Fyens Stifts Vedkommende blev Afgifterne fastsat for Rug til 10 Kr. 31 Øre pr. Td., for Byg til 10 Kr. 18 Øre pr. Td. og for Havre til 7 Kr. 15 Øre pr. Td. Stiftelsens Tiendeafgift beløb sig til 96 Tdr. Rug, 379 Tdr. Byg og 84 Tdr. Havre, og Afløsningen kom til at betyde en meget følelig Indtægtsformindskelse. Engelstoft gjorde opmærksom paa, at da Klostret i sin Tid blev bygget, havde man regnet med, at en Td. Byg havde 12 Kroners Værdi, og man ventede, at Kornpriserne vilde stige; men Tiendeafløsningen baseredes paa usædvanligt lave Kapitelstakster, saa en Td. Byg, som nævnt kun blev sat til ca. 10 Kr. Paa dette Grundlag regnede han med, at Indtægten af Kongetiender forrige Aar vilde have givet 11.700 Kr. mere end Renten af Afløsningssummen.³⁰

Kongekorntienden, der i Almindelighed havde udgjort ca. 9000 Kr. aarlig (1880: 10.665 Kr., 1889: 8868 Kr., 1900: 9319 Kr.), var een af Hovedindtægterne. Hertil kom Renter, der 1889 var 20.061 Kr., 1900: 24.339 Kr., 1910: 28.493 Kr.

Hovedposten paa Udgiftssiden er ogsaa nu Forplejningen, herunder ind-

befattet Vask, Brændsel og Medicin. I 1889 androg denne Sum 26.382 Kr., 1900 var den falden til 20.273 Kr., men 1910 steg den til 29.114 Kr. Og saa kom Krigen, der medførte en voldsom Stigning af Priserne, navnlig paa Brændsel, saa Posten i 1916 var oppe paa 35.910 Kr. og i 1918 paa 56.248 Kr. Selv om der ogsaa fulgte nogle mindre Forhøjelser af Lønningerne, klarede man dog de første Krigsaaar forholdsvis pænt, idet Kornpriserne og dermed Korntienderne var i tilsvarende Stigning. Da Tiendeafløsningen kom, svigtede Balancen dog ganske. Endnu 1916 var Beholdningen 15.423 Kr., men 1918 kun 6084 Kr. Da kunde den gamle Forstander skrive i sit Budgetforslag: „Hospitalets Fremtid, som jeg før Krigen syntes saa ret betryggende ud, ligger nu mørk; Tiendens Afløsning har medført, at Modstandskraften i saadanne dyre Tider, som de nuværende, er forringet, og afløses nu ogsaa Kornafgiften, bliver det endnu værre.“³¹

Kapitalformuen havde været jævnt stigende fra 504.629 Kr. i 1880 til 608.656 Kr. i 1900. I 1918 var Formuen vokset til 1.015.147 Kr. Den egentlige Grund til denne Stigning var de indbetalte Tiendeafløsninger, som dog i Realiteten ikke betød nogen økonomisk Vinding for Stiftelsen — snarere det modsatte. Man kunde nu paa Grund af Dyrtiden snart blive stillet overfor den Situation, at Kapitalen maatte angribes, hvis ikke snarlig Bedring indtraadte.

NUTIDEN 1919–1939

Krigens Afslutning og den økonomiske Depression, der fulgte i dens Spor, kunde ogsaa mærkes i Hospitalets Virksomhed. Den vanskelige økonomiske Situation, der føles her, falder sammen med visse Ændringer i Administrationen, som igen var en Følge af Retsplejelovens Ikrafttræden 1919 og „Borgmesterloven“ samme Aar, der gav Regler for de folkevalgte Borgmestre og deres Myndighed.

Loven om Rettens Pleje af 11. April 1916 betød, at de Funktioner, der havde paahvilet Byfogeder og Herredsfogeder som Medlemmer af Inspektioner for Hospitalerne, fremtidig skulde paahvile Politimestrene. Dette meddelte Justitsministeriet ogsaa Direktionen for Graabrødre Hospital i Odense ved Lovens Ikrafttræden 1919, og den Sag var klar nok.¹

Derimod gav Loven om folkevalgte Borgmestre af 1. Marts 1919 Anledning til Tvivl og aarelang Meningsforskel, thi det kunde diskuteres, om den folkevalgte Borgmester skulde indtage den kongevalgtes Plads i Inspektionen som dennes Formand.

For kgl. Borgmester Bloch var der ingen Tvivl om, at han ogsaa i Fremtiden havde Ret til det paagældende Hverv, saa meget mere som Institutionen omfattede *hele Fyns Stift*.² Sagen blev sendt til Erklæring hos Odense Byraad, der mente, at Statens Interesser til Fuldkommenhed varetoges af Politimesteren; Stiftelsen havde, sagde man, staaet det kommunale Forsørgelsesvæsen nær, „og Borgmesteren haft Sæde i Inspektionen ogsaa i den Tid, han ikke var kgl. Embedsmand“, ligesom Bestyrelsens Sammensætning viste et kraftigt Hensyn til Odense By. Et Bevis i samme Retning vilde man søge deri, at Doctors Boder 1616 var henlagt under Hospitalets Bestyrelse, skønt denne Stiftelse kun var for gamle Kvinder fra Odense By. Endelig hæftede man sig ved Kongebrevet af 1635, der befalede, at to Mænd af Borgerskabet skulde have Indseende med Hospitalets Virksomhed (jvf. S. 60). Derfor var det — mente man — i Overensstemmelse med Tidens Udvikling, at den folkevalgte Borgmester fik Sæde i Inspektionen og var Formand for denne.³

Graabrødre Hospitals Inspektion og Direktion fastholdt imidlertid sit Standpunkt. I en Erklæring af 23. Januar 1920 gjorde man opmærksom paa, at den byraadsvagte Borgmester efter Loven af 1. Marts 1919 skulde indtræde i Bestyrelsen af milde Stiftelser i de Tilfælde, hvor dette efter vedkommende Ministeriums Skøn maatte anses for overensstemmende med Testators Vilje eller med Stiftelsens Øjemed og Tarv. Men man kunde ikke erkende, at det var paakrævet for Graabrødre Hospitals Vedkommende. Man understregede, at Fortolkningen i første Række maatte bero paa den paagældende Fundats, der lagde Styrelsen i Hænderne paa de kongevalgte Embedsmænd.⁴

Justitsministeriet dømte meget salomonisk, at Hvervet skulde forblive hos den kgl. Borgmester, men at man, hvis Embedet som kgl. Borgmester blev nedlagt, eventuelt vilde være sindet at godkende, at Hvervet overgik til den folkevalgte Borgmester.⁵

Byraadet tabte imidlertid ikke Stiftelsen af Syne. Justitsraad Engelstofts Helbred var bleven stærkt svækket, og fra 1. Oktober 1920 ønskede han at trække sig tilbage som Forstander. Det gav Anledning til en Forespørgsel fra Byraadet, om der maatte blive givet Raadet Adgang til at udtale sig, saafremt der under den midlertidige Sammensætning af Inspektionen for Stiftelsen maatte blive Tale om at træffe Afgørelser vedrørende dennes Forhold af varig eller indgribende Karakter, f. Eks. som nu ved Skifte af Forstander. Paa Inspektionens Vegne erklærede Borgmester Bloch, at da Stiftelsen var for hele Fyn, kunde man ikke give Odense Kommune en saadan Forret. Dette billigede Justitsministeriet,⁶ og 20. December 1920 udnævntes Amdsraadssekretær L. N. Ritsing — overensstemmende med Direktionens Indstilling — til Stiftelsens Forstander.

Der fulgte nu en Vaabenstilstand paa nogle Aar, men da kgl. Borgmester Bloch paa Grund af hans Embedes Nedlæggelse maatte fratræde sin Stilling med Udgangen af 1926, og hans Forretninger overgik til Politimesteren, blev Sagen atter aktuel. Nu skulde den folkevalgte Borgmester, Købmand H. Chr. Petersen, efter Loven indtræde i Inspektionen, men da han ikke kunde opnaa Formandspladsen, ønskede han ikke at tage Del i Møderne.

I Randers havde man en lignende Meningsforskel. I 1928 blev den indbragt for Landsretten, idet Randers Byraad søgte Justitsministeriet med

Paastand om, at den folkevalgte Borgmester skulde være Formand, men Byraadet fik ikke Medhold, og Sagen afvistes.⁷ Ogsaa mellem Justitsministeriet og Parterne i Odense drøftedes Sagen, og Justitsministeriet fastholdt sin Opfattelse af Spørgsmaalet, ligesom Byraadet holdt paa sin. Den gamle Forbindelse mellem Byens Raad og Stiftelsen var i en Aarrække brudt.

Da Stiftamtmand Simony 1920 var død, efterfulgtes han af Stiftamtmand Schlichtkrull, der døde faa Maaneder efter. 1. Maj 1921 udnævntes Direktionens nuværende Formand, Stiftamtmand Sv. Neumann. Ved Stiftamtmandens Side i Direktionen sad Biskop L. N. Balslev til 1922, Biskop A. J. Rud til 1938 og derefter Biskop H. Øllgaard.

Inspektionen bestod af kgl. Borgmester V. Bloch til 1926, Politimester H. M. V. Seldorf fra 1919, der som nævnt overtog Hvervet som Formand 1926, Stiftsprovst H. Lützhøft til 1931, da han afløstes af Stiftsprovst Johs. Fog-Petersen. En Overgang paatænkte man en Fundatsændring, der kunde udfylde det tomme Rum i Inspektionen, men da Borgmester J. V. Werner umiddelbart efter sit Valg til Borgmester i 1937 indtog sin Plads i Inspektionen, blev Spørgsmaalet paa naturlig Maade løst, og Forbindelsen mellem Byraad og Stiftelse atter knyttet, formentlig til Gavn for begge Parter.

★

Stiftelsens økonomiske Situation tegnede meget slet, da Justitsraad Engels-toft i 1919 forelagde Inspektionen sit sidste Budgetforslag. Det var med Sorg, han afleverede det, thi medens man endnu i 1915 havde haft et Overskud paa 3633 Kr., viste 1916 et Underskud paa 2634 Kr., 1917 voksede det til 5052 Kr., og i 1918 var det paa 4265 Kr. Kassebeholdningen, der i 1915 var paa 18.056 Kr., var tabt, og man stod overfor Muligheden af at skulle angribe Kapitalen.

Allerede som konstitueret Forstander kunde Amtsraadssekretær Ritsing forelægge et positivt Forslag til Forbedring af den økonomiske Stilling, dateret 27. Oktober 1920. Ganske vist maatte man forudse, at Regnskabsaaret for 1920 vilde slutte med et Underskud paa 20.000 Kr., men det skyldtes væsentligt Brændselskontoen, der i 1920 viste en saa kolossal Sum som 24.000 Kr. imod ca. 8700 Kr. det foregaende Aar, 14.252 Kr. i 1918 og 13.067 Kr. i

1916. Selv om man kunde opnaa en Besparelse ved at anvende jyske Tørv, fraraadede den nye Forstander dette. Det vilde være af Betydning at iværksætte en Renteforhøjelse fra $4\frac{1}{2}$ til $5\frac{1}{2}$ pCt. Af Stiftelsens Kapitalformue paa ca. 1 Million Kr., var dengang 406.000 Kr. udlaant mod 1. Prioritet i Land- og Købstadejendomme, og Renteforhøjelsen vilde altsaa andrage godt 4000 Kr. aarlig. Dette vilde mulig medføre, at en Del Debitorer ønskede at indfri deres Gæld, men hvis blot en Fjerdedel indfriede, kunde man for den disponible Kapital købe Kreditforeningsobligationer og paa Grund af den lave Kurs indtjene 22,000 Kr.⁸ i Kursgevinst. Renteforhøjelsen blev gennemført.

I de følgende Aar undergik Rentefoden en Del Svingninger, og paa et vist Tidspunkt naaede den ned paa $4\frac{1}{4}$ pCt. Det skyldtes Lov af 16. December 1933.

Stiftelsens væsentligste Indtægt er selvfølgelig Renteudbyttet, som i 1918 var 42.693 Kr., i 1925: 54.672 Kr. og i 1938: 64.000 Kr. Denne betydelige Stigning i Udbyttet skyldes hovedsagelig Kapitalens Forøgelse.

En anden væsentlig Indtægtskilde har man endvidere opnaaet gennem Udleje. Efter en Del Forhandlinger opførte Stiftelsen for egen Regning i 1927 et stort Garagekompleks, „Klostergaragerne“, paa Hjørnet af Slotsgade og Asylgade, og disse Garager giver en betydelig aarlig Forpagtningsafgift.

Lægeboligen, den tidligere „Degnebolig“, som Stiftelsens nuværende Læge ikke har ønsket at benytte, har faaet en tiltrængt Hovedstandsættelse og er nu paa fordelagtig Maade for Stiftelsen udlejet til en Privatmand.

Præstegaarden i Slotsgade var ikke længer nogen ideel Bolig. Allerede i 1921 havde Pastor Emil Koch henledt Opmærksomheden paa de Ulemper, der vilde opstaa ved Anlæg af Grand Hotels Garagekompleks paa Nabogrunden imod Vest. Det viste sig da ogsaa efterhaanden at blive ret generende for Præstegaardens Beboere, og da der i 1935 var en gunstig Lejlighed til Ejendommens Realisation, afhændedes den for 100,000 Kr.

Samtidig erhvervede Stiftelsen den velbeliggende og smukke Villa i Kronprinsensgade Nr. 5 for 47.000 Kr. til fremtidig Præstebolig.

De Smaakapitaler, som enkelte af Pensionærene indskyder ved deres Optagelse i Stiftelsen, og som de selv oppebærer Renten af for Livstid, er af

Betydning for Stiftelsens Økonomi. Disse Indbetalinger er stærkt svingende. I 1919 androg de saaledes 4073 Kr., i 1925 ikke mindre end 37.100 Kr. og i 1938 15.048 Kr. Siden 1919 er der paa denne Maade gennemsnitlig indbetalt 15.000 Kr. aarlig. Mange Bække smaa gør en stor Aa!

★

Paa historisk Baggrund er det ejendommeligt at møde de samme Stillinger, som man har kunnet følge igennem Aarhundreder.

Til at varetage Pensionærernes aandelige Forsorg har man *Hospitalspræsten*. Emil Koch tog sin Afsked 1923, og fra 1924 udnævntes P. U. L. Øllgaard til hans Efterfølger.

Stillingen som *Kantor* ved Hospitalskirken beklædes af pens. Kommune-lærer P. Tveskov, der havde afløst Jørgen Enghoff 1915.

Kirkens *Organist* er Frøken S. Skov, som i 1922 afløste Frøken Ida Hey.

Hospitalet i den gamle Skikkelse havde stillet betydelige Krav til *Lægen*, og det var vel saadan, at i de Tider, hvor han var mest paakrævet, havde man ikke altid Penge at lønne ham med. Disse Forhold var ændrede ved Sygeindretningens Udskillelse fra Hospitalet, men en Læge var der stadig Brug for. Da Amtslæge Thal Jantzen i 1936 fratraadte Stillingen, ansattes Læge Sv. Damkilde som Hospitalslæge.

Forstanderen har paa sit Kontor en *Fuldmægtig*; siden 1925 er det pens. Officiant P. Mouritsen.

Stillingen som *Portner* havde Redaktør P. S. E. Petersen til 1921. I nogle Aar blev dette Arbejde besørget af fhv. Købmand P. E. Petersen. Portner A. Lindum blev ansat 1927. Hans Hustru varetager Stillingen som *Økonoma*. Desuden er der ansat fem Gangjomfruer og to Gaardskarle. Plejeafdelingen forestaas af en Sygeplejerske, en Husassistent og Nattevagt.

Man skulde vente, at de vanskelige Forhold, som Stiftelsen havde lige efter Krigen, maatte være ensbetydende med, at der ikke kunde blive Udvej for væsentlige Forbedringer af de Forhold, hvorunder Pensionærerne levede, men det er gaaet helt anderledes.

Der blev indført meget væsentlige Forbedringer indenfor Stiftelsen, og der

blev skænket den betydelige Gaver, som bidrog til at muliggøre Forbedringer-
nes Gennemførelse.

Til Afløsning af de gamle Komfurer blev der saaledes i 1921 indlagt Gas i
Klostrets Køkkener, idet to anonyme Odenseborgere gav Midlerne dertil. De
tidligere Fælleskøkkener i Klostret blev afløst af et Thekøkken til hver Pen-
sionær, saaledes at Klosterdamernes Lejligheder nu svarer til det Ideal, man
havde opstillet i 1860'erne. I 1924 blev der installeret elektrisk Lys i Hospi-
talet; 1928 skænkede tre Odenseborgere et væsentligt Bidrag til et nyt Cen-
tralvarmeanlæg i Hospitalskirken og Sygeafdelingen. Ogsaa Hospitalskirken
blev underkastet en betydelig Restaurering. Men den mest indgribende For-
andring, og det mest iøjnefaldende Brud med Fortidens ofte uhyggelige Til-
stande, er det, at samtlige Pensionærer i Stiftelsen nu har hver sit Værelse.
De 54 Pensionærer i Hospitalet og 25 i Klostret faar stadig foruden Fribolig
m. m. Ugepenge, der for Tiden andrager 4 Kr. for Klostret og 3,50 Kr. for
Hospitalsafdelingen.

Det er et indirekte Bevis paa Stiftelsens Sundhed, at der kan skaffes Udveje
for Midler til Forbedringer og Formaal, som ligger udenfor Dagen og Vejen.
Den lille Bedesal, der fandtes i Hospitalet, var efterhaanden bleven for trang
og utilfredsstillende, men ved en anonym Givers Hjælp er det bleven muligt
at ombygge Stueetagen i Nordfløjen, hvor der før var Stryge- og Badstue
m. m., til en smuk Festsal efter kgl. Bygningsinspektør K. Lehn Petersens
Tegning. Her har Stiftelsens gamle Altertavle, der forestiller den hellige Nad-
ver, og som, ved Hospitalskirkens Restaurering i Halvfjerdserne maatte vige
for Dalsgaards Alter-Tavle „Den barmhjertige Samaritan“, faaet en værdig
Plads. Den gamle Bedesal er indrettet til to Pensionærlejligheder samt til
Læse- og Radiostue.

Saa moderniseret Stiftelsen er bleven, vedgaar den dog sin Gæld til For-
tiden. I Fratergaarden rejstes i 1939 en Brønd, som Fyens Stifts Sparekasse gav
Midler til, og som Billedhugger Erik Cohrt udførte med Bistand af Professor
Utzon Frank. Den skal minde om Hospitalets Stifter, Kong Christian III.
Brøndens Placering krævede imidlertid en kostbar Omlægning af hele Gaar-
den og Opsætning af en Granitmur, som Indehaveren af Entreprenørfirmaet
Hans Jørgensen & Søn, H. Hansen, skænkede. Stiftelsens Historie blev ridset

op i en smuk Sandstensplade, der 1937 blev opsat paa Hospitalsgavlen ved Jernbanegade. Professor Vilh. Anderen forfattede Teksten. Endelig gav Hospitalsmenigheden i 1938 en Klokke til det lille Glamhul i Kirkens Gavl.

I Aarene op under 400 Aars Jubilæet har man saaledes søgt at skabe de bedst mulige ydre Forhold for Stiftelsens Beboere. Og hertil kommer, at det stille Klosterliv oplives af opbyggelige Møder, Sammenkomster og Fester paa særlige Mærkedage, Sommerudflugter, Teaterbesøg og den store aarlige Nyt-aarsfest, som Genboen paa Grand Hotel i en Aarrække har glædet Stiftelsens Beboere med.

Stiftelsen hviler i Dag paa et solidt og sundt økonomisk Grundlag. Der er siden 1919 anvendt ca. 150.000 Kr. til ekstraordinære Forbedringer, men det er sket, uden at Kapitalen er bleven angreben. Denne udgjorde i 1919 ca. 1.015.000 Kr., der var fordelt saaledes, at 406.000 Kr. stod mod 1. Prioritets Panteret i fast Ejendom, Resten i Kreditforeningsobligationer. Siden er der sket en Bevægelse i Retning af at anbringe forholdsvis flere Midler i de sidstnævnte Obligationer. I 1939, hvor Formuen er vokset til 1.433.000 Kr., staar kun 383.000 Kr. mod Pant i fast Ejendom. Saaledes skulde Stiftelsen have alle Betingelser for at opfylde sit Formaal ud i Fremtiden i den Aand og efter de Retningslinier, der blev anslaaet i 1539.

SLUTNING

Den lange Rejse er endt. Det var en Færd igennem syv Aarhundreder; den begyndte i Danmarks Middelalder, da Odense just var toncet frem i Historiens Lys, da Sct. Knuds Kirke var ung, og Erik Glipping var Konge. Rigets Historie var med til at forme denne Stiftelse. Stiftets betydeligste Personligheder, Stadens Præsteskab, Borgmestre og Raad har været optaget af dens Velfærd. Slægtled efter Slægtled i en lang Kæde er draget forbi, og nu staar vi i vor Tids By.

Byen er forandret, men der er gammel Kultur over den. Klostret er forandret, dets Opgave har skiftet Præg, dets Indretning har fulgt den almindelige Udvikling — men Kærnen i den gamle Stiftelse er den samme.

Staar man ved Solfaldstide imellem Brøndgaardens røde Mure, naar Spurveene pusler i den grønne Kappe af Vedbend, og Byens Larm er dæmpet og fjern, og et gammelt Menneske stille gaar over Gaarden og forsvinder ind ad en Dør, og Tonerne fra Sct. Knuds Klokker lyder, medens Skumringen falder paa — da er det det gamle Hospital, der lever. Det har staaet paa dette Sted i Aarhundreder, det gav Ly til ensomme, gamle Mennesker, der her fandt et Fristed i deres Alderdoms Dage paa Christian III's Tid, og da Kingo levede, og i Dag.

De er Husets Herrer, for deres Skyld blev det stiftet, for dem skal Stiftelsen virke i Dagene, der kommer.

Deres Liv havde formet sig forskelligt, men da de kom indenfor disse Mure, fik alles Skæbne samme Farve, til Døden kom og sluttede deres Liv, som den har sluttet det for Slægt efter Slægt og gjort alle lige. Men saaledes stod der paa en Gravsten i Graabrødre Kirke over Jørgen Hansen, fordum Raadmand i Odense, „som hendøde i Herren den 10de Dag December det Aar 1566 og hans kiere Hustru Barbara Pedersdatter, som døde den 11te Dag Januarii 1577, hvis Siæle være i Guds Haand“:

Thette er det sidste, man pleier at sige
Om Mennesken, naar the er i alt lige
Og lengst er levit af Kvinde eller Mand,
Saa døde hun, saa døde han.
Hvor snart tha er vor Alder endt,
Hvor ringe er vort Arbeid kiendt,
Hvad heller Døden kommer aarle eller silde
Hvo tha vel haer levit, dør aldrig ilde.

NOTER OG HENVISNINGER

Forkortelser: BA. = Bisparkivet for Fyns Stift i Landsarkivet. BA. GH. Br. = Graabrødre Hospitals Breve i Bisparkivet. GH. = Graabrødre Hospitals Arkiv i Landsarkivet. RA. = Rigsarkivet.

KAPITEL 1. GRAABRØDRE KLOSTER 1279—1539

1) Engelstoft, *Odense Bys Historie*, 2. Udg. 1880, S. 20 ff., *Odense Bys Historie v. Holbech*, 1926, S. 44 ff. 2) Engelstoft, *anf. Sted*, S. 54. 3) Vilh. Lorenzen, *De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie*, 1914, S. 4 f., Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre*, 1914. 4) Gertz, *Scriptores minores historiae danicae medii aevi*, II, 299 f. *Scriptores rerum Danicarum*, V, 511, 516. Lindbæk, *anf. Skrift*, S. 144 f. Jvf. *Suhms Samlinger I*, 1, 85—88. 5) Vedel Simonsen, *Odense Bys Historie*. 6) Om Klosters Bygningshistorie henvises til Vilh. Lorenzen, *anf. Sted*. 7) Lindbæk, *anf. Skrift*, S. 21 f. 8) *Ældre danske Arkivregistraturer*, 5, 249. 9) Engelstoft, *Dansk biografisk Leksikon; om Striden mellem Observanter og Konventualer*, se Lindbæk *anf. Skrift*, S. 53 ff. 10) *Acta pontificum Danica*, III, Nr. 2428. 11) *Anf. Sted*, IV, Nr. 2428. 12) *Anf. Sted*, IV, Nr. 2766. 13) *Anf. Sted*, IV, Nr. 2798. 14) *Anf. Sted*, IV, Nr. 2844 og 3176. 15) *Ældre danske Arkivregistraturer*, 5, 249. 16) Peder Pagh var selv Franciskaner. *Regesta Diplomatarium Danici*, 1177. 17) Lindbæk, *anf. Skrift*, 147. 18) Sst. 19) Erslev, *Testamenter fra Danmarks Middelalder*. 20) *Scriptores Rerum Danicarum*, I, 296, 306, 308, 318, 319. 21) Lindbæk, *anf. Skrift*, S. 148. 22) *Anf. Skrift*, S. 146. 23) *Acta pont. Dan.* 4475, 4245. 24) *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber udg. af William Christensen*, bl. a. S. 83 ff., 88, 96, 107, 118 f., 119, 122. 25) Thorlacius-Ussing, *Billedskæreren Claus Berg*, 1922, S. 55 ff. 26) *Anf. Skrift*, S. 99. 27) „Præsterne i Fyn indgivne Beretninger om fynske Oldsager til D. Oluf Worm 1623“, *Suhms Samlinger I*, 1, 85—88. 28) *Acta pont. Dan.* VI, S. 234—35. 29) Thorlacius-Ussing, *anf. Skrift*, S. 56 f. 30) Lindbæk, *anf. Skrift*, 151. 31) Vedel Simonsen, *Odense Bys Historie*, 1, 181. 32) Lindbæk og Stemann, *De danske Helligaandsklostre*, 140 f. Jvf. *Regesta diplomatarium Regni Danici*, 3547, 6968 og 7251. 33) *Acta pontificum Danici*, III, Nr. 1786. 34) Lindbæk, *anf. Sted*. Jvf. Vilh. Lorenzen i „*Fynske Aarbøger*“, I, 41. 35) Vedel Simonsen, *Odense Bys Historie I*, 1, 181. 36) Frederik I's danske Registranter, 1525, 14/5.

KAPITEL 2. HOSPITALET'S FØRSTE TID 1539—1572

1) Trykt i Rørdam, *Danske Kirkelove*, 40 ff. 2) Kornerup, *Aalborg Stiftshospital*, S. ?? 3) *Danske Kirkelove I*, 25, 1538, 10/12. Jvf. Gordon Norrie, *Københavnske Hospitalsforhold*, i *Festskrift til Jul. Petersen*, 1910, 47 ff. 4) *Danske Kancelliregistranter 1535—50*, 1535, S. 8, 1537, S. 46, 1538, S. 76, 160. 1539, S. 90. 5) Hjelholt, *Falsters Historie I*, S. 110. 6) *Danske Kirkelove*, 1541, 6/11. 7) *Danske Kirkelove*, 1541, 10/5. 8) *Danske Kirkelove*, 1541, 12/1. 9) *Danske Kirkelove*, 1543, 12/10. 10) *Danske Kancelliregistranter*, 1535—50, 1541, 29/10. 11) *Danske Atlas VI*, 1, 591. Jvf. *Saml. til Fyens Historie og Topographie*, V, 4. 12) BA. Nr. 793, *Kopibog*, S. 83. 13) BA. Nr. 793, *Kopibog*, S. 92. 14) *Danske Kirkelove*, 1539, 27/10. 15) *Danske Kirkelove*, 1540, 3/5. Fundatsens Original synes paa

et tidligt Tidspunkt at være gaaet tabt. 16) Kornerup, Aalborg Stiftshospital, S. 111, jvf. Kancelliets Brevbøger 1552, 21/2. 17) Danske Kancelliregistranter, 1541, 6/11. 18) Anf. Sted, 1542, 29/12. 19) Kancelliets Brevbøger, 1562, 25/8. 20) Anf. Sted, 1565, 12/3. 21) Anf. Sted, 1564, 6/11. 22) Anf. Sted, 1557, 18/2. 23) Bricka, Dansk biografisk Leksikon. 24) Samlinger til Fyens Historie og Topographi, IV, 127. Rørdam er tilbøjelig til at datere J. Sadolins Andragende til første Halvdel af 1542. 25) Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 26) Lindbæk, De danske Helligaandsklostre, 147–51. Samlinger til Fyens Historie og Topographie, V, 5 f. Brevet findes i BA. Nr. 793, Kopibog, S. 92. 27) Bricka, Dansk biografisk Leksikon. Naar Stiftslensmanden fra nu af og til Christian Poulsens Død 1572, saavidt det har kunnet konstateres, overhovedet ikke nævnes i Forbindelse med Hospitalet, er Forklaringen maaske den, at Prior Christian Poulsen faktisk bestred en Lensmands Embede. 28) Danske Kancelliregistranter, S. 168. Det er sandsynligt, at Michel Ibsen har været en gammel Gejstlig. Engelstoft opstiller den Formodning i Saml. t. Fyens Historie og Topographie, V, 24, at han har været Forstander for Hospitalet i St. Hans Kloster eller Hospitalet paa St. Hans Kirkegaard, men naar han deraf vil bevise, at der i Graabrødre Hospital kunde optages andre end syge og fattige, er dette ugrundet, idet der i Brevet udtrykkeligt tildeles ham en Tilsynsmands Rettigheder og Pligter. 29) BA. Nr. 793, Kopibog, S. 68 f. 30) Axel Urnes Fæstebrev af 1549. GH. Adkomstdokumenter. 31) GH. Adkomstdokumenter, 1540, 25/1. 32) Danske Kancelliregistranter, 1540, 23/11. Jvf. Bloch, Den fynske Gejstligheds Historie, I, 858–59, og Saml. t. Fyens Hist. og Topogr., V, 305–06. 33) Samt. t. Fyens Hist. og Top., V, 307 f. 34) BA. Nr. 973, Kopibog, 70 f. 35) Kopi i GH. Adkomstdok. 1566, GH. Prot. m. kgl. Resolutioner, jvf. Jacob Madsens Visitatsbog (v. Idum), S. 43. 36) BA. Nr. 793, Kopibog, 70 f. 37) GH. Adkomstdok., Arkivfortegnelse 1618. 38) Anf. Arkivfortegnelse 1618. BA. Nr. 793, Kopibog, S. 94. 39) Anf. Arkivfortegnelse 1618. 40) BA. Nr. 793, Kopibog. 41) Anf. Arkivfortegnelse 1618. 42) Kancelliets Brevbøger, 1551, 10/6. 43) 1542. BA. Nr. 793, Kopibog, S. 95. Jvf. Danske Kancellis Registranter, S. 243, hvor der fejlagtigt staar „Hospitalets“ Hovedgaard. 44) BA. Nr. 793, Kopibog, S. 94. 45) Anf. Sted, 94. I København fortsatte Helligaands Hospital ligeledes, men forenet med St. Jørgensgaard. (Gordon Norrie, De københavnske Hospitalsforhold i Festskrift til Jul. Petersen, 1910, S. 47 ff.). 46) BA. Nr. 793, Kopibog. 47) Danske Kancelli Reg., 218 f. 48) Anf. Sted. 49) BA. Nr. 793, Kopibog, 90 f. 50) Danske Kancelli Reg., S. 207. 51) BA. Nr. 793, Kopibog, 86 f. 52) Anf. Sted. 53) GH. Adkomstdok. Brev fra Johan Friis til Chr. Poulsen, 1559, 28/11. 54) GH. Adkomstdok. 55) 1560. BA. Nr. 793, Kopibog, S. 75. 56) GH. Adkomstdok. 1562, 17/4. 57) BA. Nr. 793, Kopibog, S. 72. 58) Anf. Sted, S. 86. GH. Adkomstdok. 59) GH. Adkomstdok., 1555, 5/2. 60) GH. Adkomstdok., 1561, 17/7. 61) BA. Nr. 793, Kopibog, S. 89. GH. Adkomstdok. 62) Vedel Simonsen, Odense Bys Historie, 3, 147. 63) BA. Nr. 793, Kopibog, S. 90. 64) BA. GH. Breve, 1548. 65) GH. Prot. m. kgl. Resolutioner, 1548 og 1558. 66) BA. Nr. 793, Kopibog. 67) Vedel Simonsen, Odense Bys Historie, II, 2, 25. 68) GH. Prot. m. kgl. Resolutioner, 1548. 69) BA. Nr. 793, Kopibog, 1543, 12/6.

KAPITEL 3. BORGERLIGT STYRE 1572–1619

1) BA. GH. Breve. 2) Kancelliets Brevbøger, anf. Dato. 3) Hofmans Foundationer, V, 152–57. Det dér anførte Aarstal 1571 er sandsynligvis urigtigt. Originalen eksisterer ikke, men i ældre Afskrifter og Arkivfortegnelser nævnes 1572. 4) Kancelliets Brevbøger, 1555,

29/9. 5) Anf. Sted, 1554, 11/1. 6) Engelstoft, Dansk biologisk Leksikon. 7) Wad, Fra Fyens Fortid, IV, 2, 22, 37, 43 f. 8) Kancelliets Brevbøger, 1574, 20/8. 9) Anf. Sted, 1575, 10/2. 10) Personalhistorisk Tidsskr. V, 6, S. 2 ff. 11) BA. GH. Breve. 12) Kancelliets Brevbøger, 1576, 22/11. 13) Kancelliets Brevbøger, 1578, 19/6. 14) Anf. Sted, 1591, 3/4. 15) Sst. 16) Wad, Fra Fyens Fortid, IV, 329 ff. 17) BA. GH. Breve, 1576, 16/12. 18) Afskrift i Karen Brahe, Ms. 1649. 19) Kancelliets Brevbøger, 1583, 14/6. 20) Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 21) Vedel Simonsen, Odense Bys Historie, III, 1, 178. 22) Karen Brahe, Ms., 1649, 165-69. Trykt i Hoffmanns Fundationer, V. 23) Kancelliets Brevbøger, 1618, 2/3. 24) GH. Adkomstdok., 1578, 28/2. 25) 1587, 21/3. Kronens Skøder, I, 308. Hoffmanns Fundationer, VI, 289. 26) Kancelliets Brevbøger, 1575, 3/6. 27) Anf. Sted, 1576, 16/12. 28) GH. Prot. m. kgl. Resol., 1574, 8/10. 29) GH. Adkomstdok., 1575, 1/3. 30) GH. Prot. m. kgl. Resol., 1578, 8/2; jvf. William Christensen, Danmarks Statsforvaltning, S. 545-47. 31) Kancelliets Brevbøger, 1582, 21/6. 32) GH. Adkomstdok. Dom af Odense Byting, 1586, 2/5. 33) GH. Adkomstdok. Dom af Odense Byting, 1599, 30/4. 34) Dom af Odense Byting 1605, 27/5. 35) GH. Adkomstdok. Forlig 1606, 15/1. 36) Synstingsvidne i Odense Bytingsbog, 1606, S. 10 f. 37) GH. Prot. m. kgl. Resol., 1607, 29/10. 38) GH. Adkomstdok. 1607. 39) GH. Arkivfortegnelse, 1618. 40) GH. Adkomstdok. Forlig 1606, 13/2. 41) De nævnte Fæstebreve findes i GH. Adkomstdok. 42) Kancelliets Brb., 1579, 31/7. 43) Kancelliets Brb., 1579, 13/10. 44) Kancelliets Brb., 1579, 17/10. 45) GH. Adkomstdok. 46) Kancelliets Brb., 1595, 14/7. 47) Anf. Sted, 1002, 27/4. Lignende Eksp. 1579, 5/11, 1603, 9/4, 1607, 17/1. 48) Anf. Sted, 1593, 26/6, 1595, 28/7. 49) Anf. Sted, 1578, 13/5. 50) Anf. Sted, 1572, 17/9. 51) GH. Adkomstdok., 1572, 14/1. 52) GH. Adkomstdok. 53) Kanc. Brb., 1604, 26/5. 54) Anf. Sted, 1605, 5/9. 55) Anf. Sted, 1607, 4/7. 56) GH. Adkomstdok., 1614, 16/7. 57) BA. GH. Breve, 1576, 16/1. Det ses dog ikke, at denne Bestemmelse er bleven efterlevet.

KAPITEL 4. ET VAKLENDE STYRE 1619-1675

1) Kanc. Brb., anf. Sted. 2) Det er næppe muligt at opstille en fuldtud sikker Liste over Hospitalsforstandere og Hospitalsmestre i denne Periode. 1619 nævnes som Forstandere Otte Knudsen Seebled og Peder Bing. Hospitalsmester er Mikkjel Jensen. (GH. Adkomstdok., 1619, 5/11). 1621: Biskop Hans Michelsen og Medikus Jens Mule, Mester er Laurits Mortensen. (GH. Adkomstdok. anf. Aar), 1623 var Hans Nielsen Kølenbruun Forstander, formentlig sammen med Hans Michelsen, jvf. RA. Herredagsdombog, 1636, Nr. 40, Fol. 240-46. Det fremgaar deraf, at det er urigtigt, naar han opfattes som Hospitalsmester. Denne Stilling havde Niels Jespersen, der imidlertid hurtigt blev afskediget for Regnskabsuorden, og Hans Nielsen blev dømt som ansvarlig for Hospitalsmesterens Regnskab. Jvf. Kirkehistoriske Samlinger, 3 Rk., V, 34, og Bloch, Fynske Gejstlighedens Historie, I, 822. 1627 er Jørgen Mogensen og Hans Brun Forstandere, Hans Caspersen Mule Hospitalsmester (GH. Adkomstdok. 1627, 5/12). 1628 nævnes samme Forstandere, men Hans Knudsen som „Skriver“, en Betegnelse, der synes paa det Tidspunkt at svare til Hospitalsmester. (GH. Adkomstdok. 1628, 5/12). 1630: Præsten Henrich Michelsen og Claus Christensen Guldsmed som Forstandere, medens Hans Knudsen beholdt sin Stilling til sin Død ca. 1633. Karakteristisk nok nævnes Hospitalsmestrene for 1630 jævnlig som Medudstedere af Fæstebreve, men dette ophører i Henrich Michelsens og Claus Christensens Tid. 3) 1624, 13/6, havde Corfitz Rud til Sandholt og Jørgen Brahe til Hvedholm behandlet Sagen, men over-

vist den til Renteriet (GH. Adkomstdok., jvf. Concept til Borgmestre og Raads Afvisningsdom for Odense Byting sst.). 4) Sagen er refereret i RA. Herredagsdombog Nr. 40, 1636, Fol. 240—46, jvf. RA. Danske Kanc. Indk. Breve, 18. Juli 1635. 5) BA. GH. Breve. Jvf. RA. Fynske Tegn. 1635, 11/5, Fol. 331. 6) Anf. Herredagsdombog, 1636. 7) RA. Fynske Tegn., Nr. 17, 1655, 3/4. Jvf. GH. Prot. m. kgl. Res. anf. Dato. 8) RA. Fynske Registre, Nr. 21, 1666, 27/4. 9) RA. Fynske Registre, Nr. 31, 1668, 19/5. 10) 1649, 23/4, Karen Brahe Ms., 1649, Pag. 163 f., har en Afskrift. 11) 1664, 8/9. Anførte Ms., 170 f. 12) 1664, 23/4. Anførte Ms., S. 172 ff. 13) 1668, 17/8, BA. GH. Breve. 14) GH. Prot. m. kgl. Resol. 1668, 4/11. 15) Kronens Skøder, I, 512 f. Afskrift paa Papir i Hvedholm Godsarkiv, Adkomster. 16) Kronens Skøder, I, 499. 17) Anf. Sted, I, 534. Jvf. BA. GH. Breve, 548, jvf. BA. GH. Breve, 1646, 27/6. 20) Anf. Sted, I, 557. 21) Anf. Sted, II, 9, RA. Fyn-1642, 16/10. 18) Anf. Sted, I, 535, jvf. BA. GH. Breve, 1646, 27/6. 19) Anf. Sted, I, ske Registre, 1649, 15/12. 22) GH. Prot. m. kgl. Resol., 1631, 15/7, 1633, 23/10. 23) GH. Adkomstdok. 24) Anf. Sted, ca. 1630—40, udat. 25) GH. Prot. m. kgl. Resol., 1666, 12/5. 26) GH. Anf. Sted, 1668, 27/10. 27) GH, Anf. Sted, 1668, 15/12. 28) GH. Indk. Brb., 1657, 12/6. 29) BA. GH. Breve, 1622, 17/8. Bekræftet Afskrift v. Hans Michelsen og Jens Mule. 30) BA. GH. Breve, anf. Sted. 31) GH. Adkomstdok. 32) Jordebøger bilagt GH. Regnskaber. 33) Arent Berntsen, Danmark—Norges frugtbare Herlighed, II, 123 f., 35) GH. Regnskaber, anf. Aar. 36) GH. Adkomstdok., 1638. 37) Anf. Sted, 1633, 26/3. 127. 34) GH. Regnskaber, div. Aar., paa hvilke ogsaa de følgende Undersøgelser bygger. Ligelædes Dom over Jørgen Madsen i Bøjden, 1631, 22/3. Anf. Sted. 38) GH. Regnskab, 1665—66. 39) GH. Regnskab, 1638—39. 40) Anf. Sted. 41) GH. Regnskab, 1635—36. 42) RA. Danske Kanc. Indk. Br., 1635, 10/11. 43) I 1662—63 er de 12 Bønder, der betaler Afløsning, opført i Regnskabet med følgende Summer: Bonden i Kængshøjrup 6 Slmk. (for Hovpløjning), Voldtofte 9 Mk., Kierbyholm 9 Sldr., 1 sst. 9 Sldr. (Hovningspenge), Gelsted 9 Mk. (Plovpenge), Skaarup 9 Mk., Farstrup 9 Mk., Egense 9 Mk., Lunde (Hovning), 4½ Sldr., af en Halvgaard, sst. af et Hus 6 Mk., Korup, Gadehus, Hovning 3 Mk., Jens Sørensen i Torup og Anders Nielsen i Salby 9 Mk. for Pløjning. — I 1671—72: Kærbyholm, Hovning, 9 Sldr., 1 sst. 9 Sldr., Gelsted for Hovning og Pløjning 9 Mk., Mygind for Hovning 9 Sldr., 1 Gaard sst. 9 Sldr., Skaarup for Pløjning 9 Mk., Lunde af ½ Gaard 4½ Dlr., et Gadehus sst. 6 Mk., Drigstrup Plovpenge 3 Mk., Vedpenge 9 Mk., Korup, Plovpenge, 3 Mk., Villestofte, Mikkel Smed, 1 Sldr., Brangstrup, Hovpenge, 4½ Dlr., Aarslev, Hovning, 9 Mk., Paarup 10 Mk., Langsted 3 Sldr. 44) GH. Regnskab, 1635—36. 45) GH. Regnskab, 1638—39. 46) GH. Regnskab, 1662—63. 47) GH. Regnskab, 1638—39. 48) Anf. Sted. 49) GH. Regnskab, 1649—50. 50) GH. Regnskab, 1672—73. 51) GH. Regnskab, 1671—72. 52) GH. Regnskab, 1649—50. 53) For disse Indtægtsposter henvises til Regnskaberne de anførte Aar. 54) Inventarfortegnelse 1667, bilagt Regnskabet nævnte Aar. 55) GH. Regnskab, 1618—19. 56) Dette og følgende bygger paa ovennævnte Inventarfortegnelse, 1667. 57) GH. Regnskab, anf. Aar. 58) BA. 793, Kopibog, 91 f. 59) Kongen lit Stiftslensmand og Biskop, 1661, 25/6. BA. GH. Br. 60) Samme til Samme, 1661, 19/8, BA. GH. Br. 61) GH. Regnskab, 1635—36. 62) GH. Regnskab, 1662—63. 63) GH. Regnskab, anf. Sted. 64) GH. Regnskab, anf. Sted. 65) GH. Regnskab, anf. Sted. 66) GH. Regnskab, anf. Aar. 67) Henrik Michelsen til Morits Isaksen, Sognepræst til Horne, GH. Adkomstdok., 1631, 23/3. 68) BA. GH. Breve, 1643, 5/12. 69) GH. Regnskab, anf. Aar. 70) GH. Regnskab, 1646—47. 71) GH. Regnskab, 1662—63. 72) GH. Regnskab, 1665—66. 73) Fynbo Landstings Dom, 1631, 17/12. GH. Adkomstdok., anf.

Dag. 74) Duebrødre Klosters Erklæring, 1632, 4/6. Anf. Sted. 75) Fynbo Landstings Stævning for Birkedommer Hans Rasmussen til Rantzauholms Birk, 1632, 17/7. Anf. Sted. 76) 1633, 27/6. GH. Adkomstok.

KAPITEL 5. THOMAS KINGOS DIREKTORAT 1675—1709

1) Afskr. i BA. GH. Breve, 1673, 5/6. 2) BA. GH. Breve, 1675, 20/8. 3) BA. GH. Indk. Br., 1675, 2/9. Jvf. Danske Magasin, 5 R., III, 177. 4) Naar det af Kingo, og siden af Engelstoft, saa stærkt er fremhævet, at Erik Banner alene styrede Hospitalet, da gælder dette kun med Modifikation, idet Biskoppen — først Niels Bang og siden Thomas Kingo — formelt var ham sideordnet, og Kingo selv tog meget hurtigt Initiativ til at gøre sin Indflydelse gældende. 5) Om Thomas Kingo henvises til A. C. L. Heiberg, Thomas Kingo, 1852, R. Petersen, Thomas Kingo og hans Samtid 1887, og V. J. v. Holstein Rathlou, Om Thomas Kingo, 1917. 6) RA. Fynske Registre, Nr. 85, 1675, 13/11, med Kongens Konfirmation af den nye Ordning. 7) Skr. fra Kingo til Kongen, 1677, 24/10. BA. Kommissions Akt, 1705, S. 112 ff. 8) 1677, 16/11. Egenhændig Memorial, RA. Fynske Missiver, Nr. 3, 1678, 5/2. 11) BA. Kommissions Akt, 1705. Selve Sagens Akter har formentlig været bilagt Proceduren for Højesteret, og denne Sags Akter findes ikke mere. 12) GH. Indk. Br. Højesteretsdom over Erik Banner, 1685. 13) RA. Fynske Registre, Nr. 4, 1679, 6/2. BA. GH. Br., 1679, 6/2. 14) BA. GH. Indk. Br., 1679, 8/4. 15) Kommissarierne til Kongen. RA. Fynske Missiver, Nr. 4 og 5, 1680, 24/1. 16) RA. Fynske Tegnelser, Nr. 4, 1680, 24/1. 17) RA. Fynske Missiver, Nr. 4 og 5, 1680, med Kingos egenh. Erklæring af 29/9, 1679. 18) RA. Fynske Tegnelser, Nr. 17, 1680, 27/5. 19) RA. Fynske Tegnelser, Nr. 7, 1681, 31/1. 20) BA. GH. Br., 1681, 26/3. 21) RA. Fynske Tegnelser, Nr. 61, 1681, 18/10. 22) Domsakt i GH. Indk. Br. 23) BA. Kommissions Akt, 1705, S. 112 ff. Brev til Kongen, 1677, 24/10, sst. — Brev til Ahlefeldt, 1677, 28/11. 24) BA. Kommissions Akt, 1705, S. 122 ff. 25) BA. Kommissions Akt, 1705, S. 124 f. 26) Tidspunktet for dette Digts Fremkomst er ikke sikkert fastslaaet. Man har sat det til ca. 1680 (Holstein Rathlou, Thomas Kingo, S. 169, medens Rich. Petersen mener, at det ledsagede Bønskriftet af 1680). Da Originalen ikke synes bevaret, kan man kun danne sig et Skøn om dets Fremkomst ud fra Indholdet. Det skildrer de fattiges elendige Tilstand og anfører som Aarsag til denne Soldaterudskrivningerne, der kuer Hospitalsgodset. Dette Forhold omtaler Kingo og Winterfeld i sin Memorial af 1680, 8/6, men i sig selv synes det overflødig at ledsage denne med et Digt. Sandsynligheden taler snarere for, at Digtet maa ses i Forbindelse med den Execution, som blev hævet „efter Biskoppens Anmodning“. Regnskabet 1683—84 meddeler: „Nok blev paalagt af Landkommissær Johan Monrath Execution af 1 Korporal og 2de Soldater for resterende Skatter af det øde Hospitals Gods i Ladby, som Hospitalet af de kgl. Kommissarier ved Ryttergodset blev udlagt for en Part velbesat Gods, som Hospitalet havde i Hans Hansens Gaard i Skamby. Saa og for nogle øde Kirkejorder og Prinsessinde Styr af Skamby Tiende, hvilken Execution stod her fra d. 22. Maj til 18. Juli, som var 58 Dage, skønt Kongen havde frigivet Hospitalts øde Gods for Skatter, men blev ved Biskoppens Anmodning hævet.“ 27) Winterfeld og Kingo til Kongen, 1684, 16/1. Komm. Akt. 1705, S. 131—14. Jvf. Kingo til Gehejmeraad Wibe, 1685, 22/3. Anf. Sted 125—30. 28) RA. Fynske Missiver, 1679, 25/11, med Henviisning til kgl. Ordre af 1677, 12/11. 29) BA. Komm. Akt. 1705, S. 306—11. 1682, 4/8. 30) 683, 17/2. BA. GH. Breve. Afskrift. 31) 1683, 23/6. BA. GH. Breve. 32) RA. Danske Kancelli A, Fællesafdeling 1660—1858. Be-

retning om Hospitalerne i Danmark. Jvf. BA. Comm. Akt. 1705, 311 ff. 33) RA. Fynske Registre, Nr. 58, 1685, 5/12, m. Bilag. 34) Reskript af 5. Dec. 1685. BA. 35) BA. Komm. Akt., 1705, 157 f. 36) Afskrift af Klagen i RA. Fynske Missiver, Nr. 43, 1690, 4/11. 37) BA. GH. Br. 38) GH. Regnskab, 1683—84. 39) BA. Kongebrev af 22/4, 1674. 40) BA. GH. Breve. 41) BA. GH. Br., Hospdir. til Kongen, 1675, 25/10. Genpart. 42) BA. GH. Br. Kongen til Dir., 1691, 17/1, Dir. til Kongen s. A. 10/3. 43) BA. Komm. Akt., 1705, 504 ff. 44) GH. Adkomstdok. 45) GH. Regnskab, 1697. 46) Rentekammeret til Kingo, BA. GH. Indk. Br., 1695, 11/5. 47) Hospdir. til Henrik Steensen, GH. Indk. Br., 1700, 10/5. 48) Den følgende Redegørelse er bygget paa Fæsteprot. i GH. Arkiv. 49) Jvf. Fussing, Gjessingholm, i Hist. Tidsskr., 10. Rk., III, 194 ff. 50) BA. GH. Br., 1679. 51) GH. Regnskab, 1683—84. 52) Søren Rasmussens Memorial til Biskoppen, 1694, 30/4. GH. Indk. Br. 53) GH. Regnskab, 1676—77. 54) 1680, 8/6, 1682, 16/3, 1685, 22/3. 55) GH. Regnskab, 1679—81. 56) Rentekammer Resol. 57) GH. Regnskab, 1684—85. 58) GH. Indk. Br. 59) Jens Hee og Pilegaards Memorial, 1705, 21/12, GH. Indk. Br. 60) Christian V til Kingo, 1682, 4/2. BA. GH. Br. 61) Samme til samme, 1683, 10/3. BA. GH. Br. 62) BA. GH. Br. 63) Anf. Sted. 64) Anf. Sted. 65) Anf. Sted. 66) Anf. Sted. 67) Kornerup, Aalborg Stiftshospital, S. 191 f. 68) BA. GH. Br., 1698, 2/4. Moth til Kingo, 1698, 1/3. 69) Ansøgning, dat. 1710, 13/1. GH. Indk. Br. 70) Ansøgning, GH. Indk. Br., 1709. 71) BA. GH. Br. Dateret Nov. 1683. 72) Digtet er her gengivet efter Kingos samlede Skrifter, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, II, S. 137. 73) BA. GH. Indk. Br., 1683. 74) GH. Regnskab, 1683—84. 75) GH. Regnskab, 1684—85. 76) Jvf. Side 105. 77) GA. GH. Br. Kontrakt med Mogens Mortensen Bager. 78) GH. Regnskab, 1684—85. 79) GH. Regnskab, 1700—1701. 80) GH. Indk. Br., 1691, 23/12. 81) GH. Regnskab, 1685—86. 82) Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 83) Anf. Sted. Jvf. Wad, Fra Fyens Fortid. 84) Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 85) BA. Kommissions Akt, 1705.

KAPITEL 6. STIFTSØVRIGHEDENS DIREKTION 1709—1789

1) Peder Blanchenborg, Son af Borgmester Knud Jacobsen, d. 1677, fik Bestalling som Borgmester 1688, d. 1711. 2) BA. GH. Br Kongen til Dir., 1709, 4/10. 3) Sst. 4) Forordning af 24. Septbr. 1708, trykt i Schouws Forordninger. 5) Joachim Pritzbuur, f. 6) RA. Fynske Tegn., Nr. 87, 1711, 14/11. 7) Worms og Slanges Erklæring, 1711, 31/10, anf. Sted. 8) BA. 793, Kopibog, 7712, 30/11. 9) Kgl. Resol. 1711, 14/11, anf. Sted. Jvf. GH. Forh. prot., Fol. 14. 10) Kornerup, Aalborg Stiftshospital, S. 196. 11) Chr. Muus, f. 12) Fr. Giedde, f. 1641, d. 1717. Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 13) Jacob Lodberg, f. 1672, d. 1731. Hans pietistiske Indstilling gav ham Interesse for Fattigvæsenet. Engelstoft, Dansk biografisk Leksikon. 14) Christian Ramus, f. ca. 1687, d. 1762. 15) Jacob Ramus, f. 1716, d. 1785. 16) Chr. Rantzau, f. 1683, d. 1771. 17) Jens Pedersen Pilegaard, beg. 1733, 2/1, g. 1706, 22/3, med Elisabeth Jensdatter Schouboe. 18) Fr. Østrup, gift 1730, 25/9, med Vibeke Feltmann. 19) H. C. Holmer, d. 1755. 20) P. Holmer, fungerede til 1829. 21) GH. Forh. prot. 1710, 17/3, Fol. 5. 22) Sst. 1711, 23/1. Fol. 10. 23) GH. Indk. Br. 24) GH. Forh. prot. 1712, 4/2, Fol. 16. 25) BA. GH. Br. 26) GH. Forh. prot. 1709—95, Fol. 21 ff. 27) GH. anf. Forh. prot., Fol. 40. 28) GH. Forh. prot., Fol. 41 ff. 29) GH. Forh. prot., Fol. 46. 30) GH. Forh. prot., 1710, 28/7, Fol. 6. 31) GH. Forh. prot., 1718, 3/6. 32) GH. Forh. prot., 1719, 7/12. 33) GH. Forh. prot., Fol. 132. 34) Anf. Sted, Fol. 134. 35) GH. Forh. prot., 1711, 15/1. Afskrift af Kontrakten 1719, 10/3

i Ba. GH. Indk. Br. 36) GH. Forh. prot., 1725, 18/8. 37) BA. GH. Br., 1722, 3/7. 38) Dir. Anbefaling, 1723, 5/4, paa Ansøgn. af 19/2, 1723, med Kongens Konfirmation, 1723, 7/5. BA. GH. Br. 39) 1740, 5/12. GH. Indk. Br. (Afskrift af Kontrakten i Ryttergodset, Oberinspektørens Skifteprotokol, 1747, Fol. 286 f. 40) Foruden disse Børn havde Østrup Sønnerne Christian Schouboe Ø. og Rasmus Ø. Deres Farbroder var Købmand Rasmus Østrup. Jvf. Wad, Fra Fyens Fortid, 3. Bd., Registret. 41) Anf. Skifteprot., 1747, 30/12. 42) GH. Forh. prot., 1748, 2/1. 43) Odense Amts Skifteprot. 1789, 19/11. Jvf. Bilag, Litra. F. med Skifteforretningen. 44) Anf. Bilag. 45) Jvf. Rockstroh i Hist. Tidsskr., 8. Rk., III, S. 1 ff. 46) GH. Forh. prot., 1728, 31/3. 47) Indk. Br. Jvf. RA. Rentekammeret, Ryttergodskomm. af 13/7, 1717 til Kongen 1718, 24/7. 48) Holmer til Dir. 1777, 30/4. 49) GH. Prot. m. kgl. Resol, 1723, 19/11. 50) Anf. Sted, 1735, 26/8. 51) 1736, 7/8, GH. Prot. m. kgl. Resol. 52) Jvf. de kgl. Resol. nævnte Aar, anf. Sted. 53) RA. Fynske Tegn., Nr. 71, 11/10, 1743. 54) 1762, 6/8, 1762, 5/11. 55) 1762, 27/8. 56) 1765, 17/5. 57) 1782, 1/5. 58) 1784, 11/2. 59) RA. Fynske Tegn., Nr. 34, 1726, 29/7. 60) Visitationsberetning, 1716. Se GH. Indk. Br. 61) BA. GH. Indk. Br., 1729, 22/4. 62) BA. GH. Indk. Br., 1728, 20/1, GH. Indk. Br., 1740, 28/1. 63) GH. Forh. prot., 1710, 17/3. 64) BA. GH. Indk. Br., 1729. 65) GH. Indk. Br., 1745, 30/10. 66) GH. Indk. Br., 1735, 3/10. 67) BA. GH. Indk. Br., 1731, 19/3. 68) GH. Regnskab, 1709–10, GH. Forh. prot., 1710, 22/12. 69) BA. GH. Indk. Br., 1729, 22/4. 70) GH. Indk. Br., 1744. 71) GH. Indk. Br., 1754. 72) GH. Indk. Br., 1744, 15/4. 73) GH. Indk. Br., 1745. 74) Se GH. Regnskaber, nævnte Aar. 75) GH. Indk. Br., 1711, 29/6. 76) BA. GH. Indk. Br., 1730, 4/3. 77) GH. Indk. Br., 1711, 16/1. 78) GH. Indk. Br., 1711, 2/12. 79) Pilegaard til Dir., 1715, 7/2. BA. GH. Br. 80) Tingsvidne, 1715, 5/3. BA. GH. Indk. Br. 81) Regnskab, 1715–16. Lunde-Skam H. Tingbog 1716, Fol. 140. 82) GH. Regnskab, 1715–16, Baag-Vends H. Tingbog 1716, anf. Dato. 83) GH. Forh. prot., 1717, 19/4. 84) GH. Forh. prot., 1733, 29/5. 85) GH. Forh. prot., 1731, 3/9. 86) BA. GH. Indk. Br., 1731, 9/3. 87) GH. Forh. prot., 1712, 23/5. 88) GA. Forh. prot. 1713, 13/3. 89) BA. GH. Indk. Br., 1715, 8/4. 90) GH. Regnskab, 1729–30. 91) GH. Regnskab, 1719–20. 92) Anf. Regnskab. 93) GH. Regnskab, 1709–10. 94) GH. Regnskab, 1743–44. Overslag og Licitationer. 95) GH. Overslag og Licitationer, 1767. 96) GH. Regnskab, 1728–29. 97) BA. GH. Indk. Br., 1731, 25/5. 98) GH. Regnskab, 1719–20. 99) GH. Forh. prot., 1731, 3/9. 100) GH. Indk. Br. Memorial fra Østrup, 1736, 28/5. 101) Instruks, 1727. GH. Forh. prot. 102) Jens Sørensen Hec f. 1779, g. 1. G. 1705 med Else Pedersdatter Lund, d. 1736. 2. G. 1739 med Mette Margrethe Frederiksdatter v. Haven. 103) C. Andersen Brun f. 1711, gift 1749 med Marie Buck, d. 1769. 104) C. M. Gottschalck, f. 1717, g. 1. G. med Christine Dorothea Bohne, 2. G. med Magdalene Pallesdatter Saabye. 105) H. J. Gottschalck, f. 1741, g. 1. G. 1772 med Sophie Christiane Sørensdatter Anchersen, 1735–77, Datter af Professor S. Anchersen, 2. G. 1777 med Marie Johansdatter Mule af Nr. Broby, f. 1754, d. 1780. 106) GH. Regnskaber, anf. Aar. 107) GH. Forh. prot., 1726, 27/5. 108) GH. Indk. Br., 1711, 7/11. 109) BA. GH. Indk. Br., 1715, 6/3. 110) GH. Forh. prot., 1712, 22/2. 111) GH. Regnskab, anf. Aar. 112) GH. Forh. prot., 1712, 22/8. 113) GH. Forh. prot., 728, 24/5. 114) GH. Forh. prot., 1756, 10/5. Tiedke var gift 1. Gang 1755 med Hedevig Thomasdatter Kingo (1735–82), 2. Gang 1786 med Christiane Frederikke Rose f. Nielsen. 115) GH. Forh. prot., 1752, Fol. 248, 254. 116) GH. Regnskab, anf. Aar. 117) GH. Forh. prot., 1747, 24/3. 118) GH. Indk. Br., 1757, 19/7. 119) BA. GH. Br., 1728, 10/1. 120) BA. GH. Br., 1755. 121) Anf. Sted, 1758. 122) Anf. Sted, 1770. 123) GH. Forh. prot., 1727, 3/2. 124) GH. Forh. prot., 1732, 5/9.

125) GH. Forh. prot., sst. 126) GH. Forh. prot., 1734, 5/4. 127. BA. GH. Br., anf. Aar. 128) GH. Indk. Br., 1711, 20/3. 129) GH. Indk. Br., 1711, 10/7. 130) GH. Forh. prot., 1712, 23/5. 131) GH. Forh. prot., 1714, 13/8. 132) GH. Indk. Br., 1711, 26/3. 133. GH. Forh. prot., 1721, 18/4. GH. Indk. Br., 1711, 26/3. 134) GH. Indk. Br., 1742, 28/7. 135) GH. Indk. Br., 1747, 15/11. 136) GH. Indk. Br., 1757, 3/11. 137) GH. Indk. Br., 1740, 5/12. 138) GH. Indk. Br., 1759, 6/8. 139) GH. Indk. Br., 1748, 3/2. 140) GH. Forh. prot., 1733, 9/2. 141) GH. Forh. prot., 1742, 11/12. 142) GH. Indk. Br., 1753, 13/9. 143) GH. Forh. prot., 1755, 7/1. 144) GH. Forh. prot., 1736, 10/12. RA. Fynske Tegn., Nr. 11, 1737, 25/1. 145) GH. Indk. Br., 1757, 10/7. 146) GH. Regnskab, 1720–21. 147) GH. Forh. prot., 1725, S. 159 f. 148) GH. Forh. prot., 1747, 24/10. 149) GH. Forh. prot., 1732, 16/5. 150) GH. Regnskab, anf. Aar. 151) Anf. Sted. 152) Anf. Sted.

KAPITEL 7. FRIDERICH BUCHWALDS DIKTATUR 1789–1798

1) Forslaget er optrykt i „Trende Stiftsbefalingsmand Buchwalds Forslage om en bedre Indretning i Odense Hospitals og Communitetis Administration. Odense, 1793. 2) Engelsstof, Dansk biografisk Leksikon med de der anførte Litteraturhenvisninger. 3) Bernstorffske Papirer, ved Aage Friis, III, Reg. 4) Reventlowske Papirer ved Louis Bobé, VIII, 244. 5) Anf. Sted, II, 154. 6) Engelstof, Dansk biografisk Leksikon m. Henvisninger. 7) Trykt i Buchwalds „Trende Forslag“. 8) BA. GH. Br., 1791, 26/2. 9) Anf. Sted, 1791, 6/3. 10) Anf. Sted, 1791, 12/3. 11) Anf. Sted, 1791, 17/3. 12) Anf. Sted, 1791, 22/3. 13) BA. Kopibog, 1791, 27/3. 384 f. 14) BA. GH. Br., 1791, 23/4. 15) Anf. Sted, 1791, 25/5. 16) Anf. Sted, 1791, 14/11. 17) GH. Forh. prot., 302. 18) Odense Amts Arkiv, 630. Breve og Dok. vedr. GH. m. m., 1791, 16/7. 19) BA. GH. Br., 1791, 22/7. 20) BA. Kopibog, 1792, 14/1, Fol. 14. 21) Kanc. Pro Memoria, 792, 19/5. Odense Amts Arkiv, 630. Jvf. GH. Forh. prot., 1792, 5/6. 22) Meddirektørerne til Bloch, 1792, 6/6. BA. GH. Br. 23) BA. GH. Br., 1792, 13/6. 24) Direktionen til Danske Kanc., 1793, 25/1. BA. Kopibog. 25) Buchwald til Danske Kanc., 1792, 5/4. Odense Amts Kopibog 388–92. 26) Bloch til Danske Kanc., 1792, 17/6. BA. Kopibog, 230–40. 27) Kancelli Resolution, 1792, 14/7. BA. 28) Buchwald, Trende Forslag. 29) GH. Forh. prot., 1787, 6/6. 30) Anf. Sted, 1790, 16/3. 31) Sagens Akter i GH. Adkomstok. 32) Kgl. Reskr. til Buchwald og Bloch, 1792, 8/5. BA. 33) Danske Kanc. til Dir., 1793, 3/8. GH. Forh. prot., Fol. 318. 34) Fynsk Hjemstavn, 1939, S. 82. 35) GH. Forh. prot., 1789, 8/8. 36) For det følgende: Svend Larsen, Sygehuse i Odense, med Henvisninger. 37) Licitationer i Odense Amts Arkiv, 630 og GH. Licitationer. 38) Koncept til Erklæringen April 1796 dels med Holmers, dels med Buchwalds Haand i Odense Amts Arkiv, 630. 39) En Portrætmalers Dagbog, Reg. 40) Pro Memoria fra P. Holmer til Dir., 1795, 13/1. Odense Amts Arkiv, 630. 41) Buchwald og Bloch til Meddir., 1795, 30/3. Jvf. GH. Forh. prot., 1795, 31/3. 42) Meddir. Pro Memoria til Buchwald og Bloch, 1795, 4/6. 43) Meddir. Udtalelse, 1795, 24/9, Odense Amts Arkiv, 630. GH. Forh. prot., Fol. 323 ff. 44) BA. Kopibog, 916–22. 45) Bloch til Buchwald, 1796, 14/1. Odense Amts Arkiv, 630 vedr. Gymnasiet. 46) 1796, 12/1. BA. GH. Br. 47) Kanc. Pro Memoria, 1796, 23/1. BA. 48) Buchwald til Bøtcher, 1796, 23/1. BA. GH. Br. 49) BA. GH. Br., 1796, 27/1. 50) Odense Amts Arkiv, 630, 1796, 6/2. 51) Pro Memoria fra Bøtcher til Buchwald, 1796, 23/3. BA. GH. Br. 52) Koncept til Erklæring i Odense Amts Arkiv, 630. 53) BA. Kopibog, 1797, 9/2, 518–31. 54) GH. Forh. prot., Fol. 4. 55) GH. Forh. prot., Fol. 7. 56) Reventlowske Papirer ved Louis Bobé, IX, 119.

KAPITEL 8. SPALTNINGER OG REFORMER 1798–1870

1) Danske Kanc. til Stiftsovrigheden, 1829, 23/5. BA. – GH. Forh. prot., 190. 2) GH. Forh. prot., 1828, 27/11, Fol. 181. 3) GH. Forh. prot., 1829, 7/1, Fol. 183. 4) Indberetning fra Holmer, 1807, 22/12. BA. GH. Br. 5) Kommandantskabet til Direktionen, 1808, 20/3, 5/4, 6/4, 18/4 BA. GH. Br. 6) Borgmester Linved til Direktionen, 1808, 20/4 og Holmers Erklæring 21/4, BA. GH. Br. Dir. til Kommandantskabet, 1808, 29/5. BA. Kopibog. 1808, 2/10. Anf. Sted. 8) Memorial fra Østrup, 1730, 12/1. GH. Indk. Br. 9) Anf. Sted. 10) 1733, 29/8. GH. Forh. prot., Fol. 207. 11) Østrups Memorial, 1731, 19/3. BA. GH. Br. 12) 1737, 1/3, GH. Forh. prot., 221, GH. Regnskab, 1738–39. 13) Østrups Memorial, 1744, 15/4. GH. Indk. Br. 14) GH. Forh. prot., 1748, 23/8, Fol. 242. 15) 1796, 6/9, BA. GH. Br., jvf. GH. Forh. prot., 1796, 30/6, Fol. 1. 16) GH. Br., 1801, 25/3. 17) GH. Br., 1802, 14/1. Dir. til Holmer. 18. D. Kanc. til Stiftsovrigheden, 1804, 29/9, med Direktionens Vota. BA. GH. Br. 19) Stiftsovrigheden til Holmer, 1804, 5/12. BA. Kopibog 444. 20) Stiftsovrigheden til Magistraten, 1805, 21/1, BA. Kopibog, 459 f. Samme til Holmer, 1805, 5/2. Anf. Sted, 479. Holmer til Dir., 1805, 7/2. BA. GH. Br. 21) BA. Kopibog, 1806, 28/3, 355. GH. Forh. prot., 1806, 4/2, Fol. 33. 22) R. Nyerups antiqvariske Fodreise i Fyen i August 1805, S. 25. 23) Stiftsovrigheden til Magistraten, 1806, 18/10. BA. Kopibog, 562. Samme til samme, 1806, 10/12. BA. Kopibog, 629. – De eligerede Mænds og Magistratens Erklæringer, 1806, 13/12, 18/12. BA. GH. Br. 24) Mülertz, Noget om Altertavlen i Frue Kirke i Odense, 1813, S. 8 f. 25) Holmer til Dir., 1816, 13/4 og Hanchs Erklæring. BA. GH. Br., 1806. 26) Udskrift af Magistratens Forhandlingsprotokol, 1816, 14/12. BA. GH. Br., 1806. 27) 1817, 12/5. BA. GH. Br. 28) Magistraten til Stiftsovrigheden, 1821, 12/7. BA. GH. Br. 29) Samme til samme, 1821, 9/5. BA. GH. Br. 30) Fynske Tegn., Nr. 65. 798, 6/7. RA. 31) C. Huus til Dir., 1799, 19/3. BA. GH. Br. 32) Penia, 1814, S. 209. 33) Indkvarteringskommissionen til Dir., 1809, 27/1. BA. GH. Br. 34) GH. Forh. prot., 1816, 19/5, Fol. 58, Erklæring af Holmer, 1816, 16/9, BA. GH. Br., Fattiggomm. til Dir., 1817, 9/9. BA. GH. Br., GH. Forh. prot., 1820, 10/4, Fol. 86. 35) Holmer til Dir., 1804, 11/6. GH. Indk. Br. 36) GH. Forh. prot., 1816, 19/5, 13/12. Fol. 60 f. Jvf. Helweg, Om Sindssygeværnsnets Udvikling i Danmark (1915), S. 57 ff. 37) GH. Forh. prot., 1823, 29/5, Fol. 113. 38) A. Göricke, Det i Odense oprettede Hospital for Afsindige (Bibliotek for Læger, 1831, S. 81–85. 39) GH. Regnskab, 1804–05, GH. Forh. prot., 1804, 6/11, Fol. 21. Inventarliste 1812–13 i GH. Regnskab, anf. Aar. 40) GH. Forh. prot., 1838, 7/5, Fol. 328. 41) H. C. Andersen, Mit Livs Eventyr. 42) Wiberg til Direktionen, 1817, 8/2, BA. GH. Br., GH. Forh. prot., 1817, 11/2, Fol. 62, stt. 1817, 9/4, Fol. 63. 42) Ludvig Schrøder, Ludvig Helveg (1884), H. P. B. Barfod, Minder fra gamle grundtvigske Hjem, I (1921). 43) Svend Larsen, Sygehuse i Odense (1937), 32 f. 44) Buchwald, Trende Forslag (1793). 45) Gomard til Direktionen, 1796, 2/12. BA. GH. Br. 46) Holmers Erklæring, 1796, 29/12. BA. GH. Br. 47) GH. Forh. prot., 1797, 30/3, Fol. 4. 48) GH. Forh. prot., 1803, 27/1, Fol. 18. 49) GH. Forh. prot., 1804, 17/8, Fol. 22. 50) Holmers Erklæring, 1815, 27/6. BA. GH. Br. 51) GH. Forh. prot., 1821, 3/4, Fol. 93. 52) Bilag til GH. Regnskab, 1811–12. 53) J. G. From til Dir., 1800, 8/8. BA. GH. Br. 54) GH. Forh. liste. 56) H. H. Fussing, Forretning og Forlovelse (Personalhistorisk Tidsskrift, X, 1, 1934, prot., 1829, 15/9, Fol. 192, jvf. Fol. 193 f. 55) Bilag til GH. Regnskab, 1811–12. Inventar-75–97). 57) Ansegning, 1813, 7/3. BA. GH. Br. 58) Bondo til Dir., 1835, 2/3. BA. GH. Br. 59) Skr. fra Rønningesgaard til Dir., 1806, 28/6. BA. GH. Br., Erklæring fra Holmer

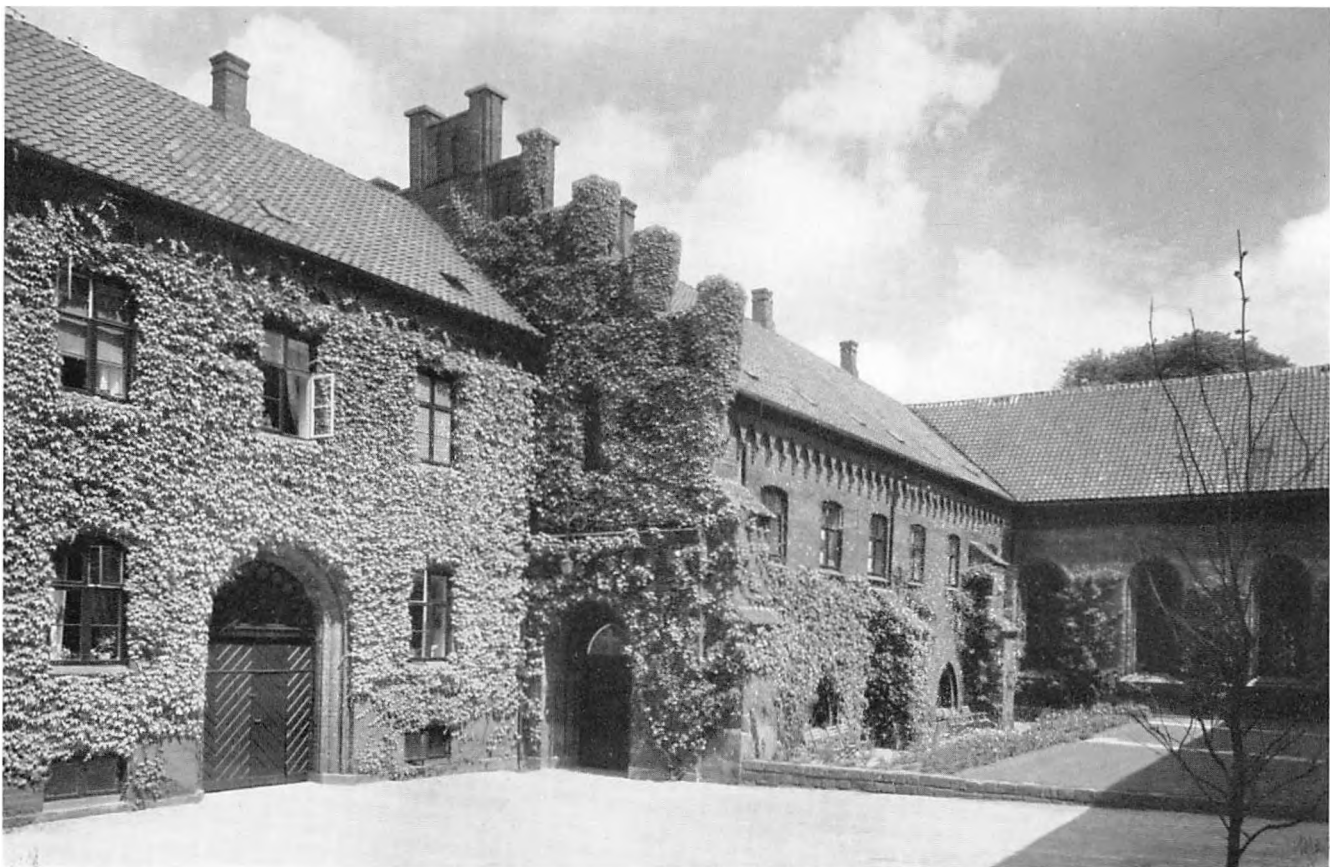
til Dir., 1807, 16/11. BA. GH. Br., Mette Starups Værge, Birkedommer Møller til Dir., 1808, 11/10, Dir. til Holmer, 1808, 17/12. BA. GH. Br. Bondo til Dir., 1835, 19/8. BA. GH. Br. – Mette Starup havde tidligere været Tjenestepige hos Gomard. 60) G. L. Wad, H. C. Andersens Slægt. 61) BA. GH. Br., 1834, 16/5. 62) Om Sygeindretningen henvises til Svend Larsen, Sygehuse i Odense (1937). 63) BA. GH. Br., 1870. 64) Dir. til Stiftsøvrigheden, 1859, 24/2. 65) BA. GH. Korr., 1870. 66) Justitsmin. til Stiftsøvrigheden, 1859, 24/2, anf. Sted. 67) Forslaget i Koncept i BA. GH. Br., 1870. 68) Justitsmin. til Stiftsøvrigheden, 1868, 2/6. BA. GH. Br., 1870. 69) Afskrift i Pakke m. Licitationsforretninger i GH. 70) GH. Forh. prot., 1870, 20/4, 334.

KAPITEL 9. HOSPITAL OG KLOSTER. 1870–1919

1) Insp. til Dir., 1872, 30/12. GH. Br. Jvf. GH. Forh. prot., 1872, 6/5, S. 23. Sst., 1872, 22/11. 2) Skr. til Insp., 1876, 11/3. GH. Br. 3) GH. Forh. prot., 1878, 2/3, 106 f. 4) GH. Forh. prot., 1880, 3/5, S. 127. 5) GH. Forh. prot., 1879, 28/1, S. 115, jvf. S. 124. 6) GH. Forh. prot., 1884, 5/5, S. 81, jvf. S. 97. 7) GH. Forh. prot., 1888, 8/10, S. 185. 8) GH. Forh. prot., 1895, 7/1, S. 343–47. 9) GH. Forh. prot., 1895, 13/5, S. 354. 1898, 7/2, S. 55 f. 10) GH. Forh. prot., 1872, 8/1. Justitsmin. til Dir., 1872, 15/3. GH. Br. 11) Justitsmin. til Dir., 1872, 24/10, GH. Br., Dir. til Insp., 1874, 14/8, GH. Br., jvf. 1875, 24/11. 12) GH. Forh. prot., 1886, 7/6, S. 130. 13) GH. Forh. prot., 1886, 11/10, S. 139 f. 14) GH. Forh. prot., 1905, 20/6, S. 220. Jvf. 1905, 6/11. 15) Gh. Forh. prot., 1907, 13/5, S. 272. 16) Kc. til Erklæring, 1881, GH. Br. 17) GH. Forh. prot., 1871, 2/10, S. 11. 18) GH. Forh. prot., 1917, 2/10, S. 94. 19) Forstanderens Indstilling til Insp., 1918, 22/3. GH. Br. 20) Kontrakt m. Dampkøkkenet, 1860, 19/9. 21) GH. Forh. prot., 1882, 6/11, S. 44. 22) GH. Forh. prot., 1905, 20/6, S. 221. 23) GH. Forh. prot., 1882, 6/11, S. 45. 24) GH. Forh. prot., 1910, 11/4. 25) GH. Forh. prot., 1903, 6/7, S. 172 ff. 26) GH. Forh. prot., 1875, 6/12, S. 90. GH. Br., 1873. 27) A. J. Rud, Emil Koch. 28) GH. Forh. prot., 1918, 11/11, S. 119. 29) GH. Forh. prot., 1894, 3/12, 338 f., Engelstof til Insp., 1893, 1/9, GH. Br., jvf. GH. Forh. prot., 1893, 3/6, S. 299 f. 30) Indstilling fra Forstanderen, 1918, 22/3. GH. Br. 31) Forstanderens Bemærkninger til Budgettet, 1919, 24/1. GH. Br.

KAPITEL 10. NUTIDEN 1919–1939

1) GH. Forh. prot., 1919, 20/5. 2) Insp. til Dir., Maj 1919. Kc. med Blochs Haand. GH. Br. 3) Odense Byraads Forhandlinger, 1919, 8/10, S. 210 ff. 4) Insp. til Dir., 1920, 23/1. GH. Br. 5) Justitsmin. til Stiftsøvrigheden, 1920, 15/7. 6) Skr. fra Stiftsøvrigheden til Insp., 1920, 21/9. Insp. Erklæring, 1920, 2/10. GH. Forh. prot., 175. 7) Dom for Østre Landsret, 1928, 27/2. 8) GH. Br., anf. Aar.

Fratergaarden 1939

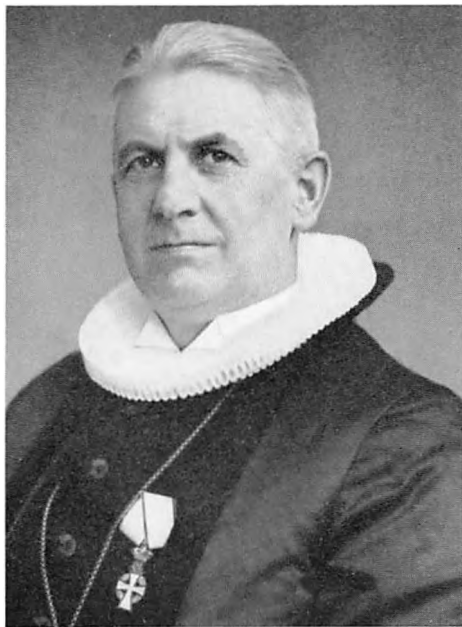

Graabrodre Hospital set fra Lammehaven 1939

Den nedlagte Fruentimmerdaare tilhøjre

Biskop H. Øllgaard

Stiftamtmand Sv. Neumann

Politimester H. M. V. Seldorf

Borgmester I. Vilh. Werner

Stiftsprøst J. Fog-Petersen

Forstander L. N. Ritsing

Forstanderboligen

Pastor P. U. I. Øllgaard

Prestegaarden

Luftfoto af Graubroder Hospital og Kloster 1939

GRAABRØDRE FIK KONG ERIK
 GAARD TIL GAVE 1285
 OG KIRKEN VÆRNED HANS' OG
 CHRISTIANST GRAVE 1513 1559
 OG KLOSTERET I DA DET RØMTE
 I 1537 KOM DERE FOR DEM
 SOM HERRENS ALMIS NØD
 DIC GAVE 1539 OG GAV
 KOST TIL PEBLINGER 1572
 OG DOCTORS BODER 1616
 BLEV SIDSTE HJEM FOR DANMARKS
 DIGTERS MODER 1825

I DA GIK GRAABRØDRE KIRKE
 I HANS' TID PAA LUD 1285
 GAV SIN ARV AF MINDER TIL
 SANCIT KNUD 1817
 MEN PAA DENSTOMT STAAE
 NU EN NY TIDS KLOSTER
 MED FADERVOR FOR MUNKENS
 PATERNOSTER 1872
 OG MELLEM MUNKEGANG OG
 KIRKEGADE GAAE FÆRDSLEN
 PAA EN NY STADS
 ALLEGADE 1896

HELD DEM SOM FÆRDES DER GUDS FRED HERINDE
 GIV HJEMMET I STADEN RIGET RET FÆRDS KAAR

I CHRISTIAN DEN TIENDES FEMOGTYV ENDE GAV
 SATTES FOR GRAABRØDRE KLOSTER DETTE MINDE
 1937

Graabrødre fik Kong Eriks Gaard til Gave. 1285. Og Kirken værned Hans' og Christians Grave. 1513. 1559. Og Klosteret, da det rømtes, kom i Lave for dem, «som Herrens Almis nodig have». 1539. Gav Kost til Peblinger og «Doctor Hoders». 1572. 1616. Blev sidste Hjem for Danmarks Digters Moder, 1825. Da gik Graabrødre Kirke længst paa Lud, og gav sin Arv af Minder til St. Knud.

1817. Men paa dens Tomt staae nu en ny Tids Kloster, med Fadervor for Munkens Paternoster. 1872. Og mellem Munkegang og Kirkelade gaar Færdslen paa en ny Stads Allergade. 1896. Held dem, som færles der! Guds Fred herinde! Giv Hjemmet, Staden, Riget Retfærdis Kaar! I Christian den Tiendes femogtyvende Aar sattes for Graabrødre Kloster dette Minde, 1937.

PERSONREGISTER

- Aagaard, Niels Pedersen, 137.
 Aarestrup, Emil, Stiftsfysikus, Digter, 225.
 Achen, Præst, 183, 187.
 Adeler, Frederik, Stiftamtmand, 213.
 Ahlefeldt, Frederik, Storkansler, 93, 96.
 Ammerbach, Frederik, Borgmester, 60, 85.
 Ancher, L., Stiftsprovst, 183.
 Andersdatter, Anne Marie, H. C. Andersens
 Moder, 232.
 Andersen, Gregers, Hospitalsmester, 61.
 Andersen, H. C., Digter, 225 f, 229, 232.
 Andersen, Iver, Justitsraad, 140.
 Andersen, Vilh., Professor, 260.
 Andreas Badskærer, 125.
 Apelone, Mælkedeje i Hospitalet, 76.
 Arent Sejermager, 125.
 Atke, Hans, Søn af Mogens Mortensen
 Bager, 167.
 Bager, Mogens Mortensen, Ridefoged, 94 f,
 101, 103, 105, 107, 111, 113 f., 123 f.,
 131 f., 167.
 Bager, Niels, Købmand, 44.
 Bager, Olf, Købmand, 40, 50.
 Baggesen, Lorenz, Kommerceraad, 180.
 Bakke, J., cand. phil. & theol., 231.
 Balslev, L. N., Biskop, 244, 256.
 Bang, Christoffer, Hospitalsforstander, 42 ff.
 Bang, Johs., Prokurator, 16.
 Bang, Kirstine Claudatter, g. m. Christoffer
 B., 44.
 Bang, Niels, Biskop, 67, 91 f.
 Banner, Christian, 108.
 Banner, Erik, 91 ff., 95, 103, 106, 112, 130.
 Banner, Niels, 63, 67, 107.
 Bardenfleth, C. E., Stiftamtmand, 213.
 Bardenfleth, J. C. T., Stiftamtmand, 213.
 Barsebek, Frederik, til Elvedgaard, 20.
 Beldenakke, Jens Andersen, Biskop, 28.
 Bendz, L. M., Borgmester, 205, 209 f.
 Berg, Claus, Bileldskærer, 17, 217.
 Bergmann, Raadmand, 219.
 Bernikow, Lene, 88.
 Bernstorff, A. P., Statsminister, 182.
 Bille, Erik, til Kjærsgaard,
 Bille, Erik, til Damsbo, 88.
 Bille, Erik, til Søholm, 49, 52.
 Bille, Henrik, Stiftamtmand, 209.
 Bille, Mogens, 18.
 Bille, Steen, 65, 88 f.
 Bing, Peder, Hospitalsforstander, 45, 265.
 Bircherod, Jacob, Professor, 95, 138.
 Bircherod, Thomas Brodersen, 138.
 Bjørnekjær, Dorethe, g. m. Jens B., 40.
 Bjørnsen, A., Raadmand, 184.
 Blanchenborg, Peder, Borgmester, 100, 128,
 133, 167.
 Bless, Ulrich, Borgmester, 152.
 Bloch, Tønne, Biskop, 180, 183, 185, 188 ff.,
 194, 196, 207 ff., 210, 213, 222, 228.
 Bloch, V., Borgmester, 244, 254 ff.
 Bøesen, Hans, Borger i Kolding, 27.
 Bohn-Rasmussen, C. V., Politimester, 244.
 Bojesen, Boe, Stiftsfysikus, 224, 234.
 Bondo, C. N., Hospitalsforstander, 214,
 230 f., 237.
 Borch, Stiftsrevisor, 236 ff.
 Bork, Niels, Skomager, 115.
 Brahe, Axel, til Elvedgaard, 51.
 Brahe, Jørgen, til Hvedholm, 58, 65, 69.
 Brandsen, Laurids, Guardian, 13 f.
 Brock, Anne Lagesdatter, 16.
 Brockenhuus, Claus, 52.
 Brockenhuus, Dorch, g. m. Jacob B., 34.
 Brockenhuus, Jacob, 34.
 Brockenhuus, Laur., Lensmand,
 Brockenhuus, Michel, Lensmand, 25.
 Brun, Hans, 35.
 Brun, Hans, Raadmand, 58, 65, 265.
 Bruun, Christian Andersen, Hospitalspræst,
 162, 269.
 Bryske, Anne, til Margaard, 50.
 Bryske, Antonius, 34, 50.
 Bryske, Carl, til Margaard, 50, 55.
 Bryske, Eiler, til Dallund, 50 f., 55.
 Bryske, Claus, til Margaard, 16.
 Bryske, Kirsten, g. m. Carl Bryske til Flint-
 holm, 34.
 Bryske, Sidsel, til Langesø, 55.
 Bryske, Tønne, til Langesø, 50, 55.

- Buchwald, Fr., Stiftamtmand, 180 ff., 203ff.,
 222 f., 228 f., 233.
 Budtz, T. E., Politimester, 244.
 Bulger, Jørgen, Borgmester i Faaborg, 36.
 Bunkeflod, H. C., Præst, 219.
 Busck, Daniel, Spisemester, 101.
 Bydelsbak, Grethe, 16.
 Bülow, A. E. C., Politimester, 244.
 Bøtcher, Tobias, Stiftsrevisor, 207 ff.
- Charisius, Anna, til Søholm, 108.
 Chermer, Nicolaus, 16.
 Christensen (Ribe), Anders, Hospitalspræst,
 80.
 Christensen, Claus, Guldsmid, Hospitals-
 forstander, 58 ff., 265.
 Christensen, Henning, Præst i Nr. Broby, 93.
 Christensen, Hermann, 91.
 Christensen, Jens, Borgmester, 133, 136.
 Christian I, 13.
 Christian II, 217.
 Christian III, 22, 25, 38, 48.
 Christian IV, 48, 51, 57, 82, 163.
 Christian V, 91.
 Christian Frederik (Christian VIII), 224,
 231.
 Christiansen, Hicronymus, Borger, 136.
 Christine, Dronning, 17 f., 217, 220.
 Christoffer Bartskræer, 80, 82.
 Clausen, Hans, i Munkebo, 40.
 Clausen, Jørgen, Præst, 125.
 Clementsen, Hans, 39.
 Cohrt, Erik, Billedhugger, 259.
- Daa, Dortha, g. m. Gregers Krabbe, 62,
 102, 143.
 Dalsgaard, C., Maler, 228, 251, 259.
 Damgaard, A. K., Stiftsprovst, 236, 239,
 244, 246.
 Damkilde, Sv., Læge, 258.
 Daniel Seyermager, 68, 77.
 Davidson, Mathæus, Forstander f. Hellig-
 aandshuset, 20.
 Debbert, Johan Gottlieb, Kirurg, 164.
 Dionissen, Hans, 44 f.
 Dithmer, L. N. M., Borgmester, 244.
 Dreyer, J. C., Redaktør, 246.
- Eichel, Stiftsfysikus, 194 f.
 Elsebe, Datter af Erik Glipping, 11.
 Emichsen, Anders, Stiftslensmand, 25, 34.
 Emichsdatter, Magdalene, Millinge, 50.
 Emichsdatter, Talle, 51.
 Emichsen, Otto, til Stensgaard, 50.
 Engelstoft, C. T., Biskop, 7, 227, 236, 239,
 243 f.
 Engelstoft, P. T., Hospitalsforstander, 245,
 249, 251, 255.
 Enghoff, Jørgen, Kantor, 251, 258.
 Erik Ejegod, 9.
 Erik Glipping, 10 f., 15.
 Erik Lam, 9.
 Eriksen, Jens, Borgmester, 100.
 Esmann, Forligskommissær, 245.
- Faber, Nicolai, Biskop, 213.
 Falster, Mogens, 27.
 Farenhorst, W. F., Godsejer, 142.
 Feldtmann, Wibeche, g. m. Fr. Østrup, 137.
 Fog-Petersen, Johs., Stiftsprovst, 256.
 Frank, Utzon, Billedhugger, 259.
 Frans, Prins, 18, 218, 220.
 Frans af Assisi, 10, 13.
 Frants Borgelejer, 54.
 Frausing, Paul, 176.
 Frederik I, 28.
 Frederik II, 45, 47 f.
 Frederik IV, 218.
 Frederik VI, 198, 235.
 Friderichsen, Anders, Spisemester, 122.
 Friis, Henrik, 88.
 Friis, Jacob, til Ørbækklunde, 88.
 Friis, Jesper, til Ørbækklunde, 88.
 Friis, Johan, Kansler, til Hesselager, 39, 180.
 Friis, Jørgen, Raadmand, 44.
 Friis, Mette Jespersdatter, 16.
 Friis, Niels, til Ørbækklunde, 78, 88.
 Friis, Tønne, til Hesselager, 58.
 Frost, Jacob, Præst, 31.
- Gersdorff, Poul Rosenørn, Stiftamtmand,
 213, 233.
 Giedde, Fr., Stiftamtmand, 108, 131.
 Gisico, Biskop, 9.
 Giøe, Falk Henriksen, til Hvidkilde, 65.
 Giøe, Henrik, til Skjorringe, 51.
 Gjellerup, C. A., Læge, 225.
 Glob, Anders, Provst, 20 f.
 Gomard, Nicolai, Portner, 228 ff.
 Gottschalck, Christopher Mathiesen,
 Hospitalspræst, 163, 227, 269.

- Gottschalck, Hans Jørgen, Hospitalspræst, 163, 269.
Gram, Eberhard, Hospitalsportner, 165.
Groll, Anne, g. m. Jørgen G., 94.
Groll, Jørgen Andersen, Hospitalsmester, 90 ff., 96.
Grubbe, Anders Jensen, til Nybollegaard, 110.
Guldbrand, A. C., Stiftsfysikus, 234.
Gyldenstjerne, Henrik, til Boltinggaard, 93.
Göricke, A. W. T., Læge, 224 f.
- Hahn, Herman, Raadmand, 68.
Hahn, Jørgen, Raadmand, 167.
Hahn, Mathinetha, g. m. Jørgen Hahn, 167.
Hamsfort, Cornelius, d. æ., 47, 239.
Hamsfort, Cornelius, d. y., 15.
Hamsfort, Magdalene, D. af C. H., 47.
Hanck, J. H. T., Stiftsbygningskonduktør, 221.
Hans, Konge, 17 f., 217.
Hansen (Tras), Anders, H. C. Andersens Farfader, 232.
Hansen, Cornelius, Muremester, 160.
Hansen, Chr., Snedkermester, 237, 240, 251.
Hansen, H., Portrætmaler, 204.
Hansen, H., Entreprenør, 259.
Hansen, Jørgen, Raadmand, 261.
Hansen, Jørgen, Spisemester, 122.
Hansen, J., Fuldmægtig, 245.
Hansen, Lauritz, Hospitalsmester, 58, 61.
Hansen, Marcus, Hospitalsportner, 165.
Hansen, Peder, Biskop, 213, 220.
Hansen, Peder, Møller i Faaborg, 36.
Hansen, Rasmus, Herredsfoged i Saaderup, 76.
Hardenberg, Jacob, Lensmand, 25, 29, 34 f., 36, 39.
Hartmann, Jacob Lebrecht, Apoteker, 233.
Haslund, Læge, 251.
Haven, F. C. v., Præst, 126, 128, 133 f., 137, 164.
Hedegaard, Birkedommer, 176.
Hee, Jens Sørensen, Hospitalspræst, 162, 164, 172, 174, 269.
Heltzen, E., Stiftsamtmænd, 244.
Helveg, H. C., Læge, 228.
Helveg, H. Z., Læge, 227 f.
Helveg, Ludvig, Præst, 227, 245, 251.
Hempel, Søren, Redaktør, 222.
Hendrichsen, Jacob, Provst, 42.
Henrik Bartskeerer, 125.
Hermann, Prior, 35.
Hey, F., Konsul, 246.
Himmelstrup, Peder, Land- og Krigskommissær, 140.
Hindsholm, Peder Pedersen, Præst, 32.
Hiort, Justitsraad, 101.
Holm, Wolrath, Borgmester, 143.
Holmer, Peder, Hospitalsforstander, 132, 139 f., 217, 219, 221, 229.
Holmer, H. C., Hospitalsforstander, 7, 132, 137 ff., 168, 175.
Holsten, Adam Christopher v., Langesø, 143.
Huguctan, J. H., Gyldensteen, 142.
Huus, C., Skomager, 222.
Hvid, M., Præst, 126.
Høeg, Margrethe, til Rorbæk, 51.
Høeg, Sidsel, til Fjellebro, 88.
- Ibsen, Michel, Tilsynsmand, 30, 264.
Ibsen, Peder, Fuldmægtig, 42.
Iversen, C. H., Bogtrykker, 181.
Iversen, Jacob, 27.
- Jacobsen, Knud, Hospitalsforstander, 72, 85, 100.
Jacobsen, Niels, Arkitekt, 247.
Jacobsen, Thomas, Contrafejer, 161.
Jantzen, Thal, Stadslæge, 251, 258.
Jensen, A. H., Degn, 228.
Jensan, Jørgen, Præst, Hospitalslem, 166.
Jensen, Lauritz, Bonde, 55.
Jensen, Mikkel, Hospitalsmester, 46, 265.
Jensen, Niels, Hospitalsmester, 45.
Jespersen, Niels, Biskop, 40, 42, 44.
Jespersen, Niels, Hospitalsmester, 59, 265.
Jensen, Peder, Præst, 19.
Jepsen, Anders, Faaborg, 20.
Jochum Skarpretter, 125.
Jonquieres, Stiftamtmand, 244.
Juel, Peder, Hverringe, 143.
Jørgensen, Erik, Raadmand, 85.
Jørgensen, Hans, Hospitalsmester, 61, 96.
Jørgensen, Henrik, Byskriver, 88.
- Kaas, Erik, 65.
Kaas, J. F., Kancellipræsident, 233.
Kaas, Mogens, Befalingsmand paa Nyborg Slot, 58.
Kaas, Niels, 49, 67.
Kaas, Sofia, til Vognstrup.

- Kabel, Anne Nielsdatter, g. m. Tyge Lunge, 16.
- Karl X Gustav, Konge af Sverige, 72.
- Karstens, Jørgen, Stiftsprovst, 126, 128.
- Katrine, Erik Glippings Datter, 11.
- Kier, Hans, Prokurator, 150.
- Kingo, Thomas, Biskop, 67, 90 ff., 103, 107 f., 112, 115, 122, 124, 126 ff., 130, 148, 163, 183, 267.
- Kjørboe, Direktør, 246.
- Knud den Hellige, Konge, 9.
- Knudsen, Hans, Hospitalsmester, 46, 265.
- Knudsen, Hans, Hospitalsforstander, 45, 58.
- Knudsen, Laurits, Borgmester i Faaborg, 36 f.
- Knudsen, Morten, Borger, 40.
- Koch, Emil, Præst, 251, 258.
- Koch, J. G., Borgmester, 244, 257.
- Kotte, Jørgen, 40.
- Kotte, Laurens, til Dalby, Væbner, 16.
- Krabbe, Gregers, til Torstedlund, 58, 62.
- Krag, Erik, Oversekretær, 67.
- Krag, Laurits, Skoleholder, 218.
- Kretschmer, Balthasar Gottlieb, Kirurg, 164.
- Krummedige, Beka Henriksdatter, g. m. Frederik Barsebek, 20, 28.
- Krummedige, Erik, Lensmand, Hospitalsforstander, 25, 29, 35 f.
- Kruppen, Otte, 36.
- Krumstrup, Claus, til Elvedgaard, 20.
- Kulov, Mette, g. m. Niels Banner, 108.
- Kolenbruun, Hans Nielsen, Borgmester, 58 ff., 265.
- Lagesen, Ove, Præst, 128.
- Landorph, Assessor, 101.
- Lange, Thomas Nielsen, 34.
- Langsted, Hans, Regimentsskriver, Hospitalsforstander, 136 f.
- Lassen, Jens, Admiralitetsraad, 112.
- Lauritsen, Hans, Hospitalsmester, 46.
- Lauritzen, Poul, Gejstlig, 54.
- Lavritsen, Niels, Hospitalsforstander, 45.
- Leth, Inger, 40.
- Leth, Søren, 40.
- Lindenov, Laurits, 65.
- Lindum, A., Portner, 258.
- Litle, Ingeborg, Enke, efter Hamund L., 16.
- Litle, Lave Laveson, 15.
- Litle, Niels Hamundsen, 16, 20.
- Lodberg, Jacob, Biskop, 131, 180.
- Lotze, G., Apoteker, 246.
- Luja, Laurids, Professor, 126.
- Lunge, Sofie, 16.
- Lunge, Tyge, 16.
- Lunge, Vincentz, Befalingsmand, 28.
- Lunn, C., Departementschef, 235.
- Lykke, Jørgen, 36.
- Lützhøft, H. H. H., Stiftsprovst, 244, 256.
- Madsen, Niels, Borger i Faaborg, 52.
- Maren Spillemands, 116, 158.
- Marsvin, Peder Jensen, Borger, 20.
- Mau, C. H., Apoteker, 233.
- Meinertsen, Hans, Bartskeerer, 80, 164.
- Michelsen, Hans, Biskop, 57 f.
- Michelsen, Henrich, Præst, 58 ff., 265.
- Michelsen, Nicolaus, 16.
- Mikkelsen, Chr., Apoteker, 246.
- Moltke, Gebhard, Stiftamtmand, 213.
- Mogensen, Jørgen, Raadmand, Hospitalsforstander, 58, 265.
- Mortensen, Laurits, Hospitalsmester, 265.
- Moth, Rudolf, Vicebiskop, 91.
- Moth, Sophie Amalie, 91.
- Mourier, Borgmester, 244.
- Mouritsen, P., Fuldmægtig, 258.
- Mule, Anna, Datter af Claus Mule, 68.
- Mule, Anne, g. m. Michel Mule, 34.
- Mule, Claus, 52, 58, 68.
- Mule, Else, Datter af Claus Mule, 68.
- Mule, Hans, Præst, 93.
- Mule, Hans Caspersen, Hospitalsmester, 265.
- Mule, Jens, Læge, 68, 265.
- Mule, Jes, Raadmand, 20.
- Mule, Karen, g. m. Peder Blanchenborg, 167.
- Mule, Mikkil, Forstander, 20.
- Mule, Niels, Raadmand, 132.
- Mule, Peder, Præst og Forstander, 20.
- Mumme, H. P., Kantor, 7, 228, 250.
- Munk, Kirstine, g. m. Christian IV, 62 f.
- Munk, Ludvig Palnscen Marsk, 16.
- Muus, Chr., Biskop, 131.
- Muus, Bispinde, 179.
- Müller, Christian Rudolph, Biskop, 126, 128 f., 131.
- Müller, Johan, Professor, 126.
- Møller, C., Hospitalslæge, 225, 247 f.
- Møller, Jacob, Raadmand, 132.
- Neumann, Sv., Stiftamtmand, 256.
- Nicolaus Bartskeerer, 76.

- Nicolaus, Biskop, 11.
 Nielsen, Anne, g. m. Jørgen N., 40.
 Nielsen, Erik, Raadmand, 91.
 Nielsen, Hans, Hospitalsmester, 46.
 Nielsen, Jørgen, Hospitalsmester, 46.
 Nielsen, Jørgen, Borger, 34.
 Nielsen, Niels, Fuldmægtig, 150.
 Nielsen, Peder, Prior i Faaborg, 29.
 Nielsen, Povl, Hospitalsforstander, 45, 53.
 Nordmand, Christen, Borger, 65.
 Nyekirch, Hermann v. d., 55.
 Nyerup, Rasmus, Professor, 220.
- Oldenburg, Valdemar, Politimester, 244.
 Olufsen, Cornelius, Præst, 93.
 Olufsen, Oluf, Degn, 7, 163, 218.
 Olsen, Hans, Forstander f. Helligaands-
 huset, 20.
 Olsen, Karen, g. m. Hans O., 40.
 Olsen, Peder, Historiker, 10.
- Pagh, Peder, Biskop, 15.
 Palladius, Niels, Biskop, 28.
 Palladius, Peder, Biskop, 44.
 Paludan-Müller, Jens, Stiftsprovst, 213.
 Pedersdatter, Barbara, g. m. Raadmand Jør-
 gen Hansen, 261.
 Pedersen, Christiern, Domprovst, 25, 28 f.,
 31, 35.
 Pedersen, Jens, Hospitalsforstander, 30 f.,
 38, 137.
 Pedersen, Jørgen, Præst, 32.
 Pedersen, Jørgen, Hospitalskapellan, 42.
 Pedersen, Michel, Forstander, 60.
 Petersen, H. Chr., Borgmester, 255.
 Petersen, Knud Lehn, kgl. Bygningsinspek-
 tør, 259.
 Petersen, P. E., Portner, 258.
 Petersen, P. S. E., Redaktør, 258.
 Pilegaard, Jens, Ridefoged, 128, 132 ff., 137,
 150, 158, 168, 172.
 Ploug, Morten, Hospitalets Tillidsmand i
 Horne, 76.
 Plum, Frederik, Biskop, 213.
 Podebusk, Mogens, til Kjørup, 54.
 Pogwisch, Henrik, 17.
 Poulsen, Christian, Prior, Hospitalsforstan-
 der, 30 f., 38, 40, 42, 50, 54, 58, 264.
 Pritzbuer, Joachim, Stiftamtmand, 129,
 131 ff., 182.
 Putbusch, R. A. v., til Kjørup, 95.
- Quitow, Eiler, 51, 65.
 Quitow, Jørgen Henningsen, 25, 33, 35.
- Raffn, Hans, Borger i Faaborg, 52.
 Ramus, Christian, Biskop, 131, 137, 168 f,
 175.
 Ramus, Jacob, Biskop, 131, 180, 185.
 Rantzau, Chr., Stiftamtmand, 131, 142.
 Rask, Mette Marie, Rasmus Rasks Halv-
 søster, 232.
 Rasmussen, M., Buntmager, 246.
 Rasmussen, Søren, Ridefoged v. Hospitalet,
 107, 114, 124, 158.
 Reventlou, Provst, 107.
 Reventlow, J. L., 182.
 Reventlow, Sybille, 212.
 Ritsing, L. N., Amtsraadssekr., Hospitals-
 forstander, 255 f.
 Rosbach, Gotfred, Portner, 230.
 Rosenkrantz, Christian, Amtmand, 140.
 Rosenkrantz, Erik, 49.
 Rosenkrantz, Holger, Lensmand, 57, 68.
 Rosenkrantz, Jens, Amtmand, 95, 126.
 Rosensparre, Birgitte, g. m. Corfitz Rud til
 Sandholt, 65.
 Rosenvinge, Hendrik, Borgmester i Hel-
 singør, 44.
 Rosenvinge, Mogens Hendriksen, Borg-
 mester, Hospitalsforstander, 44 f, 50 ff.
 Rosenvinge, Mogens Jørgensen, Borgmester,
 Hospitalsforstander, 72.
 Rosenorn, Poul, Stiftamtmand, 222.
 Rothkirch, Ventzel, 65.
 Rud, A. J., Biskop, 256.
 Rud, Jørgen, til Enggaard, 49.
 Rud, Knud, 51.
 Runge, Joachim, Præst, 17.
 Ryberg, Niels, til Frederiksgave, 193.
 Rød, Herman, 16.
 Romeling, Margrethe, g. m. Frederik Buch-
 wald, 182.
 Ronnov, Eiler, Lensmand, 31.
- Sadolin, Jørgen, Biskop, 25, 28, 31.
 Scheel, Ide, til Arreskov, 147.
 Schiern, N. P. H., Degn, 163.
 Schlichtkrull, Ove, Stiftamtmand, 256.
 Schnakenburg, Grosserer, 246.
 Schoneberg, Hins, 16.
 Schouboe, Christian, Landsdommer, 137.

- Schouboe, Elisabeth, g. m. Jens Pilegaard, 137.
 Schuldt, Jørgen, til Findstrup, 65.
 Schult, Jørgen, Ridefoged, 92, 94, 96.
 Schultz, Diderik, Stiftamtmand, 107, 129.
 Seebled, Knud Jørgensen, Hospitalsforstander, 42, 44.
 Seeblad, Otte Knudsen, Hospitalsforstander, 45, 265.
 Seedorff, Stiftsfysikus, 251.
 Schested, Christen Thomesen, til Stovgaard, Kansler, 61, 65, 81, 115, 173.
 Sehested, Hannibal, 62, 107, 115, 173.
 Seidelin, M., Borgmester, 183, 187, 209.
 Seidelin, Præst, 183, 187, 205.
 Seldorf, H. M. V., Politimester, 256.
 Simonsen, Borgmester og Landsdommer, 139.
 Simonsen, Andreas, til Erholm, 141.
 Simonsen, H. V. Cederfeld de, Stiftamtmand, 213.
 Simony, J. F., Stiftamtmand, 244, 256.
 Skeel, Jørgen, til Broholm, 93, 95.
 Skriver, Rasmus, Borgmester og Tolder i Svendborg, 54.
 Smalsti, Helvig Hartvigsdatter, g. m. Anders Ulfeld, 16.
 Smidt, Frands, Billedhugger, 161.
 Starup, Mette, Hospitalslem, 232.
 Steensen, Henrik, til Steensgaard, 109, 231.
 Steensen, Mette, Steensgaard, 213.
 Stolberg, Louise, 212.
 Stoud, Ludvig, Præst, 95, 101, 125.
 Stæhr, Frans, Hospitalsportner, 165.
 Stützer, J. H. C., Stadskirurg, 195, 228.
 Søeborg, Knud, Hospitalsforstander, 214, 245.
 Sømær, Henrik, Møntmester, 11.
 Sørensen, Jacob, Skriver i Hospitalet, 42.
 Tamm, H. J., Politimester, 244.
 Terchelsen, Ulrich, Hospitalslem, 179.
 Theill, Hospitalsdegn, 228.
 Thenner, Hieronimus, Dr., 47.
 Therkelsen, Henrik, Forstander, 58 ff.
 Thott, Else, 34.
 Tiedke, David, Stadskirurg, 165, 269.
 Trautner, T. M., Stiftsfysikus, 248, 250 f.
 Trojel, Raadmand, 219.
 Truschewsky, J. A., Hospitalslem, 231.
 Trøstrup, Laurids Knudsen, Præst, 80.
 Tveskov, P., Kantor, 258.
 Tyge, Biskop i Ribe, 10.
 Uf, Mogens, 27.
 Ulfeld, Anders Ebbesen, 16.
 Ulfstand, Hack, Lensmand, 44.
 Unsgaard, I. J., Stiftamtmand, 236, 240.
 Urne, Hans, Provst, 16.
 Urne, Knud, 93.
 Urne, Kristiern, til Harreslevgaard, 16.
 Valkendorf, Henning, Lensmand, 58, 60, 88.
 Venstermand, Knud, 52.
 Vent, Jost de, Maler, 88.
 Vernerisen, Knud, Præst, 31.
 Vind, Iver, Rigsraad, 58.
 Wandeler, Johan Daniel, Stadskirurg, 164 f., 175.
 Werner, J. V., Borgmester, 256.
 West, Margaretha, g. m. Borgmester Jens Christensen, 136.
 Westen, Peter v., Apoteker, 164.
 Wiberg, A. F., Hospitalspræst, 227.
 Wichmann, Hans, 91, 122.
 Wichmann, Jørgen, Hospitalsforstander, 61.
 Widdow, Lorents, Præst, 80.
 Wilcken, L. A., Hospitalsforstander, 245.
 Winsløw, Peder, Præst, 91, 125.
 Winstrup, Professor, Bygningsinspektør, 240.
 Winterfeld, Otto v., Stiftamtmand, 95, 97, 107, 267.
 Winther, Thomas, 30, 42.
 Winthersen, Hans, 40.
 Wirth, Præst, 219.
 Øllgaard, H., Biskop, 256.
 Øllgaard, P. U. L., Præst, 258.
 Østrup, Charlotte Amalie, 138.
 Østrup, Christiane, 138.
 Østrup, Christine Woldborre, 138.
 Østrup, Frederik, Hospitalsforstander, 132, 137 ff., 146, 149, 152, 160, 174, 217, 269.
 Østrup, Margrethe, 138 f.
 Østrup, Sara, 138.

BILLEDFORTEGNELSE

	Side		Side
Graabrødre Hospital fra Nordvest, Fot.	8—9	Buchwalds Sygesenge, Tegning i Landsarkivet for Fyn	200—201
Munkegangen (nu Indgang til Hospitalskirken), Fot.	8—9	Graabrødre Kirke under Nedbryd- ning, Tegning af Hanck ca. 1816	216—217
Claus Bergs Altertavle, nu i St. Knuds Kirke, Fot.	16—17	Plan over Graabrødre Kirkes Ud- parcellering 1816. Tegning af Hanch, Landsarkivet for Fyn...	216—217
Claus Bergs Ligsten over Kong Hans, Dronning Christine og Prins Frans, nu i St. Knuds Kirke	16—17	Krucifiks fra Graabrødre Kirke, nu i Hospitalskirken, Fot.	216—217
Kong Christian III. Maleri af Jost Verheiden, Frederiksborgmuseet	24—25	Graabrødre Kloster, opf. 1872, Fot.	240—241
Borgmester Mogens Hendriksen Rosenvinge. Maleri i Privateje...	48—49	Hospitalskirken 1939, Fot.	240—241
Side af Hospitalsregnskabet 1618 —19, Landsarkivet for Fyn.....	88—89	Plan over Graabrødre Hospital og Kloster 1872, Landsarkivet for Fyn	248—249
Biskop Thomas Kingo. Kobberstik Votum af Thomas Kingo 21. Dec. 1697 vedr. Glamsbjerg Vand- mølle, Landsarkivet for Fyn ...	104—105	Indgang til Hospitalet ca. 1872, Fot.	248—249
Plan over Graabrødre Hospital ca. 1720. Landsarkivet for Fyn	156—157	Fratergaarden 1939, Fot.	272—273
Hospitalets gamle Altertavle	160—161	Graabrødre Hospital set fra Lammehaven 1939	272—273
Stiftamtmand Fr. Buchwald, Silhuet	184—185	Den nedlagte Fruentimmerdaare, Fot.	272—273
Biskop Tønne Bloch, Maleri	184—185	Stiftamtmand Sv. Neumann, Fot.	272—273
Hospitalets Sydfloj 1793 og 1796, Landsarkivet for Fyn	200—201	Biskop H. Øllgaard, Fot.	272—273
Plan af Hospitalet før 1793, Landsarkivet for Fyn	200—201	Politimester H. M. V. Seldorf, Fot.	272—273
Plan af Hospitalet 1796, Landsarkivet for Fyn	200—201	Borgmester I. V. Werner, Fot.	272—273
Skabssenge i Hospitalet før 1796, Tegning i Landsarkivet for Fyn	200—201	Stiftsprovst J. Fog-Petersen, Fot....	272—273
		Forstander L. N. Ritsing, Fot.	272—273
		Forstanderboligen	272—273
		Pastor P. U. L. Øllgaard	272—273
		Præstegaarden	272—273
		Luftfotografi af Graabrødre Hospi- tal og Kloster 1939	272—273
		Tavle paa Hospitalsmuren med Tekst af Vilh. Andersen, Fot. ...	272—273